

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia

Kadi Kaja

**Muusikaõpetus eesti õppekeelega Eesti üldhariduskoolis 1917–
2024. Ajaloolis-analüütiline käsitus**

Väitekirj muusikateaduses

Juhendajad: prof Toomas Siitan

prof Kristi Kiilu

Urve Läänemets PhD

Tallinn 2025

ABSTRAKT

Käesoleva väitekirja teemaks on „Muusikaõpetus eesti õppekeelega Eesti üldhariduskoolis 1917–2024. Ajaloolis-analüütiline käsitus“ („Music education in Estonian general comprehensive schools (with instruction in Estonian) in 1917–2024. Historical-analytical approach“). Üha kiirema tehnoloogilise arengu ning ühiskonna ja töökeskkonna nõudluse muutumise tõttu tekib paratamatu vajadus regulaarseteks ümberkorraldusteks Eesti riiklikes õppekavades. Üldhariduskoolidele kvaliteetse hariduse tagamiseks on oluline, et uuendused oleksid põhjalikult läbimõeldud ja vastavuses oma eesmärkidega. Muusikaõpetusel on Eesti kultuuris ning eestlaste rahvusliku identiteedi määratlemisel väga tähtis roll. Samuti on selle olulisust täheldatud ka inimeste emotsionaalses, sotsiaalses ja kognitiivses arengus. Eesti on maailmas veel üks vähestest riikidest, kus muusikaõpetus on kohustusliku õppeainena õppekavas lasteaiast ja algklassidest gümnaasiumi lõpuni, mis teeb selle kättesaadavaks rahvaharidusena kõikidele inimestele (Education a Glance 2020). Ainespetsiifilist õppesisu on otstarbekas õppekavades ja ainekavades konkreetselt määratleda ning professionaalsete õpetajate kaudu edasi anda järgnevatele põlvkondadele.

Väitekirja eesmärgiks on luua käsitus õppesisu valiku põhialuste kujunemisest nende sotsiaalpoliitilises ja kultuurikontekstis. Lisaks püütakse selgitada muusikaõpetuse koolikorralduslikke lahendusi ja tulemuslikkust, samuti selle mõju muusikatraditsioonide kujunemisele ja muusikasündmuste väärtustamisele ühiskonnas. Uurimisküsimused on: 1) kuidas on kujunenud muusikaõpetuse ainekavad ja mis on mõjutanud nende õppesisu erinevatel aegadel; 2) milline on töös kasutatud allikate põhjal muusikaõpetuse tähendus ja tulevikuperspektiiv Eesti ühiskonnas?

Andmete kogumisel on meetodina kasutatud põhiliselt dokumendianalüüsi ja intervjuusid. Dokumentidena analüüsitakse muusikaõpetuse ainekavade täisvalimit (1917–2024), juriidilisi dokumente (seadused, määrused jt) ning intervjuudega kogutakse andmeid muusikaõpetuse kujundajatelt-teostajatelt ja teistelt osapooltelt lähiajaloos (haridusteadlased, ainekava koostajad, õpikute autorid jt).

Uurimuse tulemusena on saadud uut oskusteavet, mida on võimalik rakendada Eesti lasteaedade ja üldhariduskoolide muusikaõpetuse arendamisel, õppevara koostamisel ja muusikaõpetajate koolitamisel.

Sisukord

Põhimõisted ja lühendid	5
Sissejuhatus	7
1. Uurimiseesmärk ja -küsimused	10
1.1 Uurimuse metodoloogia ja metoodika	10
1.2 Uurimisobjekt ja andmekogumise meetodid.....	12
1.3 Ülevaade dokumendikorpusest	14
1.4 Kokkuvõte	30
2. Muusika, kultuur, ühiskond ja identiteedid	33
2.1 Muusikakultuur ja kollektiivne identiteet	33
2.2 Muusika individuaalsete identiteetide hierarhias	36
2.3 Muusika õppimisest ja õpetamisest Eestis enne 1918. aastat (kirikus, koolis, ühiskonnas).....	39
3. Muusikaõpetus Eesti Vabariigis 1918–1940	49
3.1 Rahvusliku haridussüsteemi ülesehitamine.....	49
3.2 Eesmärgiseade muusikaõpetuses.....	55
3.3 Õppesisu analüüs.....	58
3.4 Kokkuvõte aastatest 1918–1940.....	85
4. Muusikaõpetus Nõukogude Eestis 1940–1991.....	88
4.1 Rahvusliku muusikatraditsiooni säilitamine ja arendamine.....	88
4.2 Eesmärgiseade muusikaõpetuses.....	97
4.3 Õppesisu analüüs.....	105
4.4 Kokkuvõte aastatest 1940–1991.....	149
5. Muusikaõpetus taasiseseisvunud Eestis 1991–2024	151
5.1 Rahvusvahelistunud muusikaõpetus globaliseerunud maailmas.....	151
5.2 Eesmärgiseade muusikaõpetuses.....	157

5.3 Õppesisu analüüs.....	161
5.4 Kokkuvõtte aastatest 1991–2024.....	197
6. Tulemused ja kokkuvõte	199
Allikad.....	209
Kirjandus.....	215
Summary.....	226
Lisa 1. Eesmärgiseade kujunemine erinevatel perioodidel	234
Lisa 2. Ülevaade Eesti Vabariigi muusikaõpetusest 1917–1940	235
Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991	238
Lisa 4. Ülevaade taasiseseisvunud Eesti Vabariigi muusikaõpetusest	257
Lisa 5. Poolstruktureeritud intervjuu küsimused.....	260

Põhimõisted ja lühendid

Käesolevas töös on kasutatud põhimõisteid ja lühendeid järgnevas tähenduses. Lühidefinitatsioonide aluseks on Euroopa Liidu viiekeelne haridustermine sõnaraamat (1998), Christopher Winchi ja John Gingelli „Key Concepts in The Philosophy of Education (1999) „Haridusleksikon“ (toim. Rain Mikser 2013), „Hariduse ja kasvatuse sõnaraamat“ (toim. Tiit Ereli 2014), „Ratio studiorum“ (Urve Läänemets 2021) ja Eesti Keele Instituudi sõnaveeb (2025).

1. Õppekava – õppimise plaan, riiklik haridusasutuse õppetöö korralduse süsteemne tervikdokument, mida on kohustuslik järgida kõikides koolides. Riiklik õppekava koosneb tavaliselt hariduspoliitilisi eesmärke kirjeldavast üldosast ja ainekavadest.
2. Ainekava – konkreetset õppeainet puudutav õppe-eesmärke ja -sisu määratlev dokument. Ainekavu on kahte liiki: 1) raamkavad ja 2) detailkavad. Raamkavades esitatakse õppeaine eesmärgid, õppeteemad, põhimõisted, õpitulemused ja hindamine. Detailkavades on eelkõige esitatud kohustuslik õppesisu konkreetsete teemade ja põhimõistete kaupa. Käesolevas väitekirjas kasutatakse ainekavasid Eesti Vabariigi (1918–1940) ja taasiseseisvunud Eesti Vabariigi perioode (1991–2024) käsitledes. Termin „ainekava“ muudeti 2014. aasta Vabariigi valitsuse 6. jaanuari 2011. aasta „Põhikooli riiklik õppekava“ määrusega „ainevaldkonna kava“.
3. Aineprogramm – sünonüüm ainekavale, oli terminina kasutusel Nõukogude okupatsiooni perioodil.
4. Õppekava rakenduskava – on täiendav dokument, milles on esitatud tegevuskava riikliku õppekava rakenduseks koolipraktikas. Sageli ka nimetusega „seletuskiri“, kus käsitletakse aineõpetuse spetsiifiliseks õppeprotsessi juhtimiseks sobivat metoodikat/õppetegevusi. Seletuskiri eraldi dokumendina ilmus esimest korda 1940. aastal ning oli mõeldud 1938. aasta mahukale õppekavale. Seletuskiri oli n.ö koolikäsiraamat, mis pakkus väga head materjali õppetöö korraldamiseks. Selles arvestati õpilaskeskse õpetamisega ning jagati metoodilisi soovitusi õpetajatele (Läänemets 1995: 78).
5. Ainekavade struktuur – ainekavade ülesehitus, mis hõlmab eesmärke, õppesisu jm, mida peetakse vajalikuks õppekasvatustsükli suunamiseks konkreetsetel ajaperioodil.
6. Kontekst – sotsiaalsed, poliitilised ja kultuurilised mõjurid, mis suunavad haridussüsteemi funktsioneerimist, sh aineõpetust oma ajas.

7. Variõppekava – varjatud mõjurid/tegurid (nt kodune keskkond ja pere, sõbrad, meedia, kultuuriüritused jne), mis soodustavad või takistavad koolis korraldatavat õpetamist ja õppimist.

Töös kasutatud lühendid

EV – Eesti Vabariik

NL = NSVL – Nõukogude Liit, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit

ENSV – Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik

HTM – Haridus- ja Teadusministeerium

RÕK – riiklik õppekava

PRÕK – põhikooli riiklik õppekava

GRÕK – gümnaasiumi riiklik õppekava

PGS – põhikooli- ja gümnaasiumiseadus

ÕK – õppekava

PTUI – Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut

VÕT – Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut

EPAM – Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum

Sissejuhatus

Väitekiri „Muusikaõpetus Eesti õppekeele eesti üldhariduskoolis 1917–2024. Ajaloolis-analüütiline käsitus“ uurib muusikaõpetuse kui õppeaine sisu kujunemise lugu Eesti Vabariigi algusest tänapäevani. Uurimistöö eesmärgiks on luua tervikkäsitus õppesisu valiku põhialuste kujunemisest, arvestades konkreetset ajaloolist konteksti, selgitada muusikaõpetuse koolikorralduslikke lahendusi ja tulemuslikkust, samuti mõju muusikatraditsioonide kujunemisele ja muusikasündmuste väärtustamisele ühiskonnas. Uut oskusteavet on võimalik rakendada Eesti lasteaedade ja üldhariduskoolide muusikaõpetuse arendamisel, õppevara koostamisel ja muusikaõpetajate koolitamisel.

21. sajandi infoküllus on muutnud õppesisu määratlemise eriliselt keeruliseks, mistõttu on vaja ka muusikaõpetuse sisu ratsionaalseks ja õppijaile tähendust omavaks valikuks kasutada meie kultuuriruumi sobivaid alusprintsippe. Selleks on vaja tunda muusikaõpetuse sisu ajaloolist kujunemislugu, mõistmaks seoseid traditsioonilise/senise ja uuendusliku vahel omas ajas. See omakorda võimaldab luua tähenduslikku uut sisu tuleviku tarbeks. Pidades silmas avardunud õpivõimalusi formaalsetes (kooliharidus), informaalsetes (huviharidus) ja mitteformaalsetes (individuaalne kogemus) keskkondades, tuleb arvestada nende koosmõju muusikakultuurile ühiskonnas.

Tänapäeva turbulentses maailmas on oluline osata rakendada muusikaõpetuse sotsiaalkultuurilist potentsiaali. Muusikaõpetus on oluline eelkõige muusikakultuuri jätkusuutlikkuse seisukohalt, kuid sellel on oluliselt suurem sotsiaalne tähendus. Vaimse tervise seisukohalt on muusikaõpetusel eriline tähendus isiksuse arengus. Aju-uuringute tulemused on tõestanud, et muusikal on mõju eeskätt inimeste sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste ning identiteetide kujundamisel (Tervaniemi, Sao, Huotilainen 2018). Seetõttu on spetsiifilisem õppesisu valik ja muusikaõpetuse korraldus muutunud aktuaalseks aruteluteemaks paljudes riikides, lisaks Eestile näiteks Soomes ja Saksamaal. Ka Eestis on vaja edasiseks muusikahariduse arenduseks teha informeeritud otsuseid, mis lubaksid kujundada õpilaste muusika-alaseid väärtushinnanguid, teadmisi ja oskusi. Mõistetavalt on uues ja pidevalt arenevas õppekeskkonnas võimalik ja vajalik kasutada senisest avaramaid võimalusi nii õppesisu valiku kui muusikaõpetuse korralduse seisukohalt, kuid ajalugu tundmata pole võimalik mistahes uuendusi hinnata.

Andmete kogumisel kasutatakse meetodina põhiliselt dokumendianalüüsi ja intervjuusid. Dokumentidena analüüsitakse muusikaõpetuse ainekavade täisvalimit (1917–2024). Intervjuudega koguti andmeid muusikaõpetuse kujundajatelt-teostajatelt ja teistelt osapooltelt lähiajaloos (haridusteadlased, ainekava koostajad, õppevara autorid jt). Samuti toetavad uurimust õpilaste arutlevad esseed (Kaja *et al* 2023), mis aitavad selgitada muusikaõpetuse tänapäevast tähendust õpilaste elutegevuse süsteemis. Elutegevuse süsteemi on käsitletud ka elustiilina, mille hulka kuuluvad ka näiteks suhe muusikasse, kunsti ja kirjandusse ning neid aspekte peaks õppeprotsessis silmas pidama. Muusikateadvust, mis hõlmab käsitlusi muusikast ning muusikaõpetusest ja muusikakäitumist ei saa vaadelda lahusolevana inimese elustiilitervikust (Liimets 2009: 58, 89).

Historiograafia

Muusikaloo alaseid uuringuid ja publikatsioone on Eestis arvukalt, kuid üldhariduskoolide muusikaõpetuse sisu terviklikku kujunemise lugu pole seni uuritud. Tiina Selke doktoriväitekirjas (Selke 2007) on keskendutud kahele ainekava komponendile, see tähendab, et uuritud on üldhariduskooli muusikaõpetuse suundumusi ja repertuaari, mistõttu käesolevas töös repertuaari detailsemalt ei käsitleta. Samuti on kirjeldatud mitmetes artiklites Eesti muusikaõpetuse korraldust erinevatel haridusastmetel ja asutustes. Süsteemseid õppekavateoreetilisi uuringuid on leida saksa keele (Pöldvere 2003); inglise keele (Tomingas 2009); eesti keele ja kirjanduse (Kalamees-Ruubel 2014) ning ajaloo (Haljasorg 2017) õppesisu kujunemisest. Eesti koolimuusikakultuuri on suuresti kujundanud Riho Pätsi ja Heino Kaljuste tööd, mille põhimõtteid tänaseni koos uue rahvusvahelise kogemusega rakendatakse. Eesti muusikaõpetust erinevates vanuseastmetes ja muusikaõpetajate koolitust on käsitletud mitmetes doktoriväitekirjades (Kiilu 2009; Sepp 2014; Raudsepp 2013 jt Riho Pätsi uurijad) ning rahvusvahelise analüüsi tasemel 2019. aasta publikatsioonis (Sepp, Läänemets, Kiilu 2019). Lisaks on uuritud ka muusika õppekirjandust ja laulmisõpetust saksa õppekeelega koolides Eestis aastatel 1860–1914 (Ernits 2013).

1960. aastatel hakati maailmas süvitsi tegelema õppekavade, seal hulgas nendes esitatud õppesisu uurimisega ning sellest kujunes välja uus teadusharu õppekavateooria ja praktika. Nimetatud distsipliini kokkuvõtvaid seisukohti on leida õppekavade entsüklopeediatest ja käsiraamatutest näiteks: Uwe Hameyeri, Karl Frey ja Henning Hafti toimetatud „Handbuch der Curriculumforschung“ (1983), Arie Levy toimetatud „The International Encyclopaedia of Curriculum“ (1991) ja William Pinari „International handbook of Curriculum Research“

(2003), Weili Zhao, Daniel Tröhler „Euro-Asian Encounters on 21st-Century Competency-Based Curriculum Reforms” (2021).

Õppesisu valiku printsiipe käsitlevate tööde hulgas väärivad tähelepanu Hilda Taba „Dynamics of Education“ (1932) ja „Curriculum Development: Theory and Practice“ (1962), samuti ka Wolfgang Klafki „Studien zur Bildungstheorie und Didaktik“ (1974), Albert Victor Kelly „The National Curriculum. A Critical Review“ (1994 ja 2007), Tero Autio „Subjectivity, curriculum, society: between and beyond the German Didaktik and Anglo-American studies“ (2006).

Arvukalt on lähtematerjali paljudes Eesti kooliajalugu käsitlevate autorite töödes (nt Lembit Andresen, Endel Laul, Väino Sirk jt), varasemast perioodist pälvib erilist tähelepanu Peeter Põllu töö „Ajalooline ülevaade kooliolude arenemisest Eestis“ (teoses „Eesti maa ja rahvas“ 1926). Samas on leida Jüri Annussoni ja Nikolai Kannu käsitlused alg- ja keskharidusest. 1995. aastast pärineb Urve Läänemetsa „Hariduse sisu ja õppekavade arengust Eestis“ ning sama autori „Ratio Studiorum“ (2021) ja „Didaktika Minima“ (2013, 2017). Lisaks on õppekavade teoreetikutest ning riiklikest õppekavadest kirjutanud ka Edgar Krull (2020) teoses „Õppekava koostamise lähtealused: teooria ja praktika“. Samuti on muusika õppesisu rakendust käsitlevaid materjale, mis pakuvad erinevaid lahendusi õppeprotsessi kujundamiseks Eesti koolikultuuri kontekstis, nt „Muusikaõpetuse didaktika. Valik artikleid“ (Kiilu, Sepp 2014).

Uurimistöö ajalooline aspekt seisneb laiemas sotsiaal-poliitilise ja kultuurikonteksti analüüsis, st millistes oludes ja millistel eesmärkidel on koostatud koolimuusika ainekavad. Märkimisväärne on asjaolu, et esimene analüüsimisele tulev õppekavadokument pärineb aastast 1917 ning on seega vanem kui Eesti Vabariik. Sellele järgneb nõukogude periood, kus muusikaõpetust reguleerisid aineprogrammid, mille sisu pidevalt mõnevõrra uuendati ja mida erineva sagedusega välja anti. Taasiseseisvunud Eesti riiklikud õppekavad pärinevad aastatest 1996, 2002, 2010, 2011 ja 2023. 2023. aasta veebruaris kinnitatud Vabariigi Valitsuse määrusega uued riiklikud õppekavad põhikoolile ja gümnaasiumile rakendusid koolides alates 1.09.2024. Seega on käesolevas uuringus käsitletud muusikaõpetuse ainekavade arengut 2024. aastani.

1. Uurimiseesmärk ja -küsimused

Informatsioonist küllastunud ning mitmekultuurilisusele kallutatud maailmas on üldhariduskoolide õppesisu valik väga keeruline. Väitekirja teema aktuaalsus ning probleem on seotud õppekavade reformimisega ja regulaarse kaasajastamise vajadusega. Eesti riiklikud õppekavad on läbi ajaloo põhinenud meie kultuuri omas ajas sobivaks peetud euroopalikele alusprintsipiidele, millest lähtuvalt on koostatud rahvahariduseks õppe-eesmärgid ning neile vastavalt valitud õppesisu. See, millistel alustel kujundada muusikaõpetust 21. sajandi Eesti üldharidussüsteemis, vajab varasemat koolikogemuse tundmist ning arvestamist.

Uurimuse eesmärgiks on luua käsitus muusikaõpetuse õppesisu põhialuste kujunemisest ning selgitada selle koolikorralduslikke lahendusi. Viimasega seoses ka selle sotsiaalset tähendust ja mõju muusikatraditsioonide hoidmisel ja nende väärtustamisel ühiskonnas.

Uurimuses käsitletakse seda, kuidas on kujunenud muusikaõpetuse ainekavad ja miks on nende õppesisu erinevatel aegadel olnud just niisugune.

Uurimisküsimused on:

- 1) Kuidas on kujunenud muusikaõpetuse ainekavad ja mis on mõjutanud nende õppesisu erinevatel aegadel?
- 2) Milline on töös kasutatud allikate põhjal muusikaõpetuse tähendus ja tulevikuperspektiiv Eesti ühiskonnas?

Uurimuse tulemusena saadakse uut oskusteavet, mida on võimalik rakendada Eesti lasteaedade ja üldhariduskoolide muusikaõpetuse arendamisel, õppevara koostamisel ja muusikaõpetajate koolitamisel.

1.1 Uurimuse metodoloogia ja metoodika

Käesolevas peatükis kirjeldatakse uurimuse metodoloogia¹, metoodikat ja allikaid. Uurimistöös lähtutakse metodoloogiast kui printsiipide süsteemist, mille järgi on võimalik

¹ Inglisekeelne mõiste *methodology* sisaldab nii printsiipe kui ka uurimismeetodeid. „Dictionary of contemporary English“ (2003: 1035) selgitab mõistet järgmiselt: „*Methodology the set of methods and principles that you can use when studying a particular subject or doing a particular kind of work.*“. Eesti keeles eristatakse printsiipe ja meetodina konkreetset uurimismetodit.

usaldusväärsete tulemusteni jõuda uurimisküsimustest lähtudes (Vooglaid 2022: 223). Väitekirj „Muusikaõpetus eesti õppekeelega Eesti üldhariduskoolis 1917–2024. Ajaloolis-analüütiline käsitus“ on kvalitatiivne uurimus. Metodoloogiliste printsiipidena käsitletakse kontekstuaalsust (konteksti arvestamist), kausaalsust (põhjustlikkust) ja eesmärgiseadet ning õppesisu arengu dünaamikat (vt ülevaade eesmärgiseade kujunemisest Lisa 1.). Konteksti all peetakse käesolevas töös silmas sotsiaalseid, poliitilisi ja kultuurilisi mõjureid, mis suunasid haridussüsteemi korraldust ja funktsioneerimist, sh aineõpetust omas ajas. Eesmärgiseade ning õppesisu dünaamika analüüsimisel on arvestatud asjaoluga, et muusikaõpetus hõlmab nii kognitiivseid, afektiivseid kui ka psühhomotoorseid valdkondi (Kafol *et al* 2014). Benjamin Bloomi kognitiivse taksonoomia kohaselt tuleb inimestel esmalt omandada esimese astme teadmised, mille põhjal jõutakse järgmiste tasanditeni. Kõik tasandid on omavahel iteratiivselt (st lihtsamalt keerulisemale) seotud ning viimasele tasandile jõudnuna („loovus“) suudab inimene vastavalt omandatud teadmistele ja oskustele neid ka päris elus rakendada (Krathwohl 2002; Hoque 2016; Wendell 2007). Afektiivse taksonoomiaga on seotud inimeste tunnetuse, hoiakute ning väärtuste kujunemine. Sarnaselt Bloomi taksonoomiale on ka siin iteratiivsed tasemed, millest esimesel luuakse õpilaste valmisolek uue informatsiooni vastuvõtmiseks. Seejärel kujundatakse väärtushinnanguid ja hoiakuid, mida hiljem struktureeritakse vastavalt omandatud teadmistele ja oskustele. Viimasele afektiivse taksonoomia tasemele jõudnud õpilased suudavad moodustada isiklike väärtuste hierarhilise süsteemi (Kruger, van Merwe 2012).

Uurimuses lähtutakse muusikaõpetuse ainekavades esitatust nende ajaloolises järgnevuses. Dokumentide analüüs näitab, kuidas arenes eesmärgiseade ja sellele vastavalt valitud õppesisu üldhariduskoolidele. Käesolevat väitekirja toetab ka 2021. aastal läbi viidud kvalitatiivne pilootuurimus „Perspectives on Music Education in Estonian Schools“ (Kaja *et al* 2023). Uurimuses analüüsiti kahe erineva gümnaasiumi noorte (n = 203) arutlevaid esseedid muusikaõpetuse tähenduslikkusest ja vajalikkusest/mittevajalikkusest kohustusliku õppeainena üldhariduskooli riiklikus õppekavas.

Eestis on traditsiooniliselt haridusfilosoofilise lähtealusena järgitud Euroopas üldaktsepteeritud humboldtlikku käsitlust. Selle kohaselt on eesmärgiks kujundada avara kultuuripildiga kõlbelist isiksust ja vastutustundlikku kodanikku toimetulekuks oma ühiskonnas. Muusikaõpetus üldhariduse kohustusliku komponendina kogu õppetsükli ulatuses on andnud võimalused sidusa ühiskonna tekkimiseks ja individuaalseks identiteediloomeks.

1.2 Uurimisobjekt ja andmekogumise meetodid

Käesolevas väitekirjas keskendutakse muusika õpetamisele ja õppimisele eesti õppekeelela üldhariduskoolis. Uurimuse objektiks on õppekavad ja ainekavad, mis sätestavad muusikaõpetuse sisu ja korralduse üldhariduskoolides. Ajaloo perioodide ning neis aset leidnud muutuste uurimiseks on oluline käsitleda hariduspoliitikat määratlevaid juriidilisi dokumente ning erinevaid sündmuseid ajaloolises järgnevuses. Need ei ole pelgalt uurimisallikateks, vaid peegeldavad ühiskondliku elu osana konkreetsele perioodile omast tegelikkust (Lagerspetz 2021: 184–185). Eesmärgiks on saada informatsiooni tegelikkuse kohta, mistõttu on oluline allikakriitilisus. Valimis on jälgitud esinduslikkuse põhimõtet, käsitletud on Eestis kehtinud üldhariduskoolide õppe- ja ainekavade täisvalimit. Kvalitatiivse uurimuse põhilise osa moodustavad ametlikud dokumendid, mis on erinevatel perioodidel suunanud ja mõjutanud haridust (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara 2010: 203–204). Nende hulgas on tervikdokumentidena esitatud õppekavasid, muusikaõpetust käsitlevaid ainekavasid, aineprogramme, seadusi, määrusi ja muid dokumente. Institutsionaalsete dokumentidena on õppekavad käesolevas töös põhiliseks uurimisallikaks. Need annavad ajaloolise ülevaate ning taustinformatsiooni ühiskonnas erinevatel aegadel valitsenud olukorrast, mis aitab mõista konkreetse perioodi haridusprobleemide põhjusi ning võimalikke mõjutajaid (Bowen 2009). Samuti annab sarnast tüüpi materjali uurimine võimaluse nende kujunemisloo jälgimiseks, mis aitab mõista, miks ja kuidas on muutunud arusaam muusikaõpetusest Eesti üldhariduskoolis.

Eesti Vabariigi ning taasiseseisvunud vabariigi perioodide õppekavade (dokumentide) uurimisel moodustati kategooriad vastavalt ainekavades esitatud õppeaine komponentidele (nt laulmine, muusika kuulamine, pillimäng jne) (Lahterand 2008: 290). Nõukogude perioodil (1940–1991) esitati õppesisu aineprogrammides, mida avaldati ebaregulaarselt ning tihti kordustrukkidena. Lisaks on Nõukogude periood pikk ja aineprogrammid ilmusid erinevatele koolitüüpidele ning olid tihti struktuurilt ebaühtlased. Seetõttu on Nõukogude perioodi õppesisu analüüsis käsitletud aineprogramme kordustrukkide ja aastate kaupa, mille kaudu on püütud leida teatav järjepidevus konkreetse perioodi õppesisu analüüsis.

Arhiivis säilinud dokumendid osutuvad väärtuslikeks allikateks ka poolstruktureeritud (vt Lisa 5) küsimustega süvaintervjude ettevalmistamisel, kuna neis sisalduv informatsioon aitab suunata ja laiendada lähiajaloo uurimist (Bowen 2009; Patton 2002). Nõukogude perioodi ja taasiseseisvunud Eesti perioodi dokumendianalüüsi toetamiseks viidi 2023. aasta juunist septembrini läbi poolstruktureeritud intervjuud. Valimi moodustasid spetsialistid (n = 5), kelle

hulgas oli nii muusikaõpetajaid, ainekavade koostajaid, õpikute autoreid jt. Respondentide tsitaadid on analüüsis tähistatud anonüümselt (C1, C2, C3, C4, C5).

Õppekava on erinevalt defineeritud ning Eestis on seda siiani mõistetud kui õppeasutuse õppe- ja kasvatustöö aluseks mõeldud dokumenti (Ruus, Mikser 2013: 257). Haridusfilosoof professor Tero Autio peab üldhariduskoolidele mõeldud õppekavu ühiskonna intellektuaalseks keskmeks, milles kirjeldatakse konkreetsele rahvale omast ühisteadmist, mille kaudu luuakse sotsiaalset sidusust (Autio 2022: 76). Tuleviku õppekavade arenduseks on oluline teada, miks ja mida eelnevatel perioodidel on õpetatud (Taba 1932: 11).

Õppekavasid mõistetakse erinevates koolikultuurides erinevalt. Vastavad terminid on seotud valitseva ühiskonna korralduse ja kultuuriruumiga. Kõik need hõlmavad tunnetuslikku, moraalset, esteetilist ja praktilist komponenti. Õppekava on õppimise plaan (Taba 1962: 1), ta on ajas muutuv tervik ning õppiija arengu seisukohalt dünaamiline. Eesti keele seletava sõnaraamatu järgi on õppekava põhieeskiri, mille kohaselt võimaldatakse omandada haridust lähtuvalt selle õppe-eesmärkidest, õppeainete mahust ja sisust ning õpitulemuste üldisest kirjeldusest.

Õppekavade tüüpide järgi saab neid eristada vastavalt *Lehrplan*- ja *Curriculum*-tüüpi õppekavadeks. Esimesed on eelkõige sisukesksed dokumendid, sisaldades õppe-eesmärke ja määratletud ning lõimitud õppesisu, mis on haridusasutustes kohustuslikuks täitmiseks. *Lehrplan*'i järgi töötavate õpetajate autonoomsus piirdub metoodika valikuga. Sellist laadi õppekavasid kasutatakse ka tingimustes, kus pole professionaalseid õpetajaid, seega peab õppesisu olema väga täpselt määratud (Läänemets 2021: 43).

Curriculum-tüüpi õppekavad on raamõppekavad, mis ei anna nii täpseid ettekirjutusi kui *Lehrplan*-tüüpi õppekavad. Neis esitatakse tavaliselt eesmärgid ning õppesisu kirjeldamisel piirduakse põhiteemade ja mõistetega ning keskendutakse õppeprotsessile. See lubab õpetajal oma võimaluste piires luua ainete vahelist lõimingut, mis on oluline ainesisu mõistmisel ja väärtushinnangute kujundamisel. Õppeprotsessi kujundamisel on oluline roll professionaalsel õpetajal. Kuigi tänapäeval kasutatakse paljudes riikides raamkavu ehk *Curriculum*'e on põhielemendid õppe-eesmärgid, õppesisu ja põhimõisted, soovitavalt ka lõiming, olemas mõlemas õppekava tüübis (Läänemets 2021: 44–45).

Õppekavade struktuurist lähtudes eristatakse 1) entsüklopeedilisi õppekavasid, 2) tuumõppekavasid, 3) eesmärgikeskseid õppekavasid, 4) testidele ja eksamitele orienteeritud õppekavasid ja 5) õppeprotsessile orienteeritud õppekavasid. Entsüklopeedilised õppekavad

hõlmavad paljusid õppeained selleks, et õpilastel kujuneks laiapõhjaline kultuuripilt, mis on oluline oma elukeskkonna mõistmiseks. Selliseid õppekavu kasutatakse enamikes Euroopa riikides. Tuumõppekavad (*core curricula*) on levinud ingliskeelsetes riikides, nt Ühendkuningriigis ja Ameerika Ühendriikides. Nendes on sätestatud kohustuslikud tuumõppeained: emakeel, matemaatika, sotsiaalsained ja loodussained. Lisaks kohustuslikele õppeainetele on koolipiirkond või koolipidaja andnud võimaluse ka valikaineteks (Läänemets 2021: 45).

Hariduse ideoloogiast lähtudes saab rääkida Anglo-ameerika piirkondades kasutusel olevast *Curriculumist* ning enamasti Saksa kultuuriruumis käibel olevast *Bildung* filosoofial põhinevast *Lehrplanist*. Nendel mõistetel on põhimõtteline erinevus– Anglo-Ameerika haridussüsteemis peetakse oluliseks eelkõige mitmekesist õppeprotsessi ning erinevaid õpikogemusi lähtudes suhteliselt kitsast hariduse sisust. Eesti Vabariigis (1918–1940) ja Nõukogude perioodil (1940–1991) kasutati enamasti *Lehrplan*- tüüpi õppekavu ja aineprogramme. Taasiseseisvunud Eesti haridusuuendustes on suund võetud *Curriculum*-tüüpi õppekavadele (põhiained ja valikained). Ühiseks lähtealuseks on mõlemal õppekavatüübil tõekspidamine, et haridus on kultuurikogemus, mida kool edasi annab. Ülo Vooglaid nimetab haridust kultuuri funktsiooniks, mille kohaselt on see justkui objektiivne kaassõltuvus kultuuriseoste kasvades (Vooglaid 2022: 228, 230). Sellise lähenemise juures on oluline, et õppeprotsessist saadud teadmised lähtuksid oma kultuurikeskkonnast ja -kogemusest. Oluliseks peetakse õppeaineid, mis on seotud identiteediloomega kultuurilisel alusel ehk enamuse humanitaarsed (muusika, kirjandus, emakeel/eesti keel, ühiskonnaõpetus, ajalugu).

1.3 Ülevaade dokumendikorpusest

Dokumendikorpusesse kuuluvad Eesti haridust reguleerinud eritasemelised seadused, määrused, õppekavad jt koolikorralduslikud aktid. Uurimisallikatena käsitletavat dokumendid on välja antud riiklikes institutsioonides, mis on käsitletataval perioodidel on kandnud erinevaid nimetusi:

- 1) Haridusministeerium (1918–1929; 1936–1940);
- 2) Haridus- ja Sotsiaalministeerium (1929–1936);
- 3) Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaat (1940–1946);
- 4) Eesti NSV Haridusministeerium (1946–1989);
- 5) Haridusministeerium (1989–1992);

- 6) Kultuuri- ja Haridusministeerium (1992–1996);
- 7) Haridusministeerium (1996–2003);
- 8) Haridus- ja Teadusministeeriumi (2003–2023)

Dokumente on jaotatud lähtuvalt kontekstist kolme perioodi ja tähelepanu on keskendunud käesolevas uurimuses õppe- ja ainekavadele (aineprogrammidele). Seadused ning teised hariduskorraldust mõjutanud dokumendid on esitatud vastavate perioodide konteksti kirjeldustes.

Haridusdokumentidena käsitletavat õppekavad on tervikdokumendid ning algavad enamasti üldosa või sissejuhatusega, samuti on lisatud mõningatel juhtudel ka seletuskiri nende rakendamiseks. Seletuskirju on paigutatud nii dokumendi algusesse kui ka lõppu või on välja antud eraldi. Samuti on erinevatel perioodidel muudetud õppeaine nimetusi, seega on muusikaõpetust käsitletud nii laulmise (1917–1960), muusikalise kasvatuse (1960–1971), muusikaõpetuse (1971–1991) ja muusikana (1991–2023), kuigi sisulisi uuendusi oli vähe. Lisaks on ainespetsiifiliselt välja toodud erinevatele perioodidele vastavalt detailsem või üldisem muusikateoreetiline selgitus ja enamikes dokumentides on kirjeldatud repertuaari.

Nõukogude perioodil (1940–1991) üldhariduskoolide õppekava tervikdokumendina ei olnud ning õppesisu esitati aineprogrammides, mida pidevalt uuendati ja publitseeriti õppeaastate kaupa. Aineprogrammides käsitleti õppesisu ühe õppeaine piires.

Taasiseseisvunud Eesti (1991–2024) perioodil hakati uuesti õppekava käsitlema tervikdokumendina, mis sisaldas nn üldosa järel lisadena iga õppeaine õppesisu spetsiifilist ainekava. Viimastes riiklikes õppekavades (kinnitatud 2023. aasta määrusega) koondati muusika- ja kunstiõpetus ühisesse ainevaldkonda „Kunstiained“ ning selles on esitatud ühine üldosa, pädevused ning eeldatavad õpitulemused.

Eesti Vabariigi periood 1918–1940

Esimene dokument, mis on uurimistöö teema seisukohalt oluline, pärineb rahvusliku ärkamise tõusuajast aastast 1874 ning kannab pealkirja „Liiwimaa Lutheri usu Maakoolide õpetuse plaanid“. Kuna käesoleva uurimistöö ajaline periood algab 1918. aastast, siis jääb antud dokument analüüsi osast välja, kuid on oluline seda mõista kui ajaloolist lähtealust. Selles on kirjeldava tekstina selgitatud üleüldised seadused ning reeglid, mis olid tol ajal koolikorralduslikult vajalikud. Õppeaine kirjeldused on põgusad ning peatükkidena välja toodud. Eraldi on kirjeldatud vallakooli, kõrgema vallakooli ja kihelkonnakooli õppekavalõigud, mis omakorda jagunevad õppeainete kaupa. Muusika osa kannab pealkirja

„Laulmine“, mis viitab muusikateadvuse kujunemise esmaalusele ning koosneb järgmistest alapealkirjadest:

1) õpetuse eesmärk, 2) õpetuse ära jagamine ja 3) õpetamise viis. Selles dokumendis oli ette nähtud kolm laulmise ainetundi ühes nädalas.

Vabariigi algusaja dokumendid on kujunemise ja arenemise järgus, kuid annavad aimu vajadusest, kavatsustest ja esimestest katsetustest luua omariiklik rahvuslik haridussüsteem. 1917. aasta dokument „Eesti algkoolide õppekavad“ on esimene õppekava dokument, mille koostasid iseseisvalt Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi õpetajad. See algab üldise sissejuhatusega ning jätkub struktuuriliselt „Laulmise“ spetsiifilisema sisu selgitusega, mis on jaotatud alamastme² ja ülemastme kaupa.

Kronoloogiliselt järgmine dokument pärineb 1919. aastast ning avaldati „Kasvatuse“ ajakirjas. Selles ajakirjas esitati enamasti ajutised õppe- ja tunnikavad, mis hiljem kinnitati ka riiklikult. Konkreetsetes dokumendis on lühidalt kirjeldatud laulmise õppekava õppeaastate kaupa ning eraldi on välja toodud „Õpilaste koor“. Selle ilmunisele järgnenud aastal (1920) võeti vastu avalike algkoolide seadus, mis nägi ette neljaklassiliste algkoolide muutmist kuueklassilisteks algkoolideks (Kurvits 1938: 56).

1921. aastal anti välja „Algkooli õppe- ja tunnikavad“, mille kinnitas haridusminister Heinrich Brauer 30. mail 1921. Tervikdokumendi esimesel lehel on üldine seletuskiri kõigile algkooli õppekavadele. Ainealane selgitus järgneb „Laulmise õppekava“ peatükis, mis on eraldi klassidena välja toodud (algkool I–VI klassini), lisaks on mainitud klasside vahelist koori. Ainealasele kirjeldusele järgneb „Seletuskiri laulmise õppekavale“, mis algab üldise õppeeesmärgi selgitamisega ning pärast seda tuleb muusikaspetsiifiline kirjeldus, mis on jaotatud 1) hääle proovimine, 2) laulude valik, 3) laulumängud, 4) helide kõrgus, 5) helide wältus, 6) nootide nimed, 7) takt, 8) rütm, 9) täis ja pool heliastet, 10) helide tabamine, 11) diktaat, 12) muusikaline iseseisvus, 13) hingamine, 14) hääle murdumine ja 15) üldised märkused. Dokumendi lõpus on õpitavate laulude nimestik klasside kaupa (I–VI klassini).

1928. aasta dokumendi „Algkooli õppekavad“ on kinnitanud haridusminister Alfred Mõttus 26. juulil 1928. See algab juba sarnaselt eelnevale dokumendile algkoolide sihtide ning ülesannete kirjeldamisega. Täpsustavalt on välja toodud kasvatuse ja õpetuse üldsihid ja õppekavade ning töökorralduse põhimõtted. Ainealaselt on dokument struktureeritud

² Alamaste tähistab kolme esimest õpiaastat, ülemaste kolme viimast õpiaastat.

õppeaastate järgi ning iga õppeaasta alguses on märgitud üldine siht, lähtekoht ja kava. „Laulmise“ sihtidena on välja toodud 1) kasvatuslikud sihid, 2) oskused ja teadmused ja 3) keskustus.³ Iga õppeaasta alguses on põgusalt uuesti kirjeldatud eesmärke ning lähtetaset. Dokumendi lõpus on seletuskirjad õppekavadele, mis on eraldi esitatud vastavalt õppeainetele.

1930. aastal välja antud „Keskkooli õppekavad. Gümnaasiumi humanitaar-, reaali- ja majapidamisharu“ algab samuti keskkooli eesmärgi, ülesannete ja üldise töökorralduse selgitamisega. Teise suurema osa antud dokumendist moodustab õppeainete eesmärke ja ülesandeid selgitav peatükk, mis on struktureeritud õppeainete kaupa. Iga õppeaine juurde on üldistatult esitatud selle eesmärk ning edasises dokumendis kirjeldatakse täpsemalt klasside kaupa õppeaine spetsiifilisemat sisu.

Haridusministeeriumi 1937. aasta väljaanne „Algkooli õppekavad“ algab samuti üldosaga algkooli sihtidest ja ülesannetest. Struktuurilise ülesehituse järgi on tajutav teatav järjepidevus eelnevate õppekavadega, kuna järgnevalt on laulmise õppeaine juures klasside kaupa ära toodud ainealane sisu selgitus ning lõpus mainitud ka koolikoori, mida tuleks võimalusel teha. Õppekava lõpeb seletuste ja juhatustega, millest lähtuvalt õppekava koolikorralduslikult rakendada.

1938. aastal Haridusministeeriumi poolt kinnitatud dokumendis „Algkooli, keskkooli, gümnaasiumi õppekavad“ on eessõnas kirjeldatud kõigi üldhariduslike koolitüüpide (algkool, progümnaasium, reaalkool, gümnaasium) õppekavasid. Ülesehituselt on jaotunud ka see õppeainete kaupa ning iga klassi kohta on eraldi kirjeldatud õppeainete õppesisu.

Samal aastal (1938) on Haridusministeeriumi väljaandes ilmunud ka „Keskkooli ja gümnaasiumi 1938. aasta õppekavade seletuskirjad“. Nimetatud dokument algab keskkooli ja gümnaasiumi eesmärgi ning üldise töökorralduse selgitamisega, millele järgnevad seletuskirjad vastavalt õppeainetele. „Laulmise“ seletuskirjas on kirjeldatud 1) kasvatuslikke ja õpetuslikke eesmärke, 2) ainealaseid üldnõudeid, 3) meetrikat ja rütmikat, 4) meloodikat, 5) fraseerimist, dünaamikat ja tempot, 6) harmooniat, 7) vormi, 8) muusika arenemislugu, 9) hingamist, hääldamist ja hääle kujundamist. 10. punktina on välja toodud mitmesuguseid juhtnööre, mis toetavad töö produktiivsust ning dokumendi lõpetab kohustuslik laulurepertuaar nii keskkoolis kui ka gümnaasiumis. Eesti Vabariigis välja antud õppekavad on esitatud tabelis 1.

³ Keskustuse asemel kasutatakse tänapäeval terminit „lõiming“, mis tähistab õppeainete vahelisi seoseid.

Tabel 1. Eesti Vabariigis välja antud õppekavad (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

DOKUMENT	AASTA	VÄLJAANDJA
Eesti algkoolide õppekavad	1917	Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi korraldatud.
Ajutised õppe- ja tunnikavad	1919	Ajakiri Kasvatus.
Algkooli õppe- ja tunnikavad	1921	Tallinn, 1921, Riigi Wäärtmärkide Walmistamise Osakonna trükikoda. Haridusminister H. Baueri kinnitatud, kooliosakonna juhataja: G. Ollik
Algkooli õppekavad	1928	Kinnitanud 26. juulil 1928 Tallinnas, haridusminister A. Mõttus. Tallinn, Haridusministeeriumi väljaanne.
Keskooli õppekavad. Gümnaasiumi humanitaar-, reaali- ja majapidamisharu	1930	Haridus- ja sotsiaalministeeriumi väljaanne. Tallinn.
Algkooli õppekavad	1937	Haridusministeeriumi väljaanne. Tallinn
Algkooli, keskkooli, gümnaasiumi õppekavad	1938	Haridusministeeriumi väljaanne. Tallinn
Keskooli ja gümnaasiumi 1938. a õppekavade seletuskirjad	1940	Haridusministeeriumi väljaanne. Tallinn

Nõukogude periood 1940–1991

Eesti annekteeriti Nõukogude Liidu koosseisu 6. augustil 1940. aastal ning see tõi mõistetavalt kaasa muudatused ka hariduses. Nõukogude perioodil õppekava tervikdokumendina, kus kõik õppeained oleksid esindatud, enam ei eksisteerinud ning õppeainete sisu anti välja eraldi aineprogrammidenä. Need esitati sageli kordustrukkidena ning ebaregulaarselt. Struktuuriliselt on aineprogrammid sarnaselt varasemale perioodile jaotatud algkoolile ning keskkoolile kehtestatud dokumentideks, milles sisalduvad „muusikalise kasvatuse“ ainealased kirjeldused. Kuna nõukogude perioodil anti aineprogramme välja sageli, siis on seal selgesti jälgitav ja analüüsitav nende ülesehitus. Kõik nõukogude perioodil välja antud algkoolide ja keskkoolide

muusikalise kasvatuse aineprogrammid algavad seletuskirjadega, milles käsitletakse õppeaine eesmärke ja peamisi ülesandeid.

1940. aastal kinnitas Hariduse Rahvakomissariaadi nimel „Keskkooli õppekavad“ Nigol Andresen. Antud dokumenti järgides tuli 1940/41. aastal kõikides keskkoolides rakendada ülemineku-õppekavasid, mis on koostatud vastavalt kehtima hakkavatele dokumentidele. Nendes püütakse arvestada õpilaste seniseid teadmisi ning üleminekut uutele Nõukogude Liidu kooliga kooskõlastatud kavadele. Lisaks sätestatakse, et uute nn üleminekukavadega kaotavad 1938. aastal kinnitatud riiklikud õppekavad kehtivuse ning 1940. aastal neile ilmunud seletuskirjad on järgitavad juhul, kui nad pole vastuolus Eesti NSV koolikorralduse üldiste põhimõtetega. Sissejuhatuses kirjeldatakse, et tegemist on peamiselt raamõppekavaga, mis tähendab, et selle detailsema sisu loob õpetaja vastavalt ajale ja kohalikele töötingimustele. Laulmist käsitletakse pealiskaudselt, kirjeldades vaid ühe-, kahe- ja võimalusel mitmehäälset laulmist kooris, millega kaasnevad vastavad muusikalised selgitused ning täpsem repertuaar saadetakse koolidesse hiljem. Seega koorilaulu staatus säilis, vaatamata ühiskondliku korra ja ideoloogia vahetumisele. Ilmselt on selline pealiskaudsus tingitud keerulisest poliitilisest olukorrast, mis algas 1940. aastal. Nimetatud perioodil oli koolide töö sõjategevuse tõttu häiritud, õppeaastate pikkust lühendati ning kasutati põhiliselt Eesti Vabariigi aegseid ainekavu, millele järgneva paari aasta jooksul (1941–1944) nn saksa ajal tehti põgusaid täiendusi. Eelkõige prooviti muuta näiteks kirjanduse ja ajaloo ainekavasid, arvestades nende ainete ideoloogilist sisu.

Pärast sõda ja Nõukogude võimu taaskehtestamist andis Eesti NSV Haridusministeerium 1946. aastal välja „Keskkooli õppekavad. Laulmine 1.–11. klassile“. Ülesehituslikult algab see seletuskirjaga, kus selgitatakse laulmise õpetamise eesmärke, üldiseid sihte ning õppetulemusi. Sellele järgneb „Laulmise õppekava“, kus on seletatud laulmise õpetamise tegevusi ning lõpus ka klasside kaupa (I–XI klassini) esitatud laulurepertuaar.

1951/1952 kinnitas Eesti NSV Haridusministeerium dokumendi „Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmid. Laulmine“. See algab seletuskirjaga „Laulmise“ eesmärkidest, millele järgnevad metoodilised juhised 1) koorilaulu, 2) noodiõpetuse ja 3) tutvumine muusikateostega (muusika kuulamine). Järgmise alapeatükina on kirjeldatud üldiseid juhiseid õppematerjali planeerimiseks, töö arvestamiseks ja laulutunni organiseerimiseks. Selliselt kirjeldatud üldosale järgneb programm, mis on ülesehitatud klasside kaupa (V–XI klass).

Algkoolide programmid

1953. aastal kinnitas Eesti NSV Haridusministeerium „Algkoolide programmid“. Antud dokument algab algkooli õppeplaani, kus esitati õppeainete nimekiri koos ettenähtud õppetundide arvuga. Niisugust ülevaatlikku õppeplaani kasutati enamasti kogu Nõukogude perioodi jooksul. Märkustena on lisatud, et peale klassilaulu on ette nähtud kaks tundi koorilaulu nädalas iga nelja klassikomplekti või selle osa kohta. Lisandub ainealane seletuskiri „Laulmine“, mis algab nagu 1951/52. aastal välja antud dokument üldiste eesmärkide kirjeldamisega. Järgnevad metoodilised juhised 1) koorilaulu, 2) noodiõpetuse ja 3) tutvumine muusikateostega (muusika kuulamine), kus on alapeatükina selgitatud üldiseid juhiseid õppematerjali planeerimiseks, töö arvestamiseks ja laulutunni organiseerimiseks. Selliselt kirjeldatud üldosale järgneb ainesisu ehk programm, mis on üles ehitatud klasside kaupa (I–IV klass). Iga klassi lõpus on esitatud ka konkreetne laulurepertuaar.

1954/55. aasta algkoolide programmid on struktuurilt sarnased eelneval aastal välja antud dokumendile. Need algavad samuti tabeliga, kus on õppeainete maht ehk tundide arv, mille järel on samasisuline märkus koorilaulu kohta. Seletuskirjale järgnevad metoodilised juhised, kus eraldi alapeatükkidena on kirjeldatud 1) hingamist, 2) häälemoodustamist ja diktsiooni ning 3) intonatsiooni ja ansamblist ühtlust. Järgneb klasside kaupa kirjeldatud ainealane programm, mille juurde on esitatud lauluvara. Sarnase ülesehitusega on ka hilisemate aastate algkoolide õppeprogrammid, milles tehtud muudatused on minimaalsed.

1955/56 kinnitatud programmi alguses esitatud tabelist on kadunud märkus koorilaulu kohta ja dokumendi lõpus on täiendava informatsioonina lisarepertuaar ning soovituslik materjal muusika kuulamiseks. 1956/57 õppeaasta algkooli programm on struktuuriliselt sama sellele eelnenud dokumentidega. Ülesehituslikke muudatusi pole, kuid nüüd eristatakse iga klassi juures põhi- ja täiendavat lauluvara. Lisandunud on kategooria muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamiseks ning muusika kuulamise alla on toodud ka soovituslik repertuaar. 1957/58. aasta algkooli programmidesse pole uuendusi lisatud ning need on välja antud täpselt samasuguse struktuuriga. 1958/59. aasta laulmise programmi alakategooriana on välja jäetud eelnevatest programmidest tuttav „Hingamine“, kuid ülejäänud sisukategooriad on samad.

1959/60. õppeaastaks anti välja katseprogramm⁴ algkoolidele, kus alamkategooriana on „Hingamine“ tagasi toodud (Eesti NSV Haridusministeerium 1959). 1963/64. õppeaastaks

⁴ Katseprogrammid olid mõeldud mõne uuenduse näiteks õppevara, hariduskorraldusliku reglemendi vms katsetamiseks. Peale konkreetset ajalist katseperioodi otsustati, kas muudatus on rakendamist väärt või mitte.

kinnitatud algkooli programmides kannab aine nimetust „Muusikaline kasvatus“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1963). Struktuuriliselt on programm sama, kuid klasside kaupa ainespetsiifikat eristades on esimese kategooria nimi „Laulmine ja hääle arendamine“, varem oli 1956/57. aasta programmis kasutatud ainult „Laulmine“ ning 1953, 1953/54, 1954/55, 1955/56, 1957/58, 1958/59, 1959/60 õppeprogrammides pole klasside kaupa jaotuses „Laulmist“ eraldi välja toodud.

Keskkoolide programmid

Tähelepanuväärne on asjaolu, et Eestis säilis muusikaõpetus kogu õppetsükli ulatuses, kuigi Nõukogude Liidus õpetati laulmist vaid maksimaalselt VII klassini olenevalt liiduvabariigist. 1955/56. aastal kinnitas Eesti NSV Haridusministeerium „Keskkooli programmid“, milles selgitatakse „Laulmise“⁵ õppeainet. „Laulmise“ aineprogramm on jaotatud järgmisteks alapeatükkideks:

- 1) kooris laulmine;
- 2) muusikaalaste oskuste ja teadmiste omandamine (meloodika ja tonaalsus; fraseerimine, dünaamika ja tempo; harmoonia; vorm; muusika arenemislugu);
- 3) muusika kuulamine;
- 4) mängud ja liikumine muusika järgi;
- 5) koolikoor ja orkester; muusikalisi vabaharrastusi;
- 6) üldisi juhiseid

Sellele kirjeldusele järgneb juba tavapärane klasside kaupa selgitus laulmise kui õppeaine spetsiifilise sisuga. I ja II klassi on lisatud eraldi komponendina ka liikumine ning iga klassi lõppu täiendav laulumaterjal. Alates IX klassist XI klassini on lisandunud kategooria muusikaajalugu ja muusika kuulamine koos spetsiifilisemate näidetega. 1956/57. aastal välja antud keskkoolidele mõeldud programmid on struktuuriliselt sarnased, kuid esimese kategooriana eelnevas dokumendis kirjeldatud „Kooris laulmine“, on asendunud „Laulmisega“. Järgnevad keskkoolide aineprogrammid 1957/58. ja 1958/59. aastal on struktuuriliselt sama ülesehitusega.

Lisamaterjalina on Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumi fondides ka 1978. aastal Eesti NSV Haridusministeeriumi välja antud „Ettevalmistusrühmade programmid ja tundide näidistööplaanid. I osa“, 1986. aastal Juta Nurmiku koostatud „Uutest programmidest ja

⁵ „Laulmise“ aineprogrammi selgituses kasutatakse vahel aine nimetusena ka „kooli muusikaõpetust“.

õppemetoodilisest kirjandusest 1986/87. õppeaastal“ ning Eesti õppekirjanduse keskuse 1990. aastal välja antud „Programmide ja õppemetoodilisest kirjandusest 1990/91. õppeaastal“, mille on koostanud Hella Möttus. Eesti NSV-s välja antud aineprogrammid on esitatud tabelis 2.

Tabel 2. Eesti NSV-s välja antud aineprogrammid (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

AINEPROGRAMM	AASTA	MÄRKUSED⁶
Algkoolide programmid	1953/1954	Algkool oli I–IV klassini.
Algkooli programm	1954/55 1955/56 1956/57 1957/58 1958/59 1961/62 1963/64 1964/65 1965/66	
Algkooli katseprogramm	1959/60	
Algklasside programmid I–III klass	1971/72 1972/73 1973/74 1974/75	Algklassidena peeti silmas I–IV klassi. Dokumentides on esitatud eraldi ainesisu I–III klassini.
Algklasside programm IV klass	1971/72 1972/73 1973/74 1974/75	Dokumentides on esitatud eraldi ainesisu IV klassile.
Algklasside programmid	1966/67 1967/68 1968/69 1969/70 1970/71 1975/76 1977/78	

⁶ Märkuste lahtris on välja toodud doktoritöö autori poolt oluliseks peetud täpsustused.

Algklasside programmid I–IV klassile	1978/79 1982 1984 1986 1988	Dokumentides on esitatud eraldi ainesisu I–IV klassini.
Katseprogramm 6 aastastele lastele	1983	Katseprogramm oli seotud kooliealiste vanuse muudatusega.
Keskkooli õppekavad	1946	
Seitsmeklassiliste koolide programmid	1951/52 1953/54	
Keskkooli programmid	1955/56 1956/57 1957/58 1958/59	
Keskkooli katseprogramm	1960	
Muusikalise kasvatuse programm	1961	
Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programm (eraldi dokumendid)	1967 1969 1972 1974 1975	
Kaheksaklassilise kooli programm	1980 1984	
Üldhariduskooli programmid „Muusikaõpetus“	1986 1987 1991	

Taasiseseisvunud Eesti periood 1991–2024

Taasiseseisvunud Eestis on siiani välja antud neli täiemahulist üldhariduskoolide riiklikku õppekava vabariigi valituse määrustena. Esimene neist võeti vastu 1996, järgmised 2002. ja 2010. aastal. Viimati mainitud uuendati 2011. aastal seoses uue põhikooli ja gümnaasiumi seaduse (PGS) vastu võtmisega. 2014. aastast kuulutati õppekava arendus pidevaks, mis lubab

õppekavasid vastavalt hetke vajadustele muuta. Viimane õppekava võeti vastu veebruaris 2023. aastal ning selle rakendamist alustati 2024. aasta sügisel.

1996. aastal anti välja „Eesti põhi- ja keskkooli riiklik õppekava“, mille kinnitas Vabariigi Valitsus 2. oktoobril. Võrreldes eelnevate õppekavadega Eesti Vabariigi iseseisvumisest alates, on antud dokument väga põhjalik, ent terminoloogiliselt ebakorrektse pealkirjaga, kuna õppekavad on koolidel, mitte haridusel. See algab üldsätetega, mis selgitavad õppekava olemust, struktuuri, õppe- ja kasvatustöö üldeesmärke ning õppekava põhimõtteid. Lisaks on üldosas eraldi alapeatükkidena välja toodud seosed läbivate teemadena eri õppeainete vahel, pädevused ehk kompetentsused, õppeprotsessi kirjeldus ja kooliastmete õppekorraldus. Viimase juurde kuulub I (I–III klass), II (IV–VI klass) ja III (VII–IX klass) kooliastme tunnijaotusplaan, pädevuste kujundamine, temaatilised rõhuasetused ning on esitatud kohustus koostada kooli õppekava. Lisadena kuuluvad õppekava juurde põhikooli ja gümnaasiumi ainekavad, milles on välja toodud põhjalikud selgitused õppeainete kohta. Ainekavad algavad üldise kirjeldusega ning jaotuvad vastavalt põhikooli ja gümnaasiumi astmeks. Lisad algavad õpetuse eesmärkidega, millele järgneb ainespetsiifiline õppesisu kirjeldus konkreetsete teemadena. Need on läbivalt jaotatud I, II ja III kooliastmele ning gümnaasiumile. Iga vanuseastme viimase klassi juurde on kirjeldatud ka õpitulemused. Näiteks I–III klassi õpitulemused on kirjeldatud järgnevalt- „III klassi lõpetaja teab ja oskab...“ ning sellele järgneb vastav loetelu.

Oma väitekirjas keskendun muusikaõpetuse ainekavadele, mis nimetatud dokumendis on „Lisa 10“. Dokument algab õpetuse eesmärkidega, mis selgitavad põhikooli muusikaõpetuse taotlusi, sellele järgneb klasside kohta (I–III, IV–VI, VII–IX klass ja gümnaasium) ainekava õppesisu kirjeldus temaatilise jaotusena.

I–III klassi muusikaõpetuse ainekavas käsitletakse alateemadena muusikalisi teadmisi ja oskuseid. Nende alla on eraldi välja toodud: meetrum ja rütm, meloodia, algteadmised noodikirjast, muusika kuulamine ja mäng pillidel. Õppesisu kirjeldusele järgnevad III klassi lõpetaja õpitulemused.

IV–VI klassi muusikaõpetuse ainekava algab õppesisu selgitamisega teemade kohta. Viimastena käsitletakse 1) laulmist ja hääle omandamist ning 2) muusikalisi teadmisi ja oskuseid, milles on järgmised teemad: meetrum ja rütm, meloodia ja muusika kuulamine. Kooliastme õppesisu lõpetavad VI klassi õpilase eeldatavad õpitulemused.

VI–IX klassi muusikaõpetuse ainekava algab sarnaselt eelmisele kooliastmele. Esmalt on selgitatud laulmist ja hääle arendamist, millele järgnevad muusikalised teadmised ja oskused alateemade kaupa. Kategooriad on varasematega samad, kuid meloodia õpetuse juurde on lisandunud ka helilaad, mis võib viidata juba muusikateaduslikule lähenemisele. Kirjelduse lõpus on selgitatud põhikooli lõpetaja õpitulemused, mille alla kuulub ka kohustuslik lauluvara.

Gümnaasiumi astme muusikaõpetuse ainekava algab põgusa ülevaatega gümnaasiumi muusikaõpetusest. Sellele järgnevad õpetuse eesmärgid, mis kirjeldavad gümnaasiumi astme muusikaõpetuse taotluseid. Edasi on kirjeldatud õppesisu kursuste (I, II ja III kursus, iga kursus on 35 ainetundi) kaupa. Gümnaasiumi ainekava lõpetavad õpitulemused, milleni õpilane eeldatavasti jõuab.

22. veebruaril 2002. aastal kinnitati vabariigi valitsuse poolt põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava. Dokumendi pealkiri on võrreldes 1996. aasta õppekavaga terminoloogiliselt täpsem. 2002. aasta põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava algab üldsätete (I peatükk), üldosa (II peatükk) ning rakendussätetega (III peatükk). Üldsätetes on paragrahvide kaupa kirjeldatud RÕKi kui määruse ülesannet (§ 1) ja riikliku õppekava ülesehitust (§ 2). Seal rõhutatakse dokumendi juriidilist olulisust ja legaliseeritust. Sama eesmärki teenib ka kogu RÕKi esitus paragrahvidena. Üldsätetele järgneb üldosa, mis on samuti paragrahvide alusel detailsemalt lahti selgitatud:

§ 3 riikliku õppekava lähtealus;

§ 4 kooli õppe- ja kasvatusesmärgid;

§ 5 riikliku õppekava põhimõtted;

§ 6 pädevuste kujundamine;

§ 7 üldpädevus;

§ 8 õppeainepädevus;

§ 9 valdkonnapädevus;

§ 10 õpetuse integratsiooni alused;

§ 11 kohustuslikud ja valikõppeained (need on esitatud loendina);

§ 12 õppe- ja kasvatusprotsessi kujundamine ning õpitulemuste hindamise alused;

§ 13 õppe- ja kasvatuskorralduse alused;

§ 14 I kooliastme tunnijaotusplaan;

§ 15 õppetegevus I kooliastmes;

§ 16 I kooliastmel taotletavad üldpädevused;

§ 17 II kooliastme tunnijaotusplaan;

- § 18 õppetegevus II kooliastmes;
- § 19 II kooliastmel taotletavad üldpädevused;
- § 20 III kooliastme tunnijaotusplaan;
- § 21 õppetegevus III kooliastmes;
- § 22 III kooliastmel taotletavad üldpädevused;
- § 23 gümnaasiumi kohustuslikud kursused;
- § 24 õppetegevus gümnaasiumis;
- § 25 gümnaasiumis taotletavad üldpädevused;
- § 26 kooliõppekava koostamise alused;
- § 27 kooliõppekava ülesehitus.

3. peatüki riiklikus õppekavas moodustavad rakendussätted, mis on samuti paragrahvidena välja toodud: § 28 kooliõppekavade määrusega vastavusse viimine, § 29 määruse kehtetuks tunnistamine ja § 30 määruse jõustumine.

Üldosa on kinnitanud peaminister Mart Laar, haridusminister Tõnis Lukas ning riigisekretär Aino Lepik von Wirén. Põhjalikule sissejuhatusele järgnevad õppeainete kaupa lisad, mis on sarnaselt 1996. aasta riiklikule õppekavale üles ehitatud. Mõningad erinevused seisnevad õppeainete nimetustes, näiteks 1996. aasta õppekavas on „emakeel (eesti õppekeelega koolidele)“, kuid 2002. aasta õppekavas „eesti keel (eesti õppekeelega koolidele)“. „Muusika“ õppeaine nimena on säilinud ning ainekava on struktuuriliselt samadel põhimõtetel struktureeritud. Muusika ainekava algab peatükiga, kus on kirjeldatud üldaluseid, mis algavad alapeatükiga „Muusika põhikoolis ja gümnaasiumis“. Sissejuhatavas tekstis on alapunktidenä kirjeldatud muusikaõpetuse rolli riiklikus õppekavas. Järgnevad põhikooli õppe-eesmärgid ning edasi juba kooliastmete kaupa (I–III klass, IV–VI klass, VII–IX klass ja gümnaasium) täpsem õppesisu kirjeldus. Samuti on lahti kirjutatud muusikaõppe sisu, mis jaguneb alakategooriateks: 1) laulmine ja hääle arendamine, 2) muusikaline kirjaoskus ja 3) muusika kuulamine. Klassidest lähtuvalt on kirjeldatud õpitulemusi, mida eeldatavasti valdavad oskustena vastavalt III ja VI klassi ning põhikooli lõpetajad. Iga kooliastme lõpus on loetletud ka kohustuslik lauluvara.

Gümnaasiumi ainekava on ülesehitatud sarnaselt põhikooli muusika ainekavale ning algab jällegi muusikaõpetuse kirjeldamisega gümnaasiumis. Sissejuhatuses on esitatud gümnaasiumi muusikaõpetuse komponendid, milleks on muusikaloo käsitlemine, muusika kuulamine ja pillimäng. Järgneb õppe-eesmärkide ja õppetegevuste kirjeldus. Õppesisu on selgitatud

kursuste (I, II ja III kursus) kaupa. Ainekava lõpetavad õpitulemused, kus võrreldes põhikooli ainekavaga pole gümnaasiumi osas kohustuslikku repertuaari välja toodud.

2010. aastal muudeti põhikooli ja gümnaasiumi seadust (PGS) ning sellest lähtudes pidi muutuma ka riiklik õppekava, kuid suuremaid sisulisi muudatusi see endaga kaasa ei toonud. 2011. aastal rakendus riiklik õppekava nii põhikoolile kui ka gümnaasiumile, mis on esmakordselt digitaliseeritud ning kättesaadav Riigi Teataja koduleheküljel. Põhikooli riiklik õppekava algab peatükiga, kus on kirjeldatud üldsätteid, mis jagunevad sarnaselt eelnevatele taasiseseisvunud Eesti riiklikele õppekavadele paragrahvideks. Üldsätetes on selgitatud määruse reguleerimisala ja ülesehitus. Riiklik õppekava koosneb üldosast ja lisadest, milles esitatakse ainevaldkondade kavad, valikõppeainete ainekavad ja läbivate teemade kirjeldused. Ainevaldkonna kavas on kirjeldatud üldiseid aluseid ainevaldkonna rakendamiseks ja ainevaldkonna kohustuslike õppeainete ainekavasid. Muusika ja kunstiõpetus kuuluvad kunstiainete valdkonda, mis on riiklikus õppekavas „Lisa 6“. Riikliku õppekava teise peatüki üldosa esimeses jaos kirjeldatakse põhihariduse alusväärtuseid (§ 2 põhihariduse alusväärtused) ning teises jaos õppe- ja kasvatuseesmärgid, mis jagunevad kaheks paragrahviks (§ 3 põhikooli sihiseade ja § 4 pädevused) ning need on omakorda detailsemalt alapunktidenä kirjeldatud.

Riikliku õppekava kolmandas jaos selgitatakse kahe paragrahvi ning nende alapunktide abil õppimise käsitust (§ 5) ja õppekeskkondi (§ 6). Neljas, viies ja kuues jagu üldosast on mõeldud erinevates kooliastmetes taotletavate pädevuste ning õppe ja kasvatuse rõhuasetuste selgitamisele. Neljas jagu on vastavalt I kooliastme (I–III klass), viies jagu II kooliastme (IV–VI klass) ning kuues III kooliastme (VII–IX klass) kirjelduste jaoks. Riikliku õppekava seitsmendas jaos on kuue erineva paragrahvi alusel kirjeldatud õppekorraldust. Nendeks paragrahvideks on:

- § 13 kohustuslikud valikõppeained;
- § 14 läbivad teemad;
- § 15 õppe ja kasvatuse korralduse alused;
- § 16 õpilase ja vanema teavitamine ning nõustamine;
- § 17 hariduslike erivajadustega õpilastele kohaldatavad erisused;
- § 18 mittestatsionaarses õppes kohaldatavad erisused.

Üldosa kaheksandas jaos kirjeldatakse hindamist ning klassi ja põhikooli lõpetamist. Struktuuriliselt on see samasugune eelnevatega ning jaguneb paragrahvideks:

- § 19 hindamine;
- § 20 kujundav hindamine;
- § 21 teadmiste ja oskuste hindamine kui kokkuvõtivate hinnete alus;
- § 22 kokkuvõtavad hinded ja järgmisse klassi üleviimine;
- § 23 põhikooli lõpetamine.

Üheksandas jaos kirjeldatakse ühe paragrahvi jaotuses (§ 24) kooli õppekava koostamise aluseid ja ülesehitust. Riikliku õppekava kolmas peatükk selgitab rakendussätteid, mis jagunevad § 25 määrase rakendamine ja § 26 määrase kehtetuks tunnistamine.

Gümnaasiumi riiklik õppekava kinnitati 17. jaanuaril 2011. Ülesehituselt on see sarnane samal ajal välja antud põhikooli riikliku õppekavaga, kuid üldosa ning õppesisu puudutavates paragrahvides on mõistagi erisusi. Gümnaasiumi riikliku õppekava neljas jagu kannab pealkirja õppekorraldus, mis jaguneb:

- § 8 ainevaldkonnad ja õppeained;
- § 9 õppeainete kohustuslikud kursused;
- § 10 läbivad teemad;
- § 11 õppekorralduse alused;
- § 12 õpilase teavitamine ja nõustamine;
- § 13 andekad ja haridusliku erivajadusega õpilased;
- § 14 mittetatsionaarses õppes kohaldatavad erisused.

Gümnaasiumi riikliku õppekava viiendas jaos kirjeldatakse hindamist ja gümnaasiumi lõpetamist. Eraldi paragrahvidena saavad detailsema selgituse § 15 hindamine, § 16 kujundav hindamine, § 17 teadmiste ja oskuste hindamine kui kokkuvõtivate hinnete alus ning § 18 kokkuvõtavad hinded ja gümnaasiumi lõpetamine. Gümnaasiumi riikliku õppekava kuues jagu on struktuuriliselt sama ülesehitusega nagu põhikooli riikliku õppekava üheksas jagu. Selle paragrahvis 19 kirjeldatakse kooli õppekava koostamise aluseid ja ülesehitust. Gümnaasiumi riikliku õppekava kolmanda peatüki moodustavad sarnaselt põhikooli riiklikule õppekavale rakendussätted, kus selgitatakse õppe- ja kasvatustegevuse ning õppekeskkonna vastavusse viimist (§ 20).

Nii põhikooli kui ka gümnaasiumi riikliku õppekava lisa 6 kannab pealkirja „Ainevaldkond. Kunstiained“. Põhikooli ainekava algab peatükiga „Üldalused“, millele järgnevad alapeatükid: 1.1. kunstipädevus, 1.2. ainevaldkonna õppeained ja nende maht, 1.3. ainevaldkonna kirjeldus ja valdkonnasisene lõiming, 1.4. üldpädevuste kujundamise võimalusi, 1.5. kunstiainete

lõimingu võimalusi teiste ainevaldkondadega, 1.6. läbivate teemade rakendamise võimalusi, 1.7. õppetegevuse kavandamine ning korraldamine, 1.8. hindamise alused ja 1.9. füüsiline õpikeskkond.

Teise peatüki moodustavad ainekavad ning selle alapeatükk 2.1. „Muusika“ jaguneb veel omakorda detailsemateks alapeatükkideks: 2.1.1. muusika õppe- ja kasvatuseesmärgid, 2.1.2. muusika õppeaine kirjeldus, 2.1.3. muusika õppe- ja kasvatuseesmärgid I kooliastmes, 2.1.4. muusika õpitulemused ja õppesisu I kooliastmes. Viimases on põhjalikuma kirjeldusena esitatud muusikaõpetuse komponendid, nagu laulmine, pillimäng, muusikaline liikumine, omalooming, muusika kuulamine ja muusikalugu, muusikaline kirjaoskus ning õppekäigud⁷. Samasugune ülesehitus on ka II ja III kooliastme muusika ainekavas. Võrreldes varasemate taasiseseisvunud Eesti riiklike õppekavadega on muusika õppe- ja kasvatuseesmärgid kirjeldatud ainekavade alguses, mitte lõpus, kuid siiski kooliastmete (I, II ja III) kaupa.

Gümnaasiumi (X–XII klass) ainekava struktuur on sarnane, kuid peatükkide ja alapeatükkide pealkirjades esineb erinevusi. Näiteks gümnaasiumi ainekavas on peatükk 1.2. „Õppeained ja maht“, kus loetletakse kunsti ja muusika kursuseid ning 1.5. „Lõimingu võimalusi teiste ainevaldkondadega“ erinevalt pealkirjastatud. Muusika ainekavas on samuti pealkirjalisi muudatusi, näiteks alapeatükk 2.1.2. „Muusikaõpetuse kirjeldus“ on põhikooli muusika ainekavas 2.1.2. „Muusika õppeaine kirjeldus“. Gümnaasiumi ainekava alapeatükis 2.1.3. on sarnaselt põhikooli ainekavale kirjeldatud gümnaasiumi lõpetaja õpitulemused, peale mida selgitatakse alapeatükis 2.1.4. kursuste õpitulemused ja õppesisu. Ülesehituselt algab õppesisu kirjeldamine I kursusega ning lõppeb III kursusega. Iga kursuse alguses on selgitatud kursuse lõpetanu õpitulemused, millest lähtuvalt järgneb õppesisu kirjeldus. Need on jaotatud osaoskusteks: muusikaline eneseväljendus (laulmine, pillimäng, omalooming), muusika kuulamine ja muusikalugu ning õppekäigud. Taasiseseisvunud Eesti Vabariigi õppekavad on esitatud tabelis 3.

⁷ Õppekäik on kooli õppekavaga seotud õppetöö vorm (ekskursioon, muuseumitund, praktikum, laboritund, (virtuaal)kontsert jms).

Tabel 3. Taasiseseisvunud Eesti Vabariigi õppekavad (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

DOKUMENT	AASTA	VÄLJAANDJA
Eesti põhi- ja keskkooli riiklik õppekava	1996	Eesti Vabariigi valitsus
Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava	2002	Eesti Vabariigi valitsus
Põhikooli riiklik õppekava	2011	Eesti Vabariigi valitsus
Gümnaasiumi riiklik õppekava	2011	Eesti Vabariigi valitsus
Põhikooli riiklik õppekava	2023	Eesti Vabariigi valitsus
Gümnaasiumi riiklik õppekava	2023	Eesti Vabariigi valitsus

Dokumendikorpuses on esindatud täisvalim Eesti koolielu suunanud ainekavadest ja -programmidest, mis on loonud õigusraami üldhariduskoolide töö korraldamiseks.

1.4 Kokkuvõte

Käesoleva kvalitatiivse uurimuse tulemusi on võimalik rakendada edasistes muusikaõpetuse õppe- ja ainekavade arendustöös ning ka muusikaõpetajate koolituses. Õppekava rakenduseks on vaja, et õpetaja tunneks riiklikku õppekava ja oskaks seda oma kooli tingimustes rakendada. Õppekava on tervikdokument ning õppimise plaan, milles sisalduvad iga õppeaine spetsiifika arvestavad täpsemad ainekavad. Uurimisallikana kasutatakse eesti õppekeele eesti üldhariduskoolide jaoks koostatud muusikaõpetuse ainekavasid ja -programme, mis hõlmavad ajaliselt pikka perioodi Eesti Vabariigi algusest (1918) kuni aastani 2024. Analüüsi osa on jaotatud kolme etappi:

- 1) Eesti Vabariigi periood (1918–1940)
- 2) Nõukogude periood (1940–1991)
- 3) taasiseseisvunud Eesti Vabariigi periood (1991–2024).

Täpsemalt keskendutakse õppekava dokumentide analüüsimisel muusikaõpetuse õppe- ja ainekavade struktuurile, õppe-eesmärkidele ning vastavalt neile valitud õppesisu arengule selle dünaamikas. Selle kaudu püütakse analüüsida ka muusikaõpetuse seoseid ja tähendust ühiskonnas.

Lähtuvalt töö eesmärgist ja allikatest on uurimismeetodiks valitud kvalitatiivne analüüs. Oluliseks on peetud ainekavades sisalduva eesmärgiseade ja õppesisu interpreteerimist, lähtuvalt selle sotsiaalsest, poliitilisest ning kultuurilisest kontekstist omas ajas. Taoliste uurimustele heidetakse tihti ette liigset subjektiivsust, mis tuleneb uurija positsioonist. Varem toimunu mõtestamine lähtub siiski ka käesolevas töös tänapäevast ning sellest tulenevalt on oluline eelkõige jälgida subjektiivse-objektiivse vahekorda (Ricoeur 2002: 16).

Käesolev uurimus tugineb analüüsis ajaloolisele traditsioonile, mille eesmärgiks on uurimisallikadena käsitletavate tekstide ja dokumentide sisu terviktähenduse interpreteerimine keskendudes konkreetsele ajale ja inimestele, kelle tegevuse reguleerimiseks need on loodud. Haridus on elukestev õppimine ja inimese arengus läbivalt oluline, mistõttu peab see oma struktuurilt ning süsteemsuselt põhinema konkreetsele kultuurile omastele printsiipidele. Hariduslike dokumentide analüüsil ja tõlgendamisel on võimalik avada sügavamad kultuuritausta, aidates laiendada empiirilisi kasvatuslikke käsitlusi (Kalamees-Ruubel 2014: 18–19).

Eesti haridus põhineb saksa filosoofia ja valgustusajastu õhustikus sündinud *Bildung*-ideel, mis peab oluliseks individuaalseid arenguid, identiteedi loomist ja sotsialiseerumist oma kultuuris tähendussisude omandamisel. Seega toimib süsteemne haridus paratamatult vaid oma ühiskonnas ja selle kultuuri kontekstis (Autio, Kuurme, Mikser 2013: 70; Klafki 1974: 107).

Muusikaõpetuse kujunemislöö uurimisel Eesti üldharidussüsteemis on vaja mõista erinevaid ajalooperioode ning seda, millised olid võimalused ning piirangud haridusega seotud otsuste langetamisel. Ühised väärtused, millele inimesed tuginevad, on ainuomased konkreetsetele rahvustele ja riikidele, kuid on saanud mõjutusi ka väljast poolt. Kui soovime aru saada hetkel hariduses toimuvast, siis peame mõistma eeskätt õppesisu kujunemislugu. Sel juhul on meil võimalus otsustada hariduse põhiliste väärtuste ning konkreetse hariduskultuuri jätkusuutlikkuse üle. Erinevad protsessid hariduses ei lõppe konkreetset ega päeva pealt, need muutuvad ning teisenevad ajas, vastavalt haridusnõudlusele ning valitsevatele poliitilistele muutustele. Tähtis on siiski säilitada olulisemad põhiväärtused, millele tugineb süsteemi järjepidevus erinevatel ajaloo perioodidel (Kalamees-Ruubel 2014: 19).

Uurimisallikadena kasutatakse erinevaid haridusdokumente: õppekavu, ainekavu, aineprogramme, seaduseid, määruseid jms. Need on ideoloogilised ja ühiskonna hariduspoliitikat järgivad ning põhinevad vastaval ajal ühiskonnas üldaktsepteeritud väärtustele. Uurimistöö valimisse on kogutud Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumist erinevad

eesti keelse õppekeele üldhariduskooli dokumendid uurimistöö perioodi hõlmava täisvalimi ulatuses. Kõige varasem dokumendikorpuse õppekava pärineb aastast 1917 ning praegu kehtivad, seni kõige hilisemad, on 23. veebruaril 2023 kinnitatud põhikooli ja gümnaasiumi õppekavad. Valimi hulgas on eesti õppekeele erinevate üldhariduskoolide õppekavades sisalduvad üldosa ning ainekavad. Erinevatel aegadel on uuritavad dokumendid vormilt küll muutunud, kuid uurimismaterjalina saab neid analüüsida õppekava ühistelt teoreetilistelt alustelt ja õppekava struktuure silmas pidades. Kogutud materjali käsitlemisel on mahukate uurimisallikate konkretiseerimiseks kasutatud deduktiivset lähenemist ning sisukategooriatena analüüsitakse:

1. dokumentides esitatud eesmärgiseadet muusika õppimiseks;
2. õppesisu organiseerimise põhimõtteid (kas üksikaine või aineühik/ainevaldkond);
3. õppesisu esitust (teemad, mõisted, tegevused);
4. õpitulemusi ja hindamist;
5. õppeaega, ainemahtu (tundide arv);
6. õppekeskkondi (füüsiline sh instrumentarium ja sotsiaalne keskkond)

Uurimisallikatena on kasutatud juriidilist jõudu omavaid haridusdokumente, mida on võimalik analüüsida mitmekihiliselt. See võimaldab arvestada nii sotsiaalset, ajaloolist, poliitilist kui ka kultuurilist konteksti, milles konkreetne dokument on koostatud. Kollektiivse kultuurimälu kandjatena on haridusdokumentide ülesandeks tähenduste asja- ja ajakohane edasiandmine ning nendes uute tähenduste loomine (Dorofjeva 2001: 35–36). Konteksti määratlus loob ruumi, mõistmaks tingimusi, milles muusikaõpetust koolides korraldatakse.

2. Muusika, kultuur, ühiskond ja identiteedid

Käesolevas peatükis käsitletakse muusikaõpetuse tähendust ja olulisust eesti üldhariduse süsteemis erinevatel aegadel ning erinevates ühiskondades. Samuti selgitatakse muusika tähendust kultuuris kollektiivse identiteedina ühiskonna sidususe loojana ning individuaalsete identiteetide kujunemisel.

2.1 Muusikakultuur ja kollektiivne identiteet

Kultuuri laiahaardelise mõistena on keeruline määratleda, kuna see hõlmab kõiki inimtegevuse valdkondi. Kultuuri on võimalik selgitada nii kõrgkultuuriliste tekstide kui ka konkreetse kogukonna liikme igapäevaste harjumustega (Raud 2013: 17). Seetõttu räägitakse erinevatest kultuuri valdkondadest, näiteks tehnilisest kultuurist, koolikultuurist, poliitiliselt kultuurist, käitumiskultuurist, kultuurišokist jne. Kuni 18. sajandini peeti kultuuri all silmas kunstiloomet, kuhu kuulusid näiteks muusika, teater, maalikunst, kirjandus ja filmikunst (Viik 2015, 2017) ning see metafoor on „kõrgkultuuri“ ühise nimetajana käibel ka täna (Burke 2011: 57). Lisaks „kultuuri“ mõiste laienemisele kehtib see ka kunsti ja teaduse rahvapäraste vastete kohta, näiteks rahvameditsiin, rahvamuusika jm (Burke 2011: 58). 18. sajandi teisel poolel püüti „kultuuri“ mõistet esimest korda määratleda teaduslikust aspektist. 19. sajandil hakati aga Karl Marxi eeskujul kultuuri käsitlema sotsiaalse elu kõiki harusid puudutava süsteemina, millel on võime kujundada ühiskonna areng eluviisina ühtseks protsessiks (Blake *et al* 2003: 9; Winch, Gingell 1999: 50). Hilisemates uurimustes on inglise ja saksa teadlased käsitlenud kultuuri ka rahva siseilma ning hinge väljendusena. Tänapäeval mõistetakse kultuuri pigem selle sisust ja arengust lähtuvalt, mis mentaalse ja käitumusliku mudeli tõttu sõltub inimtegevusest. Siit järeldades on kultuur seotud iga üksiku rahva, piirkonna või ajastuga (Kukk, Muldma 2011: 8–9). Samuti on kultuuri uurimine valdkond, milles on võimalik omavahel ühendada üksikuid teadusalasid ja teooriaid. Seega võib kultuuri uurimist rakendada kõigi inimestega seotud teadusalade puhul, näiteks humanitaar-, ühiskonna-, õigus- ja pedagoogikateadustes (Sevänen 1998: 25–26).

Kultuuri mõiste mastaapsusest annavad aimu ka Eesti riiklikud dokumendid, kus seda on kasutatud mitmetes erinevates tähendustes. Näiteks võib kultuuri käsitleda, kui mingi sotsiaalse grupi kombekust, tsiviliseeritust, kasvatatust ja haritust, ning sel juhul lähtutakse inimeste kultuursest käitumisest. Kultuuri saab määratleda ka antropoloogiliselt, kui konkreetse rahva

eluviisi, mille alla kuuluvad ühiskonna- ja elukorraldus, inimeste ühised väärtushinnangud, tõekspidamised ja kollektiivne mälu (Viik 2017). Kollektiivset mälu on võimalik kujundada ühisest minevikust, sealhulgas ajaloosündmustest lähtuvalt (Viik 2015). Kultuur ühendab inimesi, kellel on omavahel midagi sarnast (Raud 2013: 24). Maailma tajumiseks annavad inimesed asjadele tähendused, mida peetakse indiviidi tasandil õigeks ning mida aktsepteerivad ka teised kogukonna liikmed. Järelikult saab kultuuri mõtestada kui ühiselt kehtivate väärtuste mustrit, mida kasutab konkreetne inimgrupp (Viik 2015). Kultuuriteadlased kasutavad taolist määratlust, milles „kultuuri“ all mõistetakse nende kandjate ühiselt jagatud elu koos väärtushinnangute, eeskujude, normide, arusaamade jms. Juri Lotman on üldistanud selle „semiosfääri“ mõistesse. See on aegruumiline süsteem, ühtne mehhanism, mille olemasolu muudab mingi märgilise tegevuse reaalseks (Lotman 1999: 11–12). Edmund Husserl „eluilmaks“ (*Lebenswelt*), mille inimolu mõistetakse kogukonnasüsteemi osana (Beyer 2020). „Eluilm on kõige laiem objekti võimalikest välistest horisontidest“ (Viik 2009: 223).

Kultuur semiootilise süsteemina kujutab endast olemise ja saamise dialektilist protsessi. Sellena tuleb kõigepealt teadvustada esmane kultuuriline identiteet ning seejärel hakata seda olemisviisi avardama, täiendama ja muutma (Veidemann 2019). Kõige keerulisem on sealjuures arvestada traditsioonilise ja uuendusliku vahekorda. Kuidas saada millekski uueks ja teistsuguseks, tagades varasema kultuurilise olemise ning jättes selle äratuntavaks. Siin on oluline silmas pidada muutumise täiendavat ja kasvatavat olemust, mitte identiteedi murdmist (Veidemann 2019). Juri Lotmani väitel sisaldab kultuur eneseteadvustamist, mis põhineb varasemal kogemusel, seega on valikuid tehes vaja kindlasti arvestada minevikku (Lotman 2001: 151, 195). Kultuur on välismõjudele väga vastuvõtlik, kuid siiski lähtub ta oma keskmest, mille alusel võtab vastu või algatab kultuurilisi ülekandeid (Undusk 2014).

Ühiste arusaamade tekkimise ja nende kujundamise kõige olulisemaks vahendiks on keel, mis annab asjadele tähenduse ning olulise suhtlemisvahendina aitab meil üksteist mõista (Viik 2017). Märkide ehk kollektiivsete identiteetide keel võimaldab inimestel eristuda üksteisest, kuid samas tunda ka ühtekuuluvust (Ehala 2018: 89). Keele all mõistetakse erinevaid märgisüsteeme. Muusika on üks neist keeltest, mida inimesed kasutavad suhtlemisvahendina. Teadusuuringud on näidanud, et muusikal ja keelel on nii käitumis-psühholoogilisi kui ka vormilisi ühiseid tunnuseid (Sloboda 2000: 26). Seega võib nõustuda väitega, et muusika on vahend, mille abil on võimalik inimesi kujundada tasakaalukateks, sallivateks ning motiveeritud isiksusteks. Muusikat ja selle tähendust inimeste elus on uuritud nii ajaloolistest, psühholoogilistest kui ka filosoofilistest ja kultuuriantropoloogilistest vaatenurkadest. Levinud

tendents on siiski, et muusika nautimine ja sellele isikust lähtuva tähenduse andmine on inimestele loomulik (Kiilu 2010: 10). Paljudes kultuurides seostub muusika erinevate rituaalide ja sotsiaalsete normide kujunemisega ning on ühtlasi oluline ka religioossete rituaalide tugevdamisel. Koostöös teiste kultuurivaldkondadega on muusikal oluline roll kultuuri jätkuvuse ja stabiilsuse ning ühiskonna sidususe protsessides (Kiilu 2010: 10).

Kui vaadelda „kultuuri“ definitsiooni muutumist ajas, siis läbiva joonena on oluliseks peetud selle sisulisi vaimseid väärtusi ja järjepidevust. Lotman (1999) iseloomustab kultuuri paindliku ja keerulise õppimise organismina, mis kätkeb endas inimkonna eksisteerimiseks olulist mittepärilikku informatsiooni. Kultuuril on võime koondada inimesi, olenemata oma ajast ja ruumist, kasutades selleks erinevaid kultuurimärke. Kultuurimärk, ühelt poolt ühendaja, teisalt aga eristajana, on oluline tegur ühiskonna ja inimeste identiteediloomes (Lotman 1999: 222). Kultuurimärke antakse edasi, kantakse põlvkondade üleselt ning inimkeskkonnata kaob ka kultuur ja mälu (Veidemann 2023: 118). Osa kultuurimärkidest tüvitekste omandavad staatuse (erilise ja üldtunnustatud väärtuse). Kirjanduslike tüvitekstide kõrval eristatakse ka muusikalisi tüvitekste, mis seostuvad konkreetse rahvusliku eripäraga nii omas ajas kui ka üle ajaliselt (Veidemann 2023: 224).

„Identiteedina“ mõistetakse inimeste enesemääratlust, mille aluseks on kuuluvus liikmena teatud koosluses. Ulatuslikult on seda mõistet käsitlenud Erik H. Erikson ning hiljem lülitas ameerika psühholoog Abraham Maslow selle inimvajaduste hierarhiasse, märkides, et identiteedivajaduse saavutamiseks on olulised sotsiaalsed suhted (Krull 2000: 143, 406). Sotsialiseerumise all peetakse silmas teatud ühiskonna elulaadi ning selles toimimise mõistmist, mille kaudu arendatakse ühtlasi ka oma identiteete. Sotsialiseerumise käigus õpib inimene tundma kultuuri ja elukeskkonda ning tunnetama oma kuuluvust sellesse. Sotsiaalne identiteet tähendab enese samastamist teiste ühiskonna liikmetega konkreetsetes sotsiaalkultuurilises ruumis. Seega on identiteediloomeks oluline omaks võtta teatud eetilised käitumisharjumid, teadmised rahvustraditsioonidest, tavadest, kommetest, sümbolitest, rahvuslikust uhkusest ja palju muud, mis on seotud kultuurilise pärandiga (Kukk, Muldma 2011: 11). Martin Ehala (2018) käsitluses kuuluvad identiteetide põhiliikide hulka ego-, personaalne-, rolli- ja kollektiivne identiteet. Viimane on psühholoogiline nähtus, kus üksikisik samastab ennast mingi grupiga (Ehala 2018: 33), seda kasutatakse haridussüsteemide kujundamisel, vastavalt oma ühiskonna sotsiaal-poliitilisele-kultuurilisele kontekstile.

Inimeste enesemääratlemine on seotud struktuurilise-süsteemse maailmapildiga, milles erinevad mõtestatud nähtused moodustavad omavahelistes suhetes terviku. Psüühika on välja

arenenud organismi ja selle keskkonna ühtsuses (Toomela 2016: 477). Selle olemuse selgitamiseks on loodud mitmeid identiteediteooriaid. Erinevate teooriate põhjal saab käsitleda identiteeti põhiliselt millegi stabiilse ja ainuomasega, mis on seotud inimese integreerumisega teda ümbritsevas keskkonnas, suhetes ja ühiskonnas. Paljud identiteedid luuakse lapsepõlves oma väärtuste, uskumuste ja kogemuste põhjal, mis annavad inimestele võimaluse minevikust lähtudes kujundada oma tulevikku (Pöder, Kiilu 2015). Ajaloolisest aspektist vaadates, on identiteediloomes pidevas arengus, kuna on väga tihedalt seotud ühiskonnas toimuvate muutustega. Seega võib elu jooksul muutuda isiku identiteetide hierarhia.

2.2 Muusika individuaalsete identiteetide hierarhias

Tänapäeva inimene tunneb ennast kuuluvat paljudesse sotsiaalsetesse kooslustesse, mis moodustavad identiteetide hierarhia oma tähenduslikkuse järjekorras (nt perekondlik kuuluvus, kool, töökollektiiv jne). Kooliharidus kujundab identiteete eelkõige pakutava õppesisu kaudu. Muusikaõpetuses on võimalik kujundada muusikaline identiteet, mis on käsitletav nii individuaalse kui kollektiivse identiteedina. Individuaalne muusikaline identiteet koosneb erinevatest komponentidest, mis moodustavad ühtse ja psühholoogiliselt tervikliku konstruktsiooni (Tomingas 2007). Nende hulgas on näiteks isiklikud, emotsionaalsed, sotsiaalsed ja muusikalised arusaamad, mis aitavad kujundada terviklikku minapilti. Samuti on oluline, et muusika kaudu tekib teatav kuuluvustunne ja ühised huvid oma eakaaslastega ning (muusikalist) identiteeti konstrueeritakse võrdluses teistega (Hargreaves, Miell, Macdonald 2002: 15). Eestis on muusikaõpetus rahvahariduse kohustuslik osa ning selle kaudu mõjutavad nii õpetajad kui ka kool õpilaste muusikalist arengut, mille hulgas on ka nende muusikaline identiteet ühisteadmise ja väärtushinnangutena (Hargreaves, Marshall 2003).

Aegade jooksul loodud kultuuripärand säilib rahvuse kestlikkuse poliitika järgimises ja hõlmab kultuuri loomis- ja selle vastuvõtu protsessi, järjepidevust ning jätkusuutlikkust. Erinevates teadustöodes on uuritud rahvuste ja rahvusliku identiteedi kujunemist ning selle olulisust oma ajaloolise tausta loomisel. Enda määratlemine kuuluvana mingi rahvuse hulka annab inimeste identiteedile poliitilise hääle (Ho 2012: 59). Filosoofilisest vaatepunktist analüüsides tuleneb sõna „identiteet“ ladinakeelsest sõnast *identitas* ehk samasus, seega on eesti keeles õigemaks vasteks pigem enesetaju, mis tähendab samastumist millegagi. Sotsiaalteadustes käsitletakse antud mõistet inimese enese määratlusega ning sellega, mis teeb ühe inimese teiste hulgas

unikaalseks. Sotsiaalse identiteediga on seotud ka järgmised määratlused, nagu kultuuriline, sooline ja rahvuslik identiteet (Valk 2017).

Ühiselt omaks võetud väärtushinnangud ning arusaamad tagavad ühiskonna sidususe ning suunavad inimeste käitumist. Viimaste kümnendite uurimistöodes on selgunud kultuuri olulisus ühiskonna sidustamisel ning seetõttu on hakatud järjest enam taasväärtustama rahvuslikku identiteeti (Veidemann 2019). Üha enam globaliseeruvas maailmas on väikerahvastele eriti oluline säilitada kultuuriline eripära. Rahvusliku ehk etnilise identiteedi kõige erilisem väljendus on muusika (Reeder 2002: 632). Laulupidude tähtsus rahvusliku identiteedi kujundajana Eesti kultuuriloos on üldteada (Veidemann 2023: 198). Sellest annab kinnitust ka nende lisamine 2003. aastal UNESCO maailmapärandi nimekirja. Veidemann (2023) vaatleb nii Eesti kui ka Läti üldlaulupidude kujunemislugu kultuuri-semiootilise protsessina. Uued tähendused rahvusena ja muutunud semiosfäär vajavad omaksvõttu ning need konstrueeritakse individuaalselt (Veidemann 2023: 199). Ka Eesti Muinsuskaitseaduses (2019) on sätestatud, et „kultuuripärandi säilitamine ja teadvustamine hoiab alal riigi ning tema piirkondade identiteeti ja eripära ning kindlustab praegustele ja tulevastele põlvetele mitmekesise ning kultuurimälu kandva elukeskkonna“ (MuKS 2019 §3, lõige 2). Teisest aspektist lähtudes on identiteet seotud ka emotsionaalsusega, kuna käsitleb inimeste enesemõtestamist läbi päritolu ja ajaloo. Samuti on identiteet dünaamiline ning seda mõjutavad enim poliitika, haridus, elukogemus ja ka meedia (Valk 2017). Olenemata isiklikust motivatsioonist muusikaga tegeleda, kujuneb siiski individuaalne muusikaline identiteet oma kultuurikeskkonna mõjurite toel.

Individuaalsetele identiteetidele loob aluspõhja oma rahvusliku ajaloo tundmine ja teadvustamine, milles Johann Voldemar Jannsenil on hindamatu panus 19. sajandi rahvuslikul ärkamisajal. Alustades esimesest ajalehest ning lõpetades laulupeo traditsiooni kujunemisega, millel on Eesti kultuuris kanda rahvusliku keskme roll (Veidemann 2023: 198). Eesti kultuuriloomes on väga oluline osa ka Jakob Hurdal, kes algatas eestlaste vanavara kogumist, millest arenes välja Eesti Rahva Muuseum. Lisaks Karl August Hermann, kes püüdis välja anda Eesti entsüklopeediat, mis saavutas 1930. aastaks oma eesmärgi hõlmata ja talletada eesti keeles süstematiseeritult teadmisi kogu maailmast. Seega oli eestlastel olemas oma kultuurkeel, selles keeles antav täisharidus ning mitmed kunstivaldkonnad koos laiahaardelise rahvakultuuriga (Veidemann 2019). Rahvuslikul ärkamisajal loodud eesti keelelis-kultuuriline ruum on taganud seni nii väikese rahvuse populatsiooni teiste geopoliitiliste ja geokultuuriliste jõudude vahel. Tänapäeva mitmekultuurilistes ühiskondades pole üldiselt etnilist identiteeti

niivõrd oluliseks peetud. Siiski on Euroopas kultuurilise mitmekesisuse säilitamiseks hakatud erinevaid keeli ja kultuure nende hääbumisest päästma (Läänemets, Sepp, Kalamees-Ruubel 2010: 137).

Eestlased kuuluvad päritolult nn saksa kultuuriruumi, kuna oleme nii mõndagi neilt üle võtnud, sh baltisaksa laulupeod ja entsüklopeedilise haridussüsteemi, kus on oluline õppeainete mitmekesisus (Veidemann 2019). Kui loodusained on universaalsed ning oma seaduspärasuste kirjeldamisel objektiivsed, siis humanitaarained lähtuvad konkreetsest kultuuriruumist (Läänemets, Sepp, Kalamees-Ruubel 2010). Etniline identiteet ehk kuulumine mingisse rahvusgruppi ning selle keele ja kultuuri valdamine ei pea tänapäeval enam olema seotud territoriaalse elupaigaga (Richmond 1994: 289), seega on oluline teada ka välis-eesti kogukonna muusikalisi saavutusi.

Oma identiteedi kindlustamine on ka pärimusmuusika harrastamise peamiseks motiiviks ning oma juurte tundmine annab tänapäeva maailmas inimestele kindlustunde (Rüütel 2004: 241). Etnilise identiteedi tundma õppimiseks on vaja seda eristada teiste hulgast ja mõista oma rahvuse ühise väärtusena. Rahvuslikku identiteeti väärtustavate õppeainete sisu valik õppekavadesse peab põhinema kultuurianalüüsil, kuna muusika, ühiskonnaõpetus, emakeel ja kirjandus mõjutavad ühiskonna sidusust rohkem, kui esmapilgul võib tunduda (Läänemets, Sepp, Kalamees-Ruubel 2010: 138). Muusika rolli olulisust inimese individuaalse identiteedi kujunemisel on selgitanud ka muusikateadlane Kerri Kotta. Ta on kirjeldanud muusikat kui meie teist emakeelt igapäevase elu osana, mis saab alguse juba lapsepõlves (Kotta 2006: 9).

Kui rääkida muusikalisest emakeelest laiemas tähenduses, siis selle all peetakse silmas vanimal kujul säilinud folkloori kui kollektiivset loomingut. Pole teada ühtegi kultuuri, kus puuduks muusika, mis viitab kahtlemata muusika olulisusele inimeste elus. Lisaks aitab muusika tajuda enda osa millestki suuremast: üldlaulupidude ja „Laulva Revolutsiooni“ repertuaar on kandnud endas regilaulutraditsioonil põhinevat ja isamaalist repertuaari, kuid peame silmas pidama ka asjaolu, et üldhariduskooli muusikaõpetuseta poleks eestlastel üldrahvalikku lauluoskust (Läänemets, Sepp, Kalamees-Ruubel 2010: 140).

Identiteetide kujunemine on pikaajaline protsess, mis muutub elu jooksul. Identiteedi arenemisel on oluline, et kultuur oleks järjepidev ja selle kaudu säiliks põlvkondade vaheline side. Rahvuslik vaimupärand on omapärane ja sellega kokkupuude tõstab elukvaliteeti. Samuti on pärimuskultuur aluseks teiste kultuuride mõistmiseks. Globaliseeruv maailmas on just etniline kultuur eriline ning alternatiiviks massikultuurile (Rüütel 2003: 6).

On huvitav jälgida, kuidas Eesti kultuur ajas muutub, kuid samas säilitab oma identiteedi. Just identiteedi jätkusuutlikkus on muutunud kultuurisemiootikas juurprobleemiks (Lotman 2001: 9). Eesti keele kõrval on laul üks olulisemaid eestlaste rahvusliku identiteedi tugisambaid (Veidemann 2019), mida aitab luua kõigile kättesaadav muusikaharidus üldhariduskoolides.

2.3 Muusika õppimisest ja õpetamisest Eestis enne 1918. aastat (kirikus, koolis, ühiskonnas)

Käesolev alapeatükk on koostatud ülevaate andmiseks euroopaliku muusikahariduse jõudmisest Eesti aladele. Oluline on mõista, millised sündmused leidsid aset ja võisid mõjutada Eestis veel välja kujunemata rahvuslikku ja riiklikku haridussüsteemi. Enne kui asun analüüsima Eesti Vabariigi aegseid muusikaõpetuse ainekavasid, on tähtis teada ja mõista Eestit ajalooliselt mõjutanud asjaolusid. Igasugune koolikultuuriline areng on järjepidev, uued ideed põhinevad alati varasemal kogemusel ja saavutustel. Kuna muusikaharidusel on Eesti koolikultuuris eriline roll, väärivad tähelepanu selle varasemad ilmingud erinevates Eestis tegutsenud koolides: katedraalikoolides ehk toomkoolides, kloostrikoolides, linnakoolides ja talurahvakoolides. Nende kujunemislugu näitab, kuidas Eesti muusikakultuur integreerus Lääne kultuuriruumi aegade jooksul.

Keskaegsete koolide prioriteediks sai vaimulike järelkasvu tagamine, seega oli kooliplaanides lisaks muudele ainetele ka praktiline musitseerimine laulmise näol. 13. sajandi II poolel tegutsesid toomkapiitlid ehk kõrgemate vaimulike kolleegiumid. Kohaliku eluga kursis olevate vaimulike järelkasvu eest pidid hoolitsema toomkoolid. Nad kandsid edasi peamiselt ühehäälsel liturgilisel laulmistraditsioonil ning enamasti laulsid jumalateenistustel toomkoolide õpilased. 15. sajandi lõpul enam ainult koorilauljatest (*chorales*) ei piisanud ning seetõttu kutsuti appi linnakoolide õpilasi, kes järelikult pidid olema saanud õpetust laulmises (Siitan 2025: 47).

1520. aastatel jõudis Martin Lutheri algatatud usureformatsioon ka Eesti aladele, kuid arusaadavalt ei võetud seda kõikides linnades korraga omaks ning mõnel pool säilis toetus katoliiklusele (Siitan 2025: 50). Kui varasemalt oli muusika pigem vaimulike ning vaimuliku seisuseks valmistuvate koolipoiste tegevuseks, siis pärast reformatsiooni hakkas kirikumuusika muutuma oluliseks ka linnakoolides. Kõigis linnades tõi reformatsioon kaasa uut tüüpi koolid, mis alguses olid mõeldud ainult poistele, kuid sajandi keskpaigus said neis õppida juba ka tüdrukud. Lisaks koolide rahastamisele toetas linn ka vaesematest peredest pärit lapsed ning

andis mõningatel juhtudel välismaal õppimiseks stipendiume. Õppimine oli linnakoolides ehk triviaalkoolides jagatud kolme astmesse, mille läbimiseks kulus tavaliselt 10–12 aastat. Saksakeelsete koolide õppekavades oli lisaks teistele ainetele ka muusika, mis kätkes endas koraalilaulu ja mitmehäälset vaimulikku muusikat (Siitan 2025: 52).

1582.–1583. aastal jõudsid Baierimaalt ja Austriast Tartusse ning Riiga esimesed jesuiidid, kes avasid siin gümnaasiumid. 1585. aastaks avati Tartus jesuiitide kõrgem õppeasutus ehk kolleegium, kus valmistati ette vaimulikke ja tõlke (Andresen 1997: 83). Jesuiitide pikaajaline tegevus Eestis oli eelkõige kultuuri- ja hariduselu kontekstis väga oluline ja viljakas. Rootslaste soov jesuiitide hariduslikele saavutustele vastanduda, viis nad gümnaasiumi avamiseni. 1630. aastal asutasid rootslased Tartusse gümnaasiumi (Tallinnas 1631), millest kasvas 1632. aastaks välja Academia Gustaviana. Tartu ülikooli (mis on ühtlasi vanuselt teine Rootsi riigi ülikool) asutamisega taheti Liivimaal kehtestada protestantlik kultuuri- ja haridusmudel (Siitan 2025: 53).

Koolides töötasid kantorid, kelle põhilisteks ülesanneteks olid muusika, evangeeliumite, katekismuse, ladina keele ja kalligraafia õpetamine. 1603. aastal pidi linnakooli kantor andma lisaks neli muusikatundi nädalas. Igapäevaste laulutundide sisuks oli elementaarne muusikateooria, mis keskendus laulmise õppimisele ning samuti on andmeid lõunaste muusikatundide kohta. Toomkoolide muusikaõpe oli seevastu lihtsam, teada on, et koolipäev algas ning lõppes vaimuliku lauluga ja selle praktiseerimine võimaldas õpilastel jumalateenistustel ja matuste rongkäikudes laulda. Neljaastmelistes gümnaasiumides õpetas kantor alumisel kahel astmel, kahel viimasel astmel andsid tunde professorid. Andmed selle aja gümnaasiumi muusikaõpetuse kohta on kohati vastuolulised, kuna neist nähtuvalt oli 1650. aastal ette nähtud üks laulmistund, 1668. aastal aga kaks. Teada on, et kantorite muusikatundide koormus oli siiski suurem, kuna tunniplaanis ei pruugi lõunased laulutunnid ega eratunnid kajastuda. Figuraalmuusika õppimiseks ei piisanud neist nappidest nädalatundidest ning valitud õpilasi õpetasid lisaks kantoritele ka teised vaimulikud (Schaper, Dolgoplova, Pappel 2025: 79). Enamus koorilauljatest olid linnakoolide õpilased, keda kantor neli tundi nädalas õpetas. Kaks tundi keskendusid õpilased jumalateenistusel laulmisele, see tähendas, et tund aega harjutati koraale ning tund aega polüfoonilist vaimulikku muusikat. Lisaks õpiti tund aega muusikateooriat ning laulmise aluseid (Schaper, Dolgoplova, Pappel 2025: 87). Pedagoogilisest aspektist oli koolides kirikulaulude õpetamisel palju eesmärke, esmane oli selle praktiline otstarve, kuna õpilased osalesid lauljatena jumalateenistustel. Vähem tähtis pole kirikulaulude keeleline ning usu- ja muusikaõpetuslik funktsioon, sest nende kaudu saadi ka

luule- ja stiiliõpetuse kogemus (Siitan 2025: 57–58). 1600. aastal väljaantud kooli kodukord nägi ette, et jumalateenistustel laulavad noodist ainult vanemad õpilased (Schaper, Dolgoplova, Pappel 2025: 86). Siiski õpetati 17. sajandil kirikumeloodiaid valdavalt suulise traditsioonina ning koguduselaulude noodi järgi õpetamine oli veel erandlik (Siitan 2025: 73).

Koolmeistritele ja köstritele olid suured ootused ning väga kõrged nõudmised, seega oli vaja neid hästi ette valmistada. Olukorra parandamiseks rajati koolmeistrite ja köstrite koolitamiseks seminare. Kõige silmapaistvamate tulemustega oli Forseliuse seminar, mida juhtis rootsi päritolu vaimuliku poeg Bengt Gottfried Forselius (Siitan 2025: 74). 1684–1688 töötas Tartu külje all Forseliuse seminar, mille kohta on leida usaldusväärseid andmeid Ignatsi Jaagu teadetest. Nendest võib lugeda, et nelja aasta jooksul osales koolis 160 noormeest, kes olid pärit Liivimaa Eesti-osa kihelkondadest ning koolmeistriks valmistuti kaks aastat. Esimese aasta jooksul tutvuti õpilaste võimetega ning neid õpetati kirjutama. Ignatsi Jaagu kirjutisest tuleb välja, et pärast esimest õppeaastat lasti koju need poisid, kellel polnud õpetajatööks loomupäraseid eeldusi. Viimaste all peeti silmas eriti musikaalsust ja head lauluhäält (Eisen, Laul 1989: 163; Andresen 1997: 154). Forselius, kes oma töös ei sõltunud rüütelkonnast ega kirikust, võttis aluseks Gezeliuse „Methodus informandi“, kus on kirjutatud, et mitte ainult linnadesse, vaid ka maakohtadesse on tarvis rajada kihelkonnakooli. Oluliseks peeti, et rahvale õpetatakse katekismust, lugemist, laulmist ning edasijõudnutele ka arvutamist ja kirjutamist (Andresen 1997: 147). 1688. aastal algasid koolipäevad hommikupalve ja laulmisega, millele järgnes katekismuse pähe õppimine (Andresen 1997: 183). Laulmine oli koolikultuuri igapäevane osa ja enam kasutatavad kirikulaulud õpiti juba koolis selgeks. Laulmise vahepeal tegeldi lugemise arendamisega, kusjuures lugemiku asemel kasutati lauluraamatut. Forselius tõi kooli uued õpetamise põhimõtted, mille kaudu hakati arvestama õpilaste ealisi iseärasusi, toetati sunduseta õpet ning laste iseseisvat õppimist (Andresen 1997: 183). Palamuse pastor Eder arvas, et Forseliuse „loodud meetodi (*Method*) ja õppeviisi (*Lehrart*) varal“ omandati koolides laulmis- ja lugemisoskus, kusjuures nii kindlalt, et õpilased võisid teistelegi ette laulda ja kodudes edasi õpetada (Andresen 1997: 184–185). 1688. aastal sai Palamusel valmis ka koolimaja ning arhiivis on kirjeldatud seal töötanud väga hoolast ja heade muusikaliste võimetega koolmeistrit, kes pühapäeviti õpilastega kirikus laulmas käis ning sellega rahva tähelepanu pälvis (Andresen 1997: 195–196).

18. sajandi alguses hakkas Hallest Eestisse jõudma pietistlik (ld. k *pietas* ehk vagadus) liikumine. Sellega seoses jõudsid Eestisse Halle ülikooli professori August Herman Francke pedagoogilised ideed. Francke kasvatuslike põhimõtete eesmärgiks oli sisemise vagaduse ja

usinuse kasvatamine ning tõearmastus (Andresen 1999: 29). Peale Francke surma 1727. aastal jätkas tema pietistlike ideede rakendamisega vennastekoguduse ehk hernhuutliku liikumise looja Nikolaus Ludwig von Zinzendorf. Hernhuutlased pidasid oluliseks piibliuurimist ning koos sellega enesetäiendamise ja kirjaoskuse levikut (Andresen 1999: 53). Võrreldes kirikukoraalidega oli vennastekoguduse lauluvara lihtsam, teosed liikuvamad ning kohati isegi tantsulised. Laulsid nii naised kui ka mehed lastega vaheldumisi, mis viis sajandi lõpul juba mitmehäälse koorilaulu levikuni (Kaalep 2007: 23). Individuaalset kogemust väärtustades leidis valgustuslik maailmavaade ühiseid jooni pietismi ja hernhuutlusega. Siit hakkas arenema talurahva harimine kirjutamise, lugemise ja muusika õppimiseks ning koos vaimulike laulude levikuga arenes veelgi laulmise oskus ning saatepillide mängimine.

Alates 1749. aastast hakkas Liivimaa Ülemkonsistoorium huvi tundma saavutatud õppetulemuste vastu, kus uuriti lisaks ka seda, kui paljud lapsed laulda oskavad ning kas koolmeistril on ikka hea lauluhääl (Andresen 1999: 67). 18. sajandil oli kirikulaul suhteliselt kehvas seisus ning seda loodeti koolihariduse kaudu parandada. Seepärast õpetas koolmeister kõstri juhtimisel kirikulaule. Kuna köster oli kiriku eeslaulja, arvestati tema ametisse panemisel esmalt musikaalsust ning teisejärgulistena õpetuslikke ja kasvatuslikke võimeid (Andresen 1997: 247–248).

Jean-Jacques Rousseau' ja Heinrich Pestalozzi valgustusajastu hariduslikud ideed jõudsid tänu Baltimaade mõtlejatele 18. sajandil Läänemere aladele, muutes ka koolielu. Mõisteti, et ainuüksi kirjaoskuse jagamisest on koolides vähe ja nüüdsest peeti oluliseks laste vaimset arendamist. Uuendatud muusika õpetamise süsteem põhines peamiselt saateta mitmehäälse laulmise traditsioonil, mis sündis Šveitsis. 19. sajandil muutus järjest olulisemaks praktiline musitseerimine, mille eest seisis Bernhard Christoph Ludwig Natorp. Uue muusikasuuna rajajana jälgis Natorp enamasti oma eelkäijate- Michael Traugott Pfeifferi ja Hans Georg Nägeli ideid, kes omakorda tuginesid Heinrich Pestalozzil muusika õpetamise põhimõtetele (Siitan 2025: 273). Pfeifferi ja Nägeli idee seisnes elementaarõpetuse metoodikal, kus meloodiat, rütmi ja dünaamikat käsitleti esialgu eraldi. Lähtepunktiks oli rütmika elementaarõpetus, kus vaatluse all olid erinevad noodivälvuse kombinatsioonid. Kui rütmiga seotud teooria oli selge, mindi edasi meloodia õpetuse ja akustikaõpetuse juurde. Kõige viimasena jõuti lauluõpetuseni, kuid sajandi lõpuks kasvas ka selle osatähtsus (Ernits 2013: 6, 206). Lisaks nägi Natorp laulmisõpetust rahvuse teadvustamise ning kujunemise olulise vahendina. Ta soovitas jälgida pigem vennastekoguduse pehmemat ja kunstilisemat laulu, vastukaaluks luterliku kiriku valjule, korratule ning raskele laulumaneerile (Siitan 2025: 273).

19. sajandil esitasid Eesti- ja Liivimaa rüütelkonnad kihelkonnakoolide avamiseks Tartu ülikooli komisjonile kava, mis küll lükati tagasi, kuid koolide asutamisega soovitati ikkagi algust teha. Tingimuseks oli, et pastor ning kohalikud mõisnikud toetaksid kooli avamist. Esimene uut tüüpi kool rajati Kanepi kihelkonda ning sealse töö eest vastutas Johann Philipp Roth, kes sõnastas kooli tegevuseks ka eesmärgid. Johann Philipp Roth oli õppinud Königsbergis ja Halles ning toetas väga hernhuutlaste põhimõtteid (Siitan 2025: 274). Ta pidas oluliseks, et õppetöö toimub neljal päeval nädalas usuõpetuses, tööõpetuses, lugemises, kirjutamises, arvutamises, geograafias, põllumajanduses ning laulmises (Andresen 2002: 70). Mitmehäälse laulu levikule aitas kaasa Eesti kihelkonnakoolides arenenud muusikaõpetus ja koorilauluharrastus. Nii ongi esimene kool, kus teadaolevalt juba 19. sajandi teisel kümnendil neljahäälseid laule lauldi Johann Philipp Rothi 1804. aastal rajatud Kanepi kihelkonnakool. Tähelepanuväärne on, et sealset head laulmise taset on rõhutanud paljud kooli külastanud inimesed. Lisaks olevat seal lauldud ka rahvalaule, mille all on ilmselt silmas peetud uut ilmalikku muusikat. Lisaks hoolitses Johann Philipp Roth ka tütarlaste hariduse edendamise eest ning rajas 1811. aastal nn vaeste- ja töönduskooli, kus said õppida 11–14 aastased tüdrukud, kellel puudus vaesuse tõttu võimalus koolis käia. Neilegi oli võimaldatud kirikulaulu, katekismuse, lugemise, käsitöö ja majapidamise tunnid (Andresen 2002: 72).

1816. ja 1819. aastal kehtestati talurahvaseadused, milles oli sätestatud uut tüüpi kihelkonnakoolide asutamine (Mäesalu jt 2007: 127, 128–129). Uuenduslikes koolides oli määratud õppima vähemalt 12 poissi vanuses 14–17. Õppeainetest peeti endiselt oluliseks kirikulaulu, kirjutamist, rehkendamist, katekismust ning lisaks õppeaineid, mis hoiaksid ära hädaohud ning valmistaksid ette konkreetseteks ametiteks. Siit nähtub, et kooliõpetus hakkas järjest enam muutuma praktilisi teadmisi andvaks õpetuseks, erinevalt varem esinenud puhtkiriklikust sisust (Andresen 2002: 73).

Kihelkonnakoolide võrgu arenedes, avati õige pea ka teise astme kihelkonnakoolid. Seoses sellega avarduisid enesestmõistetavalt koolmeistrite ülesanded. Koolide uuendustega seoses otsustati pikendada kooliaega, toltlustada õpilasi ning kindlaks määrata õpilaste arv. Nende muudatuste tulemusena paranesid ka õppetulemused. Alates 1830. aastast märkis pastor Heinrich Georg von Jannau rahuloluga, et enamik noortest koolilõpetajatest oskas hästi kirjutada, nelja tehte piires arvutada, tundsid looduslugu ja geograafiat ning laulsid nii saksa kui ka eesti keelseid neljahäälseid koraale (Andresen 2002: 76). Pastori töökohustuste hulka kuulus ka iga aastane õppimise kavandamine. 1835. aastal tehtud kavast on näha, et laulmine oli läbivalt esindatud kõikides kooliastmetes. Näiteks oli usuõpetuse raames vaja selgeks

õppida kirikulaulud, et osataks saksakeelsetel jumalateenistusel laulda ning loeti ka saksakeelseid raamatuid. Eraldi õppeainena on välja toodud neljahäälne koorilaul ning lisaks sellele peeti oluliseks viiulimängu, mida laulude õpetamisel instrumentaalsaateks kasutada (Andresen 2002: 77). Need õppeained olid olulised nii õpetajatele kui ka õpilastele, arvestades asjaolu, et väga headest õpilastest said järgmise põlvkonna koolmeistrid.

1830. aastatel Prantsusmaal puhkenud revolutsioon ja ülestõusud Poolas tõid muudatusi ka Eesti alade haridusse. Talurahva haridusküsimuste eest vastutasid täielikult Eesti-, Liivi- ja Kuramaa rüütelkond ning konsistoorium, kes pidid igal aastal esitama Rahvahariduse Ministeeriumile kooliolude aruande (Andresen 2002: 82–83). 1849. aastal andis Liivimaa Ülemmaakooli-amet välja „Koli-seaduse“, mis abistas koolmeistreid erinevate nõuannetega. Selle kaudu oli neil lihtsam õppetööd korraldada ning koduõpet kontrollida. Endiselt peeti koolmeistri juures oluliseks kirjutamise, lugemise, arvutamise ja noodist laulmise oskust (Andresen 2002: 85).

Kuigi rahvaharidus levis, oli Eesti aladel koolide võrgustik ning hariduse kvaliteet regionaalselt väga erinev. Uue õppevormina asutati nn paranduskoolid 1835. aastal (*Correctionsschule*). Kuigi koolikoorid tegutsesid varemgi, on sellest ajajärgust andmeid 34 õpilasest koosnenud Vao koolikoorist, mis tegutses Väike-Maarja kihelkonnas ja mida juhendas Hans Hohni. Vigala koolis, kus õppisid ainult poisid, on andmeid 34-liikmelisest poistekoorist, kust kasvasid välja paljud edukad koolimehed-lauluõpetajad (Andresen 2002: 128–129).

19. sajandi keskpaiku arenesid rahvakoolid baltisakslaste mõjutustel. Aadelkond toonitas, et talurahva haridusega on kõik hästi ning uuendusi pole vaja. Sellise mõtteviisiga oleks aadel justkui teada andnud, et talurahva lastele piisab koduõpetusest ja vanematelt saadud kirjaoskusest. „Revalsche Zeitung“ kirjutas 1861. aastal mitmes väljaandes, et eesti rahvas on võrdlemisi haritud ning kehvale kooliõpetusele tuleks igal juhul eelistada kodus õpetamist. Siin juures on oluline märkida, et selline mõtteviis viitab aadelkonna hirmule, et kui talurahvas saab liiga targaks, võivad nad unustada oma talupoja seisuse, (Siitan 2025: 276) muutuvad laisaks ja hakkavad lõpuks talutöid põlgama (Andresen 2002: 157). Sakslased toonitasid oma osa Balti rahvaste kultuuriloojatena ning rõhutati ka vene keelt rääkivate ametnike ja koolmeistrite puudumist Eesti-, Liivi- ja Kuramaal. Põhiprobleem seisnes vene keele muutmisel ametlikuks keeleks Baltimaades ning kool huvitas neid põhiliselt vene keele õpetamise vahendina. Sakslased võitlesid enesestmõistetavalt saksa keele positsiooni eest (Andresen 2002: 159). Kuigi sajandi keskpaiku ei saanud eestlased oma mõtteid rahvakooli teemadel otse väljendada, leiti selleks siiski tagasihoidlikud võimalused Perno Postimehes (alates 1864. aastast Eesti

Postimees). Johann Voldemar Jannseni toimetatud lehes pöörati koolidele ning koolmeistritele tähelepanu ja märgiti nende olulist rolli Eesti rahvuslikus liikumises. Näiteks 1869. aasta laulupeol Tartus oli 789 osavõtja hulgas vähemalt 388 kihelkonna- ja külakoolmeistrit. Emakeelse hariduse eest ning tugevneva saksastamise vastu astus välja Jakob Hurt, kes oma laulupeo kõnes ja hiljem lendkirjades rõhutas emakeelse hariduse tähtsust hoolimata sellest, et saksastamise ideoloogide meelest on eestlased ja lätlased kultuurrahvaks saamiseks arvult liiga väikesed (Andresen 2002: 162–163). Koolikohustuse kehtestamisega algas laulmisõpetuse sisuline ümberkorraldamine ning noodiõpetuse kaudu hakkas levima mitmehäälne ilmalik laul ja vastav õppekirjandus. Näiteks esimene noodiõpetuse õpik pärineb aastast 1841 (Kasemets 1937: 63). Juba 1863. aastal õpetati vähemalt 70 külakoolis mitmehäälset laulu ning koolmeistrite muusikateooriatundmist ja pillimänguoskuseid aitas parandada Andreas Erlemanni „Musika õppetud“ (1864). 1860. aastate teisel poolel sai alguse lastele mõeldud laulupäevade traditsioon ning seelses repertuaaris oli kindel koht mitmehäälisel koorilaulul (Andresen 2002: 183). Selliste laulupäevade traditsioon näitab lauluõpetuse sisulist paranemist ning nende sündmuste järjepidevus viis 1869. aasta esimese üldlaulupeo toimumiseni. Koorilaulu areng sõltus palju sellest, millise ettevalmistusega olid koolmeistrid ja kas nad koolis töötades suutsid lastekoore luua, (Andresen 2002: 306–307). Seega ei saa alahinnata koolis omandatud nooditundmise ja lauluoskuse rolli laulupeo traditsiooni kujunemisel (Andresen 2002: 184). Rahvusliku teadlikkuse kasv ning oma kultuuri tekkimine mõjutas kindlasti koolmeistrite tööd. 1869. ja 1870. aastatel kirjeldas Jakob Hurt hariduse põhimõtteid, kus muuhulgas märkis, et kultuurilooming ei sõltu rahvaarvust, vaid kultuuritahtest, mis on väikerahva enesesäilitamise juures eluolulise tähtsusega (Andresen 2002: 307).

1819., 1849. ja 1860. aastate talurahvaseaduse nõuded võeti kokku „Liiwimaa Lutheri usu Maakoolide õpetuse plaanides“ (1874). See dokument on märkimisväärne, kuna esmakordselt sätestati seal õpetamiseks vajalikud vahendid. Näiteks kolm tundi laulmist oli ette nähtud kõikides kooliastmetes (alamas, keskmises ja ülemas jaos) ning vajaliku inventarina on märgitud üks mänguriist- kas viiul, klaver või orel (harmoonium) (Andresen 2002: 193–194). Endiselt ei saa rääkida ühtsest koolisüsteemist Eestis, kuid see, mida erinevates piirkondades õpetamisel tähtsaks peeti, nähtub koolide tunniplaanidest ja koolikatsumistest ehk õppetase kontrollimisest. Mitmest tunniplaanist saab lugeda, et iga koolipäeva lõpetab laulmine ning õppetulemuste kontrollimisel oli lugemisoskuse ja teksti mõistmise kõrval oluline üle kuulata õpilaste suutlikkus mitmehäälset laulda (Andresen 2002: 205–207).

1872/73. õppeaastal toimus hariduselus üsna mitu uuendust, mistõttu oli tarvis tõsta ka koolmeistritele kehtestatud kvalifikatsioone. Kuigi endiselt oli tase Eestis ebaühtlane, on siiski teada, et näiteks Põhja-Eesti koolmeistritele mõeldud standardeid ühtlustas 1875. aastal väljaantud „Maakoolide ja seminaride seadus“. Nendes tingimustes oli muuhulgas sätestatud ka muusika osa, millest nähtub, et koolmeistrikandidaat pidi olema osa võtnud neljahäälsest laulmisest ning oskama seda ka ise õpetada. Lisaks peeti oluliseks orelimängu oskust ning nootide järgi viiuli mängimist (Andresen 2002: 304–305).

19. sajandil tegutses saksakeelsetes maades palju õpetajate seminare, kus suurt rõhku pöörati muusika õpetamisele. Kuna paljud Balti piirkonnas tegutsenud õpetajate seminaride asutajad olid põhjalikult tutvunud Preisimaa koolide süsteemi ja õpetamise metoodikatega, toodi needsamad põhimõtted õpetajate kaudu ka Eesti aladele. Preisimaa koolidele oli iseloomulik, et kasvandikele õpetati nii vokaal- kui ka instrumentaalmuusikat ning ligikaudu neljandiku õppest moodustas muusika. Selle tarvis kasutati näiteks 1883. aastal ilmunud Juhan Kurriku „Koraali laulmise õpetust“ (Kurrik 1883). Seminari lõpetajad olid võimelised pidama lisaks õpetaja ametile ka organisti või kantori ametit. Selle kaudu suurendati õppekorralduses muusika osakaalu mitmetes seminarides (Ernits 2013: 42).

Eesti aladel paistsid lõpetajate arvu ja tulemuste poolest eriliselt silma Tartu Elementaarkooliõpetajate Seminar, Tartu II Õpetajate Seminar, Kuuda Õpetajate Seminar ja Cimze Seminar. Liivimaa Läti osas avatud Jānis Cimze seminar pidas sarnaselt teistele õpetajatele mõeldud õppeasutustele oluliseks koolmeistritele seatud muusikalisi standardeid (Andresen 2002: 319). Sinna seminari õppima asuvate kandidaatide juures peeti oluliseks klaverimängu oskust ja kirikulaulude laulmist. Cimze seminari õppeplaan avaldati detailselt ajalehes ning sellest nähtub, et Cimze pani muusikale suurt rõhku. Näiteks õpetati igale tulevasele koolmeistrile klaveri- ja orelimängu, laulmist ning harmooniat, kusjuures klaverit pidi igapäev harjutama, aga oreli harjutamise jaoks oli ette nähtud iga nädal kaks tundi (Andresen 2002: 321).

Lisaks Jānis Cimze seminarile aitasid muusikahariduse arenemisele kaasa ka Tartu Esimene Elementaarkooliõpetajate Seminar (1828–1889) ning Kuuda (1854–1887) ja Tartu II Õpetajate Seminar (1878–1918). Tartu Esimene Elementaarkooliõpetajate Seminari muusikalised õppeained hõlmasid nädalatundidest neljandiku. Seminari algusaastatel sisaldas tunniplaan ühes nädalas neli tundi pillilõpet, neli tundi laulmist, koorilaulu, muusikateooria põhialuseid ning orelimängu (Ernits 2025: 420). Võimalused külastada erinevaid seminare Lääne-Euroopas andsid tõuke muusikatundide mahu tõstmiseks. See tähendas, et varasema kaheksa tunni

asemel tõsteti muusikaga seotud ainete osakaalu 15–16 tunnini nädalas. Aja jooksul toimusid veel mitmed muudatused nii õppesisus kui ka õppemahus ning muusikainstrumentidest olid klassides tahvelklaverid, tiibklaver ja orel (Ernits 2025: 421).

Kuuda seminar tegutses Märjamaa kihelkonnas Tolli mõisas praegusel Raplamaal. Sisseastujatelt eeldati head tervist, lauluannet ning soovituskirja. Tunniplaanis oli põhiaineteks laulmine ning instrumentaalmuusika. Seminaris õppijad pidid suutma laulda neljahäälseid koorilaule ning juhatama koori. Samuti oli ette nähtud kaks tundi noodist mängimist ja igal õhtul osales neli õpilast korraga oreli- ja viiulimängu tundides (Ernits 2025: 422).

Tartu II Õpetajate Seminar tegutses alates 1878. aastast ning muutis pärast Tartu Elementaarkooliõpetajate Seminari sulgemist nime Tartu Õpetajate Seminariks. Selle seminari sisseastujatelt nõuti muusikalist kuulmist ja nad pidid peast oskama tollast riigihümni ning kolme venekeelset laulu. Kohustuslikud õppeained olid: laulmine (lisaks kirikulaul), muusikateooria, klaveri-, oreli- või viiulimäng. Seminaris tegutses ka umbes sajast lauljast koosnev koor ning õppurid pidid oskama laulda vähemalt kümmet kirikulaulu ning paljude laulude esimesi salme (Ernits 2025: 423).

Järgmistel aastatel pandi suuremat rõhku ka solfedžole ja harmooniale ning kesksele kohale jõudis ka viiulimäng. Samuti tegutses sel ajal seminaris väga tugev keelpilliorkester, mis suutis ette kanda nõudlikke teoseid. Tingimuste avardamisel tekkis seminaris võimalus puhkpillide õpetamiseks, millega seoses loodi ka sümfooniaorkester. Tartu II Õpetajate Seminari oli ka päris suur konkurss, kuna seal sai õppida õppemaksuta, kuid oma osa võis mängida ka koolmeistri ameti väärtustamine. Tartu II Õpetajate Seminar oli põhiliselt maarahvakoolide õpetajaid ettevalmistav riiklik asutus, tänu millele kasvas ka maarahva algharidus- ja kultuuritase (Ernits 2025: 424–425).

19. sajandi teisel poolel kasvas nõudlus õppekirjanduse järele, kuid venestamise tagajärjel jäi eestikeelse koolikirjanduse väljaandmine mõneks ajaks seisma ning samuti vähenesid ka Lääne-Euroopa pedagoogilised mõjutused. Lisaks keelati kohalikud koolikonverentsid ning rahvakoolides kadus vaikselt kodumaa tundmisega seotud materjal. Pärast tsaarivõimu kukutamist kinnitati 30. märtsil 1917. aastal uus maaomavalitsuse seadus. Esimesel rahvahariduse kongressil (7.–9. aprill 1917) võeti vastus otsus, mille järgi oli vaja luua ühtne eesti koolivalitsus ja kehtestada emakeelne õpetus (Andresen 2002: 365). Sama aasta 13. septembril andiski haridusministeerium loa emakeelseks õppeks rahvakoolides. Veebruaris 1918 tungisid Saksa väed Eesti territooriumile ning asusid okupeeritud aladel koole

saksastama. Rahvakool jäi küll emakeelseks, aga kõikides koolides kehtestati saksa koolide õppeplaanid ning vene keel asendati saksa keelega (Andresen 2002: 366). Keerulistes poliitilistes oludes iseseisvus Eesti Vabariik 24. veebruaril 1918 ja alustas oma rahvusliku haridussüsteemi ülesehitamist.

3. Muusikaõpetus Eesti Vabariigis 1918–1940

Rahvusliku haridussüsteemi ülesehituseks olid Eestis head eeldused, arvestades rahvakoolide traditsioone ja Eesti rahvusliku liikumise esindajate varasemat tööd Euroopa pedagoogika tundma õppimisel ning koolide arendamisel. Eesti Vabariigi seda perioodi (1918–1940) iseloomustavaks ideoloogiliseks aluseks on Eesti omariiklusest lähtuvate struktuuride ülesehitamine ja rahvusliku haridussüsteemi loomine, mille lähtealused sõnastas Peeter Põld juba 1911. aasta artiklis „Kultuur ja rahvahariduse korraldus“:

„Harilikult mõistame meie selle all seda tööd, mis vanem põlv noorema kallal teeb, et temast oma kultuuri alahoidjaid ja kasvatajaid valmistada. Seda, mida üksikule kasvatusel antakse, mis temas elavaks kultuuriks peab kujunema, nimetatakse hariduseks – võõras keeles Bildung.“ (Põld 2006 [1911]: 25).

3.1 Rahvusliku haridussüsteemi ülesehitamine

Igasugune haridussüsteem riigis vajab toimimiseks tingimusi, mis luuakse ühiskondliku kokkuleppena ja mis väljenduvad hariduskorralduses. Otsesteks ja kaudseteks mõjuriteks muusikaõpetuse seisukohalt on hariduskorraldust reguleerivad dokumendid, seadused, määrused jmt. Lisaks väärivad tähelepanu üleriigilised kultuuriüritused, mille hulgas olid tol perioodil koolimuusika arenguks toetavat fooni loonud üldlaulupeod 1923, 1928, 1933 ja 1938 (Eesti Laulu- ja Tantsupeo Sihtasutus 2024). Koorimuusika populaarsust elanikkonna hulgas aitas veelgi kasvatada 22. detsembril 1921. aastal loodud lauljate liit (Kasemets 1937: 335). Positiivset hoiakut ühiskonnas muusikaharrastustega tegelemiseks võib käsitleda variõppekavana, mis aitas kaasa muusikahariduse arengule koolis.

Nimetatud perioodil tuleb eelkõige arvestada omariikluse ühe esmase ülesandega – rahvusliku haridussüsteemi ülesehitamisega. Samuti on vaja silmas pidada noore riigi majanduslikku olukorda ja teisi hariduses kasutatavaid ressursse vajalike riigistruktuuride rajamiseks.

Tähelepanuväärne on haridust puudutava õigusruumi määratlemine seaduste ja määrustega ning juba 1928. aastal anti välja esimene kogumik „Seadused ja määrused hariduse alal. Ühes riigikohtu otsustest võetud seletustega ja haridusministeeriumi ringkirjadega ning sisujuhtidega“, mille koostasid kohtuministeeriumi nõunik Johannes Kaiv ja haridusministeeriumi peasekretär Aleksander Kurvits. Selles kogumikus on

„Haridusministeeriumi määrus keskkooli laulu- ja muusikaõpetaja kutse omandamine kohta. R. T. 67/68 – 1925“. See on kehtestatud 1925. aastal, koosneb üheksast paragrahvist ja on ainus konkreetset aineõpetaja kvalifikatsiooni puudutav määrus (Kaiv, Kurvits 1925: 216–217).

Muusikaõpetuse positsioon on sätestatud järgmistes dokumentides, mis on kogutud Aleksander Kurvitsa 1938. aasta kogumikus „Eesti rahvahariduse ja kultuuriala korraldus“ ja koguteoses „Eesti maa, rahvas, kultuur“, mille on välja andnud haridusministeeriumi kirjastus Tartus 1926.

1. Avalikkude algkoolide⁸ seadus SK VI 1938, RT 1931; 1920 § 41 (Pöld 1926: 961; Kurvits 1938: 56);
2. Riiklikud õppekavad 1919, 1921, 1928, 1930, 1938;
3. Algkooli, keskkooli ja gümnaasiumi tunnikava määrus, RT 1938 (Kurvits 1938: 78);
4. Keskkoolide seadus SK VI 1938, RT 1934 § 20 (Kurvits 1938: 105);
5. Eesti Vabariigi Tallinna Konservatooriumi seadus SK VI 1938, 2, 5. RT 1935 (Kurvits 1938: 398);
6. Gümnaasiumide seadus SK VI 1938, RT 1934 § 20 (Kurvits 1938: 111);
7. Avalike tööstuskeskkoolide tunnikava määrus RT 1938 § 1 (Kurvits 1938: 145);
8. Kahe- ja kolmeaastase õppeajaga tööstuslikkude naiskutsekoolide (naistööstuskoolide) tunnikava määrus RT 1937 § 1 (Kurvits 1938: 147);
9. Kommertskooli (kolmeaastase õppeajaga kõrgema astme majanduskooli) tunnikava määrus RT 1937 § 1 (Kurvits 1938: 151);
10. Kodunduskeskkoolide õppetöö korraldamise määrus RT 1938 § 6 (Kurvits 1938: 171);
11. Kodutööstuskoolide õppetöö korraldamise määrus RT 1938 § 5 (Kurvits 1938: 174);
12. Õpetajate seminaride seadus SK VI 1938, RT 1937 § 14 (Kurvits 1938: 232).

Kõikides eelloetletud seadustes/määrustes on käsitletud muusikaõpetust kohustusliku õppeainena. Kohustus lähtub pietistlikust õpetusest, milles rõhutatakse kultuuri ja religiooni seotust. Rahvusliku haridussüsteemi loomiseks oli sotsiaal-poliitiline kontekst suuresti muutunud juba pärast Veebruarirevolutsiooni 1917. aastal. Tollasel Venemaal oli õhkkond pisut vabamaks läinud ning Eesti hariduselule oli võimalik panna nurgakivi esimese oma koostatud õppekavaga. Esialgu tuli küll alluda Vene impeeriumi bürokraatlikule asjaajamisele, kuid mõne aja möödudes hakkas selle mõju vähenema (Normak 2012a: 12). Eesti ühiskond oli teiste Venemaa piirkondadega võrreldes hea kirjaoskusega, kuid alghariduse ning kesk- ja ka

⁸ Avalikud algkoolid olid õppeasutused, mida finantseeris riik või omavalitsus (Normak 2012b: 131)

kutsehariduse süsteem oli veel nõrk (Uuet 2018: 11). Samal aastal (1917) toimus Eestis kaks rahvahariduse kongressi, kus pandi kirja Eesti koolikorralduse piirid. 1918. aastal 12. novembril alustas tegevust Vabariigi Ajutise Valitsuse Haridusministeerium, mida juhtis haridusminister Peeter Põld. 1918. aastal esitatud seadus nõudis kooli viimist rahvuslikule alusele ning üldiseks eesmärgiks seati kohustuslik, maksuta üldharidus, mida juhtis haridusministeerium (Riigi Teataja 1918: 8). Oluliseks sai, et kool oleks emakeelne, kõigile kättesaadav ning vastavalt sellele muutusid ka haridust puudutavad seadused, mis olid aluseks edasisele õppekava arendusele, seal hulgas ka õppesisu valimisel. Emakeelse hariduse olulisust kinnitab ka 1925. aastal vastu võetud „Vähemusrahvuste kultuur-omavalitsuse seadus“, mille kohaselt on rahvustel, keda on vähemalt 3000, õigus luua emakeelne kool ja kultuuriomavalitsus (Kurvits 1938: 37–38). Tegemist oli väga edumeelse dokumendiga omas ajas, mis lubas tunnustada mitmekultuurilisust ka hariduselus.

1920. aastatel oli võimalik tutvuda ka teiste riikide haridussüsteemidega. Näiteks käidi Saksamaal ning head kontaktid tekkisid ka Ungari ja Soomega. 1924. aasta majanduskriis Eestis sundis riigieelarves kärpeid tegema, see tähendas loomulikult kokkuvõidu ka hariduspoliitikas, tuues eelkõige kaasa õppesuundadega gümnaasiumi klasside sulgemist (Normak 2012a: 16). Vaatamata 1924. aasta NSVL-i poolt organiseeritud riigipöördekatsele, jätkus siiski rahvusriigi arendamine. Algul püüti reformida koolivõrku, kuid kuueklassilisele kohustuslikule üldharidusele üleminekut takistas kooliruumide puudumine maal (Uuet 2018: 39).

Aasta hiljem (1925) võeti vastu kultuurkapitali seadus, millega rajati riiklik kultuuri toetamise programm (Kurvits 1938: 417). Raha jaotati sihtkapitalide kaupa ja helikunsti kapitalist said osa heliloojad ning kaks kolmandikku toetusest läks Tallinna Konservatooriumile. Laiemalt on määruses kirjas, et helikunsti sihtkapitali ülesanne on muusikaasutuste-, organisatsioonide ja -koolide ning helikunstnike toetamine. Lisaks tuleb toetada ka vanu ja haigeid helikunstnikke ning nende perekondi. Samuti tuleb leida vahendeid täiendkoolitusteks ning helikunsti populariseerimiseks nii kodus kui välismaal (Uuet 2018: 43). Selline seadus tähtsustas muusikahariduse olulisust Eesti kultuuris laiemalt.

Aasta enne Eesti Vabariigi välja kuulutamist andis Tallinna Eesti Kooliõpetajate Selts välja algkoolidele mõeldud õppekavad, milles on esitatud iga koolis õpetatava aine sisu. Selles dokumendis on märgitud, et laulmise õppekava koostamisel on eeskuju võetud Saksamaa kooliõpetusest ning on kasutatud Masoni, Zeidleri, Unglaubi jt väljaantud kooli lauluraamatut „Neue Gesangschule“ (Tallinna Eesti Kooliõpetajate Selts 1917: 78). Selle kohaselt viiakse

laulmise õpetamine läbi kindlas süsteemis ja on metoodiliselt lastele ea- ning jõukohane. Didaktilistest printsiipidest kasutatakse ka näitlikustamist ning hääleharjutused ja laulud lähevad lihtsamatest keerulisemateks. Järgnevalt on kirjeldatud Eesti Vabariigi iseseisvumisperioodi õppekavades välja toodud laulmise õppesisu.

Üsna kiiresti (1919/1920) anti välja esimene iseseisvusaegne õppeplaan/õppekava, mis sai ühtluskooli esimese astme ehk 6-klassilise kooli aluseks. Varasemaga võrreldes lisati sellele uusi õppeaineid, mis olid seotud oma riigiga, näiteks kodulugu, ühiskonnateadus ning ajaloo aineprogrammi lisati Eesti ajalugu (Põld 1926: 961). Arenev koolikorraldus tingis ka uuendusmeelsema õpetajate koolituse ning selle tarbeks hakati organiseerima algkooliõpetajate suve- ja täienduskursuseid. Lisaks konkreetsete ainete metoodika õpetamise teooriale peeti õpetajakoolituses oluliseks psühholoogiat ning pedagoogika ajalugu. Muusikaliseks ettevalmistuseks pidid kursuse korraldajad soovijatele andma võimaluse mõne instrumendi õppimiseks ja harjutamiseks ning täiendkoolitusel osalejatest moodustati laulukoor (Andresen 2007: 25–26). Muusikaõpetajate koolitus oli vajalik õppekava rakendamiseks, kuna professionaalsed õpetajad suudavad koolihariduse kaudu luua noortele tervikliku maailmapildi.

Lisaks lühiajalistele suvekursustele avati Tallinna ja Tartu õpetajate seminari juurde ka aastased täiendkoolitused õpetajatele, mis asendasid veel komplekteerimata lõpuklasse. Sinna olid oodatud õppima äsjased keskkooli lõpetanud. 1922. aastal avati üheaastased pedagoogilised kursused, mis iseseisva asutusena allus otseselt Haridusministeeriumile. Katsetele võeti vaid keskkooli lõpetanuid ning lisaks muudele teadmistele ja oskustele kontrolliti ka kandidaatide musikaalsust (Andresen 2007: 28–29). 1928. aastal kehtestati uus algkooli õppekava, kus kooli kõige olulisemaks ülesandeks oli kasvatus. Algkooli õpetus pidi keskenduma laste kehalisele ja vaimsele arengule, selle kaudu looma selge ilmavaate, hea iseloomu ning teovõimsa isiku (Andresen 2007: 51). Oluliseks peeti ainete elulähedast ja huvitavat sisu, kuid õppekava määratles selle jaoks vaid piirid. Põhinedes tööraamatutele⁹ pidid õpetajad koostama ainespetsiifikast lähtudes põhjalikud töökavad õppeaastaks, semestriks, kuuks, nädalaks ja tunniks (Andresen 2007: 54). Laulmise programmis oli ette nähtud eesti heliloojate lauluvara õppimine, pidades silmas õpilastele eakohast repertuaari. Lisaks peeti oluliseks nii oma rahvaviisi kui ka välismaa lastelaulude tundmist. Vanemates

⁹ Tööraamatud olid sel ajal õpetamiseks ja õppimiseks mõeldud vahendid, mis sisaldasid nii õppetekste kui ka harjutusi.

klassides omandati varasemale lisaks elementaarne nooditundmine ning kahe- või kolmehäälnelaulmine (Andresen 2007: 55).

1930. aastate ühtlustatud õppekavade idee seisnes haritud noorte kodanike kasvatamises, kes oleksid kooli lõpetades vastutusvõimelised, edukad ning valmis töötamiseks või edasi õppima asumiseks järgmisel haridusastmel. Vaatamata nendele eesmärkidele leiti, et õppekava on siiski liialt teoreetiline ning keskkoolides pakutud haridus ei anna lõpetajatele piisavat ettevalmistust (Normak 2012a: 23). Keskkool oli muutunud nõ massikooliks, kuna kutsekoolide areng oli oodatust aeglasem. Sellele kriitkale vastavalt muudeti õppekavasid ning ajakohastatud keskkooli ja gümnaasiumi õppekavad kinnistas haridusminister Aleksander Jaakson 1938. aastal (Eesti Vabariigi Valitsus 1938: 5). 1938. aasta õppekavale kehtivad seletuskirjad ilmusid 1940. aastal, kus on nüüd selgitatud, et keskkooli eesmärgiks on tugeva üldhariduse võimaldamine gümnaasiumis edasiõppimiseks. Gümnaasiumi peamiseks eesmärgiks aga sai õpilaste ettevalmistamine kõrgematesse õppeasutustesse õppima asumiseks (Normak 2012a: 24).

Uuendusena hakati koolitöös oluliseks pidama ka õpilaste ühistegevusi väljaspool koolitunde, mis variõppekavana toetas õpilaste mitmekülgset arengut. Selleks olid ette nähtud õppekäigud ja reisirajad ning kultuurihommikud. Viimastel osalemisel oli õpilastel võimalik esitada laule, luuletusi ja pillilugusid. 1933. aastast alustasid ka kooliraadio saated ning seda ettevõtmist toetas Haridusministeerium ja „Õpetajate Leht“. Õpilaste laulurõõmu ja ühistunde kasvatamiseks ning muusikaliste võimete arendamiseks seati variõppekavana koolides sisse muusikaringid. Tänu sellele hakati organiseerima ka laulupäevi, muusikaõhtuid ning külastati koos teatrietendusi (Andresen 2007: 98).

Algkoolide õppekava revideerimine ja tunnikava täiendamine 1937. aastal nägi ette 4-klassilist algkooli, millele järgnes 5-klassiline progümnaasium, 6-klassilisele algkoolile aga 3-klassiline reaalkool. Mõlema koolitüübi lõpetanuil oli võimalus õpinguid jätkata 3-klassilises gümnaasiumis. Selline reform tõi endaga kaasa vajaduse algkooli õppekava ja tunnikavade muutmiseks ning selle tarbeks moodustati professionaalne komisjon. Muudatustega kaasnes ka kooliõpetuse eesmärk, mille sihiks sai õpilaste meelte, vaatlusvõime, tähelepanu, fantaasia ja mõtlemise arendamine läbi eesti ajaloo, maateaduse, kirjanduse ja looduse. Oluline oli õppetöö kaudu süvendada armastust ja lugupidamist Eesti maa, riigi ja rahva vastu (Andresen 2007: 125).

Tähelepanuväärne oli rahvusliku haridussüsteemi ülesehitamisel emakeelsete kooliõpikute koostamine ja väljaandmine. Õppekirjanduse arenedes hakkas õpikutesse lisanduma ka muusikalist repertuaari. On teada, et 1920. aastatel välja antud eesti keele lugemikud olid väga mahukad, sisaldades endas nii muistendeid, vanasõnu, kõnekäände, muinasjutte, kangelaslugusid kui ka rahvalaule. Samuti hakati tähelepanu pöörama aabitsas olevate tekstide sisule. Näiteks sisaldus ühes 1923. aastani kasutusel olevas aabitsas „Isamaa laul“, mis oli mõeldud pähe õppimiseks ning millest sai Eesti riigi tulevane hümn (Andresen 2007: 168–170).

Kui varasema koolikorralduse kohaselt õpetati laulmist ühistes laulutundides, siis pärast iseseisvumist võeti laulutund õppekavasse klasside kaupa. Muusikaõpetaja Voldemar Tamman koostas „Kooli Laulmiseraamatu“ (1918), mis sisaldas metoodilisi juhiseid, kooli lauluvara ja laulumänge ning oli käsiraamatuks õpetajatele. Eakohase repertuaari nappuse tõttu hakati lastepärastele tekstidele ise meloodiaid komponeerima ning Juhan Aavik koos Voldemar Tammaniga andsid välja koolilaulikuid. Nende sisu muutus vastavalt vanuseastmele järjest keerukamaks ning kasutusele võeti ka eakohane ning näitlik noodiõpetus (Andresen 2007: 207). Voldemar Tammanile ja Juhan Aavikule lisaks arendasid laulurepertuaari ka Miina Härma, August Spirke ning Riho Päts. Laulikutes oli juba mitmehäälseid koorilaule, laulumänge ning ka teiste rahvaste viise (Andresen 2007: 209–210). Riho Pätsi „Lemmiklaulikud“ sisaldasid vaid laulurepertuaari, kuid muusikateooriat käsitles ta „Laulmisõpetuse töövihikutes“ (Raudsepp 2013: 59).

Kuna muusikat peeti koolihariduses oluliseks, vastutas riik ka selle vääriliste professionaalsete õpetajate ettevalmistuse eest. 1919. aasta juulis toimus ministeeriumis nõupidamine, kus määrati kindlaks õpetajate koolitamiseks mõeldud seminaride õppetöökorraldus. Eeskuju võeti Saksamaalt ja Soomest ning 1923. aasta 16. oktoobril võeti lõplikult vastu seadus, mis määras seminaride õigused ja õppetöö korraldamise alused. Võimu vahetusega toimus mitmeid reforme, kuid üldiselt töötas seminarides õpetajate ettevalmistamine hästi. Eestis hakkas tegutsema Rakvere Õpetajate Seminar, Võru Õpetajate seminar, Läänemaa Õpetajate Seminar, Tartu Õpetajate Seminar, Tartu Pedagoogium, Tallinna Õpetajate Seminar, Tallinna Pedagoogium ja rajati Saaremaa Ühisgümnaasiumi pedagoogikaharu. Kõikides asutustes toimusid sisseastumiskatsed, kus peeti oluliseks musikaalsust ning muid muusikalisi võimeid (Andresen 2007: 251).

Ülemaailmse majanduskriisi tagajärgedega tuli tegeleda ka Eestis. Siin levis hariduse valdkonnas seisukoht, et iseseisvuse vaimustuses loodud haridussüsteem ei vasta meie

võimalustele. Oli palju keskkooli, mille lõpetavad töötud erialata nõ pooleldi haritud inimesed ning samuti ei vasta algkoolide õpetajate töökoormus nende suurele palgale. Lisaks püüti kärpeid teha ka kultuurivaldkonnas, kuid kuna see sektor oli niigi alarahastatud, siis taoline kokkuhoid end ei õigustanud (Uuet 2018: 57–58).

Kui välja arvata negatiivset ning ärevust loovat fooni tekitanud 1934. aasta riigipööre ning õpetajate palgakärped, võib 1930. aastate teist poolt pidada õpetajatele siiski pigem soodsaks. See tähendas, et lisaks neile mõeldud täiendkoolitustele oli võimalus käia ka välisriikides nende hariduseluga tutvumas (Normak 2012a: 21).

3.2 Eesmärgiseade muusikaõpetuses

Aineõpetuse eesmärgi seatakse vastavalt koolide funktsioneerimise sätestavatele seadustele ehk õigusruumile. Eesti esimene õppekava on vanem kui Eesti Vabariik, kuna 1917. aastal ilmus Tallinna Õpetajate Kooliseltsi koostatud Eesti algkoolide õppekava. Laulmise õpetamise kohta on dokumendi lõputähtendustes kirjutatud:

„... kui selline õpetamisviis süsteemselt tööle hakkab, siis võib loota, et Eesti laul ärkab uuesti elule.“ (Tallinna Eesti Kooliõpetajate Selts 1917: 78).

Eesti Vabariigi esimesel perioodil osati seada varasemat muusikaõpetust arvestades üsna realistlikke ja samas õpilaste kultuuripilti ja musitseerimisoskusi arendavaid eesmärgi (Kaja 2024: 181–182).

24. septembril 1919. aastal määratles Eesti riik väga kiiresti üldhariduskoolide tunnikava ja õppesisu, milles laulmist oli ette nähtud kaks tundi nädalas esimesest seitsmenda klassini (Läänemets 1995: 31). Niisamuti on 1920. aasta algkoolide seaduse tunnikavas eesti õppekeele koolides esimesest kuuenda klassini ettenähtud kaks laulmise tundi nädalas, kuid muukeelses algkoolis on viiendas ja kuuendas klassis vaid üks tund laulmist (Kurvits 1938: 56). Samas dokumendis on esitatud ka keskkoolile mõeldud tunnikava, milles on reaalkoolis ja progümnaasiumi klassides laulmist üks tund nädalas (Kurvits 1938: 78).

1921. aasta „Algkooli õppe- ja tunnikawades“ on üldise eesmärgina põhjendatud, miks õppekavade kaudu ei soovita uuendada ainult üksikuid õppeaineid, vaid kooli tervikuna selle üldise laadi ning vaimuga. Dokumendi lõpus esitatud seletuskirjas on kirjeldatud laulmise õppekava eesmärgi, milles peetakse oluliseks laste muusikalise eneseteadvuse äratamist. Samuti on selgitatud ka helikõrguste, -vältuste, nende rütmi ja harmoonilise vahekorra

tundmaõppimist (Kaja 2024: 182) ja käsitletud on heli õiget tekitamist, muusikaliselt ja keeleliselt õiget ettekandmist ning üldise muusikateaduse tähtsamate põhijoontega tutvumist (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1921).

1928. aastal ilmunud dokument „Algkooli õppekavad“ on varasemate õppekavadega võrreldes juba oluliselt põhjalikum. Laulmise seletuskirjas on selgitatud nii kasvatuslikke kui ka oskusi puudutvaid eesmärgi. Kasvatustlike eesmärgidena on välja toodud lapses laulurõõmu ja -armastuse, ühis-, rahvus- ja „usulis-kõlbla“ tunde kasvatamine ning oskustlike eesmärgidena peetakse oluliseks kuulmise, rütmi, harmoonia, hääle, nägemise, meloodia, dünaamika ja loovuse arendamine. Eesmärkidega koos käsitletakse konkreetsemalt muusikaõpetuse ülesandeid. Lisaks oskuste ja teadmiste arendamisele on laulmise ülesandeks anda inimestele kunstilise ning „kõlbla lõbu maitsemiseks“¹⁰ ka eluks vajalik lauluvara, mis on oluline nii isiklikus kui ka ühiskondlikus aspektis. Samuti peetakse oluliseks elementaarset muusikateooriat, mis tähendab lihtsamat nooditundmist, oskust õpitud materjali noodist ja peast laulda ning ühe-, kahe- ja kolmehäälsete laulude tundmist. Muusikaajaloolisest materjalist peaksid laste teadmised hõlmama jõukohaseid väärtuslike eesti heliloojate teoseid, rahvaviise ja üldtuntud heliloojate laule. I–IX klassi laulmise õppesisu kirjeldustes on välja toodud ka ilusa ja puhta ettekande harjutamist (Kaja 2024: 182). Dokumendis on öeldud, et laulul on eesti rahva elus kõrge väärtus ning Eesti laulukultuuri kindlustamine peabki algama algkooli esimestest aastatest (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1928). See viitab laulmisele kui esmasele komponendile, millele on ülesehitatud Eesti koolimuusikakultuur.

Eesti Vabariigi perioodil luuakse vastuvõtlikku pinda eesti rahva muusikalistele võimete arendamiseks meie lauluvara säilitades. Oluline oli õpitud laulude pidev kordamine, et neid oskaks laulda kõik kooli õpilased ühiselt. Arvati, et selline tegutsemine tagab tööle edu, mille tulemusel lapsed on kooli lõpetamisel omandanud lauluvara, mis neile terveks eluks rõõmu toob (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1928).

Sama aasta (1928) algkoolide õppekava dokumenti on õppe-eesmärkidele lisandunud ka kategooria „keskustus“, mida tänapäeval tähistatakse sõnaga „lõiming“. See tähendab, et juba 1928. aastal nähti muusikaõpetuses võimalusi ainete üleseks integreerimiseks (Kaja 2024: 182).

¹⁰ Tõenäoliselt on mõeldud muusikalist meelelahutust.

Eesti kooli kaasajastamisel oli 1928. aastaks välja antud õppekavadel eriti oluline roll (koostanud Johannes Käis). Kuna varem ilmunud õppkavade eesmärgiseade oli liiga ambitsioonikas, siis 1928. aasta õppekavas on öeldud järgmist:

„Algkooli esimene tähtsam ülesanne on kasvatus. Kogu õpetus algkoolis peab võtma sihiks laste kehalise ning vaimlise arendamise ja kõlbla täiendamise, luues sellega aluse selge ilmavaate, kindla ning hea iseloomu ja teovõimsa isiksuse kujunemisele“ (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1928: 1).

1930. aastal andis Haridus- ja Sotsiaalministeerium välja „Keskkooli õppekavad. Gümnaasiumi humanitaar-, reaali- ja majapidamisharu“. Selles dokumendis on laulmise eesmärgiks tekitada armastust „helilise ilu“ vastu ning soodustada õpilaskonna ühistunde kasvatamist. 14. peatükis täpsustatakse, et kuna laulmisele on tunnijaotusplaanis jäänud vähe aega, siis peaks kool võimaldama „lauluvõimelistele“ ja „laulutahtelistele“ õpilastele klasside vahelise koori või koorid. Lisaks on kirjeldatud, kuidas ühisüritustel (näiteks palvetel, aktustel, rännakutele ja ekskursioonidel) peaks kasutama võimalust ühiseks ühehäälseks laulmiseks (Eesti Vabariigi Haridus- ja sotsiaalministeerium 1930).

1937. aasta „Algkooli õppekavade“ dokumendis on laulmise õppeaine eesmärkides endiselt oluliseks peetud lastes laulurõõmu äratamist ning muusikaliste võimete (kuulmise, hääle tekitamise ja rütmitunde) arendamist. Varasemate õppekavadega võrreldes on laulmise eesmärkide juurde nüüd lisandunud ühistunde, rahvustunde ja isamaa-armastuse kasvatamine. Kuna laulmine iseenesest ei ärata rahvustunnet ega isamaa-armastust, vajab see teadlikku eesmärgipärast tegutsemist, näiteks valida vastav repertuaar. Oskuste ja teadmise juures on laulmisõpetuse ülesandeks vajaliku lauluvara soetamine, elementaarne muusikateooria ning ühe- ja kahehäälnelise laulmine (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1937).

1938. aastal kinnitas ministeerium „Algkooli, keskkooli, gümnaasiumi õppekavad“ ning 1940. aastal ka „Keskkooli ja gümnaasiumi 1938. aasta seletuskirjad“ (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1938; 1940). Neis jagatakse laulmisõpetuse eesmärgid kaheks: 1) kasvatuslikud ja 2) õpetuslikud eesmärgid. Kasvatuslikes eesmärkides on muusikarõõmu ja -huvi säilitamine ning süvendamine, musitseerimise kaudu tundeelu rikastamine, õpilaste loomulike muusikaliste eelduste arendamine ja nende muusikalise arusaamise kujundamine. Mõistetavalt kuulub siia ühis- ja rahvustunde süvendamine ühise lauluvara kaudu, mille moodustavad eesti rahvalaulud ja üldtuntud rahvalikud laulud. Õpetuslike eesmärkide kategoorias tuuakse välja laulude selgeks õpetamine, õpilase laulmisoskuse, rütmi, hääle,

tonaalsuse, dünaamika, meloodia, ja harmoonia taju arendamine ning teadmised, mis võimaldavad õpilastel muusikat mõista selle erinevates vormides (Kaja 2024: 183). Õppeaine spetsiifilisemas kirjelduses on veel kord rõhutatud ühise lauluvara olulisust (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1938; 1940).

1938. aastal ilmunud õppekava on esimene terviklik dokument, sisaldades kogu üldhariduse sisu määratlemisest algkoolist gümnaasiumini, see tähendab, et ühes dokumendis on esitatud nii algkooli, keskkooli kui ka gümnaasiumi õppekava. Seega võib öelda, et Eesti rahvusliku haridussüsteemi kujundamisega jõuti lõpule. Konkreetne õppekava oli oma sisult väga mahukas. Seetõttu tekkis vajadus eraldi õppekava rakendusdokumendi ehk seletuskirja järgi, mis ilmus kaks aastat hiljem maikuus (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1940; Läänemets, 1995: 78). Samal aastal pärast rakenduskavade ilmunist annekteeriti Eesti Nõukogude Liidu koosseisu (6. august 1940), mis tähendas, et vastloodud tervikliku haridussüsteemi arendusega kahjuks jätkata ei saadud (Kaja 2024: 183).

3.3 Õppesisu analüüs

Lähtuvalt eesmärgiseadest valiti muusikaõpetuse ainekavadesse selle saavutamiseks vastav õppesisu tolleaegsete pedagoogiliste arusaamade kohaselt. Järgnevas analüüsis käsitletakse, kuidas on arenenud, eelkõige avardunud muusikaõpetuse sisu Eesti üldhariduskoolides.

1917 „Eesti algkoolide õppekavad“

Dokument algab üldise selgitusega laulmise õpetusest, millele järgnevad alam- ja ülemastme täpsemad kirjeldused peamiselt muusikateooria ja laulmise õpetamiseks. Ainesisu ei jagune eraldi õppeainekomponentideks, kuid täpsed selgitused konkreetsetes dokumendis lubavad eristada laulmist ja muusikateooriat, mille kaudu rõhutatakse ka muusika kuulmist ja kuulamist, mis on õppeaine keskne kõikides muusikalistes tegevusliikides.

Laulmine, muusikateooria ja muusika kuulamine. Laulmise õppekavas sätestatakse, et kolm esimest aastat (alamaste) on ettevalmistus laulmiseks ning järgnevad kolm aastat (ülemaste) on mõeldud süstemaatiliseks laulmise õpetamiseks. Laulmise tunde peaks alustama hääleharjutustega (häälte „katsumiseks“ ja äratamiseks). Konkreetselt on välja toodud, et hääleharjutused oleksid 1–5 heliastme ulatuses. Teise õppeaasta juures on oluliseks peetud suu asendit täishäälikute laulmisel, samuti pööratakse tähelepanu sõnade selgele väljaütlemisele ning muusika dünaamikale (it. k. *crescendo*, *diminuendo*). Kogu laulmiseks mõeldud repertuaar ja harjutused on läbivalt seotud muusikateooria ning selle kinnistamisega.

Laulurepertuaari valikul oli õpetaja autonoomne, kuna sel ajal ei saanud piisava õppekirjanduse puudumise tõttu konkreetsemaid ettekirjutusi teha. Laulikute puudumise kompenseerimiseks koostas Voldemar Tamman „Kooli Laulmiseraamatu“ (1918), mis oli sel ajal rahvakoolide laulmistundides valdavalt kasutusel. See sisaldas palju eesti rahvaviise, kohalike heliloojate repertuaari (Miina Härma, Aleksander Lätte, Mart Saar, Juhan Simm jt) ning ka saksa populaarseid laule. Repertuaaris olid enamasti ühe-, kahe-, kolme- ja neljahäälsed laulud ning need sobisid kasutamiseks nii algklassides kui ka keskkoolis (Rannap 1977: 36–37). Ülemastmes on mainitud üksi ja kooslaulmist ning tuuakse välja ka hääleregister, millega seoses õpitakse rinna- ja peahääle kasutamist (nende tundma õppimine ja tasandamine). Lisaks on õppesisus IV õppeaastal kahehäälnine ja V, VI õppeaastal ka kolmehäälnine laulmine (vt tabel 4., 5).

„Lõputähendustes“ on kirjeldatud, miks on oluline kõiki õpilasi kaasata kohe „taktilugemisse“ ja rütmidesse, mis teadaolevalt on laulmise kõige tähtsam ning ühtlasi ka kõige raskem osa. Lisaks pööratakse veel kord tähelepanu laulusõnade selgele diktsioonile. Laulmise õppekava taotluseks on, et kuue aastaga tunneksid lapsed elementaarteooriat (noote, takte ja harmooniat) ning oleksid laulmiseks täielikult ette valmistatud.

Üldistavalt on välja toodud, et esimesel õppeaastal tuleb teha hääle- ja lauluharjutusi peamiselt kuulmise äratamiseks ja arendamiseks. Sellele lisandub hiljem visuaalne pool, mille kaudu suudavad õpilased juba neljandal õppeaastal noodist laulda. Seega võivad nad süstemaatilisele laulmisele üle minna. Ilmselt peeti laulmise õpetuses kuulamise osa iseenesestmõistetavaks ning seetõttu seda eraldi õppeaine komponendina kirjeldatud ei ole. Laulmise ja muusikateooria kaudu õpetamisel on selgitatud kuulmise ning kuulamise arendamist. Esitatud on erinevad muusikalised väljendusvahendid ning neile on lisatud täpsemaid muusikateoreetilisi kirjeldusi. Viimaste hulka kuuluvad näiteks helilaadid (duur, moll, dooria, früügia, lüüdia), helistikud, rütmivältsed ning nende pikkused, taktimõõdud, alteratsioonimärgid, intervallid, moduleerimine jms. Muusikateoreetiline materjal 1917. aasta algkoolidele mõeldud õppekavast on koondatud tabelites 4 ja 5.

Tabel 4. 1917 Eesti algkoolide õppekavad. Alamaste (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

ÕPPEAASTA	MUUSIKATEOORIA
I õa	Kaheksandik-, veerand-, pool- ja täisnoodid ning pausid. 2/4, 3/4, 4/4 taktimõõdud, kordamismärgid, <i>legato</i> , dünaamikamärgid (<i>p, f, mf</i>).
II õa	Esimese õa õppesisu kinnistamine, punkteeritud veerandnoodid 2/4 ja 3/4 taktimõõdus, C-duur heliredel ning selle jätkamine <i>e</i> helini. Dünaamikamärkidest lisanduvad <i>crescendo</i> , <i>diminuendo</i> .
III õa	3/8, 6/8 taktimõõdud, diees, bemoll, <i>g, f, d, b, a, es, e, as</i> duur heliredelid.

Tabel 5. 1917 Eesti algkoolide õppekavad. Ülemaste (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

ÕPPEAASTA	MUUSIKATEOORIA
IV õa	Duur heliredeli ehitus (1+1+1/2+1+1+1+1/2), heliredeli ehitus tetrahordi (neljakhelidest <i>c</i> ja <i>g</i> peale), C-duuri heliredeli laiendamine üles ja alla, hääleregister, kuueteistkümnendik noodid, süngoobid, trioolid, transponeerimine.
V–VI õa	Intervallid, kolmkõlad ja nende pöörded, dominantseptakord, kuni neljamärgiga duur ja moll heliredelid (ilma modulatsioonideta), kromaatilise heliredel, juhuslikud märgid, bekarr, kirikulaadid (früügia, dooria, eolia), kvintsugulus, harmoonia (kokkukõla), kaunistus abinootidega, melismid.

1919. aasta 19. septembril võttis Eesti Ajutine Valitsus vastu määruse, mille kohaselt laiendati koolikohustust. „Määrus koolikohustuse laiendamise kohta 1919/1920. õpiaastal“ tähendas, et järgmisel õppeaastal on 9–14 aastastele lastele kohustuslik nelja aastane üldine haridus (Normak 2012a: 13). Algkooli kogupikkuseks sai kuus aastat ning koolikohustusega lapsi keelati koolitöö ajal palgatööle võtta. Haridusministeeriumis toimusid ka suuremad struktuurimuudatused, mille raames lisandus uusi osakondi ning pädevused jagati ringi. Samuti lisandus koolisüsteemi hulk uusi õppeaineid, näiteks kodulugu, käsitöö, joonistamine (voolimine ja ilukiri), kohustuslik võimlemine ning alates neljandast klassist võõrkeel (Kasvatus nr 1, 1919: 9). Selliste reformidega seoses tekkis vajadus kohandada olemasolevaid

ning koostada uusi õppekavasid, mistõttu anti samal aastal välja muudatustega „Ajutised õppe- ja tunnikavad“.

1919 „Ajutised õppe- ja tunnikavad“

1919. aasta haridusministeeriumi töö oli produktiivne ning tulemuslik, sellest annavad aimu hulgaliselt peetud töökoosolekud ja mitmed ettevalmistatud reformid, mis viisid ajakohastatud õppekava valmimiseni (Uuet 2018: 18). Eelnõu „Avalikkude algkoolide seadusest“ ilmus Eesti Õpetajate Keskliidu 1919. aastal asutatud ajakirja „Kasvatus“ esmanumbris (Eesti Õpetajate Keskliit 1919: 6). Selle kohaselt oli konkreetse seaduse mõjule pääsemisel võimalik meie rahvaharidus viia samaväärsele tasemele kõigi arenenud maadega. Eelnõu avaldamine haridusajakirjas oli mõeldud õpetajatele lugemiseks ja arutlemiseks. „Avalikkude algkoolide seadus“ toetus tugevale ühtluskooli põhimõttele, mille kohaselt kõik kõrgema astme koolid rajanevad algkoolil. Sellest lähtus ka muusikaõpetuse korraldus.

Laulmine, muusikateooria, muusika kuulamine ja muusikalugu. Laulmise õppekava sisu on esitatud lühilausestega ning vanuse kasvades muutub õppematerjal keerulisemaks. Esimeses klassis on oluline, kuidas häält tekitada ning õpitakse üksikuid helisid intoneerima laste hääleulatust silmas pidades. Laulud ja harjutused koosnevad enamasti 1–5 helist ning vanemas vanuseastmes jõutakse oktaavi ulatusse. Õppesisu hõlmab esimeses klassis ka lihtsamaid ja kergemaid laulumänge.

Teisel õppeaastal lisatakse laulude ja harjutuste juurde duur ning moll heliredelite¹¹ laulmine kolmkõladega. Kolmandal õppeaastal on oluline hääleulatuse laiendamine (väikse oktaavi *b* ning teise oktaavi *e*-ni). Repertuaar muutub pisut keerulisemaks ning heliredeleid moduleeritakse ühe sugulusastme ulatuses. Kahehäälsusele minnakse üle paralleelseid harjutusi lauldes. Esialgul alustatakse nootide järele laulmise harjutustega ning kirjutatakse muusikalisi diktaate. Sellest saab järeldada, et muusikaõpetajad treenisid laulmise tundide kaudu sarnaselt eelnevatele aastatele muusikalist kuulamist. Neljandal õppeaastal lauldakse kahehäälsed laule vahelduvate häälekäikude ja rütmiga. Viiendal, kuuendal ja seitsmendal õppeaastal eraldi laulmise õpetamist kirjeldatud pole, kuid täpsustub muusikateoreetiline materjal (vt tabel 6).

Varasemalt välja antud õppesisu käsitlevas dokumendis (1917) pole eraldi muusikalugu käsitletud, kuid esimesed märkmed selle kohta on 1919. aasta õppekavas. Viimasel,

¹¹ „Heliredeli“ all peetakse silmas helilaadi tõusvas järjekorras järjestatud noote oktaavi ulatuses.

seitsmendal õppeaastal, mis enamasti põhineb varasemalt omandatud materjali kordamisel, on õppesisu hulgas mainitud ka „lühikesed teated muusika ajaloost“. Muusikateoreetiline materjal 1919. õppeaastaks mõeldud avalikkude rahvakoolide tunnikava ja õpekava on esitatud tabelis 6.

Tabel 6. 1919 Avalikkude rahvakoolide tunnikava ja õpekava (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

ÕPPEAASTA	MUUSIKATEOORIA	MÄRKUSED
I õa	Üksikute helide harjutamine (1–5 noodi piires, hiljem oktavi piires)	Konkreetselt muusikateooria osa pole välja toodud, keskendutakse laulmisele.
II õa	Duur- ja moll heliredelid, toonika kolmkõla.	
III õa	Helide ja vältuste äratundmine nootide abil noodijoonestikul.	
IV õa	Vahelduv rütm, pool- ja tervetoon, diees, bekarr, bemoll, kaksik ja kolmik taktimõõt, liht- ja liittaktid (2/4, 3/4, 4/4, 6/8), eeltakt, rütmiharjutused, algastme muusikaline diktaat, dünaamikamärgid, liitmise märk (vibu) ¹² , punkteeritud noodid, fermaat, laulmine nootide abil.	
V õa	Duur heliredeli ehitus (tetrachordid) ja peaastmed, moll heliredel (parallelism), <i>c</i> -, <i>e</i> -, <i>f</i> - duur, <i>a</i> -, <i>e</i> -, <i>d</i> - moll, suured, väikesed ja puhtad intervallid (ters, sekund, kvint, sekst), rütmi ja meloodia diktaat läbivõetud intervallide piires	Kirjeldatakse ka kahehäälsel laulmist ja harjutusi nimetatud „helitõugude“ ¹³ piires.
VI õa	Kolmkõlad ja nende pöörded, <i>d</i> -, <i>a</i> -, <i>e</i> -, <i>b</i> -, <i>es</i> -, <i>As</i> - duur ja nende paralleelmollid, intervallid	

¹² Liitmise märgi all peetakse silmas pidekaart, mis liidab omavahel mitu nooti.

¹³ „Helitõug“ tähistab siin helistikku, kuid üldiselt kasutati seda ka helilaadi kirjeldamiseks.

	(kvart, oktav, septim), vähendatud, suurendatud ja ülemäärased intervallid lahendustega, dominantseptakord, taktimõõdud (5/4, 7/4), sünkoobid, bassivõti, tempo märgid sõnadega.	
VII õa	Eelnevalt õpitud kordamine, lisatakse muusikaajalugu.	

1920. aastal võttis Asutav Kogu vastu „Avalikkude algkoolide seaduse“. Sellega kehtestati Eestis ühtluskooli süsteem, mille esimese astme moodustas emakeelne kuueaastase kohustusliku õpiajaga algkool. Selle kohaselt kestis algkoolikursus kuus aastat ning õpilaste koolikohustus määrati 7.–16. eluaastani. Liaks tuli koolide juures avada täienduskoolid, mis olid mõeldud õpilastele, kes edasi õppima ei läinud (Normak 2012a: 14). Sama seadusega muutusid senised valla-, kihelkonna-, linna- ja muud koolid algkoolideks (Uuet, 2018: 21). Õpetajate puuduse leevendamiseks avati Tartu ja Rakvere seminaridele lisaks ka Läänemaa, Tallinna ja Võru õpetajate seminarid (Normak 2012a: 18). Sellised ettevõtmised viitavad pidevale arendustegevusele oma riigi parema haridussüsteemi loomisel.

Lisaks 1920. aastal vastuvõetud algkooli seadusele kinnitati 1922. aastal ka „Avalikkude keskkoolide seadus“, mille kohaselt gümnaasium (vähemalt viie, kuid mitte üle kuueaastase kursusega keskkool) moodustas ühtluskooli teise astme (Normak 2012a: 15). Keskkool oli emakeelne ja tasuline ning nende nimetusele võis lisada ka eriharu, näiteks humanitaar-, reaal-, tehnikaharu jne (Uuet, 2018: 31–32). Selle seadusega kaotati poiste ja tüdrukute gümnaasiumi erisused õppetöös, mis andis ka naistele võimalused kõrghariduse omandamiseks.

1920. aastal vastu võetud algkoolide seadus sätestas, et algkool on ilma usuõpetuseta, kuid poliitiliste suundumuste tõttu ning Kristliku Rahvaerakonna ettepanekul muudeti see uuesti 1922. aastal kohustuslikuks. Viimane tingis ka õppekavade ajakohastamise, mille viis läbi Peeter Põld (Uuet 2018: 30).

1919. aastal välja antud ajutised õppekavad, milles oli varasemaga võrreldes minimaalselt muudatusi, said olulised täiendused 1921. aastal algkooli õppe- ja tunnikavades.

1921 „Algkooli õppe- ja tunnikavad“

Omariikluse algusaastatel olid koolis kasutusel ajutised õppekavad ning õpetajad töötasid oma parema äranägemise järgi. Ühtlustatud õppe- ja tunnikavade õppesisu koostas enamasti

Johannes Käis (1885–1950)¹⁴ ning nende kinnitamiseni jõudis haridusminister Heinrich Nikolai Bauer (1874–1927) 1921. aastal. Suurim uuendus seisnes selles, et lisaks õppesisule lisati nüüd põhjalikud seletuskirjad spetsiifiliselt iga õppeaine õpetamise kohta (Normak 2012a: 21). 1922. aastal koostas koolinõunik Kristjan Prüller (1877–1950) aruande, milles analüüsis 1921/1922. õppeaastat. Selles on põhjalik tagasiside paljude õppeainete kohta, mille hulgas on ka laulmine. Aruande kohaselt on laulmisõpetuse uutes õppekavades paranenud muusikateooria ja laulmise tasakaal. See tähendab, et eelmised dokumendid olid muusikateooriaga liiga ülekoormatud, et kui see täies mahus omandada, siis ei jää tundides laulmise jaoks aega. Prüller on väitnud, et muusikateoreetilise materjali ülekaal on viinud isegi nii kaugemale, et õpilaste arvates on laulmine koolis kõige raskem õppeaine (Torm 2021: 88). Sama õppeaasta (1921/1922) kohta kirjutatud keskkoolide õppe- ja kasvatustöö aruandes oli koolinõunik August Kuks (1882–1965) laulmise osas endiselt väga kriitiline. Ta avaldas arvamust, et muusikateoreetiline maht on siiski ülekaalus ning see surub laulmise tagaplaanile. Samuti oli koorilaul pisut hääbuvas positsioonis, kuna Eesti Koolinoorsoo Keskliidu koor kutsus koolidest õpilasi enda juurde laulma ning kahes kooris korraga osaleda ei jõutud (Torm 2012: 95). Sellistest märkustest võib järeldada, et Eesti muusikaõpetuses on laulmine kesksel kohal ning selle kvaliteedi tagavad tugevad teadmised muusikateooriast.

Laulmine, muusikateooria, muusika kuulamine. Laulmise seletuskirjas on konkreetset laulmise arendamiseks välja toodud eraldi alapealkirjad, milleks on häälte proovimine, laulude valik, laulumängud, helide kõrgus, muusikaline iseseisvus¹⁵, hingamine, hääle murdumine, üldised soovituselised ning soovituslik repertuaar klasside kaupa.

Häälte proovimise juures peetakse oluliseks, et esimesel laulutunnil kuulaks õpetaja kõikide laste häälelist võimekust üksi laulmisel. Selgitusena on märgitud, et õpetaja peab laulmisele kaasama kõiki lapsi ning arvestama asjaoluga, et paljude laste koduses keskkonnas ei ole sellega üldse tegeletud. See võib olla põhjuseks, miks laps õigeid noote ei taba ning sellisel juhul peaks õpetaja sekkuma ja aste-astmelt edasi liikuma. Õpilase julgus õpetajaga kaasa

¹⁴ Johannes Käis (26.12.1885–29.07.1950) oli silmapaistev Eesti pedagoog ja kooliuuendusliikumise juht. Ta sai õpetaja hariduse Peterburi Õpetajate Instituudis ning lõpetas 1918. aastal Peterburi Ülikooli I järgu diplomiga loodusteaduste alal. Oli Eesti Õpetajate Liidu teaduslik sekretär, koostas pedagoogilis-metoodilist kirjandust, organiseeris õpetajate täiendkoolitusi, osales demokraatliku ühtluskooli põhimõttel toimiva algkooli rajamisel. Käis tugines oma kooliuuenduslike ideede elluviimisel psühholoogiale (lapsepsühholoogia) ja eriti tähelepanuväärsed on tema saavutused koduloo ning loodusõpetuse alal.

¹⁵ Muusikalise iseseisvuse all peetakse silmas õpilase võimet oma meloodiat jälgida ka siis, kui teised hääled laulmisele lisatakse.

laulda oleneb õpetajast ning tema võimekusest last abistada. Siinkohal on soovitatud kergemaid kuulamiseks mõeldud harjutusi, mille tulemusel võiks õigepea tagasihoidlikumate võimetega õpilased teistega koos laulda.

Laulude valikul peab arvestama, et meloodia ja rütm oleksid lihtsad ning heliulatus jääks väikse oktaavi c ja teise oktaavi d noodi vahele. Teiseks tuleb tähele panna, et laulusõnad oleksid lastele arusaadavad ning laulud rõõmsasti lauldavad. Algastmel laulude õpetamist on kirjeldatud järgmiselt:

„Laulude õpetamisel - iseäranis algastmel - pidagu õpetaja meeles, et töövõime kuskil mujal nii tähtsat osa ei etenda, kui just laulutunnis; seda peetagu silmas laulude väljavalimisel ja nende käsitlemisel. Õpetaja muretsegu aga ka selle eest, et ta lauluklassi astudes enesega mingisugust tuska kaasa ei viiks.“ (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1921: 84).

Laulumängude juures on oluline, et lauluõpetus omandaks „kerge kuju“, see tähendab, et tunnis peab lastega tegelemisel kasutama mängulisi võtteid. Laulmist kirjeldatakse komplekse tegevusena, mis hõlmab nii sügavat hingamist kui ka kehalisi liigutusi. Sellega seoses on oluliseks peetud ka õppekeskkonda, näiteks klassiruum peab olema tolmuva ja puhas. Laulude õppimine põhineb kuulmisel, seega peaks algastmel noodid esialgu seletamata jätmata ning pöörama tähelepanu pigem meelde jätmisele. Kui õpetaja näeb, et laste kuulmine on juba piisavalt arenenud ja laulud jäävad kergesti meelde, siis võib alustada nootide tutvustamisega.

Helide selgitamisel on oluline õpilastel teadvustada, et noodid on erineva kõrgusega. Niimoodi harjutades suudavad õpilased sekundeid (kõrvalastmetele liikumine) noodi järgi laulda. Sellisteks harjutusteks on soovitatavad kõrgused *g* noodist *d* noodini ja harjutusteks tuleks kasutada „a“ häälikut ning abijooned võiks jääda esialgu selgitamata. Kui õpilased on juba piisavalt harjutanud, võiks õpetaja komponeerida sekunditest koosneva meloodia õpilastele juba tuttavatele sõnadele. See näitab lastele, kui lihtne on noodi järgi laulda. Seejärel võib tutvustada esimest abijoont ning laiendada samade harjutuste heliulatust. Muusikalise iseseisvuse olulisust rõhutatakse ka järgneva tsitaadiga:

„Tihti näeme, et koolides kõik need lapsed, kellele selleks [mitmehäälselt laulmiseks] osavust on, teist häält laulavad, kuna kõik nõrgemad esimesse hääle jäetakse, sagedasti terweks kooli ajaks. See on suur wiga!“ (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1921: 86).

Hingamise juures on rõhutatud kuulmisharjutuste ja noodiõppimise sidumist hingamise, hääle tekitamise ja sõnade selge väljendamise vahel. Õiget hingamist peetakse ilusa ja kõlava hääle tekitamise aluseks, seega on vaja seda lastele kindlasti õpetada. Hingamisharjutused peavad olema suunatud õigele fraseerimisele, et õhku piisavalt muusikalise lause lõpuni jätkuks. Kuigi õiget hingamist peetakse oluliseks, on siiski mainitud, et üldhariduskoolis ei saa seda ajapuudusel nii põhjalikult õpetada, kui vaja. Korraliku tehnika õpetamiseks on vaja individuaalset ja üksikasjalikku tööd. Sellele järgneb selgitus rinna- ja peahääle kasutamisest ning lõigu lõpetab tsitaat:

„Kool peab aga siiski üksikuid õpilasi wabastama pahadest kommetest, mis hääle inetuks teewad. Niisugune inetu hääl, nagu näituseks läbi nina kõlaw, liig lai ehk liig õnnes jne., on paljudel üldine, teistel aga üksikutes registrites ettetulew. Sellepärast peab õpetaja juba sel puhul hääleregistrite tasandamisega tegemist tegema. Kuid ettewaatus on vaja, et noorte häälele rinnaregistri üleswiimisega kahju ei tehtaks. Harjutusi pearegistri tarwitamises ärgu jäetagu tegemata. Otsem tee on õpilase peale kuulmise kaudu mõjuda. Õpetaja laulgu wigaselt sünnitatud häält järele ja toogu selle kõrwale kohe õige hääl kuuldawale. Õpilane hakkab peagi õige hääle poole püüdma – ja ongi õigel tee.“ (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1921: 87).

Hääle murdumise juures on soovitatud, et sel perioodil peab õpetaja õpilaste hääled kaks korda aastas läbi kuulama ning kui kellelgi on häälemurre, siis tuleb nad laulmisest vabastada. Kui õpilane on külmetunud või pisut haigestunud, siis ei ole otstarbekas teda tunnist vabastada, vaid laulmise ajal lasta lihtsalt kuulata. Lisaks mainitakse, et kui õpilase hääl on pikemat aega korrast ära, siis peab õpetaja ta arsti juurde suunama.

Üldistes juhistes tuuakse lakooniliselt välja punktid, mida laulmise tunnis jälgima peab. Kehahoiu osas peetakse oluliseks: 1) seisa, istu sirgelt, 2) ära tõmba kulmu kortsu, 3) ära laula raamatusse, 4) laulja riided (eriti kael) peavad olema vabad, 5) suu tuleb avada vabalt ja loomulikult. Hingamise juures on kirjeldatud: 1) hinga sügavalt ja rahulikult läbi suu ja nina korraga, 2) ära hingamise ajal õlgu liiguta, 3) ära hinga keset nina ning katsu hoiduda muusikaliste lausete katkestamisest, 4) õpi ökonoomselt hingama, see tähendab, et sissehingatud õhku ei tohi kohe ära kasutada, vaid sellega tuleb arvestada muusikalise lause lõpuni. Muusikalise ettekande kohta on selgitatud: 1) laula pehmelt, mitte liiga valjult, 2) ära kiirusta, 3) sarnaselt ilulugemisele, tuleb laulda õige rõhuga, 4) kõik häälikud tuleb selgelt välja hääldada.

Õppekava lõpetuseks on öeldud: „Enam laulmist, vähem teooriat“ (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1921: 88), mis kinnitab jällegi, et muusikateooria õppimine ja tundmine on kvaliteetse laulmise teenistuses. Sama tendents kehtib tänaseni, sest muusikaõpetuse sisu peab olema praktilise muusitseerimise kaudu õpetatav ja omandatav.

Muusikateooria on esitatud varasemast täpsemalt järgmiste alapealkirjadega: helide vältus, „nootide nimed“, takt, rütm, täis ja pool heliastet, helide tabamine ja diktaat. Heli vältuste juures on selgitatud, et õpe peab olema näitlik ning oluline roll on heli pikkuste kuulamisel. Noodinimede õppimisel peaks alustama joonel olevate nootidega ning edasi liikuma joonevahedes asuvatesse nootidesse. Abijoontel olevaid noote tuleb õpetada aga alles siis, kui selleks tekib vajadus. Samuti tuleb alustada viiulivõtmes olevatest nootidest ning edasi liikuda bassivõtme juurde. Siiski on mainitud, et teoreetilised harjutused ei tohiks liiga kaua kesta ning suurem osa tunnist tuleks keskenduda laulmisele.

Takti seletades on vaja tähelepanu juhtida rõhulistele ja rõhuta osadele. Selgitatakse 2/4, 3/4 ja 4/4 taktimõõtu ning taktides olevaid vältuseid. Järgmise alapealkirja alla koondub rütmiõpetus, mille aluseks on heliredel, mida lauldakse erinevates vältustes. Lisaks on märkusena kirjutatud:

„Õpetaja waadaku aga algusest saadik selle peale, et lauludes kõik rütmi nõuded täpipealt täidetak, sest rütmiliselt puudulik laul on elutu ja lohakas.“ (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1921: 85).

Täis ja pool heliastme juures on väga tähtis, et õpetaja esitaks pool ja tervet tooni ise lauldes, mitte kirjalikult näidates, kuna õpilased peavad erinevusest aru saama kuulmise järgi. Helide tabamise juures alustatakse harjutusi tertsi piires astmeliselt liikudes, et hiljem oleks muusikalisi hüppeid kergem tabada.

Diktaatide alapeatükis kirjeldatakse, et õpilased peavad oskama oma kuuldud muusikale ka nähtava kuju anda. Esmalt peaks õpilased enda lauldud helisid klassi ees tahvlil näitama ja kui õpilane eksib, siis peab õpetaja õigesti ette laulma, et õpilane tabaks õiged noodid kuulmise järgi. Oluline on, et kogu klass kontrolliks üksiku õpilase kirjutatud diktaati. Ei ole soovitatav, et õpilased kirjutaksid alguses individuaalseid diktaate, sest sarnaselt ortograafia tunnile on seal sõna, laulmisel aga heli. See tähendab, et sõnu ja üksikuid tähti võivad kõik meelde tuletada, aga helid võivad kiiresti ununeda ning neid meenutada on keerulisem. Individuaalset diktaati võib õpilastega alles siis tegema hakata, kui nad end intervallides kindlamalt tunnevad. Veel paremaid tulemusi annab aga selline diktaadi kirjutamine, kus õpilased noodistavad

varem õpitud viisi peast. Kogu muusikateoreetiline materjal 1921. aasta algkooli õppe- ja tunnikavadest on esitatud tabelis 7.

Tabel 7. 1921 Algkooli õppe- ja tunnikavad (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

ÕPPEAASTA	MUUSIKATEOORIA	MÄRKUSED
I õa	Peast laulmine, laulumängud, harjutused kuulmise teritamiseks.	Konkreetsset muusikateooria osa pole esitatud, keskendutakse laulmisele.
II õa	Sekundite ja tertside laulmine noodi järgi. Täis-, pool- ja neljandiknoot, nootide nimed.	
III õa	C-duur heliredel, kaheksandiknoot ja -pausid, 2/4, 3/4 taktimõõdud, terve ja pool heliastet, diees, bemoll, bekarr, punkt noodi kõrval, kahehäälnelise laulmine, diktaat toonist tooni.	
IV õa	Duur heliredelid igast noodist, diktaat, õpitud laulude üleskirjutamine, transpositsioon, intervallid C-duurist, kolmkõla, <i>crescendo</i> ja <i>diminuendo</i> harjutused, laulmisel fraseerimine ja muusikaline ettekanne, muusikaline iseseisvus ja ettekanne	Transpositsioon ehk transponeerimine. Muusikalise iseseisvuse juures on oluline osata laulda nii esimest kui ka teist häält.
V õa	Moll heliredel, kahe- ja kolmehäälsed laulud, diktaat muusikaliste lausete kaupa, triool, heli tabamise harjutused duuris ja mollis, liittaktid ja vähe raskemad rütmid.	
VI õa	Tähtsamad dissoneerivad akordid, bassivõti, pikemad ja rütmiliselt keerukamad diktaadid, täpsem hääle tekitamine, kromaatilised ja enharmoonilised astmed, üldised jooned muusikateadusest, muusikaajaloo tähtsamad	Laulu repertuaari peaks valima selliseid laule, mille sisu ärataks õpilase vaimuelu ja tundmust.

	sündmused, kolmehäälsed laulud	
--	--------------------------------	--

Erinevalt 1919. aastal välja antud ajutistele õppekavadele, kus IV õppeaasta (nüüd IV klass) juures on välja toodud diktaat, on see nüüd toodud III klassi. V klassis lisatakse õppesisule ka helide tabamise harjutused duuris ja mollis, mis eeldab samuti varasemat kogemust muusikalisel kuulamisel. Didaktilisi printsiipe jälgides on õppeaasta õppeaastalt mindud järjest keerulisemaks ja VI klassis on helide tabamisharjutustele lisatud kromaatilised ning enharmoonilised astmed.

Näiteks on „häälte proovimise“ osas kirjas, et esimesel tunnil peab õpetaja kindlasti kuulama üle õpilaste hääled ning arvestama sellega, et mõned õpilased ei ole mitte kunagi laulnud. Tähtis on ka tagasihoidlikumate võimetega õpilaste järjele aitamine ning selle tarbeks soovitatatakse vahel teha üksikuid kuulmisharjutusi.

Laulumängude lõigus on kirjeldatud kuulmise ja kuulamise olulisust. Seal on öeldud, et algastmel peaksid lapsed peast laulma ning noodid võiksid seletamata jääda. Küll aga peaks õpetaja algusest peale juba lapse kuulmist ja meelespidamist teritama. Oluliseks peetakse, et õpetaja laulaks ette lühikesed fraasid, mida õpilased kuulmise järgi kordavad. Alles siis, kui on tajuda, et õpilaste kuulumine on piisavalt arenenud, võib õpetaja kasutama hakata pikemaid fraase. Sellisel juhul peaks „kõrvale juba silm appi tulema“, ehk järjest tähtsamaks saab ka noodipildi jälgimine. Samuti on läbivalt kogu õppesisu kirjelduses selgitatud järele laulmist või nootide ning erinevate fraaside kordamist, mis eeldab samuti muusikalist kuulumist. „Täis ja poole heliastme“ lõigus öeldakse, et poole ja terve astme eristamiseks tuleb esmalt kasutada kõrva kuulumist ning seda ei tohiks esialgu teha silma ehk visuaalsel kujutlusel nootide abil. Ka diktaadi juures on selgitatud, et kui õpilane oskaks oma lauldud motiivid üles kirjutada, siis saaks muusikaline mõtlemine konkreetse vormi. Selle jaoks on samuti vaja muusikalist kuulumist. Esmakordselt on kuulmisharjutused välja toodud hingamise alapeatükis, kuid mitte veel eraldi õppeaine komponendina.

Esimesed vihjed muusikalise liikumise kohta võib leida 1921. aasta dokumendist, kus eraldi alapealkirjana on välja toodud laulumängud. See ei tähenda siiski veel muusikalist liikumist, vaid pigem mängulisi elemente laulutunnis, mis sisaldavad muusikalist liikumist. Seal on selgitatud, miks laulmine nõuab sügavat hingamist ning kehaliste liigutuste tegemise puhul on see veelgi komplitseeritum.

VI klassis on lisatud laulmise õppekava kirjeldamisele „tähtsamad põhijooned üldisest muusikateadusest ning muusika-ajaloo tähtsamad sündmused“. Õppekavale järgnev seletuskiri keskendub endiselt laulutehnilisele õpetusele, kuid veel kord on üldises õppe-eesmärgis mainitud muusikateaduse tähtsamate põhijoontega tutvumist.

Sellise detailse õppekava rakendamisel ilmnas peagi suur hulk probleeme. Õppekava oli liialt mahukas ning õpilastel ja õpetajatel ei olnud võimalik kõiki selles sätestatud eesmärke täita. Samuti soovisid õpetajad pisut suuremat tegevusvabadust teemade käsitlemisel. Eelnevaid põhjendusi arvesse võttes, tekkis vajadus õppekava muudatuste järgi. Õppekava asusid uuendama ministeeriumi tellimusel Johanne Käis koostöös Eesti Õpetajate Liiduga. Uuendatud õppekava algkoolile kinnitas haridusminister Alfred Julius Mõttus (1886–1994) 26. juulil 1928 (Normak 2012a: 22).

1928 „Algkooli õppekavad“

1928. aasta õppekavades on ainete vaheline lõiming ja terviku loomine väga tähtsal kohal ning soovitatakse, et nooremas vanuseastmes peaks põhiaineid õpetama üks õpetaja (Normak 2012a: 22).

1928. aastal esitati täiendustega uus õppekava, kus laulmine on endiselt kohustuslik õppeaine. Laulmise olulisust kinnitab ka 1928. aasta laulmise ainekava seletuskiri, kus on öeldud:

„Laulul on eesti rahva elus väga kõrge väärtus. Eesti laulukultuuri kindlustamine peabki algama algkooli esimesist aastast, luues vastuvõtlikku pinda meie rahva musikaalsete võimete kasvamiseks ja säilitades meie lauluvara.“ (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1928: 122).

Laulmine, muusikateooria, muusika kuulamine. Sarnaselt varasematele dokumentidele on laulmisõpetuse sisu valik lähtunud eesmärgist kasvatada laulurõõmu ja -armastust, mille kaudu „ülistatakse tundeid“ ja seotakse meeleolu laulude sisuga. Teadlik lauluõpetus harjutab ka õpilase tähelepanu, vaatlemisvõimet, mõtte- ja tahte jõudu ning enesekontrolli. Kehalise arengu seisukohalt on oluline kopsude ja hääleorganite õige kasutamine.

Laulmine peab olema laulmise tunni keskmeks ning kõik ülejäänud harjutused, mis laulmisel on vajalikud jäävad laulmist teenivale positsioonile. Dokumendis on öeldud, et nooditeooria õppimist väljaspool lauluõppimist ei tohi algkoolis olla. Viimane asjaolu kinnitab veel kord, et muusikateooria õppimine on kvaliteetsema laulmise teenistuses. Lisaks on seletuskirjas pööratud tähelepanu nii muusikalisele kuulmisele, muusikaajaloole kui ka muusikalisele

liikumisele, kuid eraldi ainekomponentidena neid siiski endiselt veel ei esitata. Laulu õppimine algab meeleolu loomisega, selle jaoks peavad õpilased laulusõnu mõistma. Laulu sõnum kujuneb teksti ja meloodia koosmõjus, mis loob uue tegelikkuse ja tähenduse. Laulutekste tuleb lõimida ka teiste õppeainetega ning neid võib ette valmistada näiteks koduloo-, emakeele- ja kõlblusõpetuse tundides. Laulu meloodiad kannab ette õpetaja ning nende saateks võib kõlada ka mõni instrument. Laulurepertuaari valiku kohta on kirjutatud nii:

„Laulude valikul tuleb aga silmas pidada järgmisi nõudeid: lauluviis olgu kerge, ilus; rütm lihtne, selge; hääleulatus laste arenemise kohane; sõnad lapsepärased, mida lapsed ka rõõmuga laulavad.“ (Eesti Vabariigi Valitsus 1928: 122).

Laulude heliulatus peab arvestama õpilaste hääleulatusega, mis on konkreetsetl välja toodud klasside kaupa õppesisu kirjeldustes. Enamasti moodustavad repertuaari 10–12 laulu aastas ning vajadusel peab õpetaja sobiva helistiku leidmiseks neid transponeerima. Olulisemaks õpitud laulude arvust on nende kvaliteet, mis saavutatakse pideva kordamise ja harjutamise tulemusel. Repertuaari moodustavad kodumaa-, looduse- ja seltskonnalaulud rahvaviisidest ning eesti ja teiste heliloojate loomingust. Eelistama peaks meie hõimurahvaste (soomlaste ja ungarlaste) laule ning kindlasti tuleks ära mainida ka laulude autorid. Teadliku laulmise juures on olulised ka hingamisharjutused, mille alla kuuluvad hääletabamised, rütmilised, dünaamikaga seotud ja kuulamise harjutused. Hingamisharjutused on sarnaselt 1921. aastal välja antud dokumendile väga põhjalikult selgitatud. Laulmisel on oluline ka hääldamine, mille kaudu tuleb jälgida õpilaste loomulikku suu avamist. Samuti vokaalide ning konsonantide selge välja laulmine, mille juures on oluline huulte tegevus, õige keele asend ning alumise lõualuu vaba liikumine. Tuleb jälgida rinnahääle kasutamist ning häälemurde perioodil õpilased laulmisest vabastada. Tähtis on ka laulude ettekandmine, mis peab olema sisemise aktiivsusega, parajas tempos ning jälgima dünaamilisi ja agoogilisi nõudmisi.

Põhjalikule seletuskirjale eelneb õppeaasta kaupa esitatud lakooniline plaan, milles on välja toodud laulmise siht, lähtekoht ja kava. I õppeaastal on oluline laulurõõmu äratamine, lapse lauluvara rajamine, hääle, kuulmise ning rütmitunde arendamine. Oluline on laulmisel kohe õiget hingamist treenima hakata. Lauluvara moodustavad aga „kerged ja ilusad“ laste- ja mängulaulud, mida lauldakse nii üksi kui koos. II õppeaastal keskendutakse lisaks varasemale ka puhtale ja ilusale muusikalisele ettekandele. Ühehääelsele laulmisele üksinda ja koos lisatakse instrumentaalsaade. Järgmisel õppeaastal peetakse oluliseks, et eakohased laulud oleksid valitud peamiselt Eesti heliloojate töödest ja rahvalauludest ning harjutatakse juba kahehäälsel laulmist, et IV õppeaastal teadlikku lauluoskust algelise noodiõpetuse alusel

süvendada. Laulurepertuaar rikastub aasta aastalt jõukohaste kodumaa-, looduse- ja seltskonnalauludega nii eesti kui ka teiste rahvaste heliloojate üldtuntud teostest ja rahvaviisidest. Lisaks lauldakse ühe- ja kahehäälselt noodist, peast, kooris, üksikult, saatega ja saateta (heliulatus kuni fa^2). VI klassis lisanduvad veel laulurepertuaari eesti ja teiste rahvaste kunstlaulud, isamaalised ning lüürilised laulud. Endiselt lauldakse ühe- ja kahehäälsed laule, millele lisandub kolmehäälne laulmine. 1928. aasta algkooli õppekavas esitatud muusikateoreetiline materjal on koondatud tabelisse 8.

Tabel 8. 1928 Algkooli õppekavad (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

ÕPPEAASTA	MUUSIKATEOORIA	MÄRKUSED
I õa	Laulmine seksti ulatuses (re^1-si^1), rütmilisi harjutusi laulmisel (käte ja keha liigutused), marssimine, erinevus tasaste ja valjude, lühikeste ja pikkade, madalate ja kõrgete toonide vahel.	Esimesed viited muusikalise liikumise ja dünaamika märkide kohta.
II õa	Laulmine oktaavi ulatuses (re^1-re^2), helide tabamine kuulmise järgi (eristamine sekundi ja tertsi ulatuses). Noodid: do, re, mi, fa, so; veerand-, pool- ja tervenoot, kolmkõla laulmine.	Ettevalmistavad harjutused nootide ja noodisüsteemi tarvitamiseks.
III õa	Helide tabamine tertsi piires, kaheksandiknoot ning -pausid vastavalt õpitud nootidele, punkteeritud noot, kahe-, kolme- ja neljaosaline taktimõõt, tutvumine noodisüsteemiga.	
IV õa	Laulurepertuaari heliulatus on kuni mi^2 , mažoor heliredel, Do-mažoori ehitus, toon ja pooltoon, Fa ja Sol- mažoori heliredelid, bemoll, diees, bekarr, helistikumärgud, dünaamika märgid (<i>p</i> , <i>mf</i> , <i>f</i> , <i>cresc</i> , <i>dim</i>), punkteeritud rütm, kaheksandik- ja kuueteistkümnendiknoot, helide tabamine kvindi	Dokumendis on kasutatud kirja pilti „madžorheliredel“ ehk mažoor. Juhatavad märgid ehk helistikumärgid

	piires (va kvarthüpped), rütmiline ja meloodiline etteütlus, lastele tuttavate lauluviiside üleskirjutamine peast (mitte üle tertsi).	Rütmiline etteütlus ehk rütmidiktaat
V õa	Laulurepertuaari heliulatus on kuni fa ² . Intervallid Do- mažooris, heliredel re–si ^b mažooris, la- ja re- minoor heliredeli ehitus. <i>Ritardando</i> , fermaat, 3/8 takt. Kerged rütmilised ja meloodilised etteütled, lastele tuttavate lauluviiside üleskirjutamine peast	Takti all on silmas peetud taktimõõtu.
VI õa	Heliredelid la–mi ^b mažooris ning mi–sol minooris, 6/8 takt. Helide tabamine oktaavi piires (va septiimi hüpe)	Minor ehk minoor. Septiim ehk septim.

Muusikaõpetuses on palju nii ainespetsiifilist, teoreetilist kui ka tegevuslikku õppesisu. Kasvatuslikes taotlustes on juba eraldi välja toodud konkreetset õpilaste kuulmise teritamine, mis erineb tänasest muusikaõpetuse ainekomponendist „muusika kuulamine“. Kuigi õppeaastate lõikes ei ole muusika kuulamist mainitud, on see siiski õppekava lõpus seletuskirjas „kuulmisharjutustena“ välja toodud. Seal on selgitatud, et rütmi- ja tabamisharjutusi tuleb siduda kuulmisharjutustega, mille eesmärgiks on arendada muusikalist kuulmist. Muusikalise kuulmise all ei peeta silmas vaid häälemuljete vastuvõtmist, vaid ka toonide tajumist ning nende kõrguse ja rütmi erinevusi. Lisaks on tähelepanekutena märgitud, et kooliastumise ealistel lastel on muusikaline kuulmine veel kujunemas. On võimalik, et nad pole varasemalt muusika ega laulmisega kokku puutunud ning ei saa eeldada, et neil oleks musitseerimiseks juba vajalikud oskused. Samuti viidatakse füüsilise kuulmiskahjustusega õpilastele, mida võivad alles õpetajad koolis märgata. On oluline eristada kuulmisharjutusi ja laulmisharjutusi, milles matkitakse õpetaja esitatud meloodiat. Noodiõpetuse alapeatükis rõhutatakse samuti kuulmise olulisust, kuna kuulmise ja rütmiliste harjutustega on lähemalt seotud musikaalse arusaamise arendamine. Muusika kuulamine on üldiselt kogu laulmisõpetuse ülene ning ilmselt pole vajalikuks peetud seda eraldi õppeaine komponendina välja tuua.

Sarnaselt muusika kuulamisele ei ole muusikaline liikumine eraldi ainekomponendina välja toodud, kuid neid kirjeldatakse õppeaine sisus. Näiteks teisel õppeaastal tuleb teha rütmilisi harjutusi vastavate kehaliigutustega. Lisaks on seletuskirjas rütmiharjutuste juures selgitatud, et laulurütmi ettevalmistusele ja taktitunde tekitamisele (tõenäoliselt peetakse silmas rütmitunnet) aitab kaasa kerge koputamine, käte plaksutamine, taktilöömine, loendamine ja marssimine. Loetelust viimane on otseselt seotud muusikalise liikumisega, kuid siiski mitte eraldiseisva komponendina õppesisu kujunemisel. Laulmistunni keskmeks on laul, mida esitab muusikaõpetaja lauldes või mõnel muusikainstrumentil mängides. See on üksik viide muusikatunnis instrumendi kasutamise kohta ning käib õpetaja ülesannete juurde. Samuti täpsustatakse kuulmisharjutuste juures, et neid ei tohi kindlasti segamini ajada kuulmise järgi laulmisega. Seejuures selgitatakse, et laulmine kuulmise järgi on selline tegevus, kus õpetaja laulab või mängib instrumendil mõne viisi, mida õpilased järele laulavad. Kuulmisharjutuste eesmärgiks on aga eraldi arendada üksikute toonide eristamist.

Muusikalugu. Õppekava eesmärgiseade kirjeldamise juures on oskuste ja teadmuste alal oluliseks peetud lastele otstarbeka lauluvara pakkumist, mis koosneb nii rahvaviisidest kui ka üldtuntud lauludest. IV õppeaasta üldises kirjelduses on rõhutatud, et oluline on laste silmaringi laiendamine esmalt kodumaa piirides ning huvi korral väljaspool Eestit. Oluliseks peetakse ka oma rahva ajaloo tutvumist ning oskuste järjepidevat arendamist. Kuigi muusikalugu eraldi komponendina veel pole, on siiski alates IV klassist muusikaajaloo põgusat tutvustamist oluliseks peetud. Sama dokumendi seletuskirjas viidatakse laulude viisi- ja sõnade loojatele, kellest õpilastele kindlasti rääkima peab. Lisaks on V ja VI õppeaastal vaja selgitusi anda ka tähtsamate heliloojate elust.

Omalooming. 1928. aasta õppekava seletuskirjas on esmakordselt välja toodud kategooria „loov töö laulmises“, mille eesmärgiks on äratada õpilastes loovaid võimeid ning nende saavutamiseks tuleb lapsi juba esimesest õppeaastast alates isetegevuslikuks loovaks tööks suunata. See on õppeainete ülene ning ei puuduta vaid laulmistundi, kuid selle võimalustena tuuakse välja näiteks: omaloominguliste viiside, rütmiharjutuste koostamine luuletustele või salmidele, lindude, loomade, autode, ajalehepoisi hüüete vm hääle matkimises. Taoliste improvisatsioonide harjutamisel ning paremaks muutumisel võivad hästi õnnestunud omaloodud laulud saada ka klassi lauluvaraks.

1930 „Keskkooli õppekavad. Gümnaasiumi humanitaar-, reaali- ja majapidamisharu“

1930. aastatel tekkis haritlaste nn üleproduktioon, mille tõttu sooviti rohkem tähelepanu pöörata kutseharidusele ning üritati koondada keskkooli klasse. Viimasega seoses kaotasid töö ka paljud õpetajad (Normak 2012a: 16). Lisaks üritati gümnaasiumidele määratud eriharudega lahendada kutsehariduslike õppeasutuste vähesuse probleemi. Selle muudatuse mõte seisnes õpilastele valikuvabaduse andmises ning võimaluses juba gümnaasiumi ajal kutse omandada. Kahjuks polnud reform aga piisavalt hästi ettevalmistatud ning ebaõnnestus. Suuremad puudused seisnesid ettevalmistamata õppekavades, ebapiisavas õppekirjanduses ning puudulikes praktikavõimalustes. Piiravaks asjaoluks osutus seegi, et väikelinnades oli vaid ühe suunaga gümnaasium, mis tähendas, et õpilased pidid õppima erialal, mis neid tuleviku perspektiivis võibolla isegi ei huvitanud (Uuet 2018: 32–33).

Kutsehariduse vähesuse probleemi lahendamiseks püüdis koolinõunik Friedrich Volrad Mikkelsaar (1886–1930) parandada keskhariduses õppesuundade rakendamise abil. Seetõttu oli vaja ajakohastada gümnaasiumi humanitaar-, reaali- ja majapidamisharu õppekava (Uuet 2018: 32). See dokument keskendub eesmärkidele ning konkreetsem õppesisu on esitatud lakooniliselt ülesannete vormis (Hariduse- ja sotsiaalministeerium 1930).

Ajakohasele koolisüsteemile üleminek läks tänu õpetajaskonna toetusele üsna kiiresti. Eesti Õpetajate Liidus (asutati 1917, kandis 1919. aastani nime Eesti Kooliõpetajate Keskliit) olid koondunud suur osa Eesti kooli õpetajatest ning üheskoos moodustasid nad kaaluka jõu, millest hariduselu puudutavaid seisukohti ministeerium arvestas (Normak 2012a: 19).

Laulmine ja muusikateooria. Laulmise õppeaine sisuks on eelkõige lauluharjutused ning võimaluste piires ka muusikateoreetiliste teadmiste süvendamine õpetaja valitud õppesisust lähtudes. Ühisüritustel (palvetel, aktustel, ekskursioonidel jne) tuleb leida võimalus ühehäälseks kooslaulmiseks. Kui kool leiab keskkoolis võimaluse üksikutes klassides lauluõpetuseks, siis on oluline, et õpilaste muusikalisel arendamisel toetutakse algkoolist saadud teadmistele. Seega soovitatakse keskkooli esimesel astmel ühtlustada algkoolist saadud teadmisi ning kujundada ühtlane selge hääldamine. Lisaks on märkusena selgitatud, et kogu teoreetiline materjal antakse õpilastele praktiliste harjutuste kaudu ning muusika vormi ja ajalugu käsitletakse koos muusikaliste näidetega (vt tabel 9).

Kõik need õpilased, kes osalevad klasside vahelises kooris on laulukandjad ning teised saavad nende toel laulda. Lisaks tuleks kasutada võimalust, et koos kaasõpilastele esineda. Samuti korraldatakse 10–15 minutilisi kontserte, kus esineb kooli orkester, mõni muusikaliselt haritud

kaasõpilane või helikunstnik. Siin selgituses võib leida viiteid sellest, et kuigi õppekäikude kategooriat eraldi välja toodud pole, on neid siiski oluliseks peetud, et kasvatada kontserdi publikut ning arendada õpilaste esinemisoskust. Muusikateoreetiline materjal 1930. aasta keskkooli õppekavadest on tabelis 9.

Tabel 9. 1930 Keskkooli õppekavad. Gümnaasiumi humanitaar-, reaali- ja majapidamisharu (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

ÕPPEAASTA	MUUSIKATEOORIA
I õa	Varasemate (algkoolis omandatud) teadmiste ühtlustamine ning selge hääldamine.
II õa	Muusikaline diktaat, intervallide tabamise kaudu kuulmise arendamine.
III õa	Kolmkõla ja selle pöörded, kokkukõla ¹⁶ mõiste
IV õa	Dominant septakord, muusikalise vormi mõiste.
V õa	Muusika ajalugu.

Muusikalugu. Antud dokumendi laulmise juures on selgitatud, et alates V klassist on oluline laulu õpetamise juures kirjeldada „jooni muusika ajaloost“ ning muusikalist vormi ja ajalugu käsitletakse vaid ühenduses muusikaliste näidetega.

1931. aastal kinnitas haridusminister Jaan Piiskar dokumendi „Täiendus algkooli õppekavadele“. See dokument annab selgitusi 26. juulil 1928. aastal kinnitatud algkooli õppekavadele. Põhiliselt on sissejuhatuses välja toodud lühikirjeldus laulmise õppeainest ning lõpus kohustuslik, valikuline ning vaimulik repertuaar. Algkooli õppekavades on laulude valik jäetud õpetaja otsustada ning seetõttu võivad laulud olla mitmekesised, kuid siiski teatavate piiridega. Täheledatakse, et aastate jooksul on tekkinud vajadus ühise lauluvara järele, mis peab koosnema lastele jõukohastest nii Eesti kui ka teiste rahvaste lauludest. Ühine repertuaar seob koole, õpilaste ja vilistlastega kogu eluks, säilitades meie parima laulurepertuaari. Laulud on jaotatud kaheks: 1) ühised ja 2) valitavad laulud. Kuue aasta jooksul tuleb õppida 52 ühist laulu

¹⁶ Kokkukõla ehk harmoonia.

eestikeelsetes algkoolides, kuid liitklassides¹⁷ võib õpitud laulude arv olla 36 (Eesti Vabariigi Haridus- ja Sotsiaalministeerium 1931: 1–2). Tegemist on olulise arendusega, sest ühisrepertuaar sarnaselt ühiselt loetavate kirjandusteostega loob sidususe erinevate põlvkondade vahel ühiskonnas aegade üleselt.

1937 „Algkooli õppekavad“

Seoses 1930. aasta haridusreformiga tuli täiendada õppekavasid ja need ilmusid 1937. aasta sügisel. Võrreldes varasemate samalaadsete dokumentidega on neis eriti rõhutatud rahvuslust. Selgesõnaliselt on algkooli sihtide juures selgitatud, et lisaks vaimsele ja kõlbelisele kasvatusle on tähtis, et kool kujundaks teadliku rahvusliikme ning Eesti Vabariigi väärtuslikku kodanikku.

Laulmine, muusikateooria, muusika kuulamine. Laulmisõpetuse eesmärgiks on eelkõige äratada laulmisrõõmu, arendada õpilaste kuulmist, häält, rütmitunnet ning selle kaudu kasvatada ühist rahvustunnet ning isamaa-armastust. Õppekavas on mainitud, et mitte laulmine iseeneses ei arenda rahvustunnet ja isamaa-armastust, vaid seda tuleb teadlikult vastava repertuaari kaudu teha. Laulmisõpetuse juures on oluline, et lapsed saaksid kaasa lauluvara, mis koosneb väärtuslikest eesti heliloojate loomingust ning rahvaviisidest, millele on lisatud ka võõraste heliloojate looming. Oluline on ühehäälnine laulmine ning alates IV klassist võimalusel ka kahehäälnine laulmine ning koorilaul valitud lauljatega. See tähendas klasside vahelist laulukoori¹⁸ ja õpilaste valmisolekul võib alustada kahehäälsusega juba III klassist.

Laulud õpiti enamasti kuulumise järgi, seetõttu on oluline, et õpetaja oskaks hästi laulda ning oleks õpilastele eeskujuks. Õpilased kuulavad nii rütmilist kui ka meloodilist liini, panevad tähele helivältusi ning viipavad kaasa. Vanemates klassides suudavad nad juba noodi järgi kergemaid astmeid tabada ning kirjutavad lihtsamaid viise rütmiliselt, hiljem ka meloodiliselt üles. Välja on toodud, et õpilased ei õpi noodist laulma, vaid laulavad noodi kaasabil. Teadliku lauluõpetamise juures on tähtis õige hingamine ning ilus tämber, mis saavutatakse järjepidevate hingamis- ja hääleharjutustega. Laulude õpetamisel ja õppimisel tuleb tähelepanu pöörata teoste autoritele, mille kaudu on võimalik integreerida eesti keele, koduloo ja usuõpetuse tundides õpitud materjali. Kui varasemas dokumendis on soovitatud häälemurde perioodil

¹⁷ Liitklassis õpivad koos erinevate klasside õpilased. PGS § 25 kohaselt võib moodustada õpilastest liitklass, kui kahe või enama klassi õpilaste arv kokku on 20 või alla selle. Lisaks on lubatud ühendada I–III, IV–VI ja V–IX klasse.

¹⁸ Klasside vaheline koolikoor koosneb III–VI klassi valitud õpilastest.

laulmisega mitte tegeleda, siis selles dokumendis on soovitatud, et õpilased võiksid vaikselt laulda, kuid koorilaul on häälemurde ajal keelatud.

Laulmise ainekavas jälgib õpetaja kõiki ülaltoodud aspekte laulmise õpetamisel. Ainekavas on klasside kaupa väljatoodud ka konkreetsem õppesisu (vt tabel 10). I ja II klassis on oluline, et lauldakse ühehäälselt üksi ja kooris lihtsaid laste-, rahva- ja mängulaule ning võimalusel lisada ka kaasmäng. III klassis süveneb muusikateoreetiliste teadmiste osakaal ning seetõttu on laulmisel vaja teha õpitava laulu juurde ka rütmiline analüüs. Lisaks on selles klassis oluline haridusministeeriumi nimestikust valida viis kohustuslikku ja viis valikulist laulu. Peale nende õpitakse veel vabalt valitud repertuaari. IV klassis muutub muusikateooria põhjalikumaks ning sellest tingituna muutub õpitavate laulude analüüs detailsemaks. Repertuaari valikul peab lähtuma endiselt ea- ja jõukohastest lauludest, mis oleksid isamaa-, loodus-, rahva- ja seltskonnalaulude temaatikaga seotud. IV klassis on õpilased võimelised laule õppima noodi kaasabil, mis lisab võimaluse ka kahehäälseks laulmiseks. Samuti pööratakse tähelepanu korralikule ja ilmekale ettekandele. Repertuaari soovitused on endiselt samad, st haridusministeeriumi nimestikust viis kohustuslikku ja viis valikulaulu ning lisaks vabalt valitud laulud. V ja VI klassis on laulmine valdavalt samadel alustel kui eelnevates klassides, kuid muusikaline analüüs muutub detailsemaks. Erinevus laulmisel seisneb selles, et nüüd peab lauluvara koosnema varasema viie laulu asemel kuuest laulust. Ministeeriumi nimestikust tuleb valida kuus kohustuslikku ja kuus valikulaulu, millele lisatakse vabavaliku laule. Muusikateoreetiline õppesisu 1937. aasta algkooli õppekavast on esitatud tabelis 10.

Tabel 10. 1937 Algkooli õppekavad (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

ÕPPEAASTA	MUUSIKATEOORIA SISU	MÄRKUSED
I õa	Rütmilised harjutused 2-osalistel rõhualadel, marssimine, käeviiped, rütmiline liikumine pillimuusika saatel.	Käeviiped tähistavad ilmselt lauludele kaasa dirigeerimist meetrumi tunnetamise arendamiseks. Rõhualad tähistavad ilmselt taktimõõte.
II õa	Valjude ja tasaste, lühikeste, ja pikkade, madalate ja kõrgete helide eritlemine. 2- ja 3-osaliste rõhualadele vastavad käeviiped kuulamise järgi.	
III õa	Rõhulised ja rõhuta helid, takt, taktikriips, 2-, 3- ja 4-osalised rõhualad ning nende järgi viipamine. Duurastmiku kolmkõla ja põhitooniga	

	tutvumine. Õpitava laulu rütmiline analüüs- helivältus ja selle märkimine nootidega. Ühe-, poole-, kahe-, kolme- ja neljalöögilised helid ja ning noodid. Ühe- ja kahelöögilised pausid, side ja jooneke nootide ühendajana, helitugevus (<i>p, f</i>).	
IV õa	2-, 3- ja 4- osaline takt, duur- astmik ja kolmkõla (laulmine ja kirjutamine), moll-heliliik ja kolmkõla (kuulamise järgi), kolme löögiline noot, veerandnoot, punkteeritud rütmid, taiti, tai-ri, kuueteistkümnendik noot. Dünaamilistest märkidest <i>p, f, mf, crescendo, diminuendo</i> .	Ainekavas on vältused esitatud rütmifiguuridena.
V õa	Duur ja moll astmiku ja kolmkõladega tutvumine. Terve-, pool-, neljandik-, kaheksandik-, kuueteistkümnendiknoodid ning vastavad pausid. Taktimõõdu konkreetne käsitlus: 2/3, ¾, 4/4, 3/8. Duur astmiku analüüs ja valemid. Helistikud F- ja G- duur. Bemoll, diees, bekarr. Dünaamilistest märkidest <i>ff, pp, rit.</i>	
VI õa	Loomuliku moll-astmiku analüüs, duur ja moll-astmike ehitamine valemite järgi kuni kahe võtmemärgiga helistikes. 3/8, 6/8 taktimõõdud.	

Muusika kuulamine. Muusikalise kuulmise olulisust kirjeldatakse esimest korda dokumendi laulmise osas II klassis. Seal tähtsustatakse, et õpilane eristaks kuulmise järgi madalaid, pikki, lühikesi ja kõrgeid helisid. III klassis lisatakse sellele duur helirea kolmkõla ja põhitooniga tutvumine, mida õpitakse kuulmise kaudu. Kuna viimases ei ole täpsustatud, kuidas seda kuulatakse, siis võib eeldada, et õpetaja ettekandes. Seega võib öelda, et esimest korda mainitakse muusika kuulamist 1937. aasta õppekavas, kuid siiski veel mitte eraldi õppeaine komponendina. Sellele järgneb IV klassi laulmise õppeaine sisu kirjeldus, kus on sarnaselt eelmisele oluliseks peetud õpitud laulu kuulamist. IV klassis lisatakse moll helilaadi kuulmise järgi tundmine ning juba VI klassis peetakse oluliseks nii duuri kui ka molli helilaadi eristamist kuulmise järgi. Dokumendi lõpus, kasvatuslike sihtide juures on mainitud, et laulmisõpetuse eesmärgiks on äratada lapses laulurõõmu, teritada tema kuulmist, harida häält, arendada rütmitunnet ning kasvatada ühistunnet, rahvustunnet ja isamaa-armastust. Laulu õppimine

toimub klassis kuulates, see tähendab, et õpetaja laulab lastele viisi ette. Sellega annab õpetaja neile eeskju ja loob võimalused laulu õppimiseks. Õpilased kuulavad esmalt rütmilist, siis meloodilist külge, samuti panevad tähele rõhkude jagunemist, helivältusi ning laulavad käeviipeid tehes. Laulmist kuulmise järgi peetakse oluliseks ka noodiõpetuse aspektist.

Muusikaline liikumine. Konkreetset kategooriat eraldi muusikalise liikumise kohta pole, kuid seda on kirjeldatud erinevate klasside õppesisus. Näiteks I klassis on selgitatud rütmilist liikumist ja kehaliigutusi laulude ning võimalusel ka pillimuusika saatel. Samuti on oluline, et õpilased oskaksid rütmiharjutusi teha, rõhulistel osadel marssida ning tempos käega viibata.

II klassi juures on eraldi kategooriana lisaks laulmisele välja toodud „rütmiline liikumine“. Seal on kirjeldatud kaheosalises taktimõõdus marssimist ning kolmeosalise taktimõõdu järgi viipamist.

Muusikalugu. 1937. aasta algkooli õppekavas pole klasside kaupa õppesisu kirjeldamisel eraldi muusikaloo osa, kuid seletuskirjas selgitatakse, et laulude õpetamisel pööratakse tähelepanu sõnade ja meloodia autoritele. Lisaks tutvustatakse õpilastele heliloojaid ning tuletatakse meelde eesti keele tundides õpitud teadmisi sõnade autoritest.

1938 „Algkooli, keskkooli, gümnaasiumi õppekavad“

Dokumendis on välja toodud algkoolile mõeldud laulmisõpetuse sisu, mis on lakoonilisem kui 1937. aasta algkooli õppekavas. See on tingitud asjaolust, et alates 1938. aastast sisaldab kõigi ministri poolt kinnitatud üldhariduslike koolitüüpide (algkool, progümnaasium, reaalkool, gümnaasium) õppekavasid. Varasemalt esitati algkoolidele ja keskkoolidele mõeldud õppekavad eraldi. Eessõnas on öeldud, et kuigi konkreetne dokument on määratud keskkoolidele ja gümnaasiumidele, on sellesse võetud ka algkoolide uued õppekavad. Nüüd on loodud tervikdokument, mis annab täieliku õppesisu ülevaate. Sellest tulenevalt ei dubleerita käesolevas uurimuses 1938. aasta dokumenti analüüsides I–VI klassi laulmise õppesisu (vt tabel 10). Algkooli V klass on võrdsustatud progümnaasiumi I klassiga. Seda selgitab 1934. aastal vastu võetud keskkoolide ja gümnaasiumide seadus, millele tuginedes korraldati gümnaasiumidesse sisseastumine vastavalt sellele, milline algkool oli lõpetatud. See tähendab, et pärast kuueklassilise algkooli lõpetamist on võimalus astuda gümnaasiumisse. Kui aga lõpetati neljaklassiline algkool, siis oli võimalus edasi minna progümnaasiumi (progümnaasium on jätk neljaklassilisele algkoolile, see tähendas 4+3 süsteemi) ja keskkooli.

Laulmine ja muusikateooria. Progümnaasiumi III klassis ehk reaalkooli I klassis lauldi peamiselt ühehäälseid, kuid võimalusel ka kahehäälseid laule. Laulude õppimisel oli oluline

rütmiline ja meloodiline analüüs. Muusikateoreetiline materjal läheb aastatega keerulisemaks ja põhjalikumaks ning sellele tuginedes on progümnaasiumi V klassis ehk reaalkooli III klassis võimalus juba mitmehäälselt laulda. Gümnaasiumi I, II ja III klassis on oluliseks peetud oskust mitmehäälsel laulmisel kooripartituuri jälgida ning selles oma partii leida (vt tabel 11).

Tabel 11. 1938 Algkooli, keskkooli, gümnaasiumi õppekavad (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

ÕPPEAASTA/KLASS	MUUSIKATEORIA SISU	MÄRKUSED
V klass = progümnaasiumi I klass		
VI klass = progümnaasiumi II klass		
Progümnaasiumi III klass = Reaalkooli I klass	Rütmiline diktaat, mažoor ¹⁹ ja loomuliku minoor-astmiku ehitamine kuni nelja märgiga helistikes, transponeerimine, süngoop ning bassivõti (ainult poistele).	
Progümnaasiumi IV klass = Reaalkooli II klass	Tutvumine intervallidega, mažoori ja minoori moodustamine valemite järgi. Kõrgendatud VI ja VII aste minooris (harmoniline ja meloodiline minoor), akord, konsonants, dissonants, dominantseptakord, laulu vorm (motiiv, fraas, lause, periood, kahe- ja kolmeosaline lauluvorm), menuett, valss, polka, marss, laste-, nais-, mees- ja segakoori mõisted, keel-, puhkpillide ja sümfooniaorkestri mõisted.	
Progümnaasiumi V klass = Reaalkooli III klass	Homofoonia, polüfoonia, imitatsioon, kaanon, teema ja variatsioon. Ooper,	

¹⁹ Terminid duur ja moll on asendatud vastavalt mažoori ja minooriga, kuna neid kasutatakse üldiselt muusikaõppeasutustes (Tallinna Konservatooriumis).

	oratoorium, kantaat, sümfoonia, sonaat, fantaasia, retsitatiiv, aaria, duett, rapsoodia, prelüüd, etüüd.	Muusikavormidega tutvumine toob võimalusel kaasa ka nende demonstreerimise klaveril, heliplaadil või muul viisil.
Gümnaasiumi I klass	Progümnaasiumis või reaalkoolis õpitud teadmiste kordamine, mis annavad võimaluse tutvuda olulisemate muusikavormidega. Teadmiste pillidest ja orkestri koosseisudest.	
Gümnaasiumi II klass	Muusika arengulugu vastavate demonstratsioonidega.	
Gümnaasiumi III klass	Lühiülevaade eesti muusika arenguloost vastavate demonstratsioonidega.	

Muusika kuulamine. Selle dokumendi laulmise osas on kirjas, et juba II klassis on oluline valjude ja vaiksete, lühikeste ja pikkade ning kõrgete ja madalate helide eritlemine kuulmise järgi. III klassis lisandub sellele õpitava laulu kuulamine ja rütmiline analüüs, mida on oluliseks peetud ka järgmistes klassides. Lisaks eristatakse kõrva ehk kuulamise järgi duur ja moll astmikku ning nende põhiheli ja kolmkõla. Selles õppekavas mainitakse esmakordselt progümnaasiumi V klassis (võrdsustatud reaalkooli III klassiga) võimalust tähtsamate muusikavormidega (ooper, oratoorium, duett, aaria, kantaat, sümfoonia, sonaat, fantaasia, retsitatiiv, rapsoodia, prelüüd ja etüüd) tutvumiseks kasutada heliplaati. Seda võib pidada esimeseks muusika kuulamise ülesandeks, kuigi eraldi õppeaine komponendina „muusika kuulamist“ veel välja toodud pole. Sinna juurde on valikutena lisatud, et võimalusel võib neid muusikavorme demonstreerida klaveril, heliplaadil või mõnel muul viisil. Dokumendi lõpus on täiendavalt gümnaasiumi I, II ja III klassis märgitud, et varem omandatud teadmisi muusikavormide osas tuleb korrata muusikaliste demonstratsioonide või muusikaliste näidetega. Sellest võib järeldada, et gümnaasiumiastmes peeti muusika kuulamist oluliseks, kuid vahendite (eelkõige helisalvestiste kuulamiseks mõeldud tehnika) puudumisel seda kohustuslikuks veel teha ei saanud.

Muusikalugu. Klasside kaupa esitatud õppesisus konkreetselt muusika(aja)lugu ei ole, kuid täheldada võib muusikateaduse laiemalt sissetulekut ainekavas. Esimest korda on

progümnaasiumi IV klassist ehk reaalkooli II klassis kirjeldatud kohustuslikke mõisteid: laste-, nais-, mees- ja segakoor, keel-, puhk- ja sümfooniaorkester. Lisaks homofoonia, polüfoonia, imitatsioon, kaanon, teema ja variatsioon. Tähtsamate muusikavormidega tutvumisel on eraldi mõistetenäidete välja toodud: ooper, oratoorium, kantaat, sümfoonia, sonaat, fantaasia, retsitatiiv, aaria, duett, rapsoodia, prelüüd, etüüd. Nendega tutvumisel on oluliseks peetud demonstreerimist klaveril, heliplaadil või muul võimalikult viisil. Gümnaasiumi I klassis peetakse tähtsaks muusikaliste žanritega tutvumist demonstratsiooni kaudu. Siit võib järeldada, et teoste teadlikul kuulamisel tutvuti ka nende taustaga (loojad, stiil, žanr jms). Konkreetsemalt on muusika arengulugu käsitletud gümnaasiumi II ja III klassis, kuid siiski on rõhutatud, et muusika arengulooga tutvumine toimub läbi muusikaliste näidete (demonstratsioonide).

1940 „Keskkooli ja gümnaasiumi 1938. aasta õppekavade seletuskirjad“

Laulmine, muusikateooria ja muusika kuulamine. Eelnevalt analüüsitud dokumendis (1938) on kirjutatud, et keskkooli ja gümnaasiumi õppekavad on esitatud seletuskirjadeta, kuna algkooli õppekavadele mõeldud seletuskirjad on 1937. aasta dokumendis „Algkooli õppekavad“. 1938. aasta õppekava seletuskirjad ilmuvad kahe kuni kolme aasta jooksul vastavalt uute kavade rakendamisel ilmnunud vajadustele. Seega tuleb nüüd analüüsimisele 1940. aastal välja antud seletuskirjade dokument 1938. aasta õppekavale. Täpsemad õppesisu kirjeldused algkoolide kohta on selgitatud eelnevas tekstis 1937. aasta dokumendi juures ja gümnaasiumi ning keskkooli detailsem õppesisu 1938. aasta dokumendi analüüsis.

Laulmisõpetuse juures on oluline, et kõiki muusikateoreetilisi teadmisi (meetrika, rütmika, meloodika, fraseerimine, dünaamika, tempo, harmoonia, vorm, muusika arenemislugu, hingamine, hääldamine ja häälekujundamine) antaks edasi vaid läbi laulmise. Näiteks hingamise, hääldamise ja häälekujundamise juures tuleb kasutada käsitletavate laulude tekste, mida deklameeritakse nii üksi kui ka koos. Üldiste juhtnööridena ei soovitata liialdada neljahäälsel laulmisega. Muusikaõpetuse kõige otsesem eesmärk on „vaimlis-hingeline“ elamus, mis on seotud praegusel hetkel elus toimuvaga. Siinkohal on äärmiselt oluline, et oleks kindel lauluvara, mida ühiskondlikul otstarbel kasutatakse.

Kuna tegemist on seletuskirjaga, siis ei ole õppeaastate kaupa õppesisu esitatud, vaid on kirjeldatud muusikateoreetilist materjali terve keskkooli ja gümnaasiumi jooksul ning oluline on täita miinimumnõuded. Need on sätestatud järgmiste teadmiste ja oskuste kaudu: noodimärkide tundmine koorilauljatele vajalikus ulatuses (poistele lisaks bassivõti), enam esinevate taktimõõtude tundmine noodi ja kuulmise järgi, heliredelite moodustamine kasutades

valemeid, transponeerimine ja elementaarne arusaamine laulu vormist. Lisaks noodist oma häälepartii jälgimine tempo ja dünaamikamärke arvestades.

Gümnaasiumis lisandub orkestripillirühmade ja pillide üldine tundmine ja muusikalise vormi kujunemine ajaloolist konteksti arvestades. Oluline on teada tähtsamate muusikaliste vormide mõisteid ning nendega seoses ka teoste autoreid. Samuti käsitletakse teemadena Eesti rahvamuusika olemust ja Eesti muusika kujunemiselugu. Mõistagi on kõik eelnev tihedas seoses laulmise õpetusega.

Muusikateoreetilise materjali juures on uuena sisse toodud “helistiku” mõiste selgitamine, mille tingib muusikalise materjali käsitlemine absoluutses süsteemis. Selle õpetamiseks soovitatakse kasutada klaverit või harmooniumi. Kirjeldatakse ka klaviatuuri ja sellele vastavate nootide tundmaõppimist. Harmoonia tundmise juures tuuakse uue mõistena sisse kadents, mida soovitatakse harmooniatunde teadlikuks süvendamiseks harjutamisel kasutada. Harmooniliste harjutuste kõrval on oluline tähelepanu pöörata ka polüfoonilistele elementidele.

Seletuskirja üldosas öeldakse, et kuulmine on muusikaliste väljendusvahendite analüüsimise juures oluline. Vormiõpetuse kirjeldamisel selgitatakse, et keskkooli lõpuklassis ja gümnaasiumi astmes konkreetseid muusikavorme õppides tuleb nende iseloomustamiseks kasutada klaveri- või heliplaadi-ettekannete kaasabi. Lisaks tuleks võimalusel orkestriliikide ja kooride temaatika juures kasutada „õppeplaadistikku”²⁰ ja pillide pilte.

Muusikalugu. Laulmise seletuskirja õpetuslikes eesmärkides on sätestatud, et õpilastele tuleb edasi anda teadmisi, mis võimaldavad neil muusikat mõista ning suurema huviga selles vallas tegutseda. Kogu süsteem on ülesehitatud endiselt laulmisele ning noodiõpetusele, kuid oluline on ka elementaarne arusaamine laulu vormi kujunemisest. Viimast on võimalik selgitada muusika-ajaloolisel taustal ning tähtsamate muusikavormi mõistete kaudu. Gümnaasiumi osas lisandub sellele ka orkestripillirühmade ja instrumentide üldjooneline tundmine. Oluline on arusaamine eesti rahvamuusika olemusest ja eesti muusika kujunemisest, mis on ühenduses laulude ning nende autorite loominguga. Eraldi alapealkirjaga on välja toodud muusika arenemislugu ning seal on kirjeldatud kuid oluline on anda õpilastele ülevaade muusika kujunemise protsessist, mis aitab kaasa muusika mõistmisele. Keskkoolis on võimalik vaid vähesel määral käsitleda erinevate laulude autoreid, kuid gümnaasiumis tuleb „lühijooneliselt” selgitada tähtsamaid suurkujusid ning nende muusikaloolist panust. Endiselt peetakse oluliseks

²⁰ „Õppeplaadistik” tähistab muusika kuulamiseks mõeldud (vinüül)plaate.

oma rahvamuusika tutvustamist ning rahvalaulude laulmist. See aitab mõista kaasaegsete heliloojate loomingut, mis püüdleb tihti rahvusliku omapära suunas ning on käsitletav gümnaasiumi lõpuklassis.

Pillimäng. Kuigi esimene vihje pillimängu kohta on 1928. aasta dokumendis, siis juba pisut põhjalikum selgitus sellest esitatakse 1938. aasta õppekavade seletuskirjas. 1928. aasta dokumendis on öeldud, et laulmistunni keskmeks on laul, mille viisi kannab muusikaõpetaja ette lauldes või mängides mõnel muusikariistal. Samuti kirjeldatakse kuulmisharjutuste juures, et neid ei tohi kindlasti segamini ajada kuulmise järgi laulmisega. Seejuures korratakse, et laulmine kuulmise järgi on see, kui õpetaja laulab või mängib instrumendil mõne meloodia, mida õpilased järele laulavad. Selline üksik vihje muusikainstrumendi või pilli kasutamise kohta muusikatunnis ei anna põhjanevat argumenti eraldi kategooria loomiseks.

1938. aasta laulmise seletuskirja meloodika alapealkirja all on soovitatud absoluutsete kõrguste käsitlemiseks ning helisuhete näitlikuks selgitamiseks kasutada klaverit või harmooniumi. Öeldakse, et klaviatuuri ning sellel nootide tundmine on kohustuslik kõikidele õpilastele. Sama kehtib ka helinäidete esitamisel õpilaste kuulmise arendamiseks, kuna see toimub klaveril või heliplaadilt esitades. Pillimängu harrastati ka kooli orkestrites, mille moodustasid muusikaliselt võimekamad õpilased. Orkester saatis koolikoori või ansambleid ühistel üritustel. Uute soovitusena lisatakse mitmesuguseid juhtnööre muusikaliselt andekamate õpilaste vanematega kontakteerumiseks, et ka nemad vajadusel õpilasi süvenenult muusikaga tegelema suunaksid.

Seletuskirjade mitmesuguste juhiste all on kirjutatud, et ühislaulmise viljelemiseks on oluline laulda hommikustel koolipere koosviibimistel, aktustel, matkadel, ekskursioonidel ja muudel sarnastel üritustel. Võimaluse korral soovitatakse klassikontserte või -esinemisi, kus õpilased saavad kas kooris või väiksemates ansamblites (üksi, tertsetis, duetis) viimistletud laule ette kanda. Selline tõik viitab õppekäikude ning kontserdielus osalemise tähtsusele.

3.4 Kokkuvõte aastatest 1918–1940

Eesti riiklikku haridussüsteemi kujundati vastavalt tollasele haridusnõudlusele ning ühiskondlikele kokkulepetele, mis sätestati vastavate seadustega. Riiklikes õppekavades oli kirjeldatud kogu üldhariduse sisu ja korraldus sh muusikaõpetus (laulmine). Sel perioodil oli keskne ja olulisim roll õpetajal õpilaste eeskuju ja suunajana. Õpetajast olenes õpimotivatsioon

ja õppesisu edasiandmise kvaliteet. Kuna sel ajal polnud muusikaõpetaja koolitus veel välja kujunenud, on ka õppekavad väga täpsed ja kirjeldavad. 1938. aasta õppekavas on öeldud nii:

“Tuleb alati pidada silmas, et igasugused kavad jäävad ikka vaid vormiliseks skeemiks, millele annab elava ja viljaka vaimu alles õpetaja asjatundlik, huviküllane ning õppimisele virgutav ja arendav töö.” (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1938: 7).

Eesti Vabariigi perioodi (1918–1940) muusikaõpetuse eesmärgiseades ja õppesisus toimub tähelepanuväärne areng, kus emotsionaalsest kooslaulmisest ning sotsiaalset sidusust loovast laulurepertuaarist jõutakse muusikalise kirjaoskuse arendamiseni. Muusikalise kirjaoskuse all peetakse silmas muusika mõistmiseks ning selle väärtustamiseks mõeldud teadmisi ja oskusi. Ainespetsiifilise muusikalise kirjaoskuse all keskendutakse enamasti muusikateooria tundmaõppimisele, mis hõlmab nii noodikirja (helilaadid, helistikud, noodivältused, kõrgendus- ja madaldusmärgid, jms) kui ka muusikalisi väljendusvahendeid (rütm, tempo, dünaamika jne) (Kaja 2024: 183). Läbi kogu perioodi on muusikaõpetus oma eesmärgiseades üles ehitatud laulmisele, mille kaudu tuleb õpilastel omandada kõik ülejäänud muusikalised teadmised muusikateooriast ja muusikaajaloost. Tähtsaim on õige hääle tekitamine, millele aitavad kaasa põhjalikud ja detailsed hingamis- ning hääleharjutused, mida süstemaatiliselt tundides harjutatakse. Läbivalt peetakse laulmise juures oluliseks ka hääle(korras)hoidu, millest annab aimu põhjalik häälemurde perioodi käsitlemine ja hääle tekitamise selgitamine laulmistundides.

Laulmisel pööratakse tähelepanu laulude sisule ja sõnade korrektsele diktsioonile. Repertuaari omandamisel käsitletakse teoste heliloojaid ning sõnade autoreid, millega seoses lõimitakse laulmine teiste õppeainetega. Muusikateoreetilisest aspektist on mitmeid kordi rõhutatud, et kuigi muusikaõpetuse oluliseks osaks on noodipildi õpetamine, ei tähenda see lehest laulmist, vaid laulmist noodi kaasabil ning kogu muusikateoreetiline materjal omandatakse põhiliselt laulmise kaudu ning on seega kvaliteetse laulmise teenistuses.

Aja jooksul on laulmisele lisandunud erinevaid praktilisi oskusi, näiteks pillimäng ja muusika kuulamine. Pillimängu kohta on õppekavades esimene tagasihoidlik vihje juba 1928. aastal, mil soovitati uue laulu õpetamisel see õpetajal ise ette laulda või mõnel instrumendil esitada. Samas dokumendis püütakse ka selgitada kuulmisharjutuste ning kuulamise järgi laulu õppimise erinevusi. Esimese ülesandeks on üksikute toonide eristamine ning teise juures on oluline, et õpilased suudaksid õpetaja esitatud või ette mängitud meloodiat järele laulda. Pikem selgitus pillimängu kohta on 1938. aasta dokumendis, kuid siiski ei eristata seda veel eraldi

õppeaine komponendina. Muusika kuulamist sel perioodil samuti eraldi kategooriana välja toodud ei olnud. Ilmselt peeti seda muusikaga seotud tegevustes iseenesestmõistetavaks. Näiteks on läbivalt õppesisu kirjeldustes selgitatud kuulmise järgi laulude õppimist või diktaate, mis samuti eeldavad keskendunud kuulamist. Lisaks on oluliseks peetud, et ka õpetaja oleks tähelepanelik, järjepidevalt kuulaks ning seega kontrolliks õpilaste hääli. See tähendas lisaks viisipidajate välja selgitamisele ja hääleliigi määramisele ka mõnel juhul tervisliku probleemi avastamist. Mis puudutab muusikalugu, siis sel perioodil seda eraldi ainekomponendina ei kirjeldatud, kuid see on ainekava lõpus esitatud seletuskirjas saanud eraldi lõigu. Muusikaalaste teadmiste põhjalikumaks muutudes, paranes ka laulmisoskus, millega püüeldakse kunstiliselt kauni ettekande poole. Samuti on aja jooksul täpsemaks muutunud muusikaajaloo alased kirjeldused (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1940).

Võib väita, et nimetatud perioodi lõpuks suudeti üles ehitada terviklik üldharidussüsteem, milles järjest enam väärtustati muusikalisi oskusi erinevatel vanuseastmetel. Juba sel ajal peeti Eestis vajalikuks õpetada muusikat kogu üldhariduskooli ulatuses. Järjest rohkem süvenesid teadmised, praktilised oskused ja hakati hindama muusikakultuuri rolli isiksuse arengus (Kaja 2024: 183). Eesti Vabariigi (1918–1940) muusikaõpetuse õppesisu tabelina on esitatud lisas 2.

4. Muusikaõpetus Nõukogude Eestis 1940–1991

Käesolevas peatükis käsitletakse perioodi aastatel 1940–1991, mil Eesti oli annekteeritud Nõukogude Liidu koosseisu. Kaotatud omariikluse tõttu tuli arvestada uue nõukoguliku ideoloogiaga, mis ühtlasi tähendas muutusi koolivõrgus ja koolikorralduses. Sellesse perioodi jäävad II Maailmasõja globaalsed mõjutused, mis jätkusid ka sõjajärgselt nn külma sõjana. Hoolimata ajaloo keerdkäikudest väärtustati Eestis siiski rahvuslikku haridust, milles oli oluline roll kohustuslikul muusikaõpetusel läbi terve koolitsükli.

4.1 Rahvusliku muusikatraditsiooni säilitamine ja arendamine

1938. aastal välja antud seletuskirjad õppekavale ei jõudnud täiel määral rakenduda, kuna 6. augustil 1940 annekteeriti Eesti Vabariik NSV Liidu koosseisu. Moskvast saadud juhtnööride kohaselt hakati hariduselu sovetiseerima. Sama aasta 29. augustil tehti ettepanek lühendada keskkoolikursust, et järgmisel aastal (1941/1942) oleks võimalik üle minna Nõukogude Liidu haridussüsteemile. 2. septembril 1940. aastal sai ajutise määruse kohaselt keskkoolist ühtluskooli teine aste, mis koosnes VII–XI klassist. Määrus kinnitas ka ajutised õppekavad 1940/41. õppeaastaks ning sellega alustati kogu Eesti haridussüsteemi ühtlustamist NSV Liidu omaga (Uuet 2018: 125–126).

Vaatamata Euroopas jätkuvale sõjale algas Tallinnas õppetöö 10. septembril 1940. Õpetajatele, kes tööle asusid, tuletati pidevalt meelde, et ükski tund ei või mööduda „marksistliku jooneta“. Õpilased aga suhtusid sellisesse propagandasse pigem huumoriga. Oli teada, et kui õpetajad räägivad Nõukogude Liidust ülivõrdes, oli sageli edastatud sõnum mitmeti mõistetav. Enamasti peeti „propaganda õppeaineteks“ ajalugu, looduslugu ja maateadust, kuid ka laulmine (muusikaõpetus) oli tugeva nõukoguliku ideoloogilise tähendusega. Enamasti kandsid laulud endas „suurt kodumaad“ ülistavat sõnumit, kuid õpilased mõtlesid neile tihti vastupidist väljendavad uued sõnad (Varik 2012a: 193). Niisuguseid mitmeti mõistetavaid seisukohti on hakatud tähistama mõistega „vastupanukultuur“ (resistentsuskultuur). Esmakordselt kasutas mõistet „vastupanukultuur“ ajaloolane ja politoloog Rein Ruutsoo oma doktoriväitekirjas „Civil Society and Nation Building in Estonia and the Baltic States. Impact of traditions on Mobilization and Transition 1986–2000“ (Veidemann 2023: 49).

1940. aasta 17. septembril toimunud koolivalitsuste juhatajate ja kooliinspektorite koosolekul teatas tollane hariduse rahvakomissar Nigol Andresen, et uue õppeaasta jooksul tuleb üle minna

Nõukogude koolikorraldusele. Kuna nii suur muudatus ei saa toimuda ühe aastaga, siis esimene õppeaasta peaks olema nõ sissejuhatuseks. Samuti peaks õpetajate ettevalmistamiseks ja nende ümberõpetamiseks ning kontrollimiseks olema koostatud kava. Rahvakomissar kartis, et aktuseid ning muid sellelaadseid sündmuseid võidakse koolides kasutada Nõukogude vastaseks demonstratsiooniks (RA, ERA.14.2.2, l. 1–10, Uuet 2018: 143 kaudu). Prioriteetseks tegevuseks sai üleminekutunnikavade koostamine. Koolides kaotati osad õppeained (nt usuõpetus) ning algas vene keele intensiivne õpetamine, kuigi ülejäänuid õppeaineid õpetati eesti keeles (Uuet 2018: 126).

Muutunud ideoloogia ja riigikorra tõttu tuli suur hulk õppematerjal ümber korraldada. See tähendas Eesti Vabariigis ülesehitatud rahvusliku haridussüsteemi põhjalikku ümberkujundamist, eelkõige põhikooli ja keskkooli õppeaega ning õppevara silmas pidades. 1940. aastal andis rahvakomissariaat välja „Keskkooli õppekavad 1940/1941 kooliaastaks“. Selle dokumendiga kuulutati kehtetuks 1938. aastal välja antud õppekavad ning neile 1940. aastal ilmunud seletuskirjade sisu võis arvestada mahus, mis ei lähe vastuollu üleliiduliste koolikorralduslike põhimõtetega.

15. novembril 1940. aastal loodi kultuuriasutuste juhtimiseks Eesti NSV Rahvakomissaride juurde Eesti NSV Kunstide Valitsus, mille juhatajaks sai Johannes Semper. Valitsuse põhimääruses öeldakse, et selle peamisteks ülesanneteks on kunstimuuseumide, teatrite ja muusika- ning kunstikoolide tegevuste kontrollimine, juhtimine, kunstiteoste riiklik kontroll ja riigile omandamine, repertuaari kinnitamine, näituste ja konkursside korraldamine, loominguliste liitude tegevuste kontrollimine ja aunimetuste taotlemine. 1941. aastal mindi üle Nõukogude haridussüsteemile ning vastav määrus „Eesti rahvahariduse süsteemi ja õppeasutuste tegevuse kohta“ ilmus 20. mail (Rannap 2012: 126).

1941–1944 aastatel okupeerisid Eestit Saksa väed. Sõjategevus takistas tugevalt koolide tööd ning sellega seoses ka kogu haridussüsteemi toimimist. Algul võeti sakslasi vastu kui vabastajaid, sest kõigil olid meeles nõukogude anneksiooni esimesel aastal aset leidnud uute võimukandjate ja sõjaväelaste vägivallateod, inimeste küüditamine ja vangilaagrisse saatmine. Peagi selgus, et sakslased ei toetanud Eesti iseseisvust riigina.

Eesti koolimajad said sõjas tugevasti kahjustada ning hävis ka suur osa õppekirjandusest (Uuet 2018: 166). 1940–1941 aastatel oli nõukogude võimu poolt küüditatud, arreteeritud või mõrvatud 13% omariikluse aegsest õpetajaskonnast ning 1942. aastal lõpetas sõja-aegne omavalitsus töölepingud kõikide nõukogude aegsete õpetajatega. Paljudes õppeprogrammides

tehti muudatusi ning osalt pöörduti ajutiselt tagasi 1938. aastal välja antud õppekavade juurde. Suurendati saksa keele tundide arvu (Uuet 2018: 157–158) ja saksa autorite mahtu näiteks kirjanduse ainekavas. Kogu nn „saksa-aegne“ (1941–1944) koolikorraldus oli kaootiline võimaldades alustada ja lõpetada kooliaasta erinevatel klassidel erinevatel aegadel. Õppetöö aluseks olid küll Eesti Vabariigis kehtinud õppekavad, kuid neid täiendati natsionaalsotsialistliku ideoloogiaga (Varik 2012b: 215) ning õppetöös oli vabadus neid muuta ja kärpida. Lisaks võis teha muudatusi ka tööajas, näiteks anda 30 minutilised tunnid neljas vahetuses ja ülepäeviti (RA, ERA. R-81.1.44, l 319, Uuet 2018: 173 kaudu). Näiteks laienes koolikohustus seitsme aastastele lastele ja õpetajatelt nõutava hariduse osas tehti mööndusi. Sel ajal oli vaja praktiliste oskustega noori ning seetõttu sai üldiseks tendentsiks gümnaasiumi õpilaste arvu piiramine. Suuremad muudatused õppeplaanides ei puudutanud laulmist, vaid pigem keeleõpet. Viimane tähendas, et saksa keele õpetamisele pandi suuremat rõhku (alates III klassist neli ainetundi nädalas), klassijuhatajatund jäeti välja ning lisati uuesti usuõpetus. Gümnaasiumi osas suurendati tundide arvu ning esimeseks võõrkeeleks sai saksa, teiseks vene keel (Varik 2012b: 215).

1944. aasta sügisel vallutas Eesti territooriumi taaskord Punaarmee ning juba 1. novembril anti ülevaade Eesti NSV hariduse rahvakomissariaadi tegevusest Eesti NSV aladel. Muude teemade hulgas kirjeldati üldhariduslike koolide arendust. Seal on märgitud, et 1.10–15.11.1944 on õppetööd alustanud umbes 105 000 õpilast ning samuti on välja töötatud õppeplaan määrusega, lisaks õppekavad ja juhised õpikute kasutamiseks (Nagel 2006: 53).

Pärast 1945. aastat keskenduti üldhariduskoolide taastamistöödele. See tähendas, et sõjajärgselt tuli esmalt taastada koolihooned ja koostada õppevara. Vähem oluliseks ei peetud professionaalsete, kvalifitseeritud (muusika)õpetajate koolitamist, kuna paljud olid vangistatud, küüditatud, sõjas hukkunud või emigreerunud.

Alates 1946. aastast nimetati rahvakomissariaadid ministeeriumiteks, milles kord kuus kogunesid kolleegiumid, et arutada ning kinnitada erinevaid tööplaanide, õppeprogramme ja -plaanide, lisaks originaalõpikute käsikirju ning koolikontrollimise akte (Uuet 2018: 185). Õppeplaanide koostamise aluseks olid küll üleliidulised üldised plaanid, kuid neis võis esineda ka ministeeriumi tehtud muudatusi. Näiteks keskkoolides õpetati tervishoidu, psühholoogiat ja

nooremas vanuseastmes rohkem tööõpetust, kuid laulutunnid olid Eestis läbivalt kõikides klassides²¹ (Uuet 2018: 186).

Sõjajärgseid stalinismi aastaid (1944–1953) on peetud õpetuse sisu ja üldhariduse ümberkorraldamise perioodiks (Kits 2012a: 250). 1944. aasta 18. novembril välja antud Eesti NSV haridustegevuse protokollist selgub, et on loodud plaan õppekirjanduse väljaandmiseks ning trükkis on 48 õpikut. Mõningal määral on tegeldud ka koolimajade renoveerimisega (RA, ERA.R-14.3.11, Uuet 2018: 290–292 kaudu).

1946–1950. aastateks oli planeeritud seitsmeklassilise koolikohustuse rakendamine, mis lubaks lõpetajatel jätkata keskkoolis, mis Eestis oli XI klassiline. 1947–1950. aastate ideoloogiline tööplaan kehtestas kõikidele õpetajatele kohustuse osaleda poliitõppustel ning sooritada eksam (Jossif Stalini „Marksismi-leninismi lühikursuse“ ulatuses) (Uuet 2018: 193). 1948. aastal koostati kõikides õppeainetes uued programmid, mis olid varasematega võrreldes veel enam ideologiseeritud. Sõjajärgses ühiskonnas nähti tõenäoliselt humanitaarainete ülekaalus head propaganda võimalust (Varik 2012c: 246).

1950. aasta 14. augusti määrusega kehtestati vene õppekeelega keskkoolide muutmine kümneklassilisteks ja nende üleviimine üleliidulistele õppekavadele alates 1952/53. õppeaastast. Selle määrusega algas Eesti üldhariduse õppesisu eristumine vastavalt eesti- ja vene õppekeele järgi. Huvitava asjaoluna on täheldatud, et tolleaegsete koolide nimedes ei kajastunud nende õppekeel ning seda sai ainult teada käskkirjast, mis oli kooli avamisel koostatud (Uuet 2018: 197).

1950. aastatel (kuni 1985) laienes üldhariduskoolide võrgustik. Oluline oli VII klassilise koolikohustuse rakendamine ning seetõttu panustati ka uute koolimajade ehitamisse (Lvova 2012: 526). Suur hulk haridustöötajaid ja muusikuid küüditati 1949. aastal (Valsiner 1947: 345). Õnneks jätkus veel ka õpetajaid, kes suutsid säilitada rahvuslikku koolikultuuri ja seda ka edasi arendada. Suuresti tänu neile oli võimalik Eesti haridustraditsioonidel püsima jääda (Kits 2012a: 252).

Pärast Jossif Stalini surma (1953) algas Nõukogude Liidus nn sulaaeg, mida eesti ajaloolased on kokkuleppeliselt määratlenud koos stagnatsiooni perioodiga ning piiritletud aastatega 1956–1968, mida Eesti ajaloo kronoloogias on käsitletud ka „uue kursina“ (Mäesalu jt 2007: 357). See tähendas kogu Nõukogude Liidus, sh ka Eesti hariduselus muutusi seoses vabama

²¹ Laulutunnid lõppesid Nõukogude Liidus tavaliselt VI klassiga, Eestis aga õpetati muusikat täistsükli ulatuses.

ühiskonna korraldusega (Kits 2012a: 250). Samal aastal loodi ka kultuuriministeerium, mille tuumstruktuuri moodustas kunstide valitsus (sh ka kultuurihariduslike asutuste valitus) (Uuet 2018: 279–280).

Suuremad muudatused hariduselus said alguse 1955. aastal. Hakati tegelema õppekirjanduse arendusega ning sellega seoses koostati ka uusi eesti keelseid originaalõpikuid. Paralleelselt keskenduti üleliiduliste kasutusel olevate tõlkeõpikute analüüsimisele. Liiduvabariigi haridusministril oli õigus kinnitada algõpetuse, keelte, kirjanduse, muusika, kunsti, ajaloo ja geograafia õpikuid. Ülejäänud õppeainete jaoks mõeldud kirjanduse kinnitas NSV Liidu Haridusministeerium (Nagel 2006: 101). Keskkoolide eesti keele ja kirjandusõpikutes käsitleti paralleelselt nii eesti, vene kui ka teiste riikide kirjandust. Lisaks loodi sel perioodil pikapäevarühmad, esimene internaatkool ning ühtlustati sanatoorsete koolide korraldust (Uuet 2018: 207).

Kogu maailma hariduselu mõjutanud sündmuseks oli nn Sputniku šokk: 4. oktoobril 1957 lennutati Nõukogude Liidus orbiidile esimene kunstlik tehiskaaslane (Tröhler 2009: 9–10; Tröhler 2015: 758; Kuurme 2016). 12. aprillil 1961. aastal sooritas esimese eduka kosmoselennu Juri Gagarin. Selline saavutus demonstreeris Lääne maailmale Nõukogude Liidu ootamatut edu tehnoloogias, millel oli märgiline militaarne tähendus ning see andis jätkuvas külmas sõjas Nõukogude Liidule mõneks ajaks eelise. Näiteks põhjustas nn Sputniku šokk hulga haridusreformide Ameerikas jt riikides, mille kaudu loodeti saavutada tulevikuperspektiivis vähemalt samasugune tase kõikides valdkondades. Mõju oli pikaajaline ja aastal 1983 koostati Ameerikas dokument „Nation at risk“, mis nägi ette kogu USA haridussüsteemi ümberkorraldamist. Kogu läänemaailm hakkas tegelema hariduse reformimisega, mistõttu peeti ka Nõukogude Liidus vajalikuks sama teha. Arvestades Eesti väiksust ja senist edukust rahvahariduses, otsustati, et see on sobiv paik pedagoogikateaduse arendamiseks ja üldhariduskoole puudutavate eksperimentide korraldamiseks. Selleks moodustati 1959. aasta detsembris Pedagoogika Teaduslik Uurimise Instituut (PTUI). Eestist valiti NSV Liidu pedagoogika akadeemiasse kaks isikut, kelleks olid akadeemikud Ants Kõverjalg (1926–2017) ja Heino Liimets (1928–1989). Neist esimene koostas pedagoogiliste uuringute metoodilised alused (Кыверялг 1971a; 1971b) ja seda rakendati kogu Nõukogude Liidus. Heino Liimetsa tähelepanuväärseim töö oli longituuduuringu „Pingist pinki“ korraldamine, mis andis tõuke edasisteks haridussotsioloogilisteks uuringuteks. Selle raames korraldatud uuring „Üldkooli õpilane aastail 1979–1990“ kohaselt on õpilaste suhtumine muusikasse üldiselt positiivne ja suur osa õpilasi tegelevad muusikaga rohkem, kui programm

nõuab (Liimets 1993: 20). Põhilisteks uurimisvaldkondadeks said õppesisu, õppekirjandus ja õpipsühholoogia. Koolieksperimentide abil uuriti kuueaastaste kooliminekut, õpilaste koolivalimist, õpilaste huvitegevust ja ainete õppesisu (emakeel, võõrkeeled, muusika-, kunstiopetus, ajalugu, geograafia jm). Nii ministrid Arnold Green (ministri ametiaeg 1.11.1958–18.04.1960) kui ka Ferdinand Eisen (ministri ametiaeg 18.04.1960–22.07.1980) nägid tulemusliku kooliarendussüsteemi võimalust keskharidust juhtivate keskasutuste ratsionaalses koostöös (PTUI uuringud, VÕT metoodiline nõustamine ja õpetajate täiendkoolitus, HTM kontroll ja inspekteerimine).

Kuna nn Hruštšovi sula ajal pöörati suuremat tähelepanu esteetilisele kasvatusel, siis oli haridusministeerium seisukohal, et joonistamine, joonestamine, kehaline kasvatus ning laulmine ei saa olla teisejärgulised (Kits 2012a: 254–255). Neis õppeainetes anti välja originaalõpikuid, treeningpäevikuid jms, mis järk-järgult täienesid ja erinevate ainete õppimise toetuseks hakati koostama mitmeosalisi õppekomplekte. Olenevalt ainespetsiifikast kuulusid sinna õpikud, töövihikud, testid, metoodilised juhendid, lektüüraamatud jms. Eriliselt väärtustati koolivalmiduse kujundamist lasteaedades ja koduloo õppimist algklassides.

Laulmise olulisust tol perioodil näitab ka 1958. aastal ilmunud „Koolide ja lasteasutuste uueks õppeaastaks ettevalmistamise sotsialistliku võistluse aluste“ dokument. See koosneb kaheksast alapealkirjast, millest viies alapeatükk on „koolide õppebaasi kindlustamine“. Selles uuritakse, kas koolidel on olemas näiteks spordiväljak, geograafiaväljak, õppekatseaiad jms ning eraldi on formuleeritud küsimus muusikaklassi, laulukooride, orkestrite ja klassivälise instrumendiõpetuse (keelpillid, klaver) kohta (RA, ERA.R-14.4.246, 1. 10–13, Uuet 2018: 319 kaudu). 1958. aasta detsembris võeti NSV Liidus vastu seadus „Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning haridussüsteemi edasiarendamisest NSV Liidus“. Selle kohaselt nähti koolisüsteemis erinevaid haridusastmeid terviklikuna ning kooli peamiseks ülesandeks oli kommunistlikus vaimus õpilaste ettevalmistamine eluks ja ühiskonnale kasulikuks tööks (Uuet 2018: 211). Ka kõikide laulmise aineprogrammide sissejuhatustes või seletuskirjades on eksplitsiitselt väljendatud õpetamise ja kasvatamise tihedat seost tööga. Olulisim muudatus üldhariduses toimus 1959/60. aastal, kui Eesti NSV Ülemnõukogu võttis vastu seaduse „Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning haridussüsteemi edasiarendamisest Eesti NSV-s“. Selle seaduse tõttu toimus ka üleminek kaheksaklassilisele koolikohustusele, mis tähendas, et koolis pidid käima kõik 7–16 aastased lapsed (Eisen 1960: 2).

1959. aasta seaduse muudatus ning osades õppeainetes uuendatud õppekirjandus tõid kaasa ka uued aineprogrammid. Muusikalises kasvatuses rõhutati varasemast veel enam teiste

õppeainetega seostamist. Lisati näiteks kodulugu, mille ülesandeks oli õpilased ette valmistada geograafiaks, bioloogiaks ja ajalooks. Üleminek kaheksaklassilisele haridussüsteemile pidi olema rakendunud 1962/63. õppeaastaks (Uuet 2018: 216).

Alates 1960. aastast keskenduti õppekirjanduse koostamisele (Kits 2012a: 258) ja selle koolikõlblikkuse selgitamisele koolikatsete kaudu. 1966/67 kaheksaklassilistele koolidele ja 1967/68 ning 1969/70 keskkoolidele mõeldud programmide lõppu on kirjutatud, et need on koostanud PTUI (Eesti NSV Haridusministeerium 1968b; 1969c). Täpsustavalt on märgitud, et koostaja on teaduslik töötaja Virve Relvik ja vabariigi muusikametoodikud eesotsas Riho Pätsiga. Enne trüki avaldamist arutati programmi veel Eesti NSV Haridusministeeriumi muusikalise kasvatuse ainekomisjoni laiendatud koosolekul. 1967/68 ja 1969/70 lisati töörühma metoodikute ja muusikateadlastena lisaks Riho Pätsile ka Ofelia Tuisk. Õpetajate koolitamist peeti väga tähtsaks ja seetõttu tegutses Eesti NSVs ka Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut (VÕT). Lisaks detailsetele aineprogrammidele on nende seletuskirjadesse lisatud nüüd kirjanduse soovitusel õpetajatele (nt ajaleht Nõukogude Õpetaja, Riho Pätsi „Muusikaline kasvatus üldharidus koolis“) ning muud toetavad materjalid õppetöö efektiivsaks sujumiseks (Eesti NSV Haridusministeerium 1966/67, 1967/68, 1969/70).

18. aprillil 1960. aastal nimetati ametisse nõukogude perioodi kõige teenekamaks peetud haridusminister Ferdinand Eisen (1914–2000). Eisen töötas haridusministrina 20 aastat ning tema pühendunud tööd Eesti hariduselus on raske ülehinnata. Töötaja jooksul pidas ta oluliseks ennast pidevalt täiendada, olles sellega eeskujuks kooliõpetajatele (Uuet 2018: 202–221). Nii seisis ta eestikeelse hariduse säilimise ja edendamise eest ning käis regulaarselt Moskvast selle tulemuslikkusest aru andmas.

Pärast üleliidulise haridusministeeriumi loomist 1966. aastal hakati Eesti koolisüsteemiga tutvumiseks ja ilmselt ka kontrollimiseks siia saatma Moskva esindajaid ning teiste sotsialistlike riikide külalisi. Võrreldes teiste liiduvabariikidega erines Eesti koolikorraldus oma diferentseeritud õpetamisega ning seda kõike toodi teistele eeskujuks. Osa muudatustest leidis positiivset vastuvõttu, näiteks viiepäevane koolinädal (varasemalt oli kuuepäevane töönnädal ja seitsmetunnine tööpäev) ning eriklassid ja süvakoolid (Uuet 2018: 228). Viimased puudutavad otseselt muusikaõpetuse arengut, kuna muusika eriklasside (1964) ning Tallinna Muusikakeskkooli (1961) rajamine andsid tugeva tõuke muusikahariduse edendamiseks Eesti NSVs. Aktiivselt tegeleti ka oma õppekirjanduse, st originaalõpikute ja töövihikute süsteemi loomise ning katsetamisega. 1967. aastal jagati õppekirjandus kahte liiki, millest liiduvabariigi ministeerium võis kinnitada algõpetuse, kirjanduse, keelte, ajaloo, geograafia ning kunstilise

ja muusikalise kasvatus õpikud, kuid ülejäänud õppeaineid tuli endiselt õpetada tõlkeõpikute abiga (Uuet 2018: 230).

1960. aastatel elavnes klassi- ja kooliväline huvitegevus ning loodi palju kõrgetasemelisi laste- ja noortekoore, muusikastuudioid ja ansambleid (Ellerheina lastekoor²²). Samal aastal toimunud üldlaulupeol osales väga palju lastekoore, millest tingituna tekkis idee koolinoorte laulupidudest²³. Viimase algataja ning eestvedaja oli professor Heino Kaljuste ja tema lastekoor Ellerhein. Esimene koolinoorte laulupidu õnnestus korraldada 1962. aastal ning sellest ajast alates on laste laulupidudest saanud traditsioon (Uuet 2018: 225). Huvikoole on alati peetud Eesti üldhariduse lahutamatuks osaks ja nende võrgustik on enamasti hästi välja arendatud.

1966. aastal võeti vastu ministeeriumi määrus „Üldharidusliku keskkooli töö edasise parandamise abinõudest“, mis võrreldes varasema samalaadse seadusega (rõhutati õppetöö sidumist tootmisega), rõhutas nüüd teaduse ja kultuuri saavutusi (Uuet 2018: 236). Kuna õppeedukus oli Eesti NSVs üleliidulises arvestuses madal, siis nägi ministeerium siin võimalust õppeplaanid eristada humanitaar-, reaali- jm kallakuteks. Siiski sai tänu 1966. aasta määrusele jätkuvalt avada süvaõppe klasse ning õpetada ka valikaineid. Eestis olid esimesed süvaklassid (osa lastevanemate rahalisel toel) loodud juba umbes kümme aastat tagasi (muusika, kunst, võõrkeeled), kuid seaduse määrusega tekkis neid üsna kiiresti juurde (Uuet 2018: 236). Muusikakallakuga klass avati Tallinna 22. Keskkoolis 1964. aastal (Kits 2012b: 380; Lokk 1969: 17). Nendes klassides oli õppeedukus ka kõrgem ning need olid kõikidest suundadest ja süvaklassidest ka kõige populaarsemad (Puust 2012a: 264, 406–407). Muusika-, kunsti-, balleti- jm süvaklasse väärtustati esteetilise kasvatus komponendina (Puust 2012b: 425). See tähendas ka õppekirjanduse muutumist, õpetajate koolitamist ning loomulikult ka uusi aineprogramme. Viimased soodustasid varasematega võrreldes rohkem õpilaste iseseisvat tööd ning loomingulisust. Enne muudatuste vastuvõtmist peeti oluliseks reformid ette valmistada ning luua haridussektoris vastavad tingimused uuenduste rakendamiseks. Sel ajal avaldati palju uut õppekirjandust, mida muusikalise kasvatus tundides kasutada ning seetõttu oli 1970/71 õppeaasta muusikalise kasvatus aineprogrammis endiselt kaks varianti laulude õpetamiseks. A variant on absoluutses süsteemis ja B variant relatiivses süsteemis ning ära on

²² Ellerheina nimi valiti 1969. aastal. Ellerheina eelkäijaks oli 1951. aastal loodud Tallinna Pioneeride Palee (praegune huvikeskus Kullo) lastekoor, mille esimene proov toimus 14. märtsil 1951. aastal. Koori loojaks ja peadirigendiks oli Tallinna Konservatooriumi II kursuse üliõpilane Heino Kaljuste.

²³ Esimene koolinoorte laulupidu toimus 1962. aastal Tallinna Lauluväljakul.

märgitud, et A variandi järgi on lubatud õpetada nendes klassides, kus uus laulik pole veel kasutusele võetud, kuid I ja II klassis pole enam valiku võimalust ning tuleb juhinduda relatiivsest süsteemist.

1960. aastate lõpul toimus teisigi muudatusi õppeplaanides. Näiteks 1968–1972 tuli keskkoolides õpetada tsiviilkaitset ja sõjalist algõpetust. 1970.–1971. aastal muudeti algkool kolmeklassiliseks ning IV klassist alustati aineõpetusega (Uuet 2018: 238).

1974. aasta aprillis võttis Eesti NSV Ülemnõukogu vastu haridust puudutava määruse, mille sissejuhatuses on sõnastatud uued poliitilised sihid, kus peetakse endiselt oluliseks kommunistliku ühiskonna ülesehitamist, maa ja linna ning füüsilise ja vaimse töö erinevuste likvideerimist, kommunistliku maailmavaate kujundamist ning kõrgema tööviljakuse saavutamist. Hariduses peeti oluliseks, et see oleks kõigile (nii naistele kui ka meestele) kohustuslik, kättesaadav, tasuta, ühtsetel alustel ülesehitatud, seostatud kommunismi ja teaduse saavutustega, ilmalik ning välistaks religiooni mõju (Uuet 2018: 238).

1977. aastal algasid järjekordsed ümberkorraldused üldhariduses, kuna oli lõpule jõutud üleminekuga üldisele keskharidusele (Uuet 2018: 240). Üldharidust püüti täiendada polütehnilise õpetusega ning aineprogrammides ja õppeplaanides püüti senisest enam luua õppeainete vahelisi seoseid. 1978. aastal muutus eesti kooli olukord NSV Liidus pingelisemaks. Üleliidulise ministrina töötas tollal Mihhail Prokofjev, kes venestamise ideoloogina ei mõistnud, miks eesti keelse õppega keskkoolides on vaja veel õppida emakeelt. Lisaks oli ta vastu ka kohustuslikule muusikaõpetusele (Nagel 2006: 120).

1981/1982. õppeaastast alates otsustas haridusministeerium katsetada viie päevasele koolinädalale üleminekut (Puust 2012a: 264). Katsetati ka kuueaastaste laste kooliminekut, millega seoses eristati kolme- ja nelja-aastast algõpetuse tsüklit (algkooli I–IV klass, põhikool V–IX klass ja üld- või kutsekeskkooli). Uue terminina toodi dokumentatsiooni sisse „Põhikool“. Järjekordne reform pidi algama 1986. aastal koostöös lasteaedadega ning samal aastal tehti muudatused ka õppeplaanidesse ja aineprogrammidesse. Näiteks lisandus arvutiõpetus, perekonnaõpetus, ühendati töö- ja kunstiõpetus ning eestikeelse kooli õppeaeg oli nüüd 12 aastat (Uuet 2018: 255). 1986. aastal muudeti Eesti NSV haridusseadust vastavalt NSV Liidu üld- ja kutseharidust puudutava haridusseadusega. Muudatused otseselt muusikalist kasvatust ei puudutanud, kuid vastu võeti uued õppeplaanid, milles suuremad erinevused olid seotud tööõpetuse ja ühiskondlikult kasuliku töö tundide arvuga (Eksta 2012a: 271). Suurt tähelepanu pöörati kultuursele ja esteetilisele kasvatussele ning tähtsaks peeti ka organiseeritud

vabaaja tegevust, mistõttu korraldati erinevaid huviringe (sh klassiväliseid muusikalisi tegevusi) (Puust 2012b: 448).

1985. aastal alguse saanud nn Gorbatšovi perestroika tõi kaasa muutusi hariduselus. Mihhail Gorbatšovi (1931–2022) võimule tulekuga nõrgenes ka Moskva pidev kontroll, mis võimaldas hariduse eestvedajatel aktiveeruda. 1987. aasta märtsis toimus Eesti NSV õpetajate kongress, kus arutati rahvuskooli põhimõtteid, koolide suveräänsust ning hariduse sisu ja eesmärkide ümber kujundamist. Näiteks pöörati tähelepanu ka õpilaste aktiivsemale ja initsiatiivikamale suhtumisele õppetöösse ning selle korraldusse. Nende arendamiseks moodustati vajalikud töörühmad ning kogu protsessi juhtis pärast Ferdinand Eiseni pensionile jäämist (22.07.1980) Elsa Gretškina (1932–2014, haridusminister aastatel 1980–1988). Uuenduse eesmärk oli rahvusliku kooli taastamine NSV Liidu haridussüsteemi „raames“ järjekordse eksperimendina (Uuet 2018: 256). Hariduseksperimendi alustajate arvates eeldas niisugune hariduse reformimine selle terviklikku ja teaduslikku analüüsi (RA, ERA.R-14.3.5858, L 6, 14, 15, Uuet 2018: 355–356 kaudu). Eesti üldistele haridusuuendustele ja rahvusliku kooli taasloomisele aitas kindlasti kaasa ka ühiskondlik huvi ja aktiivsus (Eksta 2012a: 274–275).

4.2 Eesmärgiseade muusikaõpetuses

Nõukogulikus õigusruumis tegutsenud üldhariduskooli mõjutanud asjaolud muutsid ka eesmärgiseadet muusikaõpetuses. Sellest tingituna toimus ebaregulaarseid muudatusi aine õppesisu arendamisel. Näiteks muudeti laulude arvu, põhilauluvara, muusika kuulamiseks esitatud repertuaari, hääleulatuse reguleerimist, muusikaalaste teadmiste ja oskuste struktuuri kategooriad jne. Vaatamata pidevatele muudatustele, ei anna need alust järeldada, et selle perioodi muusikaõpetuse arendustöö oleks alati olnud süsteemne ning teaduslikult põhjendatud.

Kõnealuse perioodi algust iseloomustab regulaarset õppetööd mittevõimaldanud II maailmasõda. Kuigi juba 1940/41 kinnitas Hariduse Rahvakomissariaat „Keskkooli õppekavad“, algas tavapärane õppetöö alles 1945/46. õppeaastal. Selleks ajaks oli õppekavadesse sisse viidud juba uus nõukogulik ideoloogia, mille kohaselt peab õppetöö olema „sisult sotsialistlik ja vormilt rahvuslik“ (Leppik 2019: 5). Muusikaõpetust käsitleti tihti muusikalise kasvatusena, mis tol ajal oli kohustuslik õppeaine üleliidulistes tüüpõppeplaanides kuni seitsmenda klassini. Lisaks oli ette nähtud üks tund koorilaulu nädalas (Nagel 2006: 20). Eestis suudeti muusikaõpetus fakultatiivtundide arvel säilitada keskkooli lõpuni ning see oli

ilmselt tingitud konstruktiivsest suhtlemisest ministeeriumi ja Moskva kolleegide vahel (Uuet 2018: 232). Üleliidulise õppeplaani võrreldes, oli mõnevõrra rohkem tunde eraldatud lisaks laulmisele ka joonistamisele ja kehalisele kasvatusle (Nagel 2006: 20). Üldhariduskoolide töö baseerus õppeplaani, milles näidati õppeaeg nädalatundides ning õppesisu oli kirjeldatud aineprogrammides, mida regulaarselt uuendati.

1940/41. aasta „Keskkooli õppekava“ eessõnas on kirjeldatud, kuidas algaval kooliaastal tuleb keskkoolides kasutusele võtta nn ülemineku-õppekavad, mis on koostatud õpilaste seniseid teadmisi arvestades ning vastavad uutele tunnikavadele. Silmas tuli pidada, et toimuks pidev üleminek uutele Nõukogude Liidu haridussüsteemiga kooskõlastatud õppekavadele²⁴.

1946. aastal kinnitas ja andis Eesti NSV haridusministeerium välja dokumendi „Keskkooli õppekavad. Laulmine. 1.–11. klassile“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1946). See erineb nii pealkirja kui ka struktuuri poolest sellele järgnevatest programmide, sest alates 1955. aastast esitati aineprogrammid eraldiseisvate 1) algkooli ja 2) keskkooli programmidenä. Õppesisu jääb enamasti samaks, kuid esineb mõningaid erinevusi lausestuses. Nõukogude perioodil on, olenemata aastakäigust, aineprogrammide esmaseks eesmärgiks kommunistlik kasvatus muusika ja laulmise kaudu. Kõik sel perioodil välja antud aineprogrammid peavad silmas armastust tolleaegse nn kodumaa vastu. Lisaks eesmärgiseades väljatoodud olulistele ideoloogilistele eesmärkidele, esitati aineprogrammides soovituslik ja kohustuslik laulurepertuaar, mille kaudu esitati veel kord kommunistliku kasvatus eesmärgid (Eesti NSV Haridusministeerium 1946). Muusikaõpetuse kaudu soovitakse kujundada esteetilis maitset, kõlblist inimest, äratada huvi laulmise ja muusika vastu ning arendada elementaarseid muusikalisi oskusi.

Muusikaõpetus algkoolis

1953. aasta algkooli laulmise aineprogrammi eesmärgid on oma sisult samad nagu 1953/1954. õppeaastaks mõeldud seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmides (Eesti NSV Haridusministeerium 1953a; 1953b). Tavaliselt on algkoolidele mõeldud programmide alguses õppeplan, mis sätestab õppeainete tundide arvu nädalas. 1953. ja 1954. aasta programmide juurde on tunni jaotustabelis märkusena lisatud iga nelja klassikomplekti kohta kaks tundi koorilaulu nädalas. „Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmi“ (1953) alguses puudub küll tunni jaotustabel, kuid koorilaulu kirjeldatakse metoodilise juhendi osas (Eesti

²⁴ „Õppekava“ terminit kasutati ilmselt nn vanast harjumusest. Edaspidi on dokumentatsioonis kasutatud sõna „aineprogramm“. Terviklikku, kõikide õppeainete sisu edastavad dokumenti NSV Liidus ei olnud.

NSV Haridusministeerium 1953b). Võib aimata, et koorilauluga tegelemist üldhariduskoolides peeti tavapäraseks ning see oli tark rahvusliku momendi ära kasutamine, mis mõistagi põhines kohalikul initsiatiivil. Järgnevatel aastatel esitatud algkoolide laulmise õppeaine programmid (1955–1959) on enamasti kordustrukid (Eesti NSV Haridusministeerium 1955a; 1956a; 1957a; 1958a; 1959a).

Esteetiline kasvatus muusikaõpetuse kaudu on olnud läbivalt aineprogrammides oluline. Põhilisteks sihtideks on õige ja ilmekas laulmine ning selle süsteemne õpetamine esimesest klassist alates. Muusikaalaste oskuste ja teadmiste juures selgitatakse muusikalise mälu, tähelepanu, kuulmise ja kujutluste arendamist ning huvi ja armastuse äratamist muusika vastu. Lisaks saavad õpilased elementaarsed teadmised laulude noodist õppimiseks. Seletuskirjas esitatakse laulmise tunni olulisemate komponentidena: 1) kooris laulmine, 2) muusikaliste teadmiste ja oskuste arendamine, 3) muusika kuulamine, 4) algkooli kahes esimeses klassis ka liikumine muusika ning laulmise järgi. Õppeaine komponent „muusikaline liikumine“ on aineprogrammis esimest korda esitatud 1955. aastal (Eesti NSV Haridusministeerium 1955a).

1958. aasta seletuskirjas, mis kirjeldab algkooli programmi, mainitakse esimest korda kooliraadiot (Eesti NSV Haridusministeerium 1958a), mille pakutud võimalusi peaks muusikaõpetaja kindlasti ära kasutama. Eriti aga neid, mida pakuvad muusikasaated. Selles dokumendis on lõikude kopeerimisel tekkinud vigu²⁵, mis on ilmselt seletatavad inimliku eksimuse, kordustrukkide teksti kopeerimise või kiirustamisega. Kuna aineprogramme uuendati pidevalt, siis võis olla põhjuseks ka ajapuudus, mistõttu ei jäänud piisavalt aega sisulisteks muutusteks, dokumendi ülevaatamiseks või teksti kontrollimiseks.

1959/1960. aasta katseprogrammi eesmärgiseade erineb eelnenud programmidest vähe. Antud dokumendist on välja jäänud esimene lause „Muusikaline kasvatus koolis on õppeaine, mille kaudu teostatakse õpilaste esteetilist kasvatamist“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1959). Suurem muudatus seisneb tunnijaotustabelis, kus vaid esimeses klassis on kaks laulmistundi nädalas ning edaspidi jätkub õpetus vaid ühe nädalatunniga. Samas on aineprogrammi eesmärgid varasemate dokumentidega võrreldes samad (Eesti NSV Haridusministeerium 1959). 1960. aasta muusikalise kasvatus aineprogrammi alguses on nüüd laulmise ja instrumentidel mängimisele lisaks võrdselt tähtsustatud ka muusika kuulamist, mis on viidud

²⁵ Korduvad laused ja lõigud, valesse kohta kopeeritud tekst jms.

muusikalise kasvatus põhiliste tegevuste hulka. Samas kirjeldatakse üldistes juhistes, et muusika kuulamisega saab tegeleda siis, kui muudest tegevustes jääb aega üle.

Uue õppesisu või süsteemide rakendamiseks on sel perioodil koostatud ka nöö katseprogramme. See tähendas, et enne rakendamist viidi koolis läbi katsetamine, et võimalikku tulemust ette näha. Katseprogrammide vajadus on tingitud enamasti nt uuenevast õppevarast, õppekirjandusest või muudatustest õppetööd reguleerivates seadustes. Eesmärgiseade katseprogrammides siiski ei muutunud, kuna ideoloogia oli endiselt sama.

Järgmine programm (1963/1964) jätkus sisuliselt samade eesmärkidega, kuid tagasi oli toodud lause õpilaste esteetilise kasvatus kohta (Eesti NSV Haridusministeerium 1963). Suurem muudatus puudutab aga õppeaine nime, mis on asendunud „muusikalise kasvatus“ varem kasutatud „laulmine“ asemel. Sisuliselt ei eristatud muusikat, laulmist, muusikaõpetust ja muusikalist kasvatust ning termineid on teksti sees ning õppesisu kirjeldamiseks kasutatud erinevalt. Tunnijaotusplaani eraldi välja toodud pole, kuid dokumendi analüüsist selgub, et esimeses klassis on laulmise ja hääle arendamiseks ette nähtud 70 ainetundi. Eraldi ei esitata koorilaulu tunde ning nende kohta puudub informatsioon ka metoodilise juhendi tekstis. Samas on mainitud, et igal koolil peab olema koolikoor ning võimalusel ka orkester ja mitmesugused ansamblid.

1964. aasta algkooliprogrammid algavad tavapärase ideoloogilise kirjeldusega, milles on seekord vajalikuks peetud, et muusika-alaseid teadmisi ja oskusi peavad õpilased saama rakendada ka tegelikus elus. Selleks pakuvad häid võimalusi erinevad kooliüritused: koolipeod, koosolekud, oktoobrilaste- ja pioneerikoondused, ekskursioonid ning matkad. Samuti on tähtis, et algklasside teistes ainetundides ning ka õpilaste kodudes kõlaksid koolis õpitud laulud (Eesti NSV Haridusministeerium 1964).

1964. aastal Budapestis toimunud ISME konverents on Eesti muusikaõpetuse kontekstis märkimisväärne. See oli pühendatud Ungari pedagoog Zoltán Kodály panusele ungari kultuuris ning relatiivsele laulmisõpetuse süsteemile. Sellele konverentsile pääses ka kümme eestlast, kelle seas olid Heino Kaljuste ja Riho Päts, viimane tegi konverentsil ka ettekande. Koju naastes oli Heino Kaljuste vaimustunud sealsete kooride tasemest. Innustunud muusikaõpetajana soovis ta kogetud edulugu relatiivse süsteemi toel rakendada. Samasuguse vaimustusega läks ta tollaegse haridusministri Ferdinand Eiseni juurde, kes üsna pea pärast kohtumist Ungarisse sõitis, et sealse muusikaõpetuses edukas korralduses veenduda. Tänu haridusministeeriumi toetusele alustati Eestis uute aineprogrammide koostamisega, mis olid

mõeldud muusikakallakuga klassidele. See tähendas, et muusika süvaklassides oli viis kuni seitse tundi laulmist nädalas, kuid samaaegselt toimusid ka nõ tavalised muusikaõpetuse tunnid üks kuni kaks korda nädalas. Muusikakallakuga klasside loomisel osalenud õpetaja kirjeldab olukorda järgmiselt:

„ /.../ selle infoga laekus ta siis ministri juurde ja tegi selgeks, et meil on niisugust süsteemi vaja. Me peame /.../ looma muusikakallakuga klassid. Selle aja /.../ 60. date alguses natukene see Nõukogude Liidu poliitika ja hariduspoliitika lõdvenes ja midagi sai hakata muutuma ja ise tegema. /.../ Ferdinand Eisen kuulas selle jutu ära. Ja teadaolevalt ta sõitis ise Ungarisse kohale, et kas see ikkagi nii on. Ja kui ta sealt tagasi tuli, siis nad otsustasid, et alustame. Kujutage ette, et 1964. aasta sügisel avanes esimene klass juba Tallinna 22. koolis ehk Westholmis.“ (C1)

Põhinedes ainealaste spetsialistide läbiviidud intervjuudele, kes sel perioodil üldhariduskoolis töötasid ning samuti ka dokumentidele võib üsna kindlalt väita, et muusikaõpetus oli soovitud õppeaine. See toetas varjatult eestlaste rahvuslikku identiteeti, mis Nõukogude perioodil oli lausa hädavajalik.

„ /.../ terviklik süsteem on hästi oluline ja no ei saa salata, et see aeg, oli see siis Tsaari-Venemaa aeg või ka hiljem Nõukogude Liidu režiim, kus Eesti pidi siis hakkama saama. Muusika oli justkui selline peidetud vastuhakk või see, mis tegelikult väga oluliselt Eesti rahva ja rahvuse elus ja Eesti kultuuri elus hoidis.“ (C3)

Respondendid rõhutasid läbivalt Ferdinand Eiseni ja NSV Haridusministeeriumi toetavat rolli. Tänu nende pühendunud tööle säilitati meil eestikeelne muusikaõpetus ja selleks mõeldud õppevara, mis üleliiduliselt oli unikaalne.

„Eelkõige ma näen nagu seda seal väga kõrgel poliitilisel tasemel. Sest Ferdinand Eisen /.../ väga toetas ja kui ma ei eksi, siis ta käis isegi koos Heino Kaljustega Moskvas seismas muusikahariduse eest. Küllap need mehed tollel ajal teadsid, mis väärtus, mis olulisus muusikaõpetusel ja selle säilimisel tegelikult on. /.../ Kes vähegi Eesti kultuurilooga, ajalooga, pedagoogika ajalooga oli tuttav, mida Ferdinand Eisen kahtlemata oli, siis küllap ta taipas, kuivõrd oluline on see niisugune laulupeo liikumine on. Nad said ka väga hästi aru, et see laulupeo liikumine lihtsalt tühjal kohal ei saa lõputult püsida. Või no selles mõttes, et seda toetaks /.../ tavalise üldhariduskooli muusikaõpetus“. (C3)

1966. aastal rõhutati aineprogrammides veelgi tugevamalt toleaeget ideoloogiat. See tähendas, et sissejuhatavates lõikudes kasutati varasemast rohkem kõlavaid loosungeid. Seletuskirjade lõpus on uuendusena väljatoodud nõudmised I–IV klassi lõpetajatele, mis sisaldasid IV klassi lõpus juba relatiivse süsteemi illustratsioone ning soovitusi klassivälisteks muusikalisteks tegevusteks (Eesti NSV Haridusministeerium 1966a; 1966b).

1969. aasta algklasside programmis on laulmise eesmärgiks seatud tundeelu arendamine ja õpilaste kasvatamine muusikaliste elamuste kaudu. Laulude õpetamiseks esitatakse kolm varianti: 1) õppimine instrumendi ja õpetaja hääle järgi; 2) laulu õppimine käemärkide, noodi ja noodinimede järgi; 3) laulude õppimine kuulmise järgi ning eraldi alapealkirjaga on esitatud ka muusikalised mõisted. 1969. aastal välja antud kaheksaklassilise kooli programmide järgi ei ole enam I ega II klassis laulude õpetamisel valikut ning õpetama peab relatiivse süsteemi alusel. See tähendab, et mindi üle kohustuslikule relatiivsele süsteemile riiklikes muusikalise kasvatuse programmides. Erandiks võisid olla need koolid ja klassid, kus uusi õpikuid polnud erinevatel põhjustel veel kasutusele võetud (Eesti NSV Haridusministeerium 1969b).

1970. aastate algklasside programmides on muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamise juures öeldud, et käemärkidega laulmine on alates II klassist kohustuslik ning „tahvlil laulmisel“ on abiks rändnoot²⁶. Hoolitseti ka selle eest, et õpetajatel oleks toeks metoodiline kirjandus. Neile lisati soovitusel lugeda Riho Pätsi „Muusikaline kasvatus üldhariduskoolis“ ning ajalehte „Nõukogude õpetaja“, kus oli esitatud rubriik „Kool ja muusika“.

1971. aastast esitati algklassidele mõeldud õppesisu I–III klassile (Eesti NSV Haridusministeerium 1971a) ning IV klassidele koostati eraldi dokument (Eesti NSV Haridusministeerium 1971b). IV klassidele mõeldud aineprogrammi esilehel tuuakse põhjenduseks, et IV klasside õppsisus on osades õppeainetes tehtud olulisi täiendusi, kuid need ei puuduta muusikaõpetust.

1972. aastal kinnitatud algklassidele mõeldud aineprogrammi nimi on nüüd „muusikaõpetus“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1972a). Eesmärgiseades peetakse oluliseks, et laulmine täidaks oma peamist eesmärki, milleks on laulu lähemale toomine õpilaste mõtte- ja tundemaailmale. Oluline on selgitada, et muusika väljendab alati midagi ning nende sisu jääb õpilaste mõtestada. Lauluõpetamise meetoditest on varasemalt määratud kolmele lisandunud neljas. Laulu õpetamise meetoditeks on nüüd: 1) kuulmise; 2) käemärkide; 3) rütmistatud

²⁶ Rändnoot on näitlikustav õppevahend (noodipea ja -vars vrd kaardikepp), millega on võimalik näidata tahvlil noodi asukohta noodijoonestikul.

astmemärkide ja 4) nootide järgi. 1972. aasta kaheksaklassilistele koolidele mõeldud aineprogrammidesse on lisatud eraldi lõik, mis käsitleb „tööd muusikalises arengus mahajäänud õpilastega“. See lubab seoseid luua üldise eesmärgiga, milleks on kasvatada õppeedukust kõikides õppeainetes (Eesti NSV Haridusministeerium 1972c).

1986. aastast kasutatakse aineprogrammide pealkirjades uut terminit „üldhariduskool“. Samal aastal on algklasside aineprogrammid eraldi esitatud I–III ja IV klassile. Muudatus on põhjendatud üldharidus- ja kutsekoolireformi suunitlustega, mille järgi 1986/87. õppeaastast alustatakse lasteasutustes ja üldhariduskoolides õppimist kuue aastaselt. Aineprogrammid on koostatud arvestades kaheteistaastast üldhariduskooli, mis sisaldab lasteaia, nelja aastase algõpetuse, viie aastase põhikooli ja kolme aastase keskkooli õppeplaani (Eesti NSV Haridusministeerium 1986c).

Muusikaõpetus kaheksaklassilises koolis

1966/1967. aasta kaheksaklassilise kooli muusikalise kasvatuse aineprogramm sisaldab nüüdsest märksa enam eesmärgiseadest lähtuvaid muudatusi ning tähelepanuväärne on selle dokumendi põhjalikkus (Eesti NSV Haridusministeerium 1966b). Sellest aastast suurenes ainemaht ja noodiõpetus algas juba I klassis. Lisaks on programm muutunud sisuliselt sügavamaks, näiteks alates III klassist on lisatud kahehäälneline laulmine, millele järgneb VII–VIII klassis (peale häälemurret) ka kolmehäälneline laulmine. Samuti on esitatud põhjalik loend õpilaste võimete arendamise kohta. 1967. aasta programm toob õpetajatele laulude õpetamisel kaks erinevat varianti 1) absoluutne süsteem või 2) relatiivne süsteem (Eesti NSV Haridusministeerium 1967a; 1967b). Lisaks on öeldud, et programmi nõuded on ainult suunamiseks ning arvestama peab sellega, et kõikides klassides ei suudeta oodatud tulemusi saavutada (erandiks I klass). Samuti ilmus sellele ka eraldi muusika arengulugu käsitlev metoodiline juhend IX–XI klassini (Eesti NSV Haridusministeerium 1967c).

1974. aasta kaheksaklassiliste koolide aineprogrammist on välja võetud põhilauluvara, mis lisatakse uuesti muusikaõpetuse algklasside aineprogrammidesse 1980. aastal. Lisaks on muusikaõpetuses muudetud ka kohustuslikku ühislauluvara ning muusika kuulamiseks ettenähtud palu (Eesti NSV Haridusministeerium 1974; 1980).

1984. aasta kaheksaklassiliste koolide ja keskkoolidele mõeldud programmid algavad tähelepanekutega õpetajale. Seal selgitatakse, et muusikaõpetuses on vähendatud õpilaste muusikaalaste teadmiste ja oskuste nõudeid ning suuremat rõhku pannakse muusika kuulamisele. Ilmselt oli muusikaõpetuse inventar piisavalt palju uuenenud ning sellega seoses

avardanud võimalusi uue tehnika ning heliplaatide hankimiseks. Lisaks öeldakse, et seoses uue lauliku väljaandmisega muudetakse III klassi programmi ning X klassi muusika kuulamiseks mõeldud repertuaari (Eesti NSV Haridusministeerium 1984a; 1984b).

Muusikaõpetus keskkoolis

1946. aasta dokumendile, mis keskendus keskkoolide laulmisõpetusele („Keskkooli õppekavad. Laulmine. 1.–11.kl.“) järgnes 1951. aastal „Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmid“. Viimasena mainitud dokumendi seletuskirja sissejuhatuses on esitatud eesmärgid ja laulmise õpetamise sihid. Sellele järgnevates keskkooli programmides on aga laulmise eesmärgid jaotatud kunstilise ja esteetilise kasvatuses eesmärkideks ning õpetuslikeks eesmärkideks. 1955. aastast muudeti ka dokumendi struktuuri ja nimetust, milleks nüüd oli „Keskkooli programmid“.

Nõukogude perioodil esines üldiselt ka palju terminoloogilist segadust. Seda kinnitavad näiteks 1955. ja 1956. aasta „Keskkoolide programmid“, kus pealkirjas kasutatakse endiselt „Laulmine“, kuid tekstis esineb erinevusi õppeaine nimetuses. Näiteks kasutatakse 1955. aasta dokumendis õppeaine nimetusena „muusika ja laulmine“, kuid 1956. aasta programmis, „muusikaõpetus“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1955b; 1956b). Muudetud on ka õppeaine kunstilise ja esteetilise kasvatuses eesmärgid, kuhu on juurde lisatud „nõukogude patriotismi, internatsionalismi ja rahvustunde süvendamine“. Samuti on muudetud üldhariduskooli muusikaõpetuse komponentide nimetusi. 1955. aasta dokumendis on esimese punktina välja toodud „kooris laulmine“, kuid 1956. aasta programmis on see asendatud „laulmisega“. Mõlemas on siiski oluliseks peetud klasside vahelisi koore ja orkestreid (Eesti NSV Haridusministeerium 1955b, 1956b).

1955–1959. aastatel välja antud keskkooli programmid on sisuliselt kordustrükkid nagu seda olid ka samas ajavahemikus välja antud algkoolide programmid. Mõlemal puhul esineb vaid redaktsioonilisi muudatusi. Suurim sisuline erinevus on 1956. aasta programmi viiendas punktis, kus soovitatakse, et koolides võiks tegutseda kooliorkester ning õpilaste vanuse kasvades ja huvi süvenedes ka rahvapilliorkestreid. Sellele järgnenud aastate (1957, 1958) dokumentides on rahvapilliorkestri asemel peetud vajalikuks moodustada hoopis keelpilliorkester. Kuigi sisulises mõttes on 1958. aastal välja antud keskkooli programm kordustrükk, on muudetud õppeaine nimetust, mis nüüd on „muusikaline kasvatus“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1958b). Varasemalt on läbisegi kasutatud „laulmine“, „laulmine ja muusika“ ning „muusikaõpetus“.

Nõukogude perioodi kokku võttes võib väita, et peamiseks eesmärgiks kooli muusikaõpetuses oli kommunistliku noore kasvatamine muusika ja laulmise kaudu. Vastava ideoloogia järgi valiti laulurepertuaar ning ajalooliselt „sobivad“ heliloojad. Õppeainete eesmärgid, õppesisu detailne kirjeldamine aineprogrammides ning juhised (sh metoodilised) õpetajatele tagasid ühtluskooli toimimise. Nõukogulikule retoorikale vaatamata, suudeti Eesti NSV-s säilitada kvaliteetne muusikaharidus, mille tagas kohalike haridusjuhtide ja muusikaõpetajate töö. See tähendas, et kõikidele kehtisid õppetöö läbiviimiseks samasugused tingimused, mis olid olulised ühtluskooli tagamiseks. Need põhinesid süstemaatilisel muusikaalaste teadmiste ning oskuste järjepideval kujundamisel. Muusikaõpetuse komponentideks nõukogude perioodil olid: kooris laulmine, muusikaliste teadmiste ja oskuste arendamine ning muusika kuulamine. Alates 1955. aastast lisati esimeses ja teises klassis ka eraldi õppeaine komponendina muusikaline liikumine. Selline põhjalik ja integreeritud muusikaõpetus arendas õpilaste ainealaseid teadmisi ja oskuseid, mille tulemusel paranes ka (koori)laulmise kvaliteet. Kõrgetasemeliste tulemusteni viis professionaalne muusikaõpetajate koolitus, mille tulemusena jõudsid koolidesse oma ala spetsialistid. Muusikapedagoogika kujundajad professorid Riho Päts (1899–1977) ja Heino Kaljuste (1925–1989), koostasid Eesti lastele sobiva õppevara ja metoodilisi juhendmaterjale muusikaõpetajatele. 1964–1990 avarvus muusikaõpetuse eesmärgiseade seoses relatiivse süsteemi rakendumisega Eesti üldhariduskoolides. Jätkuvalt peeti oluliseks kvaliteetse laulmisoskuse kujundamist, millele aitas kaasa muusikateooria ning -ajaloo tundmine, mida täiendas Zoltán Kodály relatiivse meetodi kasutusele võtmine. Lisaks pöörati tähelepanu kooliorkestrite ja kooride töö organiseerimisele ning klassiväliste muusikaliste tegevuste korraldamisele.

4.3 Õppesisu analüüs

Käesolevas uurimuses on Nõukogude Liidu perioodi aineprogramme võrreldes Eesti Vabariigi ja taasiseseisvunud Eesti Vabariigi õppekavades sisalduvate ainekavadega analüüsitud erinevatelt lähtealustelt. Eesti Vabariigi perioodidel (1918–1940 ja 1991–2024) anti välja õppekavad tervikdokumentidena ning õppesisu esitati ainekavades. Need on ühtse struktuuriga süsteemsed dokumendid, mis lubavad õppesisu analüüsi koostada lähtuvalt ainekomponentidest. Nõukogude perioodil esitati õppesisu aineprogrammidenä, mida publitseeriti ebaregulaarselt ning tihti kordustrükkidenä. Mõnel aastal anti välja aineprogrammid nii algkoolidele, keskkoolidele kui ka seitsmeklassilistele koolidele eraldiseisvate dokumentidenä. Mõnel juhul esitati aineprogramm terve koolitsükli ulatuses,

mis käsitles õppesisu I–XI klassini. Lisaks on osade aineprogrammide struktuur eraldi alakategooriatena killustunud ja ebaühtlane ning see ei võimalda teistele ajaloo perioodidele sarnaselt õppesisu ainekomponentide kaupa analüüsida. Näiteks, kui Eesti Vabariigi kahel perioodil eristatakse „laulmist“ eraldi kategooriana, siis Nõukogude Liidu perioodil algab aineprogramm seletuskirjaga, mille metoodilised juhised jaotuvad järgmiselt: koorilaul, häälemoodustamine ja diktsioon; intonatsioon ja ansambliline ühtlus, mis oma sisult on kõik kvaliteetse laulmise teenistuses. Samuti tekitab Nõukogude Liidu perioodil kasutatud terminoloogia segadust, kuna tunnikava, õppekava, ainekava, aineprogrammi jmt on kasutatud juhuslikult. Seda on ühtlase analüüsi alusena ja järelduste tegemisel raske kasutada, kuna üldisemaid kategooriaid ning nende süsteeme ei teki. Lisaks on Nõukogude Liidu periood väga pikk, mistõttu tundub otstarbekas käsitleda mõningaid aineprogramme kordustrukkkide või aastate kaupa, nii tagatakse analüüsis järjepidevus.

Esimesena sel perioodil esitati dokument 1940/41. õppeaastaks, mis oma struktuurilt on raamõppekava. See tähendab, et esitatud on ainult üldised juhtnöörid, kuid õppe sisustamine on jäetud õpetaja ülesandeks. Lisaselgitusena on märgitud, et üleminekul uutele tunni- ja õppekavadele, muutub paratamatuks teemade läbimine pealiskaudsemalt. Oluline oli, et tõuseks õppetöö kvaliteet ning õpilased saaksid kindlad teadmised konkreetsetes õppeainetes (Hariduse Rahvakomissariaat 1940).

1945. aastal Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaadi välja antud „Keskkooli õppekavad. Laulmine“ kirjeldab klasside kaupa õppesisu. I ja II klassis on sätestatud, et lauldakse kergeid laste-, rahva- ja mängulaule ühehäälselt, *a cappella* ja võimalusel saatel. I klassis on eraldi alapealkirjaga välja toodud „rütmilisi harjutusi laulmises ning II klassis on kirjeldatud paari lausega rütmilist liikumist, mis on ühtlasi esimene viide muusikalise liikumise kohta aineprogrammis. III klassist alates läheb muusikateoreetiline materjali esitamine täpsemaks, kuid selgitused piirduvad siiski mõne lausega. Näiteks rõhuta ja rõhulisi helisid, erinevaid taktimõõte, põhitooni ja kolmkõla, duur, moll helilaade ning tempo ja dünaamika märke. IV klassis eeldatakse, et õpilaste tase on juba nii kõrge, et nad suudavad kirjutada rütmidiktaate eristades ka kaheksandik- ja kuueteistkümnendiknoote. V klassis on üks laulmise tund nädalas varasema kahe tunni asemel, kuid materjali lisatakse juurde. Näiteks tundides käsitletavate laulude rütmiline analüüs, konkreetset taktimõõdet ning uute märkidena diees, bemoll ja bekarr. VI klassis pole muusikateoreetilist materjali üldse esitatud, kuid VII klassis kirjeldatakse rütmilist ja kerget meloodilist diktaati, tutvutakse bassivõtme ning harmoonilise minooriga. Siin on selgelt näha, et terminite kasutamisel puudub järjepidevus, kuna lisaks

õppekavateoreetilistele mõistetele kasutatakse läbisegi ka „duuri“, „molli“, „mažoori“ ning „minoori“ termineid. VIII klassis on loodetud ühe ainetunniga nädalas selgitada intervale ning tutvuda kuni nelja märgiga helistikega. Lisaks käsitletakse „dissonantsi“ ja „konsonantsi“ mõisteid ning dominantseptakordi. Tutvustatakse kahe ja kolme osalist lauluvormi, millega seoses mõisteid „motiiv“, „lause“, „periood“ ja „fraas“. IX klassis lisanduvad varasematele teadmistele ka „imitatsioon“, „kaanon“, „variatsioon“ ja „teema“ ning tutvutakse „kantaadi“, „sümfoonia“, „ooperi“, „fantaasia“, „aaria“, „dueti“, „trio“, „kvarteti“ ja „etüüdi“ mõistetega. Võimalusel soovitati neid ka kuulata muusikaliste helinäidete kaudu. X klassis lisatakse kooripartituuri jälgimine ning selles oma partii leidmise oskus. XI klassis on oluliseks peetud ka muusika arenemislugu, mis käsitleb eesti, vene ja teiste rahvaste muusikat. Aineprogrammi lõpus on välja toodud põhilauluvara, mis on mõeldud kõikidele klassidele laulmiseks ning eraldi I–XI klassidele mõeldud konkreetne repertuaar. 1945. aasta aineprogrammile järgnes 1946. aastal laulmise õppesisu kordustrükk. Kordusena on esitatud õppesisu klasside kaupa, kuid dokumendi algusesse on olulise täiendusena lisatud põhjalik laulmise seletuskiri, mis algab õppeaine eesmärgiseade kirjeldusega. Eesmärgiseadele järgneb õppeainete ning teemade selgitamine, st miks, mida ja kuidas õpetada.

1951–1959 keskkooli programmid

1951. ja 1953. aasta dokumendid on struktuurilt sarnased, kuid õppesisu kirjeldamine on paari aasta möödudes läinud põhjalikumaks. 1951. aasta aineprogrammi X klassis on esitatud alapealkiri „lühikokkuvõtte muusika ajaloost“, mis on esimene konkreetne viide muusikaloo ainekomponendile laulmise aineprogrammis. Kusjuures 1951. aasta dokumendi X klassi kirjeldus muusikaloost on oluliselt põhjalikum, võrreldes 1953. aasta dokumendiga.

1953/1954. õppeaastaks esitatud „Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmid 1953/1954. õppeaastaks. Laulmine“ aineprogrammi õppesisu algab V klassiga, kuid sellele järgnenud keskkooli programmid: 1955/1956, 1956/1957, 1957/1958, 1958/1959 sisaldavad ka ülevaadet algklassidele mõeldud õppesisust (I–IV klass) ning dokumendid kannavad pealkirja „Keskkooli programmid“. 1953. aasta aineprogrammi V ja VI klassi õppesisu määratletakse toetudes järgmistele alakategooriatele: 1) takt ja rütm; 2) meloodia ja 3) dünaamika. Sama aasta dokumendi järgmistes klassides neid kategooriaid enam ei esitata. Õppesisu on väga muusikateoreetiline, kätkehes endas nii intervallikat, dominantseptakordi ja selle pöörded, harmoonilisi ja meloodilisi helilaade (kuni nelja märgiga helistikes) ning transponeerimist. Nii põhjalik muusikteoreetiline käsitus on kvaliteetse laulmise ja ilmeka ettekande teenistuses. Tähelepanu pööratakse stabiilse „laululise hingamise“ saavutamisele

ning süstemaatiliselt tegeletakse hääle tekitamise ja artikulatsiooniga. 1953. aasta dokumendi VII klassis lisatakse ka muusikainstrumentide ja muusikavormide tutvustamine, mis viitab muusikaloo käsitlemisele aineprogrammides. Enesestmõistetavalt süvenevad vanemates klassides uued muusikaloolised teemad, millega seoses selgitatakse mõisteid „homofoonia“, „polüfoonia“, „ooper“, „kantaat“ jne.

Alates 1955. aastast esitatakse algkoolide ja keskkoolide programmid eraldi dokumentidena, kuid keskkooli programmide juurde on jäetud ka lühendatud selgitustega algklasside aineprogrammid. I–IV klassini esitatud õppesisu pole nii detailne, kui samadel aastatel välja antud eraldi seisvates algkoolidele mõeldud aineprogrammides. Sõnastuses on küll erinevusi, kuid üldjoontes jäävad struktuur ja õppesisu samaks. Ilmselt on see tingitud asjaolust, et õpetajad teaksid, millised on õpilaste varasemad teadmised õppeainest. Lisaks on 1957/58 ja 1958/89. aastate laulmise aineprogrammides selgitatud, et erilist tähelepanu tuleb pöörata nendele õpilastele, kes on vähem musikaalsed või ei pea viisi, et ka nendes laulurõõmu tekitada. Sama aasta dokumentide IV klassi lõpus on kirjeldatud, millised on lõpetajate minimaalsed teadmised, mida samadel aastatel eraldi algkoolidele mõeldud aineprogrammides pole sätestatud.

1955–1958. aasta laulmise aineprogrammi struktuur on enamasti jaotatud järgmiselt: 1) laulmine (1955 „kooris laulmine“); 2) muusikaalaste oskuste ja teadmiste omandamine (meloodika ja tonaalsus; fraseerimine, dünaamika, tempo; harmoonia; vorm; muusika arenemislugu); 3) muusikakuulamine, 4) mängud ja liikumine muusika järgi; 5) koolikoor ja -orkester; muusikalised vabaharrastused ja 6) üldisi juhiseid (juhendeid). 1957/58 ja 1958/59 aineprogrammides on V–XI klassi õppesisu jaotatud täpsemalt õppeveerandite kaupa (Eesti NSV Haridusministeerium 1957b; 1958b).

Keskkoolidele mõeldud aineprogrammide õppesisu algab V klassi materjali selgitamisega. 1955/56 aasta laulmise õppesisu on sellele järgnevatel dokumentidest pisut põhjalikum, kuid selgitatakse siiski kvaliteetset hääle tekitamist ning puhta intonatsiooni välja arenemiseks vajalikku muusikateoreetilist materjali, mis järgnevates klassides keerukamaks muutub. Häälearendamise olulisusest annavad märku nõukogude perioodi aineprogrammides õppesisu kirjeldamisel detailideni seletatud hääle tekitamine (kiirhingamine fraaside vahel, laululine osavus, paika pandud hääleulatused, artikulatsiooni reeglid, diktsioon, kõlapuhas intonatsioon, dünaamiline paindlikkus, häälerühmade kõlaühtluse harjutamine, heliliste ja helitute konsonantide hääldamine, huulte intensiivne rakendamine). 1955/56. aasta aineprogrammides tuuakse IX klassides sisse neljahäälses kooripartituuris orienteerumine ja selles oma partii

leidmine. Järgmise aasta aineprogrammis muudetakse laulmise osa veelgi detailsemaks ning kirjeldatakse hääleregistrite „silumist“ heliredelite ja eriharjutuste laulmisel laskuvas suunas, pöörates erilist tähelepanu tooni mahedusele. Konkreetselt tuuakse ka välja helisevad ning helitud konsonandid ja ilmeka laulmislaadi kujundamine.

Õpitulemustega taotletakse ka noodist laulmise oskuse arendamist, kuid enamasti on selgitatud siiski laulmist noodi kaasabil. Tähelepanu pööratakse erinevate helistike käsitlemisele (kuni kahe, osades dokumentides kuni nelja võtmemärgiga paralleelhelistikud) ning nende moodustamisele laadi valemi²⁷ järgi. Teadmised rakendatakse praktikasse õpitud helistikes harjutuste laulmisega. Alates VII klassist tuuakse sisse ka bassivõti, intervallid ning selgitatakse konsonantsi ja dissonantsi mõisted. Kirjeldatakse transponeerimise vajadust ning seda harjutatakse lihtsamatel meloodiatel seni õpitud helistikes. VIII klassis lisatakse homofoonia ja polüfoonia mõisted ning nendega seoses muusikalise vormi analüüs (motiiv, fraas, periood, kahe- ja kolmeosaline vorm).

Muusikalugu eraldi kategooriana veel ei esitata, kuid sisuline materjal tuuakse lisaks häälearendamisele ja muusikateooriale aineprogrammidesse VI klassis. Laulmise teema lõppu on kirjutatud, et käsitlema peaks eesti heliloomingu aluseks olevaid rahvalaule ja pillilugusid. Täpsustavalt on välja toodud konkreetsed rahvapillid (kannel, torupill, roopill jne). Samuti on muusika kuulamise all palju materjali, mis selgitab muusikalugu, käsitledes näiteks väikevorme ja heliloojate elu. VII klassis lisatakse juba muusikainstrumentidega (keelpillid, puu- ja vaskpuhkpillid, löökpillid), orkestri- ja kooriliikidega tutvumine. VIII klassis tulevad juurde vokaalmuusika tähtsamad žanrid ning väiksemad instrumentaaltvormid. Selgitatakse lühidalt muusikakutuuri arenemist kuni 10. sajandini (mitmehäälsuse teke ja areng, noodikirja kujunemine). 1956/57. aasta aineprogrammi juurde on lisatud lause esimesest eesti üldlaulupeost ja „asjaarmastusliku“ koorilaulu kujunemisest. 1957/58. aineprogrammi VIII klassi muusika kuulamise all on selgitatud, et selle repertuaar on tihedas seoses instrumentide õpetamisega. Esimest korda esineb sõna „muusikaajalugu“ koos muusika kuulamisega 1955/56. aasta IX, X ja XI klassi õppesisu kirjeldamise juures, kuid järgnevate aastate (1956/57, 1957/58, 1958/59) aineprogrammides seda eraldi kategooriana ei esitata. Küll aga on muusikakuulamise soovitusliku repertuaari juurde lisatud repliigina, et iga vormi käsitlemisel tuleb teha sellele vastav iseloomustus koos sobiva muusikalise näite ning

²⁷ Laadi valem koosneb tervetest toonidest ja pooltoonidest ning on duurile (1, 1; ½; 1; 1; 1; ½) ja mollil (1; ½; 1; 1; ½; 1; 1) erinevad.

lühikävaatega antud vormi ajaloolisest arengust. Samuti on osa materjalist erinevate heliloojate kohta viidud kategooria „muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine“ alla. 1955. aasta dokumendis on väga põhjalikult kirjeldatud muusika arengulugu kuni 17. sajandini, 17. ja 18. sajandi ooperimuusikat ning ooperit 19. sajandil. Loetletud on konkreetset heliloojaid: Gioachino Rossini, Carl Maria von Weber, Richard Wagner, Giuseppe Verdi, Georges Bizet, Charles Gounod, Léo Delibes, Bedřich Smetana, Giacomo Puccini, Ruggero Leoncavallo ja Stanisław Moniuszko. Lisaks nimetatakse instrumentaalmuusikaga seotud järgmisi heliloojaid: François Couperin, Jean-Philippe Rameau, Domenico Scarlatti, Niccolò Paganini, Johann Sebastian Bach, Franz Joseph Haydn, Robert Schumann ja Ferenc Liszt. Detailsemalt kirjeldatakse Wolfgang Amadeus Mozarti ja Ludwig van Beethoveni elu ning loomingut koos konkreetsete teoste näidetega. Sama aasta X klassi õppesisu kirjeldamisel muutub muusikalugu veelgi põhjalikumaks ning seda selgitatakse heliloojapõhiselt. Täpsemalt eeldatakse järgmiste heliloojate elu ning loomingut selgitusi: Franz Schubert, Fryderyk Chopin, Georges Bizet ja Edvard Grieg. Vene muusikast Mihhail Glinka, Aleksandr Borodin, Modest Mussorgski, Nikolai Rimski-Korsakov ja Pjotr Tšaikovski.

1956/57. aasta IX klassis kirjeldatakse põhjalikult renessanssi ajastut, lisaks käsitletakse teemadena ka nooditruki levimist, ooperi tekkimist ja barokkmuusikat koos Johann Sebastian Bachi ja Georg Friedrich Händeliga. X klassis lisandub klassitsism, millega seoses tutvustatakse Franz Joseph Haydni, Wolfgang Amadeus Mozarti ja Ludwig van Beethoveni elu ja loomingut. Käsitletakse ka romantismi ajastu muusikat Franz Schuberti ja Robert Schumanni loomingut näitel. Kirjeldatakse rahvuslike koolkondade teket Mihhail Glinka, Fryderyk Chopini, Ferenc Liszti, Bedřich Smetana, Antonin Dvořáki, Georges Bizet'i ja Edvard Griegi loomingus. IX klassis antakse ülevaade muusikakultuuri arengu suurest tõusust Nõukogude Liidus järgmisi heliloojaid käsitledes: Reinhold Glière, Juri Šaporin, Sergei Prokofjev, Dmitri Šostakovitš, Aram Hatšaturjan, Dmitri Kabalevski, Ivan Džeržinski jt. Selgitatakse eesti muusikakultuuri arenemist ning vene klassikalise koolkonna mõjusid eesti muusikakultuurile, lisaks eesti laulupidude traditsiooni ja selle osa ühiskondlikus elus.

1957/58. ja 1958/59. aastate muusikaloo õppesisu käsitlemine on õppeveerandite kaupa jaotatud laulmise kirjelduse järel. 1957/58. aasta algab sissejuhatusega muusikalukku kuni keskajani, millele II õppeveerandil järgneb eesti muusika arenemislugu, rahvalaul ja selle liigid ning Eesti esimesed „asjaarmastajatest“ heliloojad (Aleksander Thomson, Aleksander Kunileid, Karl August Hermann, Friedrich Saebelmann). III veerandil lisatakse Eesti esimesed professionaalsed heliloojad ning selgitatakse Peterburi Konservatooriumi tähtsust. Käsitletakse

ka muusikaliste õppeasutuste loomist Eestis, Eesti oopereid ning heliloojad: Johannes Kappel, Aleksander Läte, Miina Härma, Konstantin Türrpu, Rudolf Tobias, Artur Kapp, Mihkel Lüdigi, Mart Saar, Juhan Simm, Artur Lemba, Heino Eller, Cyrillus Kreek, Adolf Vedro, Evald Aav. IV õppeveerandil antakse ülevaade Eesti kaasaegsest heliloomingust ning muusikakultuuri arengust nõukogude korra tingimustes (Eugen Kapp, Gustav Ernesaks).

1958/59. aineprogrammi kirjeldus algab I veerandil sissejuhatusega muusikalukku ning ülevaatega vanade kultuurrahvaste muusikast keskajani. Järgmiste õppeveerandite sisu on sama, kuid esinevad mõningad erinevused õppesisu jagamisel õppeveerandite vahel. 1957/58. ja 1958/59. aasta IX klassi õppesisu on sama, III õppeveerandil käsitletakse lisaks „Võimsa rühma“ heliloojaid ja nende panust ning IV õppeveerandile on lisandunud teemana ülevaade muusikakultuuri arengust pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni.

1953–1958 algkoolide aineprogrammid

1953–1958 aastate aineprogrammide analüüsist on näha esitatud õppesisu läbivat ühtlust. Sellest annab aimu asjaolu, et viie aasta jooksul pole algklasside õppesisu muudetud ning aineprogrammid on enamasti välja antud kordustrukkidena. Õppesisu esitamise erinevused seisnevad vaid struktuuris ja alakategooriates. Kõik aineprogrammid algavad seletuskirjaga, millele järgneb õppesisu kirjeldus klasside kaupa, kus iga klassi lõpus esitatakse ka lauluvara, mis on aastate lõikes pisut erinev. Alates 1955. aasta aineprogrammist on eraldi väljatoodud põhilauluvara ning täiendav lauluvara. Aastate lõikes on laulmiseks mõeldud repertuaar mõnevõrra erinev, kuid kannab läbivalt poliitilis-ideoloogilist joont. Aineprogrammid algavad tunnijaotusplaaniga, mis sätestab laulmistunni üks kord nädalas. Sisulises osas esineb terminite ja mõistete läbisegi kasutamist, mis aga ei mõjuta õppesisu mõistmist. Näiteks hääleulatuste kirjeldamisel kasutatakse 1953. aasta dokumendis absoluutsete kõrguste märkimisel tähtnimetusi, kuid sellele järgnevate aastate dokumentides on nimetustena käibel „do, re, mi“ jne. Õppesisu analüüsist selgub, et 1953. aasta dokumendis on II klassis selgitatud vaid 2-osalise taktimõõdule vastavalt marssimist ja viipamist, kuid järgenvates dokumentides on II klassi lisatud ka 3-osalise taktimõõdu kasutamine.

1953–1956. aastatel on ainesisu põhjalikumalt esitatud kui neile järgnevatel (1956/57–1958/59) aastatel. Ilmselt on mõistetud, et otstarbekam oleks õppesisu esitada pikema-ajaliselt ja kooliastmete kaupa, mis lubaks vastavalt klassikollektiivile õppesisu diferentseerida. Seda kinnitab ka asjaolu, et IV klassi õppesisu on nii struktuurilt kui ka õppesisu kirjeldamiselt sama nagu 1953., 1954. ja 1955. aasta dokumentides. See tähendab, et algkooli viimases klassis pidid

õpilased muusikaliste teadmiste ja oskustega olema jõudnud samade tulemusteni. 1955. aasta dokumendis tuuakse eraldi välja muusika kuulamise osa soovitusliku repertuaariga, mille juurde kuulub ka heliloojate tutvustamine. 1957/58 ja 1958/59. aasta dokumentides on III ja IV klassi laulmise õppesisu selgitatud täpsustavalt I, II, III ja IV õppeveerandi kaupa, mis erineb samuti varasemast praktikast.

1953. aasta aineprogrammi struktuur erineb sellele järgnevatest aineprogrammidest. Selle õppesisu, eelkõige muusikateooriat silmas pidades, ei ole nii detailselt klasside kaupa kirjeldatud. Võrreldes teistega, on I klassi programmis pisut põhjalikumad selgitused laulmise kohta ning õppesisu on struktureeritud metoodiliste juhistena:

- 1) koorilaul;
- 2) noodiõpetus;
- 3) tutvumine muusikateostega (muusika kuulamine);
- 4) üldisi juhiseid õppematerjali planeerimiseks, töö arvestamiseks ja laulutunni organiseerimiseks.

1954–1957 algkooli laulmise programmides sätestatakse, et üldharidusliku kooli muusikaline töö seisneb:

- 1) kooris laulmises;
- 2) muusikaliste teadmiste ja oskuste arendamises;
- 3) muusika kuulamises;
- 4) algkoolis kahes esimeses klassis ka liikumises muusika ja laulmise järgi.

Seletuskiri, millega aineprogrammid sel perioodil algavad (1955–1957, lisaks 1954) jaotub järgmisteks alakategooriateks:

- 1) metoodilised juhised;
- 2) hingamine;
- 3) häälemoodustamine ja diktsioon;
- 4) intonatsioon ja ansambliline ühtlus.

1954/1955 aineprogrammis esitatakse klasside kaupa üldine seletus, mis hõlmab laulmise õpetamist ning ka muusikalisi teadmisi-oskuseid, kuid eraldi struktuuri kategooriana on esitatud vaid lauluvara.

1955/1956 loetletakse klassides järgmised kategooriad:

- 1) lauluvara;
- 2) muusika kuulamine;
- 3) liikumine (kahes esimeses klassis).

1956/1957. aasta dokumendis on samuti õppesisu kirjeldatud klasside kaupa, kuid alakategooriatena on esitatud:

- 1) laulmine (põhi- ja täiendav lauluvara);
- 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine;
- 3) muusikakuulamine (soovituslik repertuaar muusika kuulamiseks);
- 4) liikumine (kahes esimeses klassis)

1957/1958. õppeaastaks mõeldud aineprogrammi õppesisus esineb kategooriate osas võrreldes varasemaga erisusi. Laulmise kategooria asemel on selgitus laulude õpetamisest ning alapeakirja all on toodud põhilauluvara. I ja II klassis on lisaks muusika kuulamisele eraldi esitatud ka liikumise kategooria. III ja IV klassi õppesisu selgitustesse jääb vaid 1) põhilauluvara ja 2) muusika kuulamine.

1958/1959. aastaks mõeldud aineprogramm on varasematega sisult sama, kuid struktuuri on tagasi toodud liikumise kategooria I ja II klassis. 1959/1960. aasta aineprogramm on varasematega võrreldes veidi erineva struktuuriga. Seletuskirjas on metoodilised juhised, millele järgneb konkreetselt „laulmine“, mis jaguneb alakategooriateks:

- 1) hingamine;
- 2) hääle moodustamine ja diktsioon;
- 3) intonatsioon ja ansambliline ühtlus;

Kooris laulmine on asendunud lihtsalt laulmisega ning liikumise juurest on kadunud täpsustus I ja II klassi kohta. Õppesisulisi suuri muudatusi algkooli aineprogrammides neil aastail (1953–1958) ei olnud.

Algkooli ja (alates 1966 algklasside) programmid 1960–1970

1961/62., 1964/65., ja 1965/66. aastate aineprogrammid muusikalises kasvatuses on struktuurilt ülesehitatud sarnaselt nõukogude perioodi varasematele dokumentidele (Eesti NSV Haridusministeerium 1961a; 1963; 1965). Algkooli aineprogrammidesse kuuluvad kõik sel ajal õpetatud ained, mille õppesisu kirjeldamine algab seletuskirjaga aine eesmärkide tutvustamisest. Muusikalise kasvatuses seletuskiri jaguneb omakorda järgmisteks osadeks:

- 1) metoodilised juhised;
- 2) hindamine;
- 3) hääle moodustamine ja diktsioon;
- 4) intonatsioon ja ansambliline ühtlus.

Õppesisu on jaotatud konkreetsemalt klasside kaupa ning koosneb järgmistest alakategooriatest:

- 1) laulmine ja hääle arendamine;
- 2) muusika-alased teadmised ja oskused;
- 3) põhilauluvara;
- 4) liikumine (I ja II klassis);
- 5) muusika kuulamine

Õppesisu keskendub laulmisele, mida toetab põhjalikult kirjeldatud muusikateooria. Samuti aitab paremale laulmisoskusele kaasa analüütiline muusika kuulamine ja muusika järgi liikumine, mille kaudu tunnetatakse kehaliselt muusikalisi väljenduvahendeid. Ainetundide arv on I klassis 70 ning II–IV klassini 35 tundi nädalas. Seega on I klassis muusikaõpetuse tunde kaks ning alates II klassist üks kord nädalas. Alates 1966/67. aastast ei esitata programmide alguses enam õppeplaani, mis sätestas ainetundide arvu nädalas. Võib eeldada, et see jätkus varasemale sarnaselt ehk I klassis kaks ja edaspidi XI klassi lõpuni üks ainetund nädalas. Õppeaja ehk tundide arvu vastavus tunnijaotusplaanis ning aineprogrammis sisu kirjeldamisel pole alati täpne. Seega ei saa olla täiesti veendunud, et algklassides (alates II klassist) piirduti vaid ühe muusikaõpetuse tunniga nädalas (Eesti NSV Haridusministeerium 1966a).

1966/67. õppeaastaks välja antud aineprogrammid erinevad nime poolest, kuna pealkirjas kasutatakse algkooli asemel nüüd sõna „algklassid“. Seletuskiri on endiselt samasuguse sisu ning struktuuriga nagu eelnevates dokumentides. Ka õppesisu on esitatud endiselt klasside kaupa, kuid struktuur on pisut täpsemalt kategoriseeritud ning sisaldab uusi alapealkirju. Alustatakse laulmise ja hääle arendamise ning põhilauluvaraga, kuid muusika-alased teadmised ja oskused on omakorda jaotatud: 1) taktimõõt, 2) helivältus ja 3) helikõrgus ning sõrendatult on esitatud esmakordselt muusikahariduslikud mõisted. III klassis on muusikaalaste teadmiste ja oskuste kategoorias lisaks taktimõõdule, helivältustele ja helikõrgustele ka eraldi helilaad ning dünaamika (IV klassis lisatakse dünaamika juurde agoogika). Sellele järgneb esmakordselt alapeatükk „nõudmised I klassi lõpetajale“ pärast mida selgitatakse muusika kuulamist koos soovitatava repertuaariga. III klassi lõpetaja

nõudmiste juures on välja toodud ka „laulud noodist laulmiseks“ Riho Pätsi III klassi lauliku põhjal. IV klassi lõpetaja nõudmiste juures on sama kategooria, kuid neid on soovitatud õpetada Helle Luki IV klassi lauliku abil.

Huvitava asjaoluna on algklasside muusika programmi lõppu pandud relatiivse süsteemi kasutamise jaoks mõeldud käemärkide pilt koos Heino Kaljuste loodud silpidega, kuid õppesisu kirjeldamisel sellest veel ei räägita. Laulude õppimisel selgitatakse küll kõrgemate, madalamate helide eristamist kuulmise järgi ning nende kõrguste ja liikumise (astmeline, hüplev jne) käega kujutamist õhus. Silpidena on kasutusel „do, re, mi“ jne., kuid õppesisu kirjeldusest on aru saada, et igale silbile on siiski määratud oma käemärk, seega ei ole veel tegemist relatiivse süsteemiga. Näitena võib tuua I klassi õppesisu muusikaalaste teadmiste ja oskuste kirjeldamise helikõrguse lõigust 2. punkti, mis ütleb „Helide sol, mi, la, do tundmaõppimine kuulmise ja noodipildi järgi ning nendele helidele vastavate käemärkide kasutama õppimine. Helide tundmaõppimisel lähtutakse mažoorse helistiku 5. ja 3. astmest – sol, mi. Järgnevalt lisandub 6. aste la, siis 1. aste do.“. Laulmise õpetamine on varasemalt veelgi põhjalikum, kuna ette on antud isegi hääleharjutused, soovituslikud kõrgused ning väga detailne tooni tekitamise õpetus.

1967/68 õppeaastaks välja antud algklasside aineprogrammid käsitlevad erinevate õppeainete sisu I–IV klassini. Samal aastal esitati ka kaheksaklassilistele koolidele mõeldud aineprogrammid eraldi brošüüridena, millest muusikalise kasvatuse dokument käsitleb õppesisu I–VIII klassini. Võiks eeldada, et I–IV klassi õppesisu on mõlemas dokumendis dubleeritud, aga erineb oma mahult ja sõnastuselt.

1967/68 õppeaastaks välja antud „Algklasside programmid“ algab seletuskirjaga, mis koosneb sarnaselt eelnevatele, kahest osast:

- 1) metoodiline seletuskiri;
- 2) I–IV klassi programm (õppesisu).

Esmakordselt on seletuskirja sissejuhatuses selgitatud ka erinevus varasema programmiga. Selle kohaselt esitab 1967/68. õppeaasta programm õpetajatele uusi nõudeid. Esiteks suurendatakse algklasside osas ainemahtu, see tähendab, et noodiõpetus algab juba I klassist ning lisaks kasvatatakse sisulist sügavust, mille järgi on esitatud põhjalik loetelu erinevatest nõuetest õpilaste võimete arendamise kohta. Kahjuks ei ole antud dokumendis õppeplaani, milles oleks sätestatud ainetundide arv nädalas. Kui varasemalt on tundide arv kirjeldatud mõningatel juhtudel teksti sees, siis siin selle kohta viited puuduvad. Selgitatakse ka, et

konkreetsse aineprogrammi järgi töötamisel tuleb silmas pidada asjaolu, et selle õppeaasta jooksul pole võimalik igas klassis saavutada nõutud taset (erandiks I klass), kuna varasemalt on laulmist õpetatud teisi meetodeid kaustades. Õppesisu kirjeldamise mõttes on konkreetne dokument sarnane samal aastal välja antud kaheksaklassiliste koolide aineprogrammiga, mis samuti käsitleb õppesisu I–IV klassini. Algklasside programmis on igale klassile mõeldud sisukirjelduses täpsustavad metoodilised juhised, mis on olemas ka dokumenti sissejuhatavas seletuskirjas.

1968/69. aastal välja antud algklasside programmi näol on tegemist kordustrükiga. Muudatused seisnevad vaid aastaarvude muutmises. Lisaks on seletuskirjas mainitud, et 1968/69 õppeaastal pole võimalik III ja IV klassis veel saavutada programmis nõutud taset (varasemalt oli see üldistavalt kõikide klasside kohta). See näitab jällegi, et relatiivsele süsteemile üleminek toimub järk-järgult. Erinevus on ka kirjanduse osas, kus 1968/69. aasta aineprogrammis soovitatakse kasutada Riho Pätsi ja Heino Kaljuste „Jo-le-mi“ laulikut I–II klassile, kuid 1967/68. õppeaastal lugeda ajalehest „Nõukogude õpetaja“ „Kool ja muusika“ rubriiki ning Riho Pätsi raamatut „Muusikaline kasvatus üldhariduskoolis“ (1962).

1969/70. õppeaastaks välja antud algklassidele mõeldud aineprogrammi seletuskirja sissejuhatuses on öeldud, et A variandiga (ehk absoluutses süsteemis) on lubatud töötada vaid nendes klassides, kus pole uut laulikult veel kasutusele võetud. I ja II klassis peab aga õpetama relatiivses süsteemis ehk B variandiga ning selle tulemused kajastuvad ka lõpetajate nõudmistes. Viimasest võib järeldada, et üleminek relatiivsele noodiõpetussüsteemile algklassides oli edukalt rakendunud. Helikõrguse kirjeldamise juures selgitatakse, et lapsi tuleb õpetada eristama kõrgemaid ja madalamaid helisid ning nende kõrgusi käega õhus kujutama. Lisaks on oluline astmete tundma õppimine nii kuulmise kui ka noodipildi järgi. Üldiselt võib täheldada, et relatiivsele süsteemile üleminek toimus vahemikul 1966–1970. See on üsna loogiline, arvestades et algklasside tsükkel kestab samuti neli aastat. Huvitava asjaoluna selgub aineprogrammide analüüsist, et kahe erineva süsteemi valikuline kasutamine tuuakse uuesti tagasi 1969/70. õppeaasta aineprogrammi. Selles dokumendis algab see III klassist ning kestab läbivalt VIII klassini.

Järjepidevalt tegeleti muusikahariduse arendamisega ning metoodiline ja koolirakenduslik õppekirjandus käis aineprogrammide uuendustega kaasas. Nii on erinevate kordustrükkide kirjeldustes lugemiseks soovitatud materjal mõneti erinev. Samuti leidub erinevusi klassi lõpetamise nõudmistes, kuid õppekava teooria ja praktika mõistes see dünaamilisi muudatusi ei näita. Pigem on tegemist marginaalsete erinevustega, näiteks 1968/69 õppeaastal on I klassi

lõpetajal vaja osata kümme laulu, kuid järgmisel aasta hoopis seitse laulu peast (Eesti NSV Haridusministeerium 1968). Laule, mida aasta jooksul õpitakse, on varasemas dokumendis 25–35, kuid kaks aastat hiljem välja antud aineprogrammis 13–15.

Laulmise õpetamiseks kasutatakse algklassides 1969/70. õppeaastal vaid relatiivset süsteemi, mistõttu on õppetulemuste kirjeldamisel ära jäetud absoluutse süsteemiga seotud materjal. Vähendatud on ka muusika kuulamiseks mõeldud palade arvu, näiteks varasema nelja laulu asemel moodustavad nüüd muusika kuulamise repertuaari kolm kuni neli laulu. Lisaks täpsustatakse mõningal juhul heliplaadilt kuulamiseks mõeldud materjali, mis annab aimu ka füüsilise õppekeskkonna arenemisest, sh muusika taasesitamiseks mõeldud tehniliste vahendite võimalustest üldhariduskoolides. Samuti on suurvormide (alates VIII klassist) kuulamise juures täpsustatud, et õpetaja peab valima ainetundi sobiva lõigu ning tervikteosega tutvutakse pärast ainetunde muusikaringis. Ka siit on võimalik järeldada, et klassiväline muusikaline tegevus (koorid, ansamblid, orkestrid, ühiskuulamised jt) toetasid jõudsalt kooli muusikalist kasvatust variõppekavana.

1960–1970 keskkooli ja kaheksaklassiliste koolide programmid

1960/1961. aastal Eesti NSV haridusministeeriumi välja antud „Keskkooli muusikalise kasvatusprogrammi I–IX klassile“ on katseprogramm (Eesti NSV Haridusministeerium 1961b). Need anti tavaliselt välja siis, kui sooviti midagi muuta või katsetada (näiteks koolikorraldust mõjutanud määrused, seadused, uus õppevara vms). Suurim muudatus seisneb aga hoopis aineprogrammi pealkirjas, kus varasem „laulmine“ on asendatud „muusikalise kasvatusprogrammi“.

1960. aastal aastatel välja antud aineprogrammid on sarnased neile eelnenud 1950. aastate dokumentidega. 1960. õppeaastaks esitatud aineprogramm algab seletuskirjaga, mille kategooriad on pisut täpsemad ja nendes kirjeldatakse:

- 1) laulmine (hääle arendamine, kooslaulmine);
- 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine (meloodika ja tonaalsus, fraseerimine, dünaamika ja tempo, harmoonia);
- 3) muusika kuulamine;
- 4) mängud ja liikumine muusika järgi;
- 5) koolikoor ja -orkester; muusikalised vabaharrastused;
- 6) üldisi juhendeid.

Õppesisu jaotatakse klasside kaupa ning muudetud on ka tundide arvu, mis varasemates dokumentides sätestatud 66 nädalatunni (I–IV klassini) asemel on I klassis 70 ainetundi ning alates II klassist 35 tundi nädalas. Klasside kaupa esitatud õppesisus selgitatakse, kuidas korraldada laulmist, liikumist ja muusika kuulamist. Laulmise juures on sarnaselt varasemate aastate dokumentidele väga detailne selgitus (õige hingamine, distsiplineeritud laulmine, selge diktsioon, korralik sõnade hääldamine jne) ning antakse ette põhilauluvara, mis koosneb enamasti eesti rahvaviisidest. Liikumise alakategoorias peetakse oluliseks muusika tunnetamist liikumise kaudu (tempo, karakter, dünaamika jne). Muusika kuulamise alakategoorias eeldatakse, et õpetaja oskab mängida või laulda erinevaid lastelaule, et õpilased saaksid esituse põhjal tähelepanekuid teha. Muusika kuulamise kaudu õpetatakse lapsi analüütiliselt kuulama ning antakse ette ka soovituslik repertuaar. Alates III klassist kaob eraldi kategooriana „liikumine“ ning õppesisu kirjeldamine jaotatakse õppeveerandite kaupa. Enamasti koosneb III klassist alates muusikaline õppesisu muusikateooriast, mille kaudu toimub süstemaatiline töö, et saavutada laulmisel ilus toon. Samuti on III klassis muusika kuulamise juurde lisatud, et oluline on heliteose iseloomuga tutvumine vestlemise kaudu (V klassis arutletakse ka kuulatud teoste muusikavormide ja nende autorite üle). IV klassi IV õppeveerandi lõppu on lisatud ka lõpetamiseks vajalikud minimaalsed teadmised. VII klassis lisatakse õppesisu kirjeldamise juurde üha enam muusikaloolist materjali (muusikainstrumendid, pilliliigid, orkestri- ja kooriliigid), mida oleks võimalik ka muusikaliselt demonstreerida.

Muusikalugu on vanemates klassides põhjalikumalt selgitatud ja VIII klassi õppesisu kirjeldamise alguses on öeldud, et laulmisele ning muusikaalastele teadmiste ja oskustele tuleb tunnis keskenduda umbes 25–30 minutit, mis IX klassis väheneb 20–25 minutile. Ülejäänud tund peaks kuluma muusikavormidega tutvumisele ning muusika kuulamisele. Selleks ajaks on õpilastel ilmselt välja kujunenud viisipidamine, kvaliteetne tooni tekitamine ning ansambliline ühtlus. Samuti võib muusikaloo mahu konkretiseerimine olla seotud juba omandatud muusikateoreetiliste teemade kordamise ning häälemurde perioodiga. Muusikateoreetilisest materjalist lisatakse VIII klassis bassivõti, millega seoses käsitletakse nootide asukohti noodijoonestikul ning õpitakse orienteeruma kolmehäälses kooripartituuris. IX klassi õppesisu on jaotatud sarnaselt varasematega õppeveerandite kaupa, kuid nüüd on muusikaloo maht palju suurem ning kirjeldused detailsemad. Sellest annab aimu teemade jaotus ainetundide kaupa ja täpsem sisuline selgitus. IX klassi õppesisu kirjelduse lõppu on esmakordselt märkusena sõrendatult „muusikalugu“. Enamasti on iga muusikaajaloolise teema juurde lisatud ka materjal muusika kuulamiseks ja laulmiseks. Näiteks 1960. aasta keskkooli

muusikalise kasvatuse aineprogrammis on IX klassi I õppeveerandi juures II teemana selgitatud nii:

„II teema (2 tundi)- Barokk-ajastu muusika. Suuremad muusikavormid. Vabama ainekäsitletluse mõjule pääs. Lühiülevaade J. S. Bach'i elust ja loomingust. Lühiülevaade G. F. Händeli loomingust.

Muusikaline materjal teema käsitletluse juurde:

1. J. S. Bach – Prelüüd ja fuuga g-moll
2. J. S. Bach – Inventsioon F-duur
3. J. S. Bach – Toccata ja fuuga d-moll (orelile)
4. G. F. Händel – Largo oop. „Xerxes“.

Üldiste teemadena käsitletlakse IX klassi I õppeveerandi muusikaloolise materjalina järgmist: sissejuhatus muusikalukku, muusikakultuuri areng 19. sajandil, vanade kultuurrahvaste muusika (Hiina, India, Kreeka), feodaalühiskonna muusikakultuur, mitmehäälsuse arenemine, renessanssajastu muusikakultuur, ilmaliku muusika tõutuperiood, polüfoonilise muusika areng, lühiülevaade Johann Sebastian Bach'i ja Georg Friedrich Händeli elust ja loomingust, feodalismi vastase demokraatliku liikumise kasv 18. sajandil, kodanliku kultuuri tekkimine, mis sai klassikalise muusika aluseks ja selle arengulugu, tsükliliste suurvormide tekkimine ning lühiülevaade Franz Joseph Haydni loomingust.

II õppeveerandil lisatakse Wolfgang Amadeus Mozarti elu ja looming, muusika Prantsuse revolutsiooni (tollal nimetati seda Prantsuse kodanlikuks revolutsiooniks) perioodil, patriootilised laulud ühiskondliku kasvatuse tegurina, muusika demokratiseerumine, Ludwig van Beethoveni elu ja looming ning Prantsuse revolutsiooni mõjutused tema loomingus. III õppeveerandil käsitletlakse romantismi muusikas (19. sajand), programmilise muusika tekkimist, soololaulu kujunemist ning lisatakse lühiülevaade Franz Schuberti ja Robert Schumanni elust ning loomingust. IV õppeveerandil kirjeldatakse Georges Bizet, Bedřich Smetana, Antonin Dvořáki, Edvard Griegi ja Jean Sibeliusi elu ja loomingut.

X klassis käsitletlakse muusikaloos vene klassikalist ja nõukogude rahvaste muusikat. Täpsemalt selgitatakse I õppeveerandil vene muusika arengut kuni 18. sajandi lõpuni, sh vene rahvalaulu, Mihhail Glinka ooperit „Ivan Sussanin“ ja vene sümfoonilist muusikat. II veerandil lisatakse vene muusika 19. sajandi II poolel ja selle suur areng ning tõus. Lisaks käsitletlakse Peterburi ja Moskva konservatooriumide teket ning nende panust. Tutvustatakse Anton Rubinsteinini ja „Võimsat rühma“, võitlust rahvalikkuse ja realismi eest vene muusikas,

Aleksandr Borodini ooperit „Vürst Igor“, Modest Mussorgski ooperit „Boriss Godunov“ ja Nikolai Rimski-Korsakovi loomingut. III õppeveerandil on teemade hulgas Pjotr Tšaikovski „Jevgeni Onegin“, Sergei Rahmaninov, nõukogude muusika areng pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni, revolutsiooniline laul, nõukogude masslaulu areng (Issaak Dunajevski, Vano Muradeli, Anatoli Novikov, Serafim Tulikov, Vassili Solovjov-Sedoi), nõukogude ooperi areng ja kaasaegsed teemad nõukogude ooperis. IV õppeveerandil aga Sergei Prokofjevi, Dmitri Šostakovitši, Aram Hatšaturjani, Reinhold Glière'i, ja Dmitri Kabalevski elu ning loomingut.

XI klassi õppesisu kirjeldamise sissejuhatavas osas on öeldud, et kooli lõpuks peab õpilane tundma kogu kooli õppekavas²⁸ olevat muusikateoreetilist materjali. Lisaks peavad õpilased suutma orienteeruda neljahäälses kooripartituuris ning oskama laulda lihtsamaid laule nii viuli- kui ka bassivõttes. Muusikaajaloos käsitletakse eesti muusika arengulugu ning IV õppeveerandil tehakse lühikokkuvõtte seni omandatud teadmistest muusika ajaloos ning korraldatakse muusikapalu IX ja X klassi programmist. Täpsemalt käsitletakse I õppeveerandil eesti rahvalaulu, selle tekkimist, liike ja arengut; laulukooride ja puhkpilliorkestrite teket, rahvusliku liikumise tõusu, esimest üldlaulupidu ning esimesi asjaarmastajast heliloojaid. Lisaks tutvutakse esimeste professionaalsete heliloojatega Peterburi Konservatooriumist (Johannes Kappel, Miina Härma, Konstantin Türrpu), antakse ülevaade Miina Härma elust ja loomingust ning koorikultuuri ja instrumentaalmuusika arengust. II veerandil selgitatakse Artur Kapi, Mihkel Lüdigi ja Mart Saare elu ning loomingut. Lisaks kirjeldatakse instrumentaalmuusika edasist arengut seoses Heino Elleri ja Artur Lemba elu, loominguga ning pedagoogilise tegevusega. Räägitakse ka kodanliku Eesti muusikakultuurist, pidades selle all silmas maailmasõdade vahelist Eesti Vabariigi aega ja VIII—XI laulupidusid, Eesti ooperi arengulugu ning Evald Aava ooperit „Vikerlased“. III õppeveerandi teemad on järgmised: murrang Eesti NSV muusikaelus seoses nõukogude korra taaskehtestamisega 1940. aastal ja Nõukogude Eesti heliloojate tegevus Suure Isamaasõja perioodil nõukogude tagalas. Lisaks käsitletakse Nõukogude Eesti ooperi- ja balletiloomingut, antakse ülevaade Eugen Kapi elust ja keskendutakse ooperile „Tasuleegid“. Programmi kuulub ka Gustav Ernesaksa elu, looming ja eraldi ooper „Tormide rand“ ning instrumentaalmuusika areng Nõukogude Eestis, millega

²⁸ Õppekava all on siin ilmselt silmas peetud aineprogramme, kuna õppekava tervikdokumendina nõukogude perioodil ei eksisteerinud ja selle kohaseid termineid on kasutatud juhuslikult.

seoses räägitakse täpsemalt Artur Kapi, Heino Elleri, Villem Kapi, Eugen Kapi ja Eino Tamberg elust ning loomingust.

Järgmisel aastal (1961) ilmus uus katseprogramm I–IX klassidele, kus on muudetud dokumendi pealkirja (ära on jäetud „keskkool“) ning olulisim muudatus seisneb selles, et seletuskirja juurde on lisatud seitsmenda kategooriana esmakordselt „hindamine“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1961b). Õppesisu kirjeldused esitatakse klasside kaupa ning on nüüd jaotatud täpsemateks kategooriateks. Näiteks I klassis laulmine ja hääle arendamine, muusikalased teadmised ja oskused, põhilauluvara, liikumine (I ja II klassis) ning muusika kuulamine. VII klassi õppesisu kirjeldamisele lisatakse peale muusika kuulamist esmakordselt ka eraldi „materjal lauluvormi käsitlemiseks“, kuid see kehtib vaid konkreetsetes klassis. Sellele eelnevas, 1960. aasta katseprogrammis oli muusikalugu vaid sõrendatud kirjas esitatud, kuid nüüd on see konkreetsete alakategooriana välja toodud. Esinevad küll marginaalsed muudatused struktuuris, kuid õppesisu selles dokumendis varasemast ei erine.

Järjekordne kaheksaklassilisele koolile välja antud aineprogramm muusikalises kasvatuses ilmus 1966. aastal. Selleks ajaks oli Ungaris peetud ISME konverentsist möödunud kaks aastat ning sealt saadud ideid, mis puudutasid eelkõige relatiivset meetodit, sai hakata rakendama ka Eesti NSV-s. Samal (1966) aastal välja antud algklassidele mõeldud muusikalise kasvatusa aineprogrammides on relatiivsetest käemärkidest vaid skeem koos astmenimedega. Kaheksaklassilistele koolidele mõeldud dokumendi alguses on aga põhjalik metoodiline seletuskiri, mis puudutab juba relatiivset noodiõpetust.

Kogu kaheksaklassilisele koolile mõeldud dokument (1966/67. õppeaastaks) on varasemast põhjalikum ning koosneb 87-st leheküljest. Selle esimene suurem alapealkiri on „klassisisene muusikaline kasvatustöö“, mis algab detailselt laulmise, hääle ja lauluvõime arendamise selgitamisega. Oluline on, et laulu õppimist alustatakse laulu tutvustamisega, välja arvatud siis, kui laulu õpitakse solfedžeerimise kaudu. Enne laulu õpetamist selgitatakse laulu meeleolu, karakterit, selle väljendusvahendeid jms, et õpilased saaksid aru laulu emotsionaalsest sisust. Sellise detailse selgitamise kaudu mõistavad õpilased, et muusikal on alati midagi öelda. Laulude õpetamine on väga detailne, kuna muusikalise kasvatusa aineprogrammides soovitakse juurutada süsteemselt Ungari eeskujul Zoltán Kodály relatiivset noodiõpetust. Tegemist oli tol ajal meie koolides uue metoodikaga, mille jaoks polnud veel õppematerjale jõutud valmistada. Seega pidid muusikalist kasvatust käsitlevad aineprogrammid, mille järgi koolides õpetatakse olema väga põhjalikud. Aineprogrammide koostajad on mõistnud, et üleöö muudatused ei toimu ning üleminek relatiivsele süsteemile peab olema järkjärguline. Seetõttu

on laulmise õpetamiseks muusikalise kasvatuses metoodilises seletuskirjas antud kolm võimalust. Esiteks on võimalik õpetada laulu õpetaja hääle ja instrumendi järgi ehk kuulmise kaudu. Selle juures selgitatakse ka võimalusi fraasi haaval õpetamiseks. See tähendab, et sõnad ja viis omandatakse üheaegselt õpetaja ettelaulmise järgi ning selline meetod on sobilik pigem lühemate laulude õppimiseks.

Teiseks variandiks on laulu õppimine käemärkide, nootide ja noodinimede (astmenimede) järgi. Seda võimalus saab kasutada I ja II klassis lihtsamate laulude, eriti nende, mille viis liigub juba teada olevatel helidel (nt pentatoonika). Seda meetodit kasutades ei tutvustata lastele varasemalt laulumeloodiat, sest et viis õpitakse käemärkide, noodi või astmenimede järgi, millele hiljem lisatakse laulusõnad.

Kolmandaks variandiks laulude õpetamisel on nende õppimine kuulmise järgi, kus osa jõukohasest materjalist õpitakse noodist. See tähendab algklassides absoluutse süsteemi kasutamist, kuid eeldab enne tundi sobivate laulude tahvlile kirjutamist. Kasutama peab Domžoori, kuid laulmisel jäädakse siiski helikõrgusesse, mis on õpilastele sobiv.

Ungari eeskujul on üha enam hakatud laulmise õppesises selgitama ka rahvalaulude olulisust laste muusikalises arengus. Laulmise juurde on konkreetse klassi lõpuks esitatud pähe õpitud laulud ning nende hulgas on eraldi ära märgitud eesti rahvalaulud. Samuti esineb kohustuslikus repertuaaris ungari rahvalaule, mida on ilmselt relatiivse süsteemi rakendamiseks sobilikuks peetud.

Hääle arendamise juures kirjeldatakse, kuidas saavutada laulude sisule vastav kunstiline ettekanne. Selleks on vaja õpilastele selgitada õiget laulmise tehnikat, mis algab korraliku kehahoiu, õige ja otstarbeka hingamise ning selge diktsiooniga. Hingamine ja diktsioon on selgitatud, kasutades anatoomilisi termineid ning eraldi tuuakse välja ka häälekujunduslik töö. Lisaks manitsetakse, et tuleb hoiduda forsseerimisest ja sellistest lauludest (helistikest), mis pole lastele sobivad. Vältima peab ka valjuhäälsel laulmist ning ülepingutust, kuna sellised tegevused kahjustavad häält. Seejuures on oluline, et muusikaõpetaja enda hääle ja laulutehniline meisterlikkus oleksid laitmatud. On ka mainitud, et parimaid tulemusi intonatsioonilise puhtuse juures saavutatakse siis, kui õpetajal on tahet ja aega ka klassiväliseks lisatööks. Eriti puudutab see I ja II klassi õpilasi, kuna selles vanuses on nad arengupsühholoogiliselt vastuvõtlikumad. Seletuskirjas käsitletakse ka laulu arengut pidurdavaid tegureid, milleks võivad olla lisaks ruumiakustikale ja liiga valjudele

instrumentidele ka meesõpetaja madal hää, millest muusikaliselt vähemarenenud õpilastel on raske tuge leida. Sellisel juhul on meesõpetaja hää soovitatud asendada instrumendiga.

Esimest korda tuuakse 1966/1967. õppeaasta kaheksaklassiliste koolide muusikalise kasvatusprogrammi seletuskirja kolmanda punktina kategooria „muusikalise kuulamise ja lauluvõime arendamine (töö muusikalises arengus mahajäänud õpilastega)“. Selle alakategooria lisamise eesmärgiks on ilmselt asjaolu, et nõukogude koolis pidid kõik lapsed oskama laulda, kuna see teenivat suuremat poliitilist eesmärki. Sellel olid ka varjatult head küljed, sest selline korraldus tekitas õpilastele võrdsed võimalused musitseerimiseks. Tagasihoidlikumate võimetega õpilastele tuli selleks anda lihtsamaid ja lastepärasemaid laule ning kasutama nende tunnetustegevust arendavaid harjutusi. Järgnevalt selgitatakse põhjalikult millised intervallid ja millises järjekorras sobivad õppetöoks muusikaliselt vähemvõimekate õpilastega. Need kirjeldused on nõukogude perioodile omaselt detailsed ning hõlmavad ka (arengu)psühholoogilisi põhjendusi, mille kohaselt on näiteks nõrgema kuulmismeele toetamiseks vaja kasutada lihasmälu ja nägemismeele abi. Lisaks tuleb aktiveerida õpilaste tunnetustegevust, mille kohaselt on vaja sõnade õppimiseks rakendada erinevaid liigutusi. Kasutatakse ka diferentseeritud laulmist, kus muusikalises arengus mahajäänud õpilased laulavad kaasa vaid sellistel lõikudel, mis sobivad nende hääleulatuse ja lauluvõime arengutasemega.

Muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine peab olema tugevalt seotud elava musitseerimisega, mis tähendab, et teooria õppimine ei tohi olla lahutatud musitseerimisest. Muusika-alased teadmised ja oskused on jaotatud eraldi kategooriatesse: 1) taktimõõt; 2) helivältus ja 3) helikõrgus.

I klassis lähtutakse rõhuliste ja rõhutute taktiosade eristamisest kuulmise järgi ning tunnetatakse neid liikudes (marssides), mille kaudu on õpilastel võimalik määrata taktimõõt. Seda tehakse I ja II klassis ning kui vaja, siis ka järgmistes klassides, kui kuulmise järgi ei suudeta endiselt helisid eristada. Meetrumi tunnetamisele aitavad kaasa ka matkimisliigutused, mida I ja II klassis laulude saateks tehakse. Olulisim pole alati see, mis välja tuleb, vaid hoopis laste initsiatiiv, oma improvisatsioon ja rõõm liikumisest. Nooti õpitakse jälgima juba I klassis, mistõttu on oluline, et ka taktimõõt omandatakse võimalikult vara. I ja II klassis märgitakse taktimõõt vaid löökide arvu järgi, kuid III–V klassis lisatakse ka murrujoon. Selles vanuses tunnevad õpilased murdarve ning seega saab ka taktimõõdu tähiseks murdarv ning teemade hulka lisatakse kaheksandiktaktimõõdud.

„Helivälvuste“ pealkirja alla on koondatud kõik teemad, mis puudutavad rütmialast tööd, mille eesmärgiks on õpilaste rütmitaju ja rütmialase kirjaoskuse omandamine. Seal selgitatakse, et paremaid tulemusi saavutatakse siis, kui omavahel ühendatakse nii rütmisilbid kui ka rütmisõnadega lugemine, selle plaksutamine, koputamine, rütmipillidel mängimine ning rütmiline liikumine. Konkreetselt on välja toodud ka tabel rütmisilpide (ta rütmisõnades oli ta-ra) ja rütmisõnadega, millele järgnevad näited mitmehäälsetest rütmiharjutustest, rütmikaanonitest ja rütmipüramiidist²⁹. Alates V klassist tutvustatakse läbi laulude õpilastele ka triooli ning süntaksoopi. Sarnaselt taktimõõdu alapeatükile on ka siin kirjeldatud, miks töö rütmidega ei tohi muutuda eesmärgiks omaette, vaid muusikalise väljendusvahendina peab see olema üks laulu väljendamisviise. Helikõrguste kategoorias on selgitatud kaht erinevat varianti ning need on tähistatud vastavalt A ja B tähtedega. A variant on mõeldud õpetajatele, kes tahavad töötada absoluutses süsteemis (do-re-mi- süsteem) ning B variant on mõeldud neile, kes soovivad töötada relatiivse solfedžeerimise baasil. I ja II klassis kasutatakse laulmise õpetamisel põhiliselt pentatoonilist helilaadi, mis välistab õpitava materjali liigse mahu. Oluline on, et õpilased saaksid neis klassides selgeks helide vahelised suhted ning oskaksid neid kuulmise ja noodi järgi eristada. Nagu varasemate kategooriate juures on ka siin näited helide vahelistest suhetest konkreetse noodinäitena välja toodud (mudellaulud).

Helisuhete omandamiseks on võimalik kasutada erinevaid meetodeid. Esiteks laulmine käemärkide järgi, kus on võimalus laulda kas noodi- (do-re-mi) või astmenimedega (JO-LE-MI). Õpilased peavad omandama käemärkide kasutamise ja neid iseseisvalt kujutama. Teiseks on võimalik laulda noodi järgi laulikust, alates II–III klassist noodivihikust, tabelist ja klassitahvlilt. Tahvlilt laulmiseks on kaks erinevat võimalust: 1) noot kirjutatakse noodijoonestikule või 2) viisi liikumist kujutatakse rändnoodiga. „Rändnoodi“ mõiste on esimest korda aineprogrammis ning selle järgi soovitatakse läbi viia lihtsamaid solfedžeerimise harjutusi. Lisaks võib lühemate muusikaliste lausete ja fraaside laulmiseks noodist kasutada ka meloodia kiirtabamistabeleid. Samu tabeleid kasutatakse ka mitmehäälseks noodist laulmise harjutamiseks. Kolmandaks helisuhete omandamise meetodiks on laulmine noodinimede (astmenimede või astmetähtede) järgi. Selle meetodi rakendamisel on oluline kasutada kuuldekujutlust, mille juurde on esitatud näited nii absoluutses (tuginetakse Do-mažoorile) kui ka relatiivses süsteemis. Minu hinnangul on selline lähenemine pisut segadust tekitav, kuna

²⁹ Rütmipüramiid on visuaalne pedagoogiline abivahend rütmide õpetamiseks. Selles kujutatakse erineva pikkusega rütmivälvused nii, et ülalt alla liikudes nende kestused lühenevad.

Do-mažoori absoluutsed kõrgused on kõrvutatud relatiivse süsteemi samade astmetega. Absoluutsete kõrguste nimed (do-re-mi) on relatiivsetele kõrgustele (JO-LE-MI) väga sarnased ning võivad õpilastes segadust tekitada. Lisaks soovitatakse absoluutses süsteemis töötades kasutada I–IV klassini noodist laulmisel Do-mažoori. Sinna juurde on lisatud märkus, et laulmisel ei tarvitse sellest helistikust kinni pidada, vaid arvestatakse pigem õpilaste häälele sobivaid kõrguseid. See tekitab jällegi minu hinnangul vastuolu, kuna absoluutsetel kõrgustel on noodijoonestikul kindel koht, mis ongi selle suurimaks erinevuseks relatiivse süsteemiga, kus helikõrgused liiguvad vastavalt JO asukohale. Ka metoodilises seletuskirjas öeldakse, et kui algklasside õpetaja on töötanud absoluutses süsteemis, kuid kooli keskastmes on kasutusel relatiivne süsteem, siis harjutatakse õpilasi järkjärgult ümber ning soovitatakse esimese helistikuna kasutada hoopis Fa-mažoori, et vältida algklassides tundma õpitud Do-mažoori mõju. Segadust tekitab ka selgitus käemärkidega noodist laulmise harjutuse juures. Seal on öeldud, et kahjuks saab käemärkidega laulmise meetodit rakendada vaid relatiivses helikõrguste süsteemis ning absoluutses süsteemis siis, kui tegemist on Do-mažooriga. Relatiivse süsteemi kasutamiseks soovitatakse esmalt helistikke, mis sobivad kõige paremini SO-MI-RA-JO astmetele ehitatud viiside laulmiseks. Aasta-aastalt lisatakse aineprogrammidesse konkreetsemaid helistikke, vastavalt jõu- ja eakohasusele. Selgitatakse, et heliredelite tundma õppimisel tuleb vältida teoretiseerimist ning pole oluline, et õpilased teaksid heliredelite valemeid peast, kuid siiski peavad nad tundma pooltoonide asukohti. Jällegi on sõrendatult rõhutatud, et helistike kordamine ei tohi muutuda eesmärgiks omaette, vaid peab kuuluma laulude noodist õppimise juurde. Seega tähendab helistike kordamine hoopis õpitud helistikes laulmist ning sellekohaseid näiteid on toodud Fa- ja Sol-mažoori poolitamisest, kuna see ei vasta õpilaste hääleulatusale.

Põhjaliku metoodilise seletuskirja muusikaalaste teadmiste ja oskuste peatüki lõpetab selgitus, kuidas algklassides omandamata jäänud teadmisi alates V klassist järgi õpetada. Üldiselt peetakse oluliseks, et muusikateoreetiline materjal (muusika-alased teadmised ja oskused) omandatakse musitseerides (laulmine ja muusika kuulamine) ning selles on kindel koht ka improviseerimisel.

Muusika kuulamise eesmärgiks on õpilaste üldine muusikaline arendamine, nende silmaringi laiendamine, kuulamiskogemuse ning -maitse kujundamine. Loomulikult peab selle aja muusika aitama kujundada kommunistlikku maailmavaadet ning selle kunstilisi ja moraalseid tõekspidamisi. Muusika kuulamisel tuleks esmalt vestluse käigus äratada õpilastel huvi kuulamise vastu ning luua selleks vastav meeleolu. Oluline on, et õpilased mõistaksid

muusikapala ja suudaksid kirjeldada selle muusikalisi väljendusvahendeid, vormi ja esituskollektiive (orkester, koor jne). Muusikat kuulatakse tavaliselt mitu korda, st et mõnikord kuulatakse sama teost ka järgmistes tundides. Nooremates klassides võib muusika kuulamist ühendada ka muusikalise liikumisega.

Metoodilises seletuskirjas on eraldi peatükina välja toodud „hindamine“, kus kirjeldatakse viiepalli skaalat ning selgitatakse iga hinde järel põhjalikult selle tähendust. Pärast hindamist kirjeldatakse ka klassivälist muusikalist kasvatustööd (koolikoor, kooliorkester, ansamblid, muusika ühiskuulamised jm). Klassiväliste muusikaliste tegevuste eesmärgiks on muusikaliste võimete arendamine, tundeelu rikastamine ja huvi äratamine muusika vastu elava musitseerimise kaudu. Lisaks eelnimetatule on oluline, et koolikoorid, -orkestrid ning muud kollektiivid kaunistaksid oma esinemistega ülekoolilisi üritusi. On täheldatud, et kooritöö annab häid tulemusi vaid sel juhul, kui sellega tegeletakse süsteemselt algklassidest alates. See tähendab, et erineva kooliastme õpilastest tuleb moodustada ühe- ja/või kahehäälnel mudilaskoor, mis valmistaks neid ette kolmehäälseks lastekooriks ning võimalusel ka poistekoor. Keskkooliklassides tuleks moodustada segakoor ning võimalusel ka naiskoor. Lisatakse, et koolis võiks tegutseda orkester, näiteks löökpillide orkester algklassides (meloodiapillidena ksülofon ja metallofon). Kaheksaklassilistes ja keskkoolides võiks olla mandoliiniorkester, akordionidel ja kannedel põhinev rahvapilliorkester, vilepilli- või puhkpilliorkester. Samuti toetatakse andekamaid õpilasi (nt muusikakooli lapsed) võimalusega moodustada segaorkestreid ning antakse soovitusi ka repertuaari jaoks.

Selle aja koolides tegutsesid ka raamatukogud, mis olid peamiseks informatsiooni otsimise allikateks. Hästi toimis ka kooliraadio süsteem, mille võimalusi kasutati ära ka nn ühiskuulamistel³⁰. Need võisid toimuda peale raadio veel erinevatelt salvestustelt, televiisori vahendusel ja nimekate esinejate või õpetaja(te) ettekannetes. Ühised kuulamised leidsid aset kõigis kooliastmetes. See viitab asjaolule, kui, et oluliseks peeti kontserdipubliku kasvatamist ning juba sel ajal kutsuti koolidesse erinevaid esinejaid. Märkimisväärne on soovitus moodustada muusika(süva)klasse koolidesse, kus see on vähegi võimalik, eelkõige selleks, et õpilased saaksid õppida instrumenti. Süvaklassid muutusid üsna kiiresti populaarseks ning selleks ajaks oli avatud juba arvukalt spetsiaalseid humanitaar-, reaal- ja keelesuunaga koole.

³⁰ Ühiskuulamiste all peetakse silmas koos muusika kuulamist.

Põhjalikule seletuskirjale järgneb klasside kaupa õppesisu avamine, mis kirjeldab endiselt väga detailset laulmist ja muusikaalaseid teadmisi ning oskusi. Rõhutatakse, et muusikateooria õppimine ei ole eesmärk omaette, vaid aitab pürgida kvaliteetsema laulmise suunas. Endiselt on välja toodud 1) laulmine ja hääle arendamine, mille hulgas eraldi põhilauluvara; 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine, milles on eraldatud taktimõõt, helivältus, helikõrgus ja muusikahariduslikud mõisted ning 3) muusika kuulamine koos soovitatava repertuaariga. Õppesisu kirjeldamise lõpetavad eeldatavad tulemused ehk nõudmised, kuhu vastava klassi õpilased peavad olema jõudnud. Määratletud on, mitu laulu peab aasta lõpus peast oskama ja mitu pala kuulamise järgi ära tundma. Endiselt on alates II klassist muusikaalaste teadmiste ja oskuste helikõrguste alakategooria jaotatud kahe erineva laulu õpetamise metoodika vahel. See näitab jällegi, et toimus toetatud järkjärguline üleminek minna relatiivsele noodiõpetusele. Kahe süsteemi paralleelne õpetamine muusikahariduse reformimise alguses näitab kohalike haridusametnike informeeritud otsust. Ilmselt osati näha, et kõigepealt peab muusikaõpetajaid uues süsteemis koolitama, et nad oskaksid klassi ees süstemaatiliselt uut lauluõpetamise meetodit kasutada. Õpetajate koolitamine ning õppematerjali valmistamine aga võtab aega ning seni peab tagama võimaluse koolisüsteemis rahulikult vanaviisi jätkata. Uuenduste tegemisel ja rakendamisel peab need eelnevalt ette valmistama. Sama süsteem, kahes erinevas variandis õpetamine, jätkub ka järgnevates klassides. III klassis lisanduvad muusikateooria kategooriasse eraldi pealkirjadena helilaad ja dünaamika, IV klassis lisandub viimasele ka agoogika. Muusika-alased mõisted on toodud välja I, V ja VI klassis (I klassis kasutati terminit muusikahariduslikke mõisted, V ja VI klassis muusika-alased terminid ja oskussõnad). VII klassis on eraldi kirjeldatud ka bassivõtit, mis on tingitud ealistest iseärasustest murdeas ning VIII klassis lisatakse sellele eraldi pealkirjana intervallid ja akordid.

1967/68. õppeaastaks anti välja „Keskkooli programmid 1967/68. õppeaastaks“. Tegemist on metoodilise seletuskirjaga, milles esitatakse vaid muusika arengulooga seotud materjal, mida käsitletakse IX–XI klassini. Selgitatakse, et muusika arenguloo eesmärgiks on õppida stiilide, kõlastruktuuride, vormide jne kaudu muusikat tundma. Muusika käsitlemisel peatutakse iga ajastu kõige olulisematel ja tüüpilisematel joontel, mida omandatakse heliloomingu kaudu. Muusika arenguloo programm on üles ehitatud kronoloogilises järjestuses, see tähendab, et alustatakse „vanemast“ muusikast ja lõpetatakse kaasaegse muusikaga. Programmis esitatud materjali saab jaotada kahte liiki, millest esimeste ülesandeks on anda üldiseid teadmisi, mis aitaksid muusika konkreetse aega ja ruumi paigutada. Teise rühma teemad käsitlevad

heliloojaid, kelle loomingu kaudu õpitakse tundma konkreetsele ajaperioodile omast muusikat. Soovituslikult tuleks muusikakasvatuse tundides kuulata suurteostest vaid katkendeid ning jätta tervikteose kuulamine muusikaringi. Teemade tundma õppimine tuleks siduda ka noodist laulmisega ning muusika kuulamisel ei tohi piirduda ainult muusikateoreetilise materjali tundmaõppimisega, vaid tuleb mõtestada ka teoste sisu. See tähendab helinäidete sisu, meeleolu, idee, mõtte jne selgitamist ning nende tunnetamist muusikaliste väljendusvahendite kaudu. Muusika arenguloo selgitamisel tuleks vältida heliloojate elulugude ümber jutustamist ning peatuda vaid konkreetsetel olukordadel, mis võivad olla mõjutanud heliteoste loomist. Seletuskirja lõpus on öeldud, et muusika arengulugu käsitletakse kolmandiku ulatuses kogu õppeajast. Muusikalise kasvatuse tund peab sisaldama kolme tööloiku, mis on laulmine, muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine ning muusika kuulamine. Tähelepanu tuleb juhtida sellele, et mainitud tööloigud oleksid omavahel võimalikult hästi integreeritud.

Dokumendi alguses on öeldud, et metoodiline seletuskiri annab informatsiooni muusikalise kasvatuse kõikide tööloikude kohta ja on avaldatud kaheksaklassilistele koolidele mõeldud programmis. Silmas on peetud 1966/67. õppeaastaks välja antud põhjalikku dokumenti, mida käsitlesin eespool. Siiski on muusikaarengulugu avavas dokumendis ka lakoonilised selgitused laulmise ning muusikaalaste teadmiste ja oskuste kohta. Ilmselt on see tingitud asjaolust, et eelmine aineprogramm käsitles õppesisu VIII klassini ning jättis avamata muusikateoreetilise ja laulmist puudutava sisu, mis käesolevas dokumendis on kaetud. On näha, et IX–XI klassi muusikalise kasvatuse suund on pigem muusikaloo õppimisel, kuna eeldatakse, et teadmised ja oskused kvaliteetsest laulmisest (õige hingamine, selge diktsioon, emotsionaalsus, ilmeks jne) on varasemalt hästi omandatud. Laulmisõpetus jätkub siiski kahes erinevas variandis ning lubatud on õpetada nii absoluutset kui ka relatiivset süsteemi kasutades. Muusikateoreetiline materjal jaotatakse sarnaselt varasematele dokumentidele, kuid lisatud on viiuli- ja bassivõti, helilaad, helirea tähtnimed, agoogika, tempo, intervallid, akordid ning suurema pealkirja alla on toodud muusika arengulugu.

See on jaotatud I ja II poolaasta vahel ning on esitatud teemade kaupa. IX klassi üldisemaks teemaks on „Ülevaade Lääne-Euroopa muusika arengu põhietappidest enne XX sajandit“ (kokku 11 tundi), X klassis „Vene romantikud“ (vene rahvuslik koolkond, kokku viis tundi) ja II poolaastal „XX sajandi muusika“ (kokku kuus tundi). XI klassis käsitletakse põhiliselt „Nõukogude muusika“ (kokku kuus tundi) ning „Eesti muusika“ (kokku kaheksa tundi). Analüüsist selgub, et teemade käsitlemise juurde on märgitud ka umbkaudne õpetamiseks kuluv aeg. Näiteks on soovitatud XI klassi I poolaasta esimese teemana „Nõukogude muusika“

peale võiks kuluda kolm tundi. See tähendas, et teema tuleb sisse juhatada ning avada silmapaistvate heliloojate Sergei Prokofjevi (ballett, ooper, sümfooniline muusika) ja Dmitri Šostakovitši (sümfooniline ja vokaalsümfooniline muusika) elu ning looming. Eelnevale käsitlusele võiks kuluda umbes kaks tundi. Georgi Sviridovi (laulutsükliid, vokaalsümfoonilised teosed) ja Aram Hatšaturjani (ballett, kontsert) teemadele aga üks tund. Lisaks on loetletud muusika kuulamiseks mõeldud repertuaar, milles on tärniga tähistatud olulisemad teosed ning ülejäänud on mõeldud valikuliseks kuulamiseks. Õppesisu viimases osas kirjeldatakse nõutavaid õpitulemusi, milleni peavad olema konkreetse klassi lõpetajad jõudnud. Sama dokumendi kordustrukk esitati kaks aastat hiljem (1969/70. õppeaastaks). Struktuur ja õppesisu on enamasti sama, kuid erinevused seisnevad järgmistes aspektides:

- 1) varasemate noodinimede asemel kasutatakse nüüd tähtnimetusi;
- 2) X klassis on välja jäetud intervallid ja tutvumine helirea tähtnimedega (need on uues programmis läbivalt kasutusel);
- 3) kohustuslikus laulu ja muusika kuulamise repertuaaris on osad teosed vahetunud;
- 4) lisandunud on mõned konkreetsemad hääleharjutused.

X klassi II poolaasta muusika arenguloo juures on öeldud, et kui vajalik materjal puudub, siis võib loetletud autoreid käsitleda ka koondatult ning tuua XI klassist üle X klassi teemad, mis kajastavad „Nõukogude muusikat“. Sellisel juhul käsitletakse XI klassis rohkem Eesti muusikat.

1969/70. õppeaastaks anti taas välja kaheksaklassilistele koolidele mõeldud muusikalise kasvatusprogrammi. Struktuurilt ja õppesisult on see samasugune nagu kaks aastat varem ilmunud dokument („Kaheksaklassilise kooli programmid 1966/67. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus“), kuid esimesele lehele on lisatud nüüd sisukord (Eesti NSV Haridusministeerium 1969b). Eessõnas kirjeldatakse, et absoluutse süsteemi järgi lubatakse töötada vaid neis klassides, kus uut laulik pole jõutud kasutusele võtta ning I ja II klassis pole enam valiku võimalust. Samasugune soovitus oli ka sama aastakäigu algklassidele mõeldud programmi sissejuhatuses. Seletuskiri on sõnasõnalt sama, esineb vaid trükivigu. Näiteks rütmitabelis, mis on esitatud koos rütmisilpide ja -sõnadega on 1969/70. aasta dokumendis ära jäänud sünkoobi viimane kaheksandik, kuid sõnadega on see kirjeldatud. Lisaks on 1966/67. aasta seletuskirjas välja jäetud ti-ri-ti-ri, mis on siiski kuueteistkümnendikuna rütmipüramiidis esitatud. Täpsemalt tuleb kuueteistkümnendike käsitlemine 1969/70. õppeaasta aineprogrammi ning seoses sellega ti-ri-ti-ri, ti-ti-ri ja ti-ri-ti tutvustamine. Mõlemas aineprogrammis on mainitud, et kui lauludes esineb märke, mille õpetamist programm ei nõua, siis võib neid lastele vajadusel

selgitada. Samuti ei ole enam 1969/70. õppeaastaks mõeldud programmi seletuskirjas antud võimalust nii absoluutseks kui relatiivseks laulu õpetamiseks alates III klassist. See tähendab, et I ja II klassis on kohustuslik laulma õpetada relatiivses süsteemis. Lisaks on 1969/70. õppeaasta programmis hakatud kasutama üha enam tähtnimetusi (*c*, *d*, *e* jne) varasemate silpnimede (do-re-mi jne) asemel ning „mažoor“ ja „minoor“ on asendunud vastavalt „duur“ ja „moll“ terminitega. Seletuskirjas öeldakse, et õpetades absoluutset süsteemi paralleelselt relatiivse süsteemiga, on oluline kasutada tähtnimetusi, sest nii saab õpilasi ümber harjutada C-duuri segavast mõjust, mis on kinnistunud juba algklassides seoses käemärkidega. Lisaks on see väljatoodud allmärgusena ka V–VIII klassi õppesisu juures (Eesti NSV Haridusministeerium 1969a).

1960. aastate programmides on öeldud, et laulmine peaks õpilastele võimaldama mitmekesisist musitseerimist. Kõige olulisem on, et õpilased saaksid praktilise ja emotsionaalse muusikalise elamuse, millele pakub lisaväärtust instrumentaalne saade. Selle jaoks peaks õpetaja mängima klaverit või akordionit ning õpilased lihtsamaid rütmi- ja meloodiapille. Samuti soovitatakse laulmist siduda liikumisega, mille eesmärgiks on muusika sügavam tunnetamine. Mitmekesine muusikaõpetus toetab ka vähem musikaalsete laste arengut. Kuigi IX klassist alates on üha enam toodud sisse ka heliloojate kesket muusikaajalugu, pööratakse läbivalt tähelepanu muusikateoreetilisele materjalile. Jällegi ei tohi viimane muutuda eesmärgiks omaette, vaid olema kvaliteetse laulmise teenistuses.

1970–1988 aineprogrammid

1972/73 ja 1975/76 on välja antud ka veel eraldi brošüürid muusika arengulugu käsitleva sisuga, mis 1976. aastaks on liidetud kaheksaklassiliste koolide aineprogrammile (Eesti NSV Haridusministeerium 1972d; 1975; 1976). Sisulised uuendused 1972/73. ja 1975/76. õppeaasta programmides seisnevad varasemate dokumentidega võrreldes selles, et nüüd on võimalus kasutada uuenenud õppekirjandust (nt Ofelia Tuisk ja Imbi Kull „Muusikaajalugu keskkoolidele“ 1971). See lubas tundides konspekteerimise mahtu vähendada ning vajadusel oli võimalus kodus juurde lugeda. Seega jäi muusikaõpetuse tunnis rohkem aega keskenduda laulmisele ja muusika kuulamisele. Põhilauluvara on aastatega vähenenud ning kui 1969/70. ja 1972/73. aasta aineprogrammis oli see veel oli välja toodud, siis 1974/75 ja 1975/76. õppeaastaks seda enam ei esitata. Samuti on aastate 1972/73 ja 1975/76 keskkoolidele mõeldud programmides helikõrguse alalõigus selgitatud konkreetse nimetusega relatiivset ning absoluutset süsteemi varasemalt nimetatud A ja B variandi asemel.

Muusikaloos antakse I poolaastal ülevaade Lääne-Euroopa muusika arengu põhietappidest enne 20. sajandit. 1975/76. aasta programm algab vanaaja kultuurrahvaste muusika ja antiikajaga, millele järgneb renessanss- ja barokkmuusika. Varasem dokument algas sissejuhatusega stiili ja kõlastruktuuridesse ning käsitles rahvamuusikat kui professionaalse muusika lätet. Vastavalt uutele teemadele (ka uuenenud õppekirjandusele ja -vahenditele nt heliplaadid, muusika taasesitamiseks mõeldud vahendid jne) on muudetud ka muusika kuulamiseks mõeldud repertuaari ja nõudmisi lõpetajatele. Edasi jätkub dokument samade ajastute tutvustamisega, milles esineb mõningaid erinevusi. Näiteks on 1975/76. aasta dokumendist välja jäetud Richard Wagner ja lisatud on täpsustavad kategooriad heliloojate juurde (nt „Prantsuse, Poola ja Itaalia heliloojad“, mille all käsitletakse Georges Bizet’, Fryderyk Chopini ja Giuseppe Verdi elu ja loomingut).

XI klassi muusikaloo teemad algavad Eesti muusikaga, milles kirjeldatakse rahvaloomingut (rahvalaulude areng ja liigid, muistne pillimuusika). Järgmiste teemadena õpitakse tundma asjaarmastajatest koorilaulu ja instrumentaalmuusika heliloojaid, laulupidude arengut, esimesi professionaalseid heliloojaid jne. II poolaastal lisandub rahvuslik väljenduslaad koorimuusikas, Eesti algupärase ooperi kujunemislugu, uuenduslikud taotlused instrumentaalmuusikas ning Nõukogude Eesti heliloomingu saavutusi. Varasemas sama struktuuriga dokumendis algas I poolaasta nõukogude muusika temaatikaga, milles käsitleti järgnevaid heliloojaid: Sergei Prokofjev, Dmitri Šostakovitš, Georgi Sviridov, Aram Hatšaturjan ning II poolaastal valdavalt Eesti muusikat.

1969/70. õppeaasta algklasside programmile järgnes kordustrukk 1970/71. aastal. 1970/71. ja 1971/72. aasta aineprogrammide struktuuriline erinevus seisneb selles, et viimases (1971/72) programmis esitatakse seletuskirjas õppesisu I–III klassini ning IV klassile mõeldud aineprogrammid on välja antud samal aastal eraldi dokumendina („Programmid IV klassile 1971/72. õppeaastaks). Aineprogrammide seletuskirjades on põhjenduseks toodud, et IV klassi loodusõpetuses, matemaatikas ja ajaloo on tehtud muudatusi. Ülejäänud ainete kohta kehtivad 1971/72. aastal välja antud programmid. Tegelikult on muusikalises kasvatuses siiski varasemate aineprogrammidega võrreldes põhimõtteline erinevus õppeaine nimetuses. IV klassile eraldi välja antud aineprogrammide pealkirjas on „muusikalise kasvatus“ asemel kasutatud sõna „muusikaõpetus“. Lisaks on enne muusika kuulamise õppesisu selgitamist välja jäetud alapeatükk „laule noodist laulmiseks“ (Helle Luki „Laulik IV“ põhjal).

Suurim sisuline erinevus 1970/71 ja 1971/72. õppeaastaks välja antud dokumentides seisneb selles, et helikõrguse alapealkirja all on varasemalt esitatud laulude õpetamiseks kaks

võimalust (relatiivne ja absoluutne), kuid nüüd kirjeldatakse laulude õpetamist kolme punktina. Seetõttu erinevad ka põhjalikumad selgitused täpsemaks laulu õpetamiseks ning harjutamiseks mõeldud noodinäidetes. Võib järeldada, et 1970/71. õppeaastal oli siiski lubatud õpetada ka absoluutses süsteemis, mida sellest järgneva aasta (1971/72. aasta) aineprogrammis enam ei kirjeldata. II klassis lisatakse, et laulma harjutatakse astmelise ja hüppelise liikumisega viisikäike. Alates III klassist tuleb jällegi kaks laulu õpetamiseks mõeldud varianti. Lisaks on muutunud kohustuslike laulude arv, mille kohaselt I klassis on vaja õppida 3–4 pala varasemal aastal aga 4–5 laulu. Laulurepertuaari osas mahulisi muudatusi järgnevates klassides ei ole. Vahelduva eduga on programmides ära mainitud õpilaste hääleulatus, mis aastatega varieerub. 1971/72. õppeaasta seletuskirja klassivälisest muusikalisest kasvatustööst on välja jäetud ka soovitus teha I–II klassi ning III–IV klassi õpilastest erinevad koorid.

1972/73. õppeaastaks välja antud algklasside programmis on sätestatud samuti õppesisu I–III klassini, kuid suurem erinevus seisneb siiski õppeaine pealkirjas, mis on nüüd „muusikaõpetus“. Muusikaõpetuse seletuskiri ei alga enam sissejuhatusega, vaid kohe minnakse klassisisese muusikalise kasvatustöö juurde. 1972/73. õppeaasta muusikalise kasvatuse seletuskirjas ei ole enam eraldi välja toodud ka laulu õpetamiseks mõeldud erinevaid variante nagu varasematel aastatel. Laulmise meetodid põhinevad Heino Kaljuste ja Riho Pätsi käsiraamatul „JO-LE-MI“. Sellele vastavalt eristatakse nüüd konkreetsemalt laulude õpetamiseks nelja meetodit:

- 1) laulu õpetamine kuulmise järgi;
- 2) laulu õpetamine käemärkide järgi;
- 3) laulu õpetamine rütmistatud astmemärkide järgi;
- 4) laulu õpetamine nootide järgi.

Tänu uuendatud sisule on ka selgitused põhjalikumad ning kirjeldavad relatiivsel süsteemil õpetamist. Põhilauluvara selgituste juurde on lisatud temaatilisi laule nt üks komsomoli-, revolutsiooni- ja näärilaul, matuste ning suvepäevade laule jne. Pisut erinevas sõnastuses, kuid endiselt peetakse oluliseks kvaliteetset hääle tekitamist ning hääle korrashoidu. Näiteks kirjeldatakse, et eriti tähelepanelikult tuleb suhtuda lastesse „mutatsiooni perioodil³¹“, sest et siis on hääleorganite areng ebaühtlane.

³¹ Siin on silmas peetud puberteedi-iga.

1972/73. õppeaastaks mõeldud muusikaõpetuse programmi muusikaalaste teadmiste ja oskuste kategooriad on varasemaga võrreldes pisut erinevad. Kui varasemas dokumendis esitati eraldi taktimõõt, siis nüüd on selle asemel meetrum, helivältusest on saanud rütm ja helikõrgusest meloodia. Rütmi alapealkirja juures on ka sisulisi erinevusi ning õpetajatel soovitatakse lugeda vastavat kirjandust. Kusjuures on öeldud, et uued laulikud annavad rütmi õpetamiseks häid nõuandeid ja võimalusi. Rütmialases kasvatustöös on esikohal siiski laulmisega seotud rütmiline tegevus. See tähendab, et laulude õppimisel töötatakse esmalt nende rütmiga ning koostatakse rütmisaateid. Viimase jaoks on soovitatav kasutada rütmipille ning märkusena on lisatud, et kui koolides pole vastavat instrumentariumi, siis tuleb pillid muretseda. Muusikainstrumentide tellimiseks on antud ka täpsed juhised. See on ühtlasi ka esimene vihje nõukogude perioodi aineprogrammides, mis viitab pilliõpetusele. Rütmialasele tegevusele on pühendatud varasemast oluliselt pikem selgitus. Öeldakse, et rütmialases töös on tähtis roll nendel ülesannetel, mis arendavad õpilaste iseseisvust ja loovat mõtlemist. Viimaseid on võimalik teha näiteks kajamängude ja rütmikaanonite ning rütmilise mitmehäälsusega. Esmakordselt lisatakse aineprogrammi sõrendatult sõna „improvisatsioon“. Rütmide kiirlugemisoskuse arendamiseks on võimalik kasutada rütmikaarte ja rütmitabeleid. Rütmissõnad (samm, jook-sen) on asendatud rütmisilpidega ning neid pärast I klassi enam ei kasutata. Rütmsilpide jaoks on juba varasemates aineprogrammides esitatud tabel. 1972/73. õppeaasta muusikaõpetuse aineprogrammist on välja võetud näited rütmide harjutamiseks.

Meloodia alal on veel kord detailsemalt selgitatud laulude õpetamiseks mõeldud meetodeid. Helikõrguslike suhete tajumise arendamiseks soovitatakse meloodilisi kajamänge ja improvisatsioonilisi ülesandeid. Improvisatsioonioskuse arendamiseks võiksid õpilased mõelda viisilõigule jätku või etteantud rütmile meloodia. Selgitatakse kajamänge ja improvisatsioonilisi ülesandeid ning tuuakse näiteid nende rakendamisest:

- 1) õpetaja laulab fraasi ette sõnadega, õpilased kordavad;
- 2) õpetaja laulab fraasi ette astmetega, õpilased kordavad;
- 3) õpetaja laulab fraasi ette astmenimedega ja käemärkidega, õpilased kordavad;
- 4) õpetaja laulab fraasi ette astmenimedega ja õpilased kordavad ning lisavad käemärgid;
- 5) õpetaja laulab fraasi ette sõnadega, õpilased kordavad astmenimedega, käemärkidega (ja ka käemärkideta).

Improvisatsioonilised ülesanded on raskemad ning õpetaja võib õpilasi aidata neid juhendades. Näiteks kirjutab astmed või rütmid tahvlile, et õpilased saaksid neid kasutada. Vilumuste kasvades muutuvad ka ülesanded keerulisemaks. Lisaks selgitatakse erinevaid kirjalikke

noodiülesandeid ning nende tarvis on välja toodud soovituslikud helistikud. Viimased on täpsustatud aineprogrammide õppesisu kirjeldustes klasside kaupa. Lihtsaimaks solfedžeerimisharjutuste vahendiks on rändnoot või käemärgid, mille kasutamist sealsamas ka kirjeldatakse. Kõige olulisem on siiski see, et õpilased suudaksid järk-järgult noodipildis paremini orienteeruda ning kui eelmistes klassides on vajalikud teadmised kehvasti omandatud, tuleb need hiljem järgi õpetada.

Muudatus 1972/73. õppeaasta programmis seisneb hindamise muutmises. Enam ei esitata hinnet „1“ ning seega on madalaim tulemus hinne „2“. Samuti on seletuskirja „klassiväline muusikaline kasvatustöö“ põhjalikuma selgitusega. See tähendab, et koorilaulu juures soovitatakse luua I ja II klassi õpilastest moodustatud ühehäälnelne mudilaskoor ning III ja IV klassi lastest kahehäälnelne noorem lastekoor, mis valmistavad õpilasi ette V–VIII klassi lastekooriks (Eesti NSV Haridusministeerium 1972a). Soovitatakse õpilasi mitte ülekoormata ning seetõttu on otstarbekas, et lapsed valiksid osalemiseks vaid ühe kooriliigi.

Õppesisu muudatustena on ära võetud laulud noodist õppimiseks, mis varasemalt olid muusikaalaste teadmiste ja oskuste juures välja toodud.

IV klasside aineprogrammid on 1972/73. õppeaastaks välja antud eraldi brošüüridena (Eesti NSV Haridusministeerium 1972b). Tegemist on kordustrükiga, mille ainus muudatus seisneb selles, et IV klassi lõpetajate nõudmiste juurde on lisatud „Osata noodistada lihtsaid kollektiivseid rütmi ja rütmilis-meloodilisi analüüse“.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et veel 1966/67. õppeaasta algklasside aineprogrammis oli laulude õpetamiseks mõeldud üks variant, siis sama aasta kaheksaklassiliste koolide programmis juba kaks varianti, st nii relatiivne kui ka absoluutne süsteem. 1967. aastal oli ajalehes „Nõukogude õpetaja“ „Kool ja muusika“ rubriigis kirjutatud, et siit edasi tuleb tegutseda relatiivses süsteemis ja aineprogrammidesse tulid muudatused järk-järgult ning võimalusel alles siis, kui õpetajaid oli piisavalt koolitatud. Marginaalseid muudatusi esineb 1971/72. õppeaasta programmis, kus taktimõõdust sai meetrum, helivältusest rütm ning helikõrgusest meloodia. Algklassidele (I–III) ja IV klasside 1972/73, 1973/74, 1974/75, 1977/78. õppeaastate aineprogrammid on sisuliselt kordustrükid, kuid muudatused puudutavad alapekirju (Eesti NSV Haridusministeerium 1972a; 1973a; 1974a; 1972b; 1973b; 1974b, 1977). Samuti on sama sisulised 1969/70., 1970/71., 1971/72. aastate algklassidele mõeldud aineprogrammid. Viimase (1971/72. aasta) sisuline erinevus seisneb selles, et siis oli algklassides õpetamiseks relatiivne süsteem, millega hiljem paralleelselt absoluutset süsteemi kõrvutati. 1972/73. programmis

muutus ka õppeaine nimetus, milleks nüüd said muusikaõpetus ning lisaks soovitatakse selles varasemast rohkem ka õpetajat toetavat kirjandust.

Kaheksaklassilistele koolidele anti aineprogrammid välja peamiselt kahe aastase vahega. 1969/70. õppeaasta dokumendile järgnes 1972/73. õppeaasta muusikaõpetuse aineprogramm kaheksaklassilistele koolidele. Selle erinevus seisneb aine nimetuses, mis varasema „muusikalise kasvatus“ asemel on alates 1971. aastast „muusikaõpetus“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1972c). Sellele eelnev samalaadne dokument anti välja 1969/70. õppeaastaks ning see algas sisukorra ja eessõnaga, mida uues 1972/73. aasta dokumendis enam pole. Metoodilises kirjelduses on selgitatud konkreetselt nelja erinevat võimalust laulude õpetamiseks:

- 1) laulu õpetamine kuulmise järgi;
- 2) laulu õpetamine käemärkide järgi;
- 3) laulu õpetamine rütmistatud astmemärkide järgi;
- 4) laulu õpetamine nootide järgi;

Varasemas kaheksaklassilistele koolidele mõeldud programmis oli eristatud laulude õpetamiseks aga kolm meetodit:

- 1) laulu õppimine instrumendi ja õpetaja hääle järgi (kuulmise järgi õppimine);
- 2) laulu õppimine käemärkide, noodi ja noodinimede (astmenimede) järgi;
- 3) laulu õppimine kuulmise järgi, kusjuures osa õpitakse noodi järgi.

1972/73. õppeaastaks välja antud aineprogrammis on varasemast veelgi põhjalikum selgitus häälekorrashoiu kohta. Näiteks on rangelt keelatud hääle arendamise jaoks kasutada hääleulatus kõige madalamaid ja kõige kõrgemaid noote ning peab jälgima, et lauldes ei karjutaks ega forsseeritaks. Selle jaoks tuleb lastele näidata õiget ja ilusat laulmist ning hoolitseda selle eest, et neil täiskasvanutena oleks terve hääl. Eriti ettevaatlik tuleb olla häälemurde perioodil, mil hääleorganid arenevad. Manitsetakse, et sel ajal ei tohi häält kuritarvitada. Lisaks on varasema dokumendiga võrreldes konkreetselt välja toodud häälekujunduslikus töös taotletavad punktid:

- 1) kaelalihaste, samuti rindkere ülaosa ja kõri ülepingutuste vältimine ja kõrvaldamine;
- 2) otstarbeka „laululise hingamise“, alaroidelise hingamistüübi kujundamine, hääle tekitamine mõõdukalt täitunud kopsudega, oskus reguleerida väljahingamist;
- 3) suu piisav avamine hääle tekitamiseks, nii et pehme suulae tagumine osa pingutuks ning helilained liiguksid vajalikus suunas;

- 4) helide paras kõlavus, jälgida, et lapsed ei laulaks liiga kinnise ja väheliikuva suuga ega ka lamedalt, vaid ümaralt avatud suuga;
- 5) järkjärguline pea- ja rinnaregistri segamine hääleulatuse madalamatest helidest kõrgemale minnes, hoides hääle võimalikult ühtsena;
- 6) aktiivne ja kõlarikas teksti hääldamine, vältida tuleb loidu teksti ütlemist;
- 7) sirge kehahoiak (ei tohi seista ega istuda „vimmas“, rindkere ei tohi olla väheavatud, pea ei tohi olla liiga kuklas jne);
- 8) vokaalide laulmine ümaralt, kui see toimub tavalises kõnes;
- 9) õhu ökonoomne kasutamine, et oleks võimalik õigesti fraseerida, samaaegselt aga vältida liiga suure õhuhulga varumist ehk õhu ahmimist.

Muusika kuulamise ja lauluvõime arendamise juures on varasemast rohkem selgitatud astmete vahelisi suhteid. See tähendab, et „kuku-motiivi“ kirjeldatakse nüüd lisaks SO-MI vahelise suhtena. Selgitatakse ka mudellaulude olulisust intonatsioonipuhtuse saavutamisel. Samuti on terminoloogiliselt täpsemaks muutunud relatiivsele süsteemile viitamine. Kui varasemas (1969/70. aasta) dokumendis viidati „õhukirjale“, mis hõlbustaks õpilaste astmete vahelisest suhtlusest arusaamist, siis nüüd selgitatakse konkreetseid relatiivsele süsteemile omaseid käemärke.

Muusikaalaste teadmiste ja oskuste juures on muutunud alalõikude pealkirjad. Varasemas keskkoolidele mõeldud dokumendis olid need 1) taktimõõt, mis nüüd on meetrum, 2) helivältus, mis nüüd on rütm ning 3) helikõrgus, mis nüüd on meloodia. Neile on lisatud vastavalt vajadusele ka helilaad, agoogika ja dünaamika ning muusikahariduslikud mõisted. Samad kategooriad on esitatud ka algklasside dokumentides, mis tähendab, et ühe aasta aineprogrammid on struktuuri ja alalõikude poolest erinevates kooliastmetes samad. Varasema dokumendiga võrreldes on palju põhjalikumalt selgitatud rütmi alalõigus selle olulisust. Selles on öeldud, et rütmialases kasvatustöös on esikohal laulmisega seotud rütmiline tegevus. See tähendab, et laulude õppimisel tuleb nende rütm läbi töötada või kujundada rütmisaated. Viimase jaoks on eriti hea, kui kasutatakse rütmipille, mis toovad tundidesse vaheldust ja mitmekesisust. Selline tegevus võimaldab musitseerimist ja noodiõpetust tihedamini siduda. Samuti on soovitatud, et kui rütmipille koolis pole, siis tuleb need kindlasti hankida, mille jaoks on ka vastavad soovitused ning juhtnöörid antud.

Teisel kohal rütmilises töös on iseseisvuse ning loovuse arendamine. Lihtsaim võimalus selleks on kajamäng, mille kohaselt õpilased kordavad ette plaksutatud, koputatud või rütmipillil mängitud rütme. Samuti soovitatakse kasutada rütmilist mitmehäälsust. Viimase jaoks võivad

olla näiteks rütmikaanonid, mitmehäälsed laulusaated, rütmipartiide samaaegne mängimine ning iseseisvust arendab ka improvisatsioon. Viimast alustatakse mõnetaktilisest ülesandest, kus õpetaja mängib rütmipillil või plaksutab ette rütmimotiivi, millel õpilased improviseerides vastuse mõtleavad. Soovitatakse kasutada ka rütmikaarte ja rütmitabeleid, mis aitavad arendada rütmikiirlugemisoskust. Nootide kirjutamisega võiks alustada III klassist, kuid selle tarvis tehakse eeltööd kindlasti juba I ja II klassis. Nootide kirjutamise arendamiseks võiks kasutada näiteks kollektiivseid kahetaktilisi rütmidiktaate, mis võivad põhineda ka varasemalt õpitud lauludel. Rütmilugemiseks kasutatakse I klassis rütmisõnu, kuid järgnevates klassides tuleb eelistada rütmisilpe. Sellele järgneb rütmitabel rütmisilpidega, mis on sama nagu 1969/70. õppeaastaks välja antud dokumendis. Varasemas aineprogrammis on rohkem näiteid ka konkreetsemate rütmiliste mitmehäälsuste ja rütmipüramiidi kohta. Tegelikult on rütmi alalõigu ülesehitus lihtsalt teistsugune, sisu osas aga muudatusi pole. Ilmselt on see tingitud asjaolust, et on soovitud tekitada õppimisel ja õpetamisel loogilisemat õppejärjestust.

Meloodia alalõigus on tajuda suuremaid muudatusi. Varasemas (1969/70. aasta) programmis on kirjeldatud A ja B variandi järgi õppimist, mille tarvis sisaldab aineprogramm ka hulgaliselt noodinäiteid. Erinevate variantide asemel on nüüd (1972/73) keskseks lüliks lauluvara, mida õpetatakse käemärkide, rütmistatud astmemärkide ja noodi järgi. Selgitatakse, et harjutamiseks mõeldud materjalist on eelistatud meloodilised kajamängud ja improvisatsioonilised ülesanded. Neid ülesandeid saab harjutada näiteks kollektiivsete improviseeritud meloodiate mälu järgi üles kirjutamisega. Selleks kasutatakse üldhariduskoolides peamiselt kuni kahe märgiga helistikke. Rõhutatud on ka absoluutses süsteemis tähtnimetuste kasutamist, mille asemel olid varasemas dokumendis do, re, mi jne nimetused läbisegi tähtnimetustega. On tajuda, et relatiivne süsteem hakkab üha enam üldhariduskooli aineprogrammides kindlamat positsiooni võtma.

Muusika kuulamise alalõik on kopeeritud ning selles muudatusi ei esine. Küll aga on sarnaselt samal aastal välja antud aineprogrammidele hindamise alalõigus madalaim tulemus fikseeritud hindegas „2“. Klassivälise muusikalise kasvatustöö juures on raadiole ja televiisorile nüüd lisatud ka kontserdi ja teatri ühiskülastused. Võib järeldada, et üha enam püüti muusikaõpetuse kasvatusliku eesmärgina kujundada teadliku kontserdipublikut.

Klasside kaupa esitatud õppesisus esineb muudatus põhilauluvaras, näiteks on I–IV klassini põhilauluvarast üks laul välja jäetud. Enamasti proovitakse üha nooremates klassides kasutada rütmisõnade (samm, jooksen) asemel rütmisilpe (ta, ti-ti), et lapsed võimalikult varakult sellega harjuksid. 1969/70. õppeaastaks välja antud dokumendis on III, IV klassi meloodia alalõigus

selgitatud veel kahte erinevat (A ja B) varianti laulude õpetamiseks. Nüüdsest on esitatud vaid relatiivne süsteem, seega on meloodiat ja helilaadi käsitletavat kategooriad konkreetsemad. Samuti pole välja toodud alalõiku „laule noodist laulmiseks“. III klassi nõudmistele on lisatud oskus moodustada lihtsaid kollektiivseid rütmi ja rütmilis-meloodilisi analüüse. Oluliseks peetakse, et õpilased tunnevad astmeid kolmes erinevas asetuses. See tähendab, et JO asub abijoonel, joonte all ja esimeses vahes. Samuti tuleb osata neid laulda käemärkide, rütmistatud astmemärkide, noodi ja mälu järgi. IV klassi rütmi alapeatükist on välja jäetud tai-ti rütm, mida varasemas programmis on lisaks rõhutatud lausega „Eriti panna rõhku punkteeritud rütmide omandamisele“. V klassi rütmi alalõigus esineb teksti osas ümberpaigutusi, kuid õppe sisuline pool on sama. Suuremad muudatused on läbivalt kõikides klassides meloodia kategooria juures, kus enam ei ole õpetamiseks antud valida kahe erineva variandi vahel, vaid on selgitatud absoluutse süsteemi tundma õppimist. Lisaks C- ja G- duuri ning nende paralleelhelistike ja välja on jäetud F- duur, mis on viidud VI klassi õppesisusse. 1972/73. õppeaastaks mõeldud kaheksaklassiliste koolide muusikaõpetuse aineprogrammist on maha võetud ka „helilaadi“ alalõik, mille sisu on ühendatud „meloodia“ juurde. Enam ei esitata eraldi kategooriat „laule noodist laulmiseks“ ning sümfooniaorkestri pillide tundmine Sergei Prokofjevi teose „Petja ja hunt“ järgi. Huvitaval kombel on V klassi lõpetajate nõudmistes siiski sätestatud, et õpilastel tuleb osata laulda käemärkide ja noodi järgi (õpetaja abiga) lihtsamaid ühe- ja kahehäälseid laule või laululõike, aga hoopis neljas duur helistikus (JO asukohaga abijoonel, esimeses vahes, teisel joonel ja joonte all) ja kolmes moll-helistikus (RA asukohaga teisel abijoonel, joonte all ja esimesel joonel) ning tunda tähtnimetusi $g-g^2$.

VI klassi õppesisu „laulmine ja hääle arendamine“ alalõigus on selgitatud, et lauldakse saatena ja saateta ning on täpsustatud, et instrumentaalsaadet klaveril, akordionil või kitarril mängib õpetaja ning õpilastele jäävad löökpillid (tamburiin, väike trumm, triangel jne) ning meloodiapillid (metallofon, ksülofon). Põhilauluvara on vähendatud ning märkusena on lisatud, et see moodustab kooli ühislauluvara aluse. Neid ja varem õpitud laule korratakse ka järgmistes klassides. VI klassi õppesisu juurde on 3/8 taktimõõdule lisatud ka 6/8 (varasemas dokumendis oli see VII klassis), kuid millegi tõttu on rütmide õpetamisel nüüd välja jäetud kaheksandikpausi tundma õppimine. Viimane on aga lisatud VII klassi õppesisu kirjeldamise juurde kordamisele mineva teadmisenä. See võib viidata asjaolule, et mõiste unustati varasemas klassis õppesisusse lisada. Meloodia alalõigu juures esitatakse 1972/73. õppeaastale omaselt ainult relatiivset süsteemi, mille kõrval on solfedžeerimiseks mõeldud ka absoluutne süsteem. Tagasi toodud F- duur ning lisatud on madaldusmärgi vajaduse põhjendus.

Alteratsioonimärkidega seoses kirjeldatakse ka NA_1 ja SO_1 tundma õppimist ning praktiseerimist. VI klassis jõutakse kahemärgiga helistikenäite (D- duur ja h- moll). Esimest korda on lisatud ka muusikalise lauseehituse (motiiv, fraas, lause, periood) ja kahe- ning kolmeosalise lauluvormi tundma õppimine. Muusika kuulamise alal õppesisu juures muudatusi pole, kuid lisatud on teadmine kooriliikidest, kus, lisaks varem esitatud kollektiividele, soovitatakse kuulata ka Jaan Tombi nimelise Kultuurihoone poistekoori helinäited. Nõudmistele juures on uue teemana 6/8 taktimõõt ning kahe- ja kolmeosalise lauluvormi tundmine.

VII klassi õppesisu kirjeldamisel lisanduvad meloodia alalõiku juhuslikud alteratsioonimärgid ning heliredelite laulmine nii astme- kui ka noodinimedega. Viimase all on ilmselt silmas peetud siiski tähtnimetusi, kuna järgnevad näited on toodud just neid kasutades. Laulda tuleb osata klaviatuuri ja noodijoonestiku järgi. Solfedžeeritakse nii duur- kui ka mollhelistikes viies erinevas JO asetus (JO= c, d, f, g, b ; RA= a, h, d, e, g), lisatud on homofoonia ja polüfoonia mõistete tutvumine vastavalt õpitud lauludele. Eraldi alalõiguna on välja toodud „intervallid“ nende tundma õppimine ning mõistmine seoses näidetega laulude algusintervallidest (priim, sekund, tert, kvart jne). Intervallide tundmine on lisatud ka VII klassi lõpetaja nõudmistele hulka.

VIII klassi õppesisu meloodia alalõigus oli varasemalt välja toodud eraldi intervallide ja akordide lõik, kuid 1972/73. aasta aineprogrammi on jäänud ainult akordid. Selles lõigus kirjeldatakse, et akorde õpitakse tundma seoses kolmehäälsete kadentside noodist laulmisega. Samuti pole enam kategooriaid „laule noodist laulmiseks“ ega repertuaari „laulmiseks õpetaja paigutise abiga“. VIII klassi lõpetaja nõudmistesse on lisatud h- ja g- moll, mida varasemas dokumendis ei olnud. Samuti on vaja õppida tundma 3–5 õppeaasta jooksul käsitletud heliloojat.

1974/75. õppeaastaks välja antud kaheksaklassilise kooli muusikaõpetuse programmi seletuskirjas on ilmselt trükiviga ja kogemata on 3/8 asemel kirjutatud 2/3 taktimõõt (Eesti NSV Haridusministeerium 1974c). Võib järeldada, et sarnane probleem on tekkinud ka kaheksandikpausiga, mis on 1972/73. õppeaasta aineprogrammist välja jäänud.

Suurem muudatus metoodilises kirjelduses puudutab V–VIII klassi õpilaste helilaadilise laulmise arendamist. Kvalitatiivne erinevus seisneb selles, et JO asukoha määramiseks kasutatakse JO-võtit. See tähendab, et väljaspool õpitavaid helistikke (nt JO= es) toimub noodist laulmine ainult JO põhitoonide järgi, mille V–VI klassis määrab õpetaja ning VII–VIII klassis õpilased. Põhiliselt on metoodiline seletuskiri korduustrükk.

1974/75. õppeaastaks välja antud aineprogramm kaheksaklassilistele koolidele on samuti korduustrükk. VI klassi õppesisus on nüüd JO viies erinevas asetuses, varasema aasta dokumendis aga neljas. Sama tendents jätkub ka järgmistes klassides, näiteks VII klassis on nüüd kuus erinevat JO asukohta, VIII klassis seitse, varasemas dokumendis on esitatud nii VII kui ka VIII klassis viis erinevat JO asukohta. Intervallide alal on lisaks selgitatud, et neid õpitakse seostama ka astmete vaheliste kaugustega, varasemalt oli oluline lihtsalt intervallide tähendust mõista. VIII klassis läheb intervallide teema võrreldes varasema dokumendiga veelgi põhjalikumaks. Seda selgitatakse akordide tundma õppimisega ning neile antakse täpsustavad nimetused (puhas priim, väike sekund, suur sekund jne). Need uuendused on märgitud ka vastavate klasside lõpetajate nõudmistes. Selline varasemast põhjalikum laadiline käsitlus muusikaõpetuses annab aimu ka relatiivse süsteemi üha järjepidevamas kinnistamises aineprogrammidesse. Tundub, et järjepideval ühtse süsteemi rakendamisel, tekib võimekus raskustaset tõsta. Dokumendis esineb ka redaktsioonilisi vigu, mida võib oletatavasti seostada teksti kopeerimisega.

1976. aastal anti välja ühine aineprogramm kaheksaklassilisele- ja keskkoolile. Suurim muudatus seisneb selles, et nüüd on ühendatud varasemalt vaid muusika arengulugu käsitlenud keskkooli programm IX–XI klassini kaheksaklassilise kooli aineprogrammile. Sisuliselt on IX–XI klassi õppesisu korduustrükk, kuid erinevused seisnevad alalõikude pealkirjades. Näiteks taktimõõt, helivältus ja helikõrgus on nüüd asendunud vastavalt meetrumi, rütmi ja meloodiaga, kuhu on ühendatud helilaadi ning helistiku lõigud. Seletuskirja on lisatud pikem tutvustav lõik muusika arenguloo käsitlemise kohta IX–XI klassini. Selle eesmärgiks on õppida tundma muusikastiile, kõlastruktuure, vorme ning varasemat muusika arengulugu, mõistmaks kaasaegset. Muusikaloo käsitlemine on ülesehitatud epohhide kaupa, mis aitab õpilastel kujundada kronoloogilist süsteemi. Programmis esitatud teemad on jaotatud kaheks: 1) teemad, mis asetavad käsitletava muusika konkreetse aega ja ruumi ning 2) erinevate ajastute silmapaistvamad heliloojad, kelle loominguga kaudu õpitakse tundma erinevate ajastute muusikat. Muusikaõpetuse tundideks valitakse terviktest konkreetseid lõigud ning kogu teost saab kuulata muusikaringis. Muusika arenguloo käsitlemisel on oluline tähelepanu pöörata just muusika kuulamisele ja laulmisele, mitte konspekterimisele. Üldiselt on soovitatud, et muusikaõpetuse tund peaks sisaldama kolme erinevat komponenti: 1) laulmine, 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine ning 3) muusika kuulamine. Esitatud tööjaotus peab olema omavahel tihedas seoses.

Seletuskirjast on ära jäetud konkreetsete arvud temaatilistele lauludele. Samuti on pisut muudetud ka õpetajatele soovitatud kirjandust. Kui varasemas dokumendis oli selleks ajaleht „Nõukogude Õpetaja“ erirubriik „Kool ja muusika“, siis nüüd soovitatakse lugeda Riho Pätsi ja Heino Kaljuste „Laulik I–II klassile. Käsiraamat õpetajale“ (1977).

Analüüsist saab järeldada, et aja jooksul on muusikaõpetus pürginud kvalitatiivselt kõrgemale tasemele, kuna keerulisemad teemad on toodud varasematesse klassidesse. Näiteks murdarvuga taktimõõdu kasutamisel on V, varasemas dokumendis oli see teema VI klassis. Meloodia pealkirjale on lisatud täpsustavalt helistik ja helilaad. Seal kirjeldatakse, et alates V klassist toimub heliastmike (helilaadide) fikseerimine helistikes, nende tundmaõppimine nii astme- kui ka tähtnimedega klaviatuuril ja noodijoonestikul. Õppesisu on sama, kuid osad tekstilõigud on ümber tõstetud ning muudetud on mingil määral ka sõnastust. Samuti on tagasi pandud põhilauluvara klasside kaupa ning ühislauluvara on esitatud I–III, IV–VI, VII–VIII, IX–XI klassidele.

II klassi õppesisus on välja jäetud F- duuris astmeliselt laulmise märkus. IV klassis lisandub tetrahordi mõiste ning astmeridade poolitamine, VI klassis triool ja süngoop seoses kaheksandiktaktimõõtudega. VI klassi nõudmiste juures on täpsustavalt kirjas, et tuleb osata noodistada lihtsat kollektiivselt rütmilis-meloodiliselt analüüsitud harjutust rütmistatud astmemärkidega duuri- ja mollhelilaadis ning fikseerida see õpitud helistikes (C-duur, a-moll, G- duur, e-moll). Varasemalt oli ainult C- duur ja a- moll. Ka järgmises klassis on lisandunud konkreetseid helistikke, mida on võrreldes varasemas dokumendis sätestatud kahe paralleelhelistiku paariga nüüd kolm (C-, G-, F- duurid ja vastavalt a-, e-, d- mollid). Akordide temaatikas on lisatud toonika (T), subdominant (SD) ja dominant (D) kolmkõladega tutvumine nii duuris kui ka mollis. IX–XI klassi materjal on esitatud kordustrukina 1974. õppeaasta keskkoolide programmi muusika arengulugu käsitlevast sisust.

1980. õppeaastaks esitatud algklasside programmide sisus on varasemate kordustrukkidega seoses mõningaid muudatusi. Enamasti on need seotud uue õppekirjandusega (Riho Päts ja Heino Kaljuste „Käsiraamat I ja II klassi muusikaõpetajale“ varasema „Jo-le-mi“ käsiraamatu asemel). Suuremad muudatused on seotud põhilauluvaraga, mis eelnevas dokumendis esitati I–III, IV–VI, VII–VIII, IX–XI klasside kaupa, kuid nüüd on igale klassile eraldi välja toodud. Lisaks on erinevate klasside õppesisust ära võetud ka kohustuslik arv pähe õpitavat repertuaari. Kui 1978. aasta algklassidele mõeldud dokumendis on kirjas, et I klassis tuleb erilist tähelepanu pöörata rahvalaulude, eeskätt eesti rahvalaulude õppimisele, on sellele nüüd lisandunud rütmilise ja meloodiapillide õppimine. Muutunud on ka soovitatav repertuaar muusika kuulamiseks. II

klassis on rütmi ja meloodia alalõigule lisatud viimase punktina ka „(lihtsate) rütmii improvisatsioonide, (rütmilis-meloodiliste) improvisatsioonide moodustamine antud tekstile“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1978).

Samal aastal kinnitati ka „Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid. Muusikaõpetus“, mis on enamjaolt kordustrukk samalaadsest 1976. aasta dokumendist Eesti NSV Haridusministeerium 1980b). Õppesisu erineb vaid põhilauluvaras esitatud lauludes. Sellele järgnes kordustrukk 1984. aastal, kus õppesisu on sama, kuid muudatused seisnevad klassi lõpetajate nõudmistes ning III klassis ka õppesisu esitamise struktuuris. Näiteks on 1980. aasta I klassi lõpetajatele nõue, et nad tunneksid ära ja oskaksid kuulamise järgi iseloomustada nelja pala, 1984. aastal on aga oluliseks peetud, et I klassi lõpetaja oskaks eristada laulu, tantsu ja marssi (Eesti NSV Haridusministeerium 1980a; 1984a). Samuti on kohustuslikest astmetest ära võetud JO- aste ning 1984. aasta muusikaõpetuse aineprogrammi on jäetud vaid SO, MI ja RA, mida on vaja tunda erinevates asetustes. II klassi õppesisu on neil aastatel (1980 ja 1984) sama, kuid hilisemas dokumendis ei pea II klassi lõpetajad enam kahe ja kolme osalisi taktimõõte viibata oskama. Struktuuriline muudatus 1984. aasta aineprogrammis on III klassi õppesisus, kus muusika-alased teadmised ja oskused ning muusika kuulamine on esitatud tabelina õppeveerandite kaupa. Lisaks sellele on esitatud mõnes mõttes kordav muusika kuulamise tabel. Viimane koosneb õppeveeranditel esitatud teemadest ning neile sobivaist kuulamispaladest. III klassi muusika kuulamise teemad on:

I veerandil „Muusika karakteri, meeleolu muutumine pala vältel;

II veerandil „Kuidas muusika on üles ehitatud?“;

III veerandil „Kes esitavad muusikat (lauljad ja instrumentalistid)?“;

IV veerandil „Kes esitavad muusikat (koorid ja orkestrid)?“.

Iga teema juurde on toodud muusika kuulamise repertuaar, see tähendab, et eraldi alalõiku muusika kuulamise kohta nagu 1980. aasta dokumendis, enam pole. 1984. õppeaasta III klassi nõudmistest on välja jäänud nelja osalise taktimõõdu tundmine ning teemad, mis puudutavad eraldi ülesandeid rütmide kohta. Usutavasti pole siin tegemist pealiskaudsusega, vaid püüdega muuta aineprogramm konkreetsemaks ning struktureeritumaks vältides sisulisi kordusi erinevate teemade käsitlemisel. Õppesisu tabelina puudutab vaid III klassi ning edasi on see esitatud alalõikude kaupa nagu varasemalt. IV klassis on näha sama tendentsi nagu III klassis, mis tähendab, et ära on võetud kordava sisuga laused rütmide tundmaõppimisel. Näiteks kui lapsed tunnevad erinevaid taktimõõte ja rütmivältusi, pole tarvis eraldi rõhutada, et nendes tuleb „osata ka ülesandeid“ lahendada. Aineprogrammides on öeldud, et muusikateoreetiline

materjal peab olema tihedas seoses praktilise musitseerimisega. Siit võib veel kord järeldada, et muusikateoreetilise materjali osakaal on suur, kuna see on kvaliteetse laulmise teenistuses. IV klassi meloodia alalõigus on „tetrachordist“ saanud „tetrakord“ ning esineb veel muid marginaalseid sõnalisi muudatusi. Sama klassi lõpetajate nõudmistes on parandatud 1984. aasta dokumendis sõnapaar „noodi järgi“, mis on asendatud „noodi abil“. See võib viidata muusikalise kirjaoskuse terminoloogilisele laienemisele, mis enam ei tähista noodist laulmist, vaid hõlmab kõiki teadmisi ja oskusi, mida on vaja musitseerimisel noodi paremaks mõistmiseks (nt tempo- ja dünaamikamärgid, nootide liikumise suund noodijoonestikul, tämber jne).

1984. aasta V klassi sisust on ära võetud eeltakt ning selle äratundmine noodi ja kuulamise järgi jag ära on jäetud ka kõrgendusmärk. Lisaks on eemaldatud alalõik „muusikaalased terminid ja oskussõnad“ ning solfedžeerimist täpsustav materjal, mistõttu ei ole neid teemasid esitatud enam V klassi lõpetaja nõudmistes. VI klassi muusikaalaste teadmiste ja oskuste alalõigus on võrreldes eelmiste klassidega muusikateoreetiline materjal kokkuvõtlikum. See tähendab, et näiteks meetrumi alal on öeldud „noodi abil laulmine ja rütmide mängimine kõikides taktimõõtudes“. Meloodia alalõigus on täpsustavalt selgitatud võtmemärke (diees ja bemoll) ning nende vajadust uute helistike õppimisel. Sarnaselt V klassi õppesisule on 1984. aasta dokumendist välja jäetud näited solfedžeerimise kohta ning muusikaalased terminid ja oskussõnad. VII klassi õppesisu muusikateoreetilisest materjalist on välja jäetud heliredelite ja kolmkõlade laulmine noodijoonestikul ning täpsustav solfedžeerimiseks (ka intervallid) mõeldud materjal. VIII klassi dokumendis on ilmselt kopeerimisel tekkinud vigu ning osad tekstilõigud on sattunud ebaloomulikesse kohtadesse, kuid on näha, et õppesisu on mõeldud samaks jääma. Järgmistes klassides on marginaalsed muudatused lõpetajate nõudmisi puudutavates lõikudes. See tähendab, et varem eraldi punktidenä esitatud nõudmised on mõningatel juhtudel konkretiseeritud üheks lauseks.

1984. aasta X klassi muusika arengulugu käsitlev õppesisu esitatakse poolaastate kaupa. I poolaastal käsitletakse vene romantikuid (vene rahvuslik koolkond), mille teemadena esitatakse:

- 1) Mihhail Glinka (patriootilis-ajalooline ooper, ooper-muinasjutt, sümfoonia muusika);
- 2) „Võimas rühm“ (üldiseloostus, Modest Mussorgski; Aleksandr Borodin, Nikolai Rimski-Korsakov);
- 3) Pjotr Tšaikovski (psühholoogiline ooper ja sümfoonia; klaverimuusika).

II poolaasta esimese teemana on esitatud „Nõukogude muusika arenguetapid. Silmapaistvad esindajad: Sergei Prokofjev, Dmitri Šostakovitš, Georgi Sviridov, Aram Hatšaturjan, Dmitri Kabalevski, Tihhon Hrennikov, Rodion Štšedrin“ (viimased kolm on esimest korda). Loetelule järgnevad seoses muusika kuulamiseks mõeldud repertuaariga lisaks varem õpitud heliloojatele ka Aleksander Aljabjev ja Aleksandr Varlamov. Muu täpsustav õppesisu 20. sajandi muusika osas puudub. See tähendab, et X klassis ei tooda peale vene heliloojate nimetamise eraldi välja teiste riikide ning rahvuste heliloojaid ega ka muusika kuulamiseks mõeldud repertuaari nagu 1980. aasta dokumendis. X klassi lõpetajatelt eeldatakse, et neil on ettekujutus vene muusikast 19. sajandil ja Euroopa ning Ameerika muusikast 20. sajandil. Kahjuks õppesisu osas on viimastest märgitud vaid pealkiri. Teistes klassides tehtud õppesisu muudatused kajastuvad vastavalt ka lõpetajatele seatud nõudmistes-õpitulemustes.

1982. aasta algklasside programm on õppesisu mõttes kordustrukk (Eesti NSV Haridusministeerium 1982). Muudatused puudutavad siin klassivälist muusikalist kasvatustööd, kust on seekord välja jäetud klausel, et õpetaja peab iga õppeaasta (või õppeveerandi) alguses esitama konkreetse tööplaani. Õppesisu osas on I klassi lõpetajate nõudmistest ära võetud kahe- ja kolmeosalise takti viipamine ning muusikat kuulates ära tunda ja iseloomustada 3–4 pala. Selle asemel on nüüd lihtsalt vaja eristada laulu, tantsu ja marssi ning III klassi lõpetaja nõudmiste hulgast on välja võetud nelja osaline taktimõõt. Muusikaõpetuse programmi lõpetab alalõik „metoodiline abimaterjal õpetajale“, mida varasemates dokumentides eraldi kategooriana polnud. Küll aga on seda mainitud mitmeid kordi õppesisus.

1984. õppeaastaks välja antud algklasside programm on sisult sama, mis sellele eelnenud (1982. aastal) programm. 1984. õppeaastaks mõeldud aineprogrammis on õppesisu alates III klassist esitatud konkreetset tabelina: 1) muusikalised teadmised ja oskused ning 2) muusika kuulamine. Õppesisu on jaotatud õppeveerandite kaupa ning on esitatud lakooniliselt, seega ei saa suuremaid erinevusi nt rütmi, meetrumi, helilaadi ja muusika kuulamise kategooriates tuua. Viimasest on ära võetud näiteks eraldi seisev soovituslik repertuaar, mis on lisatud tabelisse vastavalt muusikateooria teema juurde. Näiteks on I veerandil muusika kuulamise juures oluline jälgida muusika arenemist, st selle dünaamika ning tempo muutuseid. Selle jaoks sobivad hästi Maurice Raveli „Boléro“, Edvard Griegi „Hommikumeeleolu“, „Mäekuninga koopas“ jne.

1986. aastal anti välja kaks erinevat algklasside programmi. Neist esimene on kordustrukk 1984. õppeaastal välja antud algklasside programmist, mis oli mõeldud 3- aastase algõpetusega

tsüklile (35 tundi nädalas) ja teine 4- aastasele algõpetuse tsüklile (32 tundi nädalas). Seletuskiri on mõlemal dokumendil täpselt sama, kuid erinevused tulevad 4- aastase ja 3- aastase tsükli õppesisu kirjeldamisel ning nädala tundide arvus. 4- aastasele õpetusele mõeldud muusikaõpetuse aineprogrammi I klassi õppesisu algab selgitustega, millised on I klassi muusikaõpetuse eesmärgid ja õppeaine komponendid (Eesti NSV Haridusministeerium 1986a; 1986b).

I klassi muusikaõpetuse programm on koostatud kommunistliku kasvatuse kui ideoloogilise lähtealuse ülesandeid ja laste ealisi iseärasusi arvestades. Oluline on, et muusikaline tegevus ärataks huvi ja armastust muusika vastu ning arendaks muusika emotsionaalset vastuvõtuvõimet, õpilaste initsiatiivi ja aktiivsust. I klassis on muusikaõpetuse koostisosadeks (ehk õppeaine komponentideks):

- 1) laulmine;
- 2) muusika kuulamine;
- 3) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine seoses muusikalise materjaliga;
- 4) rütmiline liikumine muusika saatel;
- 5) töö lastepillidega.

Samal ja ka varasematel aastatel esitatud algklassidele mõeldud aineprogrammid on õppesisu osas olnud detailsemad ning kirjeldanud põhjalikumalt laulmise ja hääle arendamise protsesse. 4- aastase algõpetuse tsükli laulmise õppesisu juures on selgitatud, et lapsi tuleb õpetada kõlapuhtalt ja ilmekalt laulma, juhtides tähelepanu õigele kehahoiakule, hääle moodustamisele ja diktsioonile. Lastele tuleb tutvustada mõisteid helilooja ja rahvalaul ning samuti arendada nende loomingulisi võimeid, enesekontrolli, kuulamis- ja meeskonnatöö oskuseid. Esitatakse ka põhilauluvara, millele järgneb õppeveerandite kaupa esitatud repertuaar. Muusika kuulamise alalõigus selgitatakse, et oluline on arendada laste muusikalist mälu, silmaringi ja kuulamiskultuuri. Lisaks tuleb neid õpetada muusikat mõistma ja iseloomustama ning fantaasiat ja loomingulisi võimeid kujundama. Sarnaselt laulmisele, järgneb ka siin õppeveerandite kaupa muusika kuulamiseks mõeldud repertuaar. Kusjuures iga õppeveerandi juures on välja toodud teemad. Näiteks I õppeveerandi teemaks on „Loodus muusikas“, II veerandil „Muinasjutt muusikas“ ning III, IV õppeveerandil toetutakse „Laste mängude ja töö“ temaatikale. Muusika kuulamiseks mõeldud repertuaar on jaotatud lauludeks ja klaveripaladeks. Muusikaliste teadmiste ja oskuste alal selgitatakse vanuseastmele kohaselt meetrumit, rütmi, helikõrguseid, rütmilist liikumist ja tööd lastepillidega. Viimane ainekomponent on uus, kuid rütmiline liikumine on varasemates programmides juba esinenud.

Rütmilise liikumise kaudu tuleb lastele õpetada muusika iseloomule vastavat liikumist, näiteks kõnd muusika järgi, jooks, tantsusammud jne. Oluline on, et liikumist muudetakse vastavalt heliteose tempole, registritele ja dünaamikale. Peetakse silmas, et liigutused oleksid kujundlikud, täpsed ning muusikaga kooskõlas. Sellise liikumise kaudu saab arendada õpilaste fantaasiat, tähelepanu ja keskendumisvõimet. „Töö lastepillidega“ alalõigus on selgitatud, et esmalt tuleb uusi instrumente tutvustada, seejärel õpetada õigeid mänguvõtteid ja nende dünaamilisi varjundeid. Selle kaudu saab arendada õpilaste ansamblitunnetust ning nende improviseerimise oskuseid. Samuti on võimalik pillimängu kaudu õpetada ja kinnistada noodikirja (pilt-noodid, pilt-kujutused).

II klassis on kokku 34 ainetundi ning õppesisu kirjeldamist alustatakse sarnaselt 3- aastase algõpetuse tsükli dokumendile põhilauluvaraga, millele järgneb laulmine ja hääle arendamine. Muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamisel tutvustatakse eraldi meetrumit, rütmi, meloodiat ja muusikahariduslikke mõisteid. Struktuurilt on 4- aastase algõpetuse tsükli aineprogramm pisut erinev, kuid õppesisu osas suuremaid muudatusi varasematega võrreldes pole. Rõhuasetused on enamasti samad, see tähendab, et laulmisel toetutakse relatiivsele süsteemile, millele hiljem lisatakse ka absoluutne süsteem. Oluline on endiselt tervislik, kõlapuhas ja ilmikas laulmine, mis puudutaks nii õpilasi kui ka kuulajaid emotsionaalselt. Pärast muusika kuulamist ja soovituslikku repertuaari tuleb alalõik „teadmised ja oskused II klassi lõpetamisel“. III klass algab sarnaselt eelmistele põhilise lauluvaraga, millele järgneb laulmine ja hääle arendamine. Muusikaliste teadmiste ja oskuste alalõigust on välja jäetud „muusikahariduslikke mõisteid“. IV klassi programmi kirjeldamine algab sarnaselt I, II ja III klassi õppesisule, kuid muusikaalased teadmised ja oskused ning muusika kuulamine on esitatud tabeline (sarnaselt 3- aastase algõpetuse tsükli aineprogrammile).

1986. aastal anti välja uus aineprogramm, mis sisuliselt on kordustrükk 1984. aasta „Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid. Muusikaõpetus“ dokumendist, kuid kannab varasematega võrreldes nüüd pealkirja „Üldhariduskooli programmid. Muusikaõpetus“. 1987. aastal anti välja samanimeline „Üldhariduskooli programm. Muusikaõpetus“ dokument, mis on jällegi enamjaolt kordustrükk, kuid muudatused on alates III klassist põhilauluvara repertuaaris (Eesti NSV Haridusministeerium 1987). Samuti on suurendatud kohustuslike laulude õppimise arvu, mis on varasema 10–12 laulu asemel nüüd 12–14 laulu. III klassi laulmise kirjelduses on selgitatud, et lisaks kohustuslikele lauludele tuleb harjutada *prima*

*vista*³² põhimõttel. Selle eelduseks on tugev noodi tundmise oskus, mis on varasema kahe aasta jooksul omandatud. Kui eelnevas dokumendis on öeldud, et selgeks on vaja õppida neli eesti rahvalaulu, kaks kaanonit ja kaks lihtsat kahehäälsset või paigutise kahehäälsusega laulu, siis nüüd on kirjas, et laulude valikul lähtutakse kalendritähtpäevadest. 1986. aasta programmis on III klassi õppesisu esitatud tabelina ning nüüd on taas kasutule võetud alapealkirjad. Soovitatavas muusika kuulamiseks mõeldud nimekirjas on teoseid varasemaga võrreldes rohkem. Samuti on kasvanud nõudmised III klassi lõpetajate teadmiste ja oskustele. See tähendab, et kui varem pidid õpilased peast oskama seitset laulu ja kuulamise järgi ära tundma neli pala, siis nüüd on need vastavalt kümme ja kaheksa. Lisaks ka mõningased täpsustused solfedžeerimisel.

IV klassis toimuvad suuremad muudatused, seoses sellega on õppeaasta peateemaks „Minu sünnimaa muusika“, mille juurde kuulub laulmiseks mõeldud materjalina eesti regilaul ja uuem rahvalaul ning eesti heliloojate laululooming. Pisut selgitatakse ka eesti rahvalaulude laulmise põhimõtteid. Selline suunamuutus õppesisus on selgelt seotud poliitiliste arengutega ühiskonnas, mis lubas inimestele vabamat väljendust ühiskonna elu puudutavatel teemadel (perestroika). Meetrumi alla on koondunud ka rütmi temaatika ning juurde lisatakse paar dünaamikamärki, kuid enamasti on õppesisu sama. Muusika kuulamise sissejuhatamiseks on kirjutatud, et sarnaselt laulmiseks mõeldud materjalile, on ka muusika kuulamiseks mõeldud teosed jäägitult seotud eesti heliloominguga. Teemad on jaotatud järgmiselt:

- 1) Vana rahvalaul (hälli-, mängitamis-, laste-, töö-, kalendri-, marjulkäimis- ja kiigelaulud);
- 2) Uuem rahvalaul;
- 3) Rahvapillid (sarvepill, karjapasun, roo- ja vilepill, torupill, kannel, hiiukannel, viiul, löõtspill, külakapell, moldpill, rahvapilliansambel);
- 4) Rahvatantsud (voor- ja sõõrtantsud; rühmatantsud, paaritantsud, imitatsioonitantsud);
- 5) Eesti muusikakultuuri areng möödunud sajandist tänaseni: (rahvusliku ärkamisaja heliloojad- Aleksander Kunileid, Friedrich Saebelman, Karl August Hermann, I üldlaulupidu); esimesed elukutselised heliloojad (Rudolf Tobias, Miina Härma, Konstantin Türrpu); kontserditegevus 20. sajandi alguses ja tänapäeval (ERSO, RAM, FK, Hortus Musicus, Estonia ja Vanemuise teatrid); muusikaline haridus Eesti NSV-s (TRK, muusikakoolid); heliloojad- Artur Kapp, Mihkel Lüdig, Mart Saar, Cyrillus Kreek, Veljo

³² *Prima vista* tähendab ettevalmistuseta noodist lugemist.

Tormis, Gustav Ernesaks, Eino Tamberg, Heino Eller, Riho Päts, Jaan Rääts, Eugen Kapp. Lisaks on soovitatav muusika kuulamise repertuaar koostatud eranditult eesti heliloojatest, mis võrreldes 1986. aasta aineprogrammiga on erinev, kuna seal olid esitatud ka vene heliloojaid. IV klassi õppesisu muudatused kajastuvad ka nõudmistes lõpetajatele.

Suuremad muudatused on X klassi muusika arenguloos. Seal tutvustatakse II poolaastal nõukogude muusika arenguetappidele ja silmapaistvamatele heliloojatele lisaks ka 20. sajandi muusikat. Sellele eelnenud dokumendis oli esitatud vaid pealkiri, kuid nüüd on vastavalt pealkirjale täpsustatud muusika kuulamise soovituslik repertuaar. See koosneb näiteks Claude Debussy, Carl Orffi, Arnold Schönbergi, Benjamin Britteni, Béla Bartóki, George Gerwshwini ja Igor Stravinski elust ning loomingust.

1988. õppeaastaks anti välja enamjaolt kordustrükk 1986. aasta dokumendist, kuid see kannab nüüd teistsugust pealkirja. Varasemalt oli selleks „Algklasside programmid“, nüüd aga „Algklasside programmid. Nelja-aastane algõpetus“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1988). Uuemas dokumendis on oluliselt vähendatud I klassile mõeldud põhilauluvara. See tähendab, et „laulmise“ alalõigu järel on esitatud vaid viis laulu. Muusika kuulamiseks mõeldud materjal on aga endiselt õppeveerandite ja teemade kaupa samas mahus.. Suuremad programmi ülesehitust ja õppesisu puudutavad muudatused tulevad IV klassis. Struktuuri mõttes ei ole enam õppesisu esitatud tabelina ega õppeveerandite kaupa, vaid sarnaselt noorematele klassidele hoopis alalõikudena (meetrum, rütm, meloodia, muusika kuulamine ja soovitatav repertuaar muusika kuulamiseks). Õppesisu osas on suurendatud kohustuslike laulude õppimise arvu, see tähendab, et varasema 10 asemel, on nüüd 12–14 laulu. Lisaks selgeks õpitud kohustuslikele lauludele õpitakse tunnis ka lühiviise (nn mudellaule), mille ülesandeks on harjutada õpilaste noodist lugemise oskust. Jõukohane repertuaar valitakse vastavalt kalendri tähtpäevadele. Samuti on laulmise kõige suuremaks eesmärgiks kõlailu ning lauluilmekus, mitte kõlajõud. Lisaks taotletakse kõläühtstust, intonatsioonilist puhtust, rütmilist täpsust ja selget diktsiooni. IV klassi õppesisu „muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamise“ kategooria on detailsem kui samalaadses 1986. õppeaastaks välja antud dokumendis, kuid sisult sama nagu 3- aastasele algklasside tsüklile mõeldud aineprogrammis esitatu. Hoolimata muudatustest IV klassi õppesisus, on 1986. ja 1988. õppeaasta 4- aastase algõpetuse muusikaõpetuse programmi IV klassi lõpuks omandatavad teadmised ja oskused sõna-sõnalt samasisulised. Järgmisena ilmus 1990. aastal nelja-aastasele algõpetuse programm, mis muusikaõpetust ega kehalist kasvatust ning dokumendis on öeldud, et need esitatakse eraldi aineprogrammidenä (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1990).

1990. aastal esitati algklasside programm nelja-aastasele algõpetusele. See ei sisaldanud aga muusikaõpetust ega kehalist kasvatust ning need ilmusid eraldiseisvate aineprogrammidenä. Seoses õppevara uuendamisega ilmus nõ ülemineku programm muusikaõpetuses 1991. aastal (Eesti NSV Haridusministeerium 1991). Uus muusikaõpetuse õpik anti välja 1992. aastal ning see põhineb juba uuel programmil. Suurem põhimõtteline muudatus toimus ka muusikaõpetuse eesmärgiseades. Selle kohaselt peeti oluliseks lapse toomist muusikamaailma, mille kaudu luuakse muusikakultuuriline alus isiksuse arenguks. Oluliseks sai õpilaste tundeelu rikastamine, muusikalise maitse ja hindamisoskuse kujundamine muusika kaudu. Teadlik muusika kuulamine edendab ka muusikalist kuulmist, mälu ja fantaasiat. Samuti arendatakse muusikaõpetuse kaudu õpilaste aktiivset ja emotsionaalset vastuvõtuvõimet ning esinemisostkust. Algõpetuses lähtutakse päris elu ja muusika seoste loomisest oma rahva muusikakultuuri omandamise ja väärtustamise kaudu. Kõikides kooliastmetes keskendutakse pigem praktilisele musitseerimisele, mille kaudu arendatakse õpilaste muusikalisi ja loomingulisi võimeid (Eesti NSV Haridusministeerium 1991).

4.4 Kokkuvõte aastatest 1940–1991

Üldhariduskooli areng Eesti NSV-s Nõukogude Liidu perioodil oli alates 1960. aastatest süsteemne ja hoolimata ideoloogilisest survest, püüti siiski häid diplomaatilisi oskusi kasutades säilitada emakeelne ja rahvusliku suunitlusega haridus. Muusikaõpetuse säilitamine täistsükli ulatuses oli sel perioodil tähelepanuväärne saavutus, kuna üleliiduliselt lõppes muusikaõpetus VI klassiga. Aineprogrammid, milles käsitleti muusikaõpetuse spetsiifilist sisu, olid väga täpsed ja kirjeldavad ning koolides rakendamiseks kohustuslikud. Nii püüti garanteerida ühised muusikalised teadmised ja oskused ning standard kõigis Eesti koolides õppinute kultuuripildis. Ometigi oli ametliku ideoloogia ja tegelikus koolipraktikas edastatava materjali sotsiaalne sõnum erinev. Aineprogramme esitati tihti kordustrükkidena ning kui palju ja täpselt muusikaõpetaja materjali edasi suutis anda, pole enam võimalik määratleda. Detailsete aineprogrammide järgi oli õpetajatel kerge oma tööplaane koostada. Koolihariduse edendamise ning aineprogrammide arendamisega tegeles professionaalselt PTUI ning õpetajate täiendkoolitusega VÕT. Aineprogrammidesse lisandus sel ajal uusi kategooriaid, õppeaine komponente jms (vt lisa 3).

1980. aastate lõpu poole toimusid suuremad muudatused koolivõrgus ning eriti puudutas see õppetöö planeerimist. Näiteks prooviti paljudes koolides viiepäevast õppenädalat, mille raames

edukamad õpilased (nt olümpiaadidel osalenud) said laupäeva vabaks. Valikuvabadus oli ka süva- ja valikainete pakkumisel, samuti võis korralda õppetööd kolme trimestri, mitte nelja õppeveerandi kaupa ning katsetamisele tulid ka 40 minutilised ainetunnid (Lvova 2012: 543).

Lisaks koostati sel perioodil palju Eesti NSV õppekirjandust ja juhendmaterjale õpetajatele, mis samuti toetasid ühtluskooli süsteemi. Mõistetavalt oli aineprogrammide reformimine ideoloogiline ning tähendas seetõttu ka pidevat professionaalset järelevalvet üldhariduses ning teaduslikel uuringutel põhinevaid muudatusi. Arvestades eesti eripära „eksperimentaalse liiduvabariigina“ oli siin võimalus edukalt katsetada paljude pedagoogiliste uuendustega. Tähelepanuväärne oli diferentseeritud õpetamine, mis väljendus süvaklasside ja -koolide loomisega sh Tallinna Muusikakeskkooli asutamine 1961. Nende hulgas oli eriliselt tulemuslik esteetiliste õppeainete, sh muusikaõpetuse arendamine, millel oli ka suur ideoloogiline potentsiaal noorte kasvatamisel. Korraldatud laulupeod, klassiväline muusikaline tegevus ning süvaklasside loomine toetas igakülselt rahvusliku muusikakultuuri ja identiteedi arengut. Eesti Nõukogude perioodi muusikaõpetuse õppesisu muutused tabelina on esitatud lisas 3.

5. Muusikaõpetus taasiseseisvunud Eestis 1991–2024

20. augustil 1991. aastal taastati Eesti omariiklus ja seejärel saavutati rahvusvaheline tunnustus, mille järgselt Eesti sai ÜRO (1991), OECD (2010), Euroopa Liidu (2004) ning NATO (2004) liikmeks. Taasiseseisvunud Eesti Vabariigi perioodi iseloomustab uus kultuuriline ja poliitiline õigusruum, mis tähendas suuri ümberkorraldusi kogu senises ühiskondlikus elus, sh ka haridussüsteemis. Eelnevalt oli toimunud juba olulisi muudatusi haridust juhtivates keskasutustes ja koolikorralduses. 1987. aastal alguse saanud valitsuse reformimise käigus moodustati Eesti NSV Riiklik Hariduskomitee. Paar aastat hiljem 21. detsembril 1989. muudeti ENSV Riiklik Hariduskomitee ENSV haridusministeeriumiks ning 1990. aastal määrati selle täpsem struktuur. Sama aasta (1990) 2. veebruaril võttis rahvasaadikute täiskogu vastu deklaratsiooni ning algatas läbirääkimised Eesti taasiseseisvumise võimalustest (Uuet 2018: 357, 371).

Selleks ajaks oli lõpetatud PTUI tegevus (mai 1991) ja VÕT reorganiseeriti (juuni 1989) Eesti Hariduse Arenduskeskuseks (EHA) ning 1989. aasta 12. mail valiti haridus- ja kultuurifoorumi raames Eestimaa Haridusnõukogu. See koosnes järgnevatest töörühmadest: hariduspoliitika ja seadus ning haridusinfo ja alternatiivharidus. Samal aastal said uue nimetuse enamus suuremate linnade üldhariduskoolidest, mis varem olid kandnud lihtsalt numbreid ning üheksaklassilised koolid muudeti keskkoolideks (Uuet 2018: 364).

Nõukogude perioodi lõpuaastatel toimus vägivaldatu iseseisvusliikumine ning selle raames korraldati mitmeid isamaalisust väljendavaid üritusi (näiteks Eestimaa Laul 1988, Balti kett 1989 jm). Laulmises leiti võimalus väljendada rahva vabadustahet ja ühtsust, mis oli muuhulgas ka turvaline viis seni kehtinud riigikorra vastu oma rahulolematust näidata. Isamaaliste laulude ühiselt laulmine tõstis eestlaste rahvuslikku eneseteadvust veelgi ning tugevdas usku iseseisvumise taastamise võimalustest. See viis Eesti Vabariigi taasiseseisvumiseni 20. augustil 1991. aastal, mis leidis kiiresti rahvusvahelist tunnustamist.

5.1 Rahvusvahelistunud muusikaõpetus globaliseerunud maailmas

Taasiseseisvunud Eestis on oluliseks peetud õppekavade koostamist ja rakendamist erinevatel haridusastmetel muutunud konteksti arvestades. Juba mõni aasta enne Eesti Vabariigi taasiseseisvumist (1989–1990) koostati Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudis (PTUI)

esimene õppekavade arendamise kava, mida siiski ei rakendatud ning 1991. aasta mais lõpetas instituut tegevuse. Osa PTUI teadlastest asus tööle ülikoolides ja Riigi Kooliametis või läks pensionile. Oma riigi taastamine tõi mõnes mõttes kaasa ka eitamiskultuuri, mille kohaselt oli hariduselus vaja loobuda kõigest varasemast, mis nõukogude ajal kehtis, see tähendas, et Eesti haridust hakati deideologiseerima või pigem desovetiseerima (Tinn 2020: 165). Revolutsioonilised muutused ühiskonnas toovad alati kaasa loobumise seni toimivatest ja kehtivatest normidest. Rutakate ja väheargumenteeritud poliitiliste otsustuste eest hoiatas ka president Lennart Meri 1995. aasta intervjuus öeldes: „Presidendina on mul ainult üks ideoloogia: haridus. Eesti rahvusliku julgeoleku kõige suurem oht ei ole mitte relvastatud kallaletung mingisuguse kolmanda riigi poolt, vaid omaenda maavillane, harimatu poliitik“ (Pohl 1995: 2).

Juba 1988. muudeti kohalikud haridusosakonnad hariduskoondisteks ning neile anti ka õigus kohalike koolide töö korraldamiseks. 1988/89. õppeaastal hakkas kehtima eesti õppekeelega üldhariduskoolides klasside numeratsioon varasema I–XI klassi asemel I–XII klassini (vene õppekeelega koolides säilisid endiselt klassid I–XI). Sellises tsüklis nimetati algastmeks I–IV klassi, keskastmeks V–IX klassi ning keskkooliks X–XII klassi (Uuet 2018: 359). Järgmisel aastal, st 1989/90. õppeaastal läksid kõik eesti koolid üle uuele õppeplaanile ning kooli võisid astuda lapsevanema avalduse alusel ka kuueaastased lapsed.

1990/91. õppeaastal avati palju uusi haridusasutusi näiteks gümnaasiume³³ ning uue koolitüübina alternatiivkoole³⁴ (Eksta 2012b: 452). Üldhariduskoolide õppesisus muudeti sõjalise algõpetuse aine nimetust (kodu- ja riigikaitse) ning peeti oluliseks õppeaineid, mis on eestikesksed ning orienteeritud rahvusliku kultuuri arengule (Eksta 2012b: 452). Omavalitused said enda juhtimise alla kohalikud kutse- ja üldhariduskoolid ning esmakordselt tekkisid erakoolid ja erakõrgkoolid (Uuet 2018: 371).

Kuna järjest olulisemaks sai aktiivne välissuhete loomine ja arendamine, muutus võõrkeelte õppimine koolides varasemast veelgi prioriteetsemaks. Olulised muudatused puudutasid ka keelepoliitikat ning Eesti keel kehtestati riigikeelena keeleseaduses (Eesti NSV Keeleseadus 1990). Eesti koolides vähendati vene keele tundide arvu ning nii osutus võimalikuks

³³ Sel ajal nimetati paljud keskkoolid ümber gümnaasiumideks, kuigi sellekohast seadust veel polnud. Gümnaasiumid sätestati koolitüübina 1992. aasta põhikooli ja gümnaasiumi seaduses (PGS).

³⁴ Alternatiivkoolides pakuti võimalust õppida traditsioonilisest koolist ja pedagoogikast erineva koolikorralduse ja metoodika alusel. Näiteks Steiner-koolid, kus õppetöö oli korraldatud nn epohhidena.

suurendada saksa või inglise keele tundide mahtu (Uuet 2018: 372, 375). 1992. aastal muudeti vene õppekeelega koolid Eestis haridusseaduse alusel samuti 12- klassiliseks, mida võib pidada ühtse haridussüsteemi loomise esimeseks sammuks taasiseseisvunud Eesti Vabariigis.

Hariduselu korralduseks jõuti suhteliselt kiiresti vastu võtta vajalikud seadused. 1992. aastal võeti vastu Eesti Vabariigi haridusseadus, milles on sõnastatud hariduse mõiste, selle eesmärk ning tasemed (Eesti Vabariigi haridusseadus 1992). Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus võeti vastu 1993. aastal ning see sätestas üldhariduskoolide töö korralduse ning sellele vastavalt hakati koostama riiklikke õppekavu tervikdokumentidena (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus 1993).

Õppesisu ja õppekavade uuendamisega alustati Eestis kohe pärast iseseisvuse taastamist. Nende arendamisega tegeles PTUI, kes kaasas arendustegevusse õpetajate koolitajaid, haridusametnikke ning tegevõpetajaid (Savik jt 1990: 6). Taasiseseisvunud Eestis on haridust, selle juhtimist ja struktuure korduvalt muudetud. Pärast Eesti Hariduse Arenduskeskuse sulgemist, tegeles üld- ja kutseharidusega Riigi Kooliamet (loodud 1993). Ilmselt ei toiminud selline juhtimisstruktuur ootuspäraselt ning kultuuri- ja haridusministeeriumi lahutamise tulemusena, suleti ka Riigi Kooliamet. Pidevatele uuendustele haridusasutuse ümberkorraldamisel jõuti esimese riikliku õppekavani alles 1996. aastal ning dokument kandis pealkirja „Eesti põhi- ja keskhariduse riiklik õppekava“.

1993. aastal vastavalt PGS-le oli üldharidus jagatud kohustuslikuks üheksaklassiliseks põhihariduseks, mille järel võis jätkata õpinguid kolmeklassilises gümnaasiumis. Samuti sätestati kohustuslikud riiklikud ainekavad ning kooli õppekavaga sai neid koolispetsiifikat arvestades täiendada, mis tähendas, et oli võimalik lisada valik- ning vabaaineid. Vastav materjal nn lisaõppeainetega ilmus 1997. aastal (Uuet 2018: 384).

1996. aastal loodi haridusministeerium, mis alates 2003. aastast kannab nime Haridus- ja Teadusministeerium (Eksta 2012c: 549). 2000. aastal loodi Tartu Ülikooli haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus, mille üheks tööülesandeks oli riiklike õppekavade arendamine (Eksta 2012c: 552).

1996. aastal vastu võetud Eesti põhi- ja keskhariduse riiklikku õppekava hakati rakendama 1997. aastal kõikides eesti õppekeelega koolides I, IV, VII ja X klassis. Sellest järgmisel aastal toimus üleminek II, V, VIII ja XI klassis. 1996. aastal vastu võetud riiklik õppekava oli lõplikult rakendunud 1999/2000. õppeaastaks (Eksta 2012c: 551). Riiklikus õppekavas esitatud

muusikaõpetuse ainekava on struktuurilt üles ehitatud eraldi õppeaineekomponentidena, millel põhineb ka käesoleva uurimuse õppesisu analüüs peatükis 5.3.

2005–2007. aastal kutsuti kokku töörühm õpetajatest ja ülikoolide õppejõududest, kes hakkasid ainetöörühmades ainekavasid arendama. Põhiline arendustegevus toimus Riiklikus Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuses. Aruteludesse olid kaasatud ka suur hulk teisi õpetajaid, koolijuhte ja ülikoolide õppejõude ning nende koostööl valmis mahukas kogumik „Riiklike õppekavade materjal“ (2006). See sisaldas nii alushariduse õppekava kui ka põhikooli ja gümnaasiumi õppekavade üldosi ning ainekavasid. Enne lõppversioonide kinnitamist saadeti koolidesse kogumikud koos refleksiooni küsimustikega, kuid valitsuse vahetusel jäi see tegevus pooleli (Läänemets 2021: 38).

Kogu taasiseseisvumise perioodi on Eesti osalenud paljudes rahvusvahelistes projektides. Suurimat mõju on avaldanud OECD, mille juhendmaterjale on kasutatud õppekava arendusel ja hariduspoliitika kujundamisel, eelkõige pädevuste rakendamisel õppe-eesmärgidena (Rychen, Salganik 2003: 43). Need on riiklikku õppekava üldosasse esimest korda lisatud 2002. aastal (Eesti Vabariigi valitsus 2002). 2002. aasta riiklik õppekava kannab varasemast erinevat pealkirja ning on korrigeeritud vastavalt üldaktsepteeritud terminoloogiale „Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava“.

Rahvusvahelist kogemust võimaldavad nii õpilastele kui ka õpetajatele erinevad vahetus- ja koolitusprogrammid (ERAMUS, ERASMUS+) ning muusikaolümpiaadid. Tähelepanuväärne on, et esimene rahvusvaheline muusikaolümpiaad toimus Eestis Haridus- ja Teaduministeeriumi, Eesti Muusikaõpetajate Liidu ning Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia koostöös 2014. aastal ning samuti võõrustati siin teistest riikidest osalejaid 2018. aastal. ISME (International Society for Music in Schools) ja EAS (European Association for Music in Schools) konverents tudengitele mõeldud foorumiga toimus Eestis 2009. aastal ning 2024. aastal võõrustas Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia taas ISME eelkonverentsi. Seega on Eesti olnud aktiivne osaleja rahvusvahelise muusikahariduse arendamisel ning samuti näitab see professionaalset huvi siinse muusikaõpetuse süsteemi vastu.

Esimestele taasiseseisvumisperioodi õppekavadele on ette heidetud erinevate haridusastmete vähest omavahelist sidusust, liigselt koormatud ainekavu ning nende puudulikku lõimitust (Eksta 2012c: 552). Taasiseseisvunud Eesti Vabariigis tehti põhikooli- ja gümnaasiumi puudutavates seadusaktides palju muudatusi, mille tulemusena jõuti lõpuks ka uue põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse koostamisele (PGS), mis võeti vastu 9. juunil 2010 (Põhikooli- ja

gümnaasiumiseadus 2010). Suurim muudatus, mida uus PGS sätestas, oli põhikooli lahutamine gümnaasiumist eraldi koolitüübina. Seetõttu anti kahe eraldi dokumendina välja nii põhikooli kui ka gümnaasiumi riiklik õppekava. Nende lisadena esitatakse ainevaldkondade kavad, kus muusikaõpetus koos kunstiõpetusega kuulub „Kunstiainete“ ainevaldkonda ehk „Lisa 6“ (Põhikooli riiklik õppekava 2011; Gümnaasiumi riiklik õppekava 2011). Teine suurem muudatus puudutab koolivõrgu ümberkorraldamist, mis oli tingitud õpilaste arvu vähenemises kogus riigis (Eksta 2012c: 547). Seetõttu hakkas järkjärgult vähenema üldhariduskoolide arv Eesti erinevates piirkondades.

2009. aastal avati Haridus- ja Teadusministeeriumi juurde õppekava talitus, mis koordineeris riiklike õppekavade arendustööd (Eksta 2012c: 552). Kuna PGS muudeti aastal 2010, siis tuli ka uuesti kinnitada riiklikud õppekavad. Seega ilmus 2011. aastal uus õppekava kahe eraldi dokumendina, millest esimene on mõeldud põhikoolile ja teine gümnaasiumile. Mõlemas on varasemast selgemalt väljendatud õpitulemused ja samuti on vähendatud õppeainete mahtu (Eksta 2012d: 604). 2011. aasta gümnaasiumi riiklikus õppekavas on lisaks konkreetsematele õpieesmärkidele ning ainemahu vähendamisele suurendatud valikuvabadust gümnaasiumiõpilastele, mis väljendus järjepidevalt uute valikkursuste pakkumises (Eksta 2012d: 604–605). Põhialustena on rõhutatud erinevate pädevuste tähendust ja osakaalu õppekavade koostamisel. Lisaks varasemalt rakendatud OECD pädevustele hakati arvestama nüüd ka Euroopa Nõukogu sätestatud pädevusi (*key competencies*) aastatest 2006 ja 2018 (European Key Competences 2007, 2019).

Tänapäeva maailmas on oluline, et riiklikud õppekavad oleksid ajakohased. See eeldab nende pidevat kaasajastamist vastavalt haridusnõudlusele ja muutunud õppijatele ning kasutatavatele õppe- ja õpikeskkondadele. Seetõttu kuulutas 28. augusti 2014. aasta seletuskirjaga Haridus- ja Teadusministeerium riiklike õppekavade arenduse pidevaks, mis tähendab vajaduspõhiseid muudatusi, mille eesmärgiks on laiendada koolide ja aineõpetajate autonoomiat oma tegevuste korraldamisel. Selle kohaselt konkretiseeris Haridus- ja Teadusministeerium õppekavaarenduse vastavalt muutuvale ülesandele kaasajastada õppekavasid arvestades nõ kohalikku haridusnõudlust kui ka rahvusvahelisi arenguid (Seletuskiri Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011 a. määruse nr 1 „Põhikooli riiklik õppekava“ ja Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011 a. määruse nr 2 „Gümnaasiumi riiklik õppekava“ muutmise kohta, 28.08.2014).

Lisaks sellele on pideva õppekavade muutmise käigus kaduma läinud konkreetsus erinevate õppekavadega seotud mõistete osas (Erss 2020: 56). Maria Erssi (2020) läbi viidud koolijuhtide ja õpetajate seisukohti analüüsiv uurimus uue riikliku õppekava koolirakenduslikkuse kohta on

avaldatud TLÜ kogumikus „Haridusmõte“ ning kannab pealkirja „Eesti taasiseseisvumisjärgne õppekavaarendus euroopaliku didaktika ja anglo-ameerika risttuules“. Küsitlus on läbi viidud kümnes Eesti koolis ning põhisõnumina kõlab, et riiklik õppekava ei kõnele koolijuhtide ja õpetajate ehk riiklike õppekavade rakendajatega arusaadavas keeles. Vaatamata väiksele valimile annab uuring märku muutuste läbimõtlematusest ja teatud mõttes võimaliku koolikultuuri katkestuse ohust.

7. märtsil 2023. aastal toimunud õppekavade ajakohastamise infopäeval selgitati senist õppekava arendustegevuse protsessi. Sealse informatsiooni kohaselt sõnastati 2016. aastal lähteülesanded, mille alusel 2018. aastal ekspertrühmad uued õpitulemused koostasid. Sellele protsessile järgnes õpitulemuste katsetamine 2019/2020. õppeaastal. Ükskõik milliste eeldatavate õpitulemuse katsetamine tundub olevat komplitseeritud tegevus, kuna õppetsükli läbimata ei saa tulemusi katsetada. Seega ei ole võimalik täpselt aru saada, milline oli konkreetse katsetamise protsess ja tulemused, mille põhjal võinuks arendustegevusega jätkata. Samuti on õppekava rakendusprojektis HTM koduleheküljel kirjeldatud õpitulemused kooliastmete kaupa (I–III klass, IV–VI klass, VII–IX klass ja gümnaasiumi I–III kursus), mistõttu tundub ebaloogiline, et kolme aasta peale soovitud õpitulemusi oleks võimalik ühe aastaga katsetada. Lisaks selgub infotunni materjalist, et õpitulemuste katsetamisel küsiti tagasisidet ka õpilaste ülekoormatuse kohta. Jääb ebaselgeks, mida täpsemalt katsetati ja testiti (Haridus- ja Teadusministeerium 2023).

2021. aastal otsustati neli aastat kestnud töö lõpuni viia ning algasid ettevalmistused õppekava määruse muutmiseks. Õppekavade ajakohastamise määrus võeti vastu 23. veebruaril 2023 (Eesti Vabariigi Valitsus, RT I, 8.03.2023) ning uus riiklik õppekava rakendus 1. septembril 2024 (Eesti Vabariigi Valitsus 2024a; 2024b). HTM õppekava materjalide veebi (<https://projektid.edu.ee/display/OKMV>, (vaadatud 13.01.2025) sissejuhatuses on selgitatud, et suurima muudatusena on kaotatud ainekavades õppesisu detailne kirjeldus, mis annab koolidele suurema autonoomsuse oma koolis õppe korraldamiseks. Oma kooli eripära arvestades kirjeldatakse õppesisu kooli õppekavas. Muusika ainekava rakendusdokument on soovituslik ning annab ministeeriumi andmeil vaid ühe võimaliku tee muusikaõpetuse õppeprotsessi ülesehitamiseks. Materjal pakub õpetajatele ideid õppesisu valikuteks, praktilisteks töödeks, töökavade ja kooli õppekava koostamiseks, ent soovitusi pole kohustuslik jälgida. Kogenud muusikaõpetajale on suurem autonoomia ja loominguline vabadus kindlasti uusi loovaid lahendusi võimaldav. Alustavale õpetajale oleks konkreetne klasside kaupa esitatud õppesisu aga äärmiselt vajalik oma töö korraldamiseks. Kooliastme

lõpuks taotletavad teadmised, hoiakud ja oskused ning õpitulemused on esitatud kooliastmete kaupa. Õpitulemused on esitatud ka igale klassile eraldi ning samuti on esitatud „soovituslik õppesisu“ I ja II kooliastmes ning III kooliastmes on kirjeldatud „õppesisu“. Soovitusi pole kohustuslik kellelgi jälgida ning seega on õpetajatel võimalus õppesisu kooliastmeti erinevas järjestuses õpetada. Lähtuvalt kohalikest tingimustest tähtsustub üha enam variõppekava.

Taasiseseisvunud Eesti kooli muusikaõpetust toetab endiselt nn variõppekava, milles väljendub ühiskonna suhtumine muusikasse, kui kultuuri ja identiteedi loomes olulisse valdkonda. Toimunud on üldlaulu- ja tantsupeod (1990, 1994, 1999, 2004, 2009, 2014, 2019, 2025), noorte laulu- ja tantsupeod (1993, 1997, 2002, 2007, 2011, 2017, 2023) ning toetavate organisatsioonidena tegutsevad ainealaste liitudena Eesti Muusikaõpetajate Liit (1990), Eesti Muusikakoolide Liit (1993) ja Eesti Kooriühing (alates 1993, eelkäija Eesti Lauljate Liit 1921). Samuti on muusikaõpetuse toetamiseks loodud Riho Pätsi ja Heino Kaljuste fondid, mille abil tunnustatakse muusikaõpetuse arendajaid, muusikaõpetajaid ning muusikapedagoogika tudengeid. Lisaks korraldatakse erinevaid laulukonkursse näiteks: Alo Mattiiseni muusikapäevad Jõgeval (alates 1997), Solistica (alates 2013), Lauluragin (alates 2014) ning muusikaolümpiaadid (alates 2002) iga kahe aasta järel.

Kuigi muusikasüvaklasside arv koolides on vähenenud, töötavad endiselt laste muusika- ja huvikoolid ning stuudiod. Eestis on kättesaadav professionaalne muusikaharidus kõikidel vanuseastmetel alates lasteaiast kuni kõrgkoolideni. Tähelepanuväärne on uue õppekeskkonna loomine Muusika- ja Balletikoolis (MUBA), mis avati integreeritud õppeasutusena 2022. aastal. Lisaks on aastakümneid oodatud Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia juurdeehitus tipptasemel kontserdikeskusena avati 2019. aasta 28. septembril, mil Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia tähistas oma sajandat juubelit. Märkimist väärib asjaolu, et esimene eestikeeles õppetööd alustanud kõrgkool on just Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia (Tallinna Konservatoorium), mis alustas õppetööga 28. septembril 1919.

5.2 Eesmärgiseade muusikaõpetuses

Taasiseseisvunud Eesti Vabariigis välja antud õppekavad on neile eelnenud dokumentidest erineva struktuuriga. Esimene riiklik õppekava koos ainekavadega anti taasiseseisvunud Eesti Vabariigis välja 1996. aastal ning see kannab nime „Eesti põhi- ja keskhariduse riiklik õppekava“ (Eesti Vabariigi Valitsus 1996). 1996. aastal koosnes riiklik õppekava üldosast, mille juurde kuulusid lisadena 15 erineva õppeaine ainekavad. Muusikaõpetust puudutav

esitatakse õppekava „Lisas 10“, mis koosneb eraldi põhikoolile ja gümnaasiumile mõeldud ainekavast. Eesmärgiseades on rõhutatud, et põhikooli muusikaõpetuse kaudu soovitakse arendada õpilaste aktiivset musitseerimist, loomulikku ning pingevara laulmist, muusikalist kirjaoskust ja kuulamiskogemust. Samuti rikastatakse muusikaelamuste kaudu õpilaste tundeelu ning kujundatakse muusikalist maitset. Muusikaõpetuse komponentidena esitatakse laulmine, muusika kuulamine, rütmiline liikumine, mäng lihtsamatel lastepillidel, improvisatsioon ning hääle- ja muusikaalaste teadmiste-oskuste omandamine. Pillimäng ning improvisatsioon on muusikaõpetuse ainekavas esitatud esmakordselt eraldi õppeaine komponentidena (Kaja 2024: 190), kuigi vihjeid rütmipillide ning omaloomingu kohta oli juba nõukogude perioodil esitatud aineprogrammides.

1996. aasta riikliku õppekava gümnaasiumi muusikaõpetuse ainekava eesmärkideks on seatud, et õpilased rakendaksid juba varem omandatud muusikalisi teadmisi ja oskuseid musitseerimisel. Põhikooli muusikaõpetuses saadud teadmisi tuleb rakendada uute laulude õppimisel, muusikaajaloo käsitlemisel ning muusika analüüsimisel. Samuti on gümnaasiumi muusikaõpetuses tähtis õpilaste pingevara ning loomulik laulmine. Täpsustusena on nüüd lisatud ka pehme kõla ja selge diktsiooni omandamine. Erinevalt põhikooli ainekava eesmärkidest on gümnaasiumis õppe-eesmärkidena lisandunud erinevate ajastute muusikastiilides, -vormides ja -žanrites orienteerumine ning olulisemate heliloojate loomingu tundmine. Lisaks on võimalik muusikaõpetuses arendada õpilaste iseseisva töö oskusi ning õppekäikude korraldamisega kasvatada haritud ja teadlikku kontserdipublikut. Nii põhikooli kui ka gümnaasiumi vanuseastmes on oluliseks peetud muusikaõpetuse kaudu inimeste tundeelu rikastamist (Kaja 2024: 190).

Pärast 1996. aastal ilmunud riiklikku õppekava, kinnitati 2002. aastal „Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava“ (Eesti Vabariigi Valitsus 2002). Võrreldes sellele eelnenud dokumendiga on nüüd täpsustatud pealkirja ning sisukorras esitatakse 21 õppeaine ainekavad. Tegemist on uue üldosaga, kus eesmärgiseade põhineb nüüd enamasti pädevustel (kultuuri- ja väärtuspädevus; sotsiaalne ja kodanikupädevus; enesemääratluspädevus; õpipädevus; suhtluspädevus; matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus; ettevõtlikkuspädevus; digipädevus) ja õppe sisulisi muudatusi on suhteliselt vähe. Muusikaõpetust käsitlev ainekava jaotatakse:

- 1) üldalused;
- 2) muusika ainekava I–III klassile;
- 3) muusika ainekava IV–VI klassile;

- 4) ainekava VII–IX klassile;
- 5) muusika ainekava gümnaasiumile.

Üldalustes kirjeldatakse põhjalikult muusikaõpetuse olemust, mis hõlmab nii põhikooli kui ka gümnaasiumi vanuseastet. Tähtsaks on peetud muusikaõpetuse kaudu rahvuslike kultuuritraditsioonide säilitamist ning nende edasikandmist. Viimaste hulgas on äärmiselt oluline koorilaulu traditsioon ja pillimäng, millele lisandub ka kaasaja muusika tutvustamine. Uue eesmärgina peetakse tähtsaks tervikliku maailmapildi kujundamist ning muusikakultuurilise aluse loomist, mille kaudu tähtsustatakse tasakaalustatud isiksuse arengut. Sarnaselt 1996. aastal esitatud ainekava eesmärkidele on esiplaanil õpilaste tundeelu rikastamine (Kaja 2024: 191).

Põhikooli muusikaõpetuses esitatud õppe-eesmärkidega 2002. aasta ainekavas taotletakse aktiivse musitseerimise kaudu muusikalise kirjaoskuse põhialuste omandamist. Põhjalik õppetegevuste kirjeldus rõhutab ühiselt ja kooris laulmise tähtsust kõigis vanuseastmetes. Eraldi on välja toodud õpilaste algatus- ja improvisatsioonivõime, katsetamisjulguse ning vokaalse võimekuse arendamine laulmise, rütmilise tegevuse ning pillimängu kaudu. Tähtis on muusikalise mõtlemise, analüüsivõime ja eneseväljendusoskuse arendamine ning muusikaliste väljendusvahendite kasutamine praktilisel musitseerimisel. Viimased võimaldavad muusikale oma arvamust põhjendades ka hinnangut anda (Eesti Vabariigi valitsus 2002).

Gümnaasiumi muusikaõpetuse ainekava üldalustes on lisaks musitseerimisele tähtis roll ka muusikaajalool. Erinevate stiilide, kõlastruktuuride ja vormide mitmekesisus on lõimitud tähtsamate ajaloosündmuste, kunsti, kirjanduse ning üldise kultuuri arengulooga. Kujundatakse arusaam muusikast kui rahvaste vahelisest suhtluskeelest ja õpitakse järjepanu tundma ning väärtustama eesti ja maailma muusikapärandit.

Gümnaasiumis rakendab õpilane varem omandatud teadmisi ja oskusi ühistes muusikalistes tegevustes ning nende analüüsimisel. Oluliseks peetakse tundeelu rikastamist muusikaliste elamuste kaudu, mille tarbeks korraldatakse ning külastatakse muusikalisi lavastusi ja kontserte. Viimase pinnalt tekib õpilastel kogemus, mille alusel õpitakse kriitiliselt ja valivalt kuulama ning kuuldut argumenteeritult analüüsima. Lisaks taotletakse gümnaasiumi muusikaõpetusega, et muusikat osatakse nii indiviidi kui ka ühiskonna tasandil kultuuriväärtuslikult hinnata ja seega kujundatakse terviklik kultuuripilt (Kaja 2024: 191).

2011. aastal rakendusid eraldi dokumentidena: 1) „Põhikooli riiklik õppekava“ ja 2) „Gümnaasiumi riiklik õppekava“. 2011. aasta põhikooli ja ka gümnaasiumi õppekavadele on

esitatud lisadena ainevaldkondade kavad, kus muusikaõpetus koos kunstiõpetusega kuulub „Kunstiainete“ ainevaldkonda ehk „Lisa 6“ (Eesti Vabariigi Valitsus 2011a; 2011b).

Varasematele dokumentidele sarnaselt peetakse ka 2011. aasta muusikaõpetuse kasvatus- ja õppe-eesmärgidena oluliseks, et õpilased tunnevad muusikast rõõmu ning tunnetavad, teadvustavad ja arendavad musitseerimise kaudu oma võimeid. Tähtis on, et nad tunneksid muusika kui kunstiliigi vastu huvi ning kujundaksid oma esteetilist maitset. Lisaks õpitakse end muusikaliste tegevuste kaudu loovalt väljendama ja muusikat väärtustama nii kultuuri kui ka igapäevase elu rikastajana. Põhikooli lõpuks tunnevad, hoiavad, mõistavad ja austavad õpilased erinevaid rahvuskultuure ja nende muusikat. Nad hindavad Eesti (ka paikkonna) tuntumaid heliloojaid ja interpreete, on teadlikud oma riigi traditsioonidest ja osalevad laulupidude edasikandmise protsessis. Erinevalt varasematest taasiseseisvunud Eesti perioodi õppekavadest on uue eesmärgina lisandunud autorsuse olulisus, infotehnoloogia ja meedia loodud keskkonnad ning nende kasutamine (Kaja 2024: 192).

2011. aastal välja antud põhikooli riiklikus õppekavas on ainespetsiifikast ning õpilaste eakohasuse printsiipi arvestades sätestatud erinevate vanuseastmete õppe- ja kasvatusesmärgid. Eraldi on esitatud esimese (I–III klass), teise (IV–VI klass) ja kolmanda (VII–IX klass) kooliastme õppe- ning kasvatusesmärgid.

Sama aasta gümnaasiumi riikliku õppekava muusikaõpetuse ainekava avardunud eesmärkidega taotletakse, et õpilased suudavad mõtestada, mõjutada ning kujundada ümbritsevat maailma, hinnata koostööd kaaslastega ning teadvustada muusika olulisust suhtlemises. Lõpetajad mõistavad muusika rolli inimkultuuris ning teadvustavad endid rahvakultuuri edasikandjatena. Lisaks tunnevad gümnaasiumi lõpetajad intellektuaalse omandiga kaasnevaid õigusi ning kohustusi ja kasutavad viimastest tulenevalt ka nüüdisaegseid infotehnoloogiavahendeid. Lisaks ollakse kursis muusikapedagoogika, heliloomingu, interpretatsiooni ja teiste muusikavaldkonnaga seotud elukutsete ja muusika erialade kõrgetasemel õppimisega (Kaja 2024: 192).

2014. aastast alates kuulutati riiklike õppekavade arendus ministeeriumi tasandil pidevaks. Praktikas tähendab see vajaduspõhiseid muudatusi õppekava dokumentides (Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011 a. määruse nr 1 „Põhikooli riiklik õppekava“ ja Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011 a. määruse nr 2 „Gümnaasiumi riiklik õppekava“ muutmine kohta, 28.08.2014). Viimase kaudu soovitakse laiendada koolide ja aineõpetajate autonoomiat õppeprotsessi korraldamisel. Viimastel aastatel on toimunud riiklike õppekavade

ajakohastamine ning muudatustele vastav määrus võeti vastu 23. veebruaril 2023 (Eesti Vabariigi Valitsus, RT I, 8.03.2023).

Taasiseseisvunud Eesti perioodi analüüsi osutus võimalikuks rikastada ainealaste spetsialistidega läbi viidud süvaintervjuudega, mis toetavad samuti muusikaõpetuse rolli olulisust isiksuse arengus individuaalsete identiteetide kujunemist inimese sotsialiseerumisel. Intervjuudest selgub, et õpetajad on teadlikud ja mõistavad muusikaõpetuse tähendust inimeseaju arengus ja mõtlemise kujunemisel.

„Et see lihtsalt rikastab inimest ja me ei tohi seda võimalust mööda lasta koolieelsest eest peale, et see rikastab ju tundemaailma. Samas annab talle teadmisi, õpetab mõtlema. Sotsiaalsed oskuseid omandama sellisel, mitte märgatavalt sundsunniiviisiliselt, see kõik tuleb sellega seoses.“ (C4)

„Oma instrument on kõigil olemas ja selle laulmise toeks on kõik muud võimalused, kõige tähtsam on elusmusitseerimine. Me ju teame, et ajutegevus on seotud musitseerimisega.“ (C1)

Respondendid on intervjuudes kindlalt väitnud, kui oluline on muusikaõpetuse roll laulupidude traditsiooni ja selle järjepidevuse juures.

„Et minu meelest kõige olulisem on nagu säilitada seda traditsiooni, sest väga lihtne on midagi lõhkuda ja midagi kinni panna või midagi ära lõpetada, aga väga keeruline on hakata siis seda taas üles ehitama. /.../ toimub nagu kultuurikatkestus, seda on väga keeruline korvata. See võiks olla see tarkus minu meelest, et igal juhul püüda säilitada seda, mis meil on, sest see on erilise väärtusega. Ega siis nüüd ilmaasjata ei ole Balti riikide laulupidude traditsioon kantud Unesco maailmapärandisse.“ (C3)

Oma riigi taastanud Eestis on muusikaõpetuse eesmärgiseade pidevalt avardunud, mis eeldab ka õppesisu rikastamist vastavalt uutele õppe- ja õpikeskkondadele ning tehnoloogilistele võimalustele. Tulevikku vaatav, rahvusvahelisi trende kriitiliselt mõtestav ning oma kultuuri sobituv riiklik õppekava on aluseks jätkusuutlikule omariiklusele.

5.3 Õppesisu analüüs

Taasiseseisvunud Eesti Vabariigis kinnitati esimene terviklik riiklik õppekava koos ainekavadega aastal 1996 ning see kandis pealkirja „Eesti põhi- ja keskhariduse riiklik õppekava“ (Eesti Vabariigi valitsus 1996). Taasiseseisvunud perioodil eelnes sellele 1991.

aastal endiselt veel aineprogrammi formaadis „Üldhariduskooli programmid. Muusikaõpetus I–XII klass“. Kuigi viimane oli nõ nõukogude süsteemi järgi ülesehitatud, oli selle kinnitanud juba Eesti Vabariigi Haridusministeerium.

Taasiseseisvunud Eesti perioodi muusikaõpetuse ainekavades esitatakse õppesisu kolme kooliastme kaupa (I–III klassini, IV–VI klassini, VII–IX klassini). Võrreldes nõukogude perioodi muusikaõpetuse aineprogrammidega, kus õppesisu esitati eraldi klasside kaupa, on muutunud dokumentide struktuur ning õppesisu on esitatud kompaktsemalt. Koolirakenduslikult tähendab see koolidele ja õpetajatele suuremaid võimalused õppesisu jaotada ja järjestada lähtuvalt oma õpilastest jm tingimustest. Dokumendi sissejuhatuses esitatakse muusikaõpetuse komponendid, mis on taasiseseisvunud perioodil mõnevõrra muutunud: mõned ainekomponendid on omavahel ühendatud või on muudetud/täpsustatud nimetusi, kuid üldjoontes on õppesisu jäänud samaks.

1991. Eesti Vabariigi Haridusministeerium „Üldhariduskooli programmid. Muusikaõpetus I–XII klass“

1991. aastal andis Eesti Vabariigi Haridusministeeriumi Eesti õppekirjanduse keskus välja „Üldhariduskooli programmid. Muusikaõpetus I–XII klass“, mille koostas Lea Kaljusaar. Tegemist on üleminekuprogrammiga, mille kohaselt asendatakse koolides seni kehtinud programmid ja õppekirjandus uutega. Dokumendis öeldakse, et I–IV klassi programm sobib kasutamiseks kõikidele, kuid V–XII klassile on esitatud kaks erinevat varianti, mille vahel muusikaõpetaja valida saab. V–XII klassile mõeldud uue programmi koostasid Anu Tõrs, Kadi Sibul ja Hele-Mall Järv ning X–XII klassi osa Eve Karp.

Sissejuhatuses selgitatakse, et muusikaõpetuse eesmärgiks on tuua lapsed muusikamaailma ja neid igakülgselt muusika kaudu arendada. See hõlmab ka tundemaailma rikastamist, muusikalise maitse ja hindamisoskuse kujundamist, mis loob aluse muusikakultuuri mõistmiseks. Rõhutatakse emotsionaalset vastuvõtuvõimet, esinemisoskuse, kuulamise, kujutlusvõime, mälu, fantaasia, liikumiskoordinatsiooni ja rütmide arendamist. Kõige selle kaudu kujuneb elementaarne muusikaline kirjaoskus. Tegemist on uue paradigmaga, mida püüti nüüdsest rakendada hakata.

Muusikaõpetuse koostisosadeks on laulmine, muusika kuulamine, muusikaliste teadmiste ja oskuste omandamine, rütmiline liikumine ning mäng lastepillidel, mis on omavahel tihedas seoses. Viimasena kirjeldatud „mäng lastepillidel“ on esimene konkreetne viide pillimängu

olulisusest muusikaõpetuses. I–IV klassini on muusikaõpetuse tunde kaks korda nädalas varasema ühe tunni asemel.

Laulmine ja muusikateooria. Laulmise juures on alates I klassist oluline, et lapsed laulaksid pingevara tooni, õige kehahoiu ja hääle tekitamise ning selge diktsiooniga. Lauldakse laste- ja mängulaule ning pööratakse tähelepanu eesti rahvalaulude õppimisele. Samuti tutvustatakse mõisteid helilooja, luuletaja, rahvalaulik ja rahvalaul.

Muusikaliste teadmiste ja oskuste alalõikudeks on eraldi esitatud meetrum, rütm ja meloodia. Siin peetakse oluliseks eristada rõhulisi ja rõhuta helisid, kiiret ja aeglast liikumist muusikas, veerandnoodi ja -pausi ning kaheksandikrütmi tunda õppimist.

Eeldatakse, et meloodia juures eristab õpilane kõrgeid, madalaid helisid ja registreid ning viimaseid õpitakse muusikat kuulates määratlema. Astmetest alustatakse SO, MI ja RA õppimisega, kuid soovi korral võib alustada õpetamist ka absoluutses süsteemis. Muusikateoreetilisi teadmisi aitavad omandada rütmiline liikumine ja rütmiliste kaasmängude rakendamine.

II klassis lisanduvad kahe- ja kolmelöögilised taktimõõdud, taktijoon, lõpumärk, kordusmärk ning õpitakse tunda ka poolnooti. Astmetest lisanduvad varasematele LE ja JO, mida rakendatakse noodijoonestikul ning dünaamikaterminitest õpitakse *pianot* ja *fortet*. Muusika kuulamise juures on oluline lisaks pala karakterile jälgida ka dünaamikat ja tempo.

III klassis lauldakse ühehääelseid laule ja kaanoneid. Õpitakse tunda kahe- ja kolmeosalist taktimõõtu ning rütmidest tai-ri, ti-ri-ti-ri ja tervepaus. Astmetest lisanduvad juurde DI ja ülemine JO ning dünaamika osas *mezzopiano*, *mezzoforte*, *crescendo*, *diminuendo* koos vastavate märkidega. Lisaks katsetatakse rütmimprovisatsioonidega ning rakendatakse rütmilisi kaasmänge. IV klassis alustatakse paiguti ka kahehäälsel laulmisel ja muusikaliste teadmiste ning oskuste pagas täieneb ti-ti-ri, ti-ri-ti, tai-ti, tervenoodi ja poolpausiga. Meloodia osas eristatakse duur- ja moll-helilaade ning õpitakse tunda pool- ja tervetooni erinevusi.

V klassis lauldakse ühe- ja paigutise kahehäälsusega laule ning repertuaari moodustavad enamasti eesti regivärsid, uuem rahvalaul ning nii vanema kui ka uuema aja heliloojate laululooming. Muusikalistest teadmistest lisanduvad konkreetsed taktimõõdud, mille hulgas on ka kaheksandiktaktimõõde, sellega seoses õpitakse uue rütmiga kaheksandikpaus. Meloodia osas tutvutakse viiulivõtmega ja määratakse helikõrguseid absoluutses süsteemis ning dünaamika ja agoogika juurde lisanduvad *pp*, *ff* ja *ritenuto*.

Varasema kahe ainetunni asemel on alates VI klassist üks muusikaõpetuse tund nädalas. Laulmisel pööratakse tähelepanu häälemurde perioodile ning sel ajal toimuvatele füüsilistele arenguprotsessidele. Meloodia ning helilaadi juures õpitakse C-duuri ja a-molli ning G-duuri ja e-molli. Viimastega seoses selgitatakse ka võtmemärki diees.

Lisaks varasemate teadmiste süvendamisele õpitakse VII klassis ka noodi abil laulmist ja rütmide mängimist seni omandatud taktimõõtudes. Vastavalt võimalustele tutvutakse ka triooli ja sünkoobiga. Helistikest lisanduvad F-duur ja d-moll ning nendega seoses võtmemärgina bemoll. Relatiivses süsteemis laulmisel lisatakse alteratsioonidega NI ja SI astmed, mida käsitletakse harmoonilise ning meloodilise molliga seoses. Vormiõpetuse juures õpitakse tundma ka muusikalist lauseehitust ning selgitatakse mõisteid fraas, motiiv, lause, periood ning kahe- ja kolmeosaline lauluvorm.

VIII klassis korratakse varasemaid teadmisi erinevatest taktimõõtudest ning õpitakse kaheksandiktaktimõõtu noodi järgi määrama. Tutvutakse kuueteistkümnendikpausiga ning kui varem ei ole jõutud, siis õpitakse triooli ja sünkoopi. Helistikest lisanduvad D-duur ja h-moll, lisaks alteratsioonimärgid, bassivõti, intervallid ning homofoonia ja polüfoonia mõisted.

IX klassis korratakse muusikalisi teadmisi ja oskusi, mis on põhikoolis omandatud. Lisaks lauldakse ka kolmehääelseid laule ning helistikest lisanduvad B-duur, g-moll ja käsitletakse ka akordi mõistet.

Muusika kuulamine. I klassis käsitletakse instrumentaalseid karakterpalu ja lastelaule. III klassis õpitakse tundma muusika esitajaid koosseise, nt lauljad, pillid, erinevad orkestri- ja kooriliigid. V klassis kuulatakse eesti vanemaid ja uuemaid rahvalaule ning nende kasutamist eesti heliloojate loomingus. VI klassi muusika kuulamisel pööratakse tähelepanu eesti rahvapillidele (torupill, roopill, kannel, vilepill) ja rahvapilliorkestritele. Õpitakse tundma järgnevaid muusikažanre: menuetti, masurka ja polonees ning nendega seoses tutvutakse erinevate heliloojatega. VII klassi muusika kuulamisel õpitakse erinevaid hääle- ja kooriliike ning tutvustatakse Eesti Vabariigi tuntumaid soliste, dirigente ja kollektiive. Muusikažanritest lisandub mõistena süit ning sellega seoses ka uued heliloojad. VIII klassi muusika kuulamise juurde lisanduvad orkestri- ja pilliliigid ning žanritest prelüüd, etüüd ja teema variatsioonidega. IX klassi muusika kuulamise repertuaari moodustavad enamasti homofooniline ja polüfooniline muusika, millega seoses käsitletakse uusi heliloojaid, vorme ja žanre, nt sonaat, fuuga, sümfoonia, kontsert, oratoorium, kantaat, ballett ja ooper.

Pillimäng. I klassis („mäng lastepillidel“) kasutatakse enamasti rütmipille: kõlapulgad, tamburiin, triangel, harjakesed, ööbik, piitsaplaks, kellused jne. Oluline on omandada õiged mänguvõtted ning arendada ansamblitunnetust. II klassis lisanduvad ksülofon ja metallofon, kastanjetid ning trumm. III, IV klassis uusi instrumente ei lisandu, kuid süvendatakse varem omandatud teadmisi ja oskusi.

V klassi lõpus on esitatud eraldi kategooriana „soovitavad teadmised ja oskused V klassi lõpetajale“, mis võtavad kokku esimese viie aasta töö. Seal on konkreetselt kirjas, et tuleb tunda neljandiknoodi löögipikkusega taktimõõte ning osata eristada järgmisi rütmivorme: terve-, pool- ja veerandnoot, kolmelöögiline noot ning sellele vastavad pausid. Lisaks ti-ti, ti-ri-ti-ri, ti-ti-ri, ti-ri-ti, tai-ri ja tai-ti. Eeldatavasti oskavad õpilased eristada duur- ja moll-helilaade ning esimese oktaavi ulatuses tunda ka absoluutseid noodikõrguseid. Lisaks on omandatud teadmised eesti vanemast ja uuemast rahvalaulust, muusika esitajatest ning muusikažanritest (marss, valss, polka ja laul).

IX klassi lõpetamisele on samuti eraldi kategooriana lisatud „soovitavad teadmised ja oskused IX klassi lõpetajale“. Seal on öeldud, et IX klassi lõpetajad peavad tundma neljandik- ja kaheksandiknoodi löögipikkusega taktimõõte ning on loetletud kõik õpitud rütmivormid. Selged peavad olema kuni kahe võtmemärgiga helistikud, alteratsioonimärgid ning intervalli ja akordi mõisted, viimasega seoses ka nende pöörded (toonika, subdominant, dominant). Lisaks on oluline omandada põhiteadmised inimehalest, kooriliikidest, muusikainstrumentidest, orkestritest jm õpitud žanritest. Tähtsaks peetakse ka orienteerumist bassivõtmes absoluutseid noodinimetusi tundes.

Muusikalugu. X klassis sissejuhatuses on öeldud, et vanemas kooliastmes on laulmine emotsionaalseks täienduseks muusikaloolisele materjalile. Õpilased saavad toetuda varem õpitule ning kasutada seni omandatud teadmisi laulude analüüsimisel ja muusika kuulamisel. Õppimiseks on esitatud järgmised teemad:

- 1) Vanaaja muusika;
- 2) Antiikmuusika;
- 3) Keskaja muusika;
- 4) Renessanss (Orlando di Lasso, Giovanni Pierluigi da Palestrina);
- 5) Barokk (Johann Sebastian Bach, Georg Friedrich Händel);
- 6) Klassitsism (Franz Joseph Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart, Ludwig van Beethoven);
- 7) Romantism – Saksa, Austria, Ungari (Franz Schubert, Robert Schumann, Ferenc Liszt,

Richard Wagner, Johannes Brahms)

8) Tšehhi muusika (Antonin Dvořák, Bedřich Smetana)

9) Prantsuse, Poola, Itaalia muusika (Hector Berlioz, Georges Bizet, Fryderyk Chopin, Giuseppe Verdi)

10) Põhjamaade muusika (Edvard Grieg, Jean Sibelius)

XI klassi teemad:

1) Vene rahvuslik koolkond (Mihhail Glinka, Modest Mussorgski, Aleksandr Borodin, Nikolai Rimski-Korsakov, Pjotr Tšaikovski);

2) XX sajandi muusika. Prantsuse muusika (Claude Debussy, Maurice Ravel);

3) Austria ja Saksa muusika (Gustav Mahler, Anton Schönberg, Carl Orff);

4) Inglise muusika (Benjamin Britten);

5) Ungari muusika (Béla Bartók);

6) Ameerika muusika (Georg Gershwin);

7) Vene muusika (Igor Stravinski, Sergei Prokofjev, Dmitri Šostakovitš);

8) Olmemuusika

XII klassis käsitletakse Eesti muusikat ning selle täpsem alajaotus teemadena on:

1) Rahvalooming;

2) Asjaarmastajatest heliloojad (Aleksander Kunileid);

3) Esimesed üldlaulupeod;

4) Esimesed kutselised heliloojad (Johannes Kappel, Miina Härma, Konstantin Türrpu);

5) Muusikaelu XX sajandil (Aleksander Läte, Rudolf Tobias, Artur Kapp, Mihkel Lüdigi, Mart Saar, Cyrillus Kreek, Evald Aav, Heino Eller, Eduard Tubin, Gustav Ernesaks, Eino Tamberg, Veljo Tormis, Jaan Rääts, Arvo Pärt)

XII klassi lõpus suudavad õpilased eristavad duuri- ja moll-helilaade, orienteeruda astmetes, helistikes, põhilistes taktimõõtudes ning rütmimudelites. Lisaks oskavad nad ajastu põhiselt paigutada erinevad stiile, heliloojaid ning nende loomingut üldkultuurilisse konteksti.

Nagu eelnevalt öeldud, on 1991. aasta dokumendi näol tegemist nn üleminekuõppekavaga ning muusika õpetamiseks pakuti välja kaks varianti. Teine võimalus on õpetada V–XII klassides laulmist ja muusikateoreetilist materjali nagu eelpool kirjeldatud, kuid sellele on lisatud tabeli vormis ka erinevate rahvaste muusika käsitlemiseks mõeldud teemad.

V klassis käsitletakse eesti, läti, leedu, vene ja soome muusikat ning laulmiseks mõeldud repertuaar on valitud vastavalt teemadele. Erinevate riikide muusika käsitlemisel lähtutakse eelkõige nende rahvamuusikast. VI klassis lisanduvad iiri, norra, taani, islandi, rootsi, inglise, šoti, walesi, saksa, austria, poola ja tšehhi-slovaki muusika. VII klassis tutvustatakse aga itaalia, austraalia, hispaania, prantsuse, põhja-, lõuna- ja ladina- ameerika muusikat. Läbi aasta tegeletakse eesti ja ka kirikumuusikaga. Muusikateoreetilisest materjalist lisanduvad varasematele teadmistele ka sekventsidsid. VIII klassis käsitletakse rahvaste muusika temaatikas aafrika, aasia, araabia, Balkani ja idamaade muusikat, mille juurde selgitatakse ka džässmuusika arengulugu, levimuusikat ning antakse lühiülevaade lavamuusikažanritest (ooper, ballett). Muusikateoreetilisest materjalist on lisatud 7/8 ja 9/8 taktimõõdud, kromaatile helirida ning kolmemärgiga helistikest A-duur ja fis-moll. IX klassi täpsustavate teemadena on loetletud: gregooriuse koraal, organum, madrigal; polüfoonia teke, selle mõiste selgitus ja võrdlus homofooniaga; kaanon, imitatsioon ja fuuga; kantaat, oratoorium; vorm muusikas (rondo, variatsioonivorm, sonaadivorm, sonaat, *concerto grosso*, kontsert, sümfoonia, passioon, missa, kammermuusika, süit); uuendused 20. sajandi muusikas; kaasaja interpreedid ja filmimuusika. IX klassi lõpetajate soovitatavad teadmised on teises õpetamiseks mõeldud variandis põhjalikumad, kuna õppesisu on detailsemalt esitatud. Näiteks varasemate kahemärgiga helistike asemel, on nüüd kolmemärgiga helistikud.

X klassi teemad on:

- 1) Vanaaeg – kultuurrahvad ja muusika.
- 2) Antiikaeg – Vana-Kreeka mütoloogia ja muusika, müsteerium, tragöödia, komöödia, pantomiim, pillid.
- 3) Keskaeg – ajastu üldiseloostus, varajane keskaeg ja kristlus, gregooriuse koraal, polüfoonia, organum, romaani ja gooti stiili ülevaade; motett, liturgilised draamad, müsteeriumid; noodikiri, rahvamuusika, rändaulikud, rüütlipoesia, pillid.
- 4) Renessanss – ajastu ja muusika üldiseloostus. Juhtivad muusikamaad, komponistid, madrigal, missa (reekviem), passioon, ooper, homofoonia teke, protestantlik koraal.
- 5) Barokk – ajastu üldiseloostus, eelistatud žanrid ja pillid, tantsusüidid, *concerto grosso*, prelüüd, fuuga, oratoorium, kantaat, barokk-ooper. Juhtivad muusikamaad ja komponistid Johann Sebastian Bach ning Georg Friedrich Händel.

6) Klassitsism – ajastu ja muusika üldiseloostus, žanrid, vormid, pillid, sonaat, sümfoonia, instrumentaalkontsert, keelpillikvartett, avamäng, ooper. Juhtivad muusikamaad ja komponistid Franz Joseph Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart, Ludwig van Beethoven.

XI klassis lisandub romantism ning 20. sajandi muusika, millele vastavalt on esitatud ka konkreetseid mõisteid, žanrid ja heliloojad.

1) Romantism (programmiline muusika, sümfooniline poem, etüüd, prelüüd, nokturn, tantsud, ooper, operett). Juhtivad muusikamaad ja nendega seoses heliloojad: Franz Schubert, Hector Berlioz, Mihhail Glinka, Robert Schumann, Fryderyc Chopin, Ferenc Liszt, Giuseppe Verdi, Richard Wagner, Johannes Brahms, Aleksandr Borodin, Georges Bizet, Modest Mussorgski, Pjotr Tšaikovski, Edvard Grieg, Nikolai Rimski-Korsakov, Jean Sibelius.

2) 20. sajandi muusika: impressionism, ekspressionism, hilisromantism, avangardism, Gustav Mahler, Claude Debussy, Arnold Schönberg, Maurice Ravel, Anton Webern, Arthur Honegger, John Cage.

XII klassis keskendutakse 20. sajandi muusikaga seoses džässile (ka sümfooniline džäss) ja neoklassitsismile ning käsitletakse järgmisi heliloojaid: Aleksandr Skrjabin, Sergei Rahmaninov, Sergei Prokofjev, Igor Stravinski, Paul Hindemith, Carl Orff, Georg Gershwin, Dmitri Šostakovič, Benjamin Britten, Rodion Ščedrin ja Alfred Schnittke. Teise suurema teema kategooria moodustab eesti muusika, milles käsitletakse eesti rahvalaulu, kooriliikumist, laulupidude traditsiooni, asjaarmastajaid ja professionaalseid heliloojaid. Lisaks kirjeldatakse žanrilist laienemist, muusika õppeasutusi, teatreid, rahvusliku muusika rajajaid (koori- ja instrumentaalmuusika), rahvusliku lavamuusika sünni (ooper, ballett), kaasaegseid heliloojaid, kollektiive ja interpreete. Esitatakse ka nimekiri heliloojatest, keda valikuliselt käsitlema peaks: Aleksander Kunileid, Aleksander Thomson, Friedrich Saebelmann, Karl August Hermann, Aleksander Läte, Miina Härma, Konstantin Türrpu, Rudolf Tobias, Artur Kapp, Mihkel Lüdigi, Mart Saar, Peeter Süda, Heino Eller, Cyrillus Kreek, Evald Aav, Eduard Tubin, Gustav Ernesaks, Ester Mägi, Eino Tamberg, Veljo Tormis, Jaan Rääts, Arvo Pärt, Raimo Kangro, Lepo Sumera, Erkki-Sven Tüür, René Eespere ja Urmas Sisask.

Lõpetuseks on lisatud soovitatavad teadmised ja oskused XII klassi lõpetajale, mis ei erine samas dokumendis esitatud esimeses variandis välja toodud ettepanekutest.

1996. Eesti põhi- ja keskhariduse riiklik õppekava. Lisa 10. MUUSIKA.

1996. aastal koosnes riiklik õppekava üldosast ja selle juurde kuuluvate lisadena anti välja 15 erineva õppeaine ainekava, millest „Lisa 10“ oli muusika. See esitati eraldi nii põhikoolile kui ka gümnaasiumile. Põhikooli muusikaõpetuse eesmärgiseades sätestatu põhjal, on õppesisusse võetud järgmised õppeaine komponendid: hääle- ja muusikaalaste teadmiste ning oskuste omandamine, laulmine, muusika kuulamine, rütmiline liikumine, mäng lihtsamatel lastepillidel ning improvisatsioon. Sellest viimane on muusikaõpetuse ainekavas esmakordselt (Eesti põhi- ja keskhariduse riiklik õppekava 1996).

Järgnevas analüüsis on püütud jälgida samu printsiipe, millele põhineb käesoleva uurimuse esimese perioodi ehk Eesti Vabariigi perioodi (1918–1940) (vt pt 3) õppesisu analüüs. Seega püütakse õppesisu kirjeldamisel lähtuda muusikaõpetuse ainekomponentidest. Kuigi 1996. õppeaasta õppekava alguses on muusikaõpetuse ainekomponendid nimetatud, siis õppesisu kirjeldus neid kõiki ei kajasta. Näiteks on muusikaõpetuse ainekomponentina esitatud „rütmiline liikumine“, kuid eraldi kategooriana seda ei täpsustata. Viimane esitatakse õppesisu kirjelduses näiteks muusika kuulamise ning rahva- ja mängulaulude all.

Laulmine ja muusikalised teadmised, oskused. Põhikooli muusikaõpetuse ainekavas on I–III klassini tähelepanu suunatud *a cappella* laulmisel ja katsetatakse lihtsamaid kaanoneid (kahehäälsus) ning selgeks õpitud lauludele lisatakse kaasmänguna instrumentaalsaade. IV–VI klassini tegeletakse intensiivsemalt kahehäälsusega ning muusika kuulamisel keskendutakse teose meeleolule, sisule ning muusikalistele väljendusvahenditele (vorm, dünaamika, tempo). VII–IX klassis tegeletakse eeskätt levimuusikaga, sh on tähelepanu suunatud levimuusika lauludele ning muusikateooria kõrval keskendutakse ka rütmialasele tööle. Muusika kuulamise repertuaari moodustavad enamtuntud klassikalised muusikateosed.

I–III klassis on laulmisel oluline ilmekas ettekanne, mistõttu keskendutakse õigele tehnikale, puhtale intonatsioonile ning selgele diktsioonile. Repertuaari moodustavad eesti ja teiste rahvaste rahva- ja mängulaulud ning kaanonid, mis on konkreetsele vanuseastmele eakohased.

Muusikaliste teadmiste ning oskuste alal peetakse meetrumi ja rütmi alalõigus oluliseks 2- ja 3- osalist taktimõõtu, helipikkuste ning rütmivormide tundmist (veerand-, kaheksandik-, pool- ja kuueteistkümnendiknoodid, lisaks veerand- ja poolpaus, tai-ri ning kolmelöögiline noot). Nende õppimiseks kasutatakse muuhulgas improvisatsioone ning rütmilisi kaasmänge.

Meloodia tunnetamisel on tähtis diferentseerida madalaid ning kõrgeid helisid ja arendada helilaadilist mõtlemist. Tuntakse järgmisi astmeid: SO, MI, RA, JO, LE, NA, DI ja alumised

RA, SO ning JO. Õpilased teavad ka JO- ja RA- lõpulist astmerida ning duur-, moll-helilaadi ja nende kolmkõlasid, millele lisanduvad algteadmised noodikirjast.

III klassi õpitulemuste juures on sätestatud, et õpilased laulavad vaba ja kõlava tooniga ning oskavad peast oma kooliastme laule, mis on kohustuslikus repertuaaris välja toodud. Samuti tunnevad nad 2- ja 3- osalist taktmõõtu nii kuulmise kui ka noodi järgi ning lahendavad nende piires rütmiülesandeid. III klassi lõpetajad on omandanud algteadmised noodikirjast, orienteeruvad relatiivses süsteemis ning oskavad selle järgi lihtsamaid laule ja harjutusi laulda.

Teises kooliastmes ehk IV–VI klassi õpilaste laulmise juures peetakse oluliseks hääle kõlavuse, ilmekuse ning selle (tämb, diapason) individuaalsuse arendamist mitmehäälsuse, kaanonite ja erinevate rahvaste muusika kaudu.

Muusikaliste teadmiste ning oskuste juures on välja toodud meetrumit ja rütmi puudutavad erinevad taktimõõdud, uued rütmivormid (tai-ti, kaheksandikpaus, ti-ti-ri, ti-ri-ti), mida arendatakse rütmiimprovisatsioonides ning kaasmängudes. Meloodia osas tutvustatakse helikõrguste absoluutväärtuseid ning seostatakse neid relatiivse süsteemiga. Õpitakse juurde kuni ühemärgiga helistikud koos nende paralleelhelistike ning kolmkõladega. Loomulike, harmooniliste ja meloodiliste helilaadide õppimisega seostatakse ka alteratsioonimärke. Õpitulemuste juures on kokkuvõtlikult kirjeldatud VI klassi lõpetaja oskusi ning konkreetsetl on esitatud ka kohustuslik laulurepertuaar.

Kolmandas kooliastmes ehk VII–IX klassi ainekavas lisatakse laulmise ning hääle arendamise juurde vokaalsete võimete ja individuaalsete omaduste arendamine ning häälehoid häälemurde perioodil. Muusikaliste teadmiste ja oskuste juures täienevad muusikateoreetilised teadmised kaheksandiktaktimõõduga ning rütmivormidest lisatakse sünkoop, triool ja kuueteistkümnendik paus. Meloodia ning helilaadi juures selgitatakse kuni kolme märgiga paralleelhelistikke, mille juurde tutvustatakse intervalle, akorde, põhifunktsioone (toonika, subdominant, dominant) ja bassivõtit.

Esmase muusikalise kirjaoskusena eeldatakse, et põhikooli lõpetaja oskab pingevalt, selge diktsiooni ja õige hingamisega laulda ning esitada peast kohustuslikku laulurepertuaari. Muusikateoreetilisest materjalist kuulub muusikalisse kirjaoskusse erinevate neljandik- ja kaheksandiktaktimõõttude eristamine ning nende seostamine helipikkuste ja rütmidega. Tuntakse noodikirja märke (kordusmärgid, fermaat, pidekaar, voldid) ning mõistetakse tempo ja dünaamikamärke ning nende lühendeid (*mp, p, pp, f, ff, mf, cresc, dim, allegro, moderato, andante, adagio, largo, staccato, legato*). Põhikooli lõpetaja oskab laulda astmenimetustega,

tunneb viiuli- ja bassivõtit ning kuni kolmemärgiga helistikke. Samuti eristab homofoonilist ja polüfoonilist muusikat ning mõistab intervallide, akordide ja nende põhifunktsioonide tähendust.

Muusika kuulamine. I–III klassi muusika kuulamise juures on lühidalt selgitatud, et kuulatakse lastelaule ja instrumentaalseid karakterpalu ning muusikažanritest tutvutakse marsi, polka ja valsiga. Oluliseks on peetud järgmisi põhimõisteid: luuletaja, helilooja, solist, ansambel, koor, koorijuht, orkester, orkestrijuhth ja dirigent. IV–VI klassi muusika kuulamise õppesisus peetakse tähtsaks, et õpilased mõistaksid muusika vormilist ülesehitust ning sellega seoses järgmisi termineid: fraas, motiiv, lause, periood ja kahe- ning kolmeosaline lihtvorm. Selles vanuseastmes õpilased suudaksid eristada ning teaksid ka muusika esitajaid ning erinevaid hääle- ja kooriliike. Viimasega seoses on oluline tunda Eesti tuntumaid lauljaid, koorikollektiive ja nende juhte ning kuulata euroopa rahvaste muusikat õpitavate laulude illustreerimiseks. Vanuse kasvades täieneb ka muusika kuulamise repertuaar ning sellega seoses muutub erinevate vormide, žanride ja muusika esituskoosseisude eristamine täpsemaks. Näiteks VII–IX klassi muusika ainekava õppesisu juurde täpsustatakse pillide ning orkestrite eristamine, muusikalise vormi õppimise lisanduvad detailsemalt rondo, sonaat, sonaaditsükkel, fuuga ja variatsioonid ning žanrinimekiri täieneb vastavalt missa, oratooriumi, kantaadi, ooperi, opereti, muusikali, balleti, prelüüdi, keelpillikvarteti, kontserdi, sümfoonia, süüdi ja avamänguga. Lisaks tutvutakse džäss- ja rokkmuusikastiilide ning eesti levimuusikaga.

Muusikalugu. Muusikalugu ei ole 1996. aasta õppekava muusikaõpetuse põhikooli ainekavas eraldi õppeaine komponendina esitatud, küll aga on seda läbivalt erinevate kooliastmete õppesisus käsitletud. Enamasti on muusikalugu muusika kuulamise komponenti puudutavas õppesisu kirjelduses. Näiteks I kooliastmes tutvutakse erinevate muusikažanritega (marss, polka, valss), räägitakse juurde teoste autoritest (heliloojad, luuletajad) ning kuulatakse muusikat erinevate kollektiivide esituses (nt erinevad kooriliigid). II kooliastmes lisanduvad muusika esitajad, erinevad hääle- ja kooriliigid ning nendega seoses tuntumad kollektiivid, solistid ja interpreetid. Need teadmised on vajalikud kuulatud muusikapalade iseloomustamiseks. Muusikalugu on seotud ka eesti rahvamuusikaga, mis hõlmab nii vanemat kui ka uuemat rahvalaulu, -pille ning -laulikuid, millele II kooliastmes lisandub ka euroopa rahvaste muusika. III kooliastmes lisandub muusikaliste vormide hulka näiteks rondo, sonaaditsükkel, sonaat, variatsioonid ja fuuga. Žanritest käsitletakse varasematele teadmistele lisaks ka missat, oratooriumi, kantaati, muusikali, operetti, ooperit, balletti, kontserti, prelüüdi ja fuugat, sümfooniast, süüti, avamängu ning keelpillikvartetti. Muusikastiilidest tutvutakse

džäss-, rokk- ja eesti levimuusikaga, millega seoses kuulatakse ka antud stiile viljelevaid heliloojaid ning interpreete.

Omalooming ja pillimäng. Sarnaselt eelnevale lõigule, mis käsitleb muusikalugu, pole 1996. aasta nii põhikoolile kui ka gümnaasiumile mõeldud muusikaõpetuse ainekavas „omaloomingut“ ega „pillimängu“ eraldi kategooriana esitatud. Küll aga on õppekava peatükis 1.2.1 alapealkiri „mäng pillidel“, mille kohaselt I–III klassis valmistavad õpilased lihtsamaid rütmipille ning oskavad luua ja esitada kaasmänge lauludele. Omaloomingut ja pillimängu on tegelikult kirjeldatud läbivalt nii põhikooli kui ka gümnaasiumi muusikaõpetuse ainekavades. I kooliastmes saab omaloomingut ja pillimängu rakendada näiteks rütmiliste kaasmängude ja improvisatsiooniga ning II ja III kooliastmes kasutatakse läbivalt sõnu „rütmimprovisatsioonid ja kaasmängud“. Gümnaasiumi muusikaõpetuse tundides on võimalik omaloomingut luua erinevates muusikalistes tegevustes ning samuti ka referaatide, uurimistööde jms koostamisel ning ette kandmisel.

Gümnaasiumi muusikaõpetuse ainekava erineb põhikooli ainekavast struktuurilt ning on ülesehitatud kursuste kaupa, mis toob sisse akadeemilisuse printsiibi. Viimaste teemad on selgitatud kronoloogilises järjestuses ning õppesisu kirjeldamine ei põhine enam muusikaõpetuse ainekomponentidele, vaid nad on orgaaniliselt muusikaloo kursuste teemadega põimitud. Seega konkreetseid valdkondi, mis kirjeldaksid näiteks muusika kuulamist, laulmist või muusikateooriat, pole. Nii on näiteks muusika kuulamine, muusikaline liikumine, laulmine ja muusikateooria muusikaloo teenistuses. Oluline on, et muusikat õpitakse tundma kõlastruktuuride ja vormide mitmekesisuses ning samas püütakse selgitada muusika kuulamise kaudu nende pidevat muutumist ja täiustumist. Erinevate ajastute, näiteks vanaaeg, keskaeg, renessanss, barokk, klassitsism, romantism ja 20. sajandi muusika temaatikas on esitatud konkreetseid heliloojaid, kelle elu ja loominguga (konkreetsed žanrid) tutvuda. Õpetaja autonoomsus õppesisu valikul seisneb õiguses õppesisu mahtu vastavalt ainekavas esitatud spetsiifilistele teemadele kohandada. Samuti on professionaalsel õpetajal vabadus valida ka meetodeid õppeprotsessi korraldamiseks. Gümnaasiumi lõpetaja õpitulemustena on loetletud:

- 1) teab ajastute tuntumaid heliloojaid ja nende teoseid;
- 2) oskab eri ajastute muusikat iseloomustada;
- 3) oskab koostada referaate ja uurimistöid muusikast ning neid ette kanda ja illustreerida.

Kuigi muusika kuulamisega seotut pole eraldi õpitulemusena sätestatud, eeldab juba esimene õpiväljund muusika kuulamisoskust.

Gümnaasiumi muusikaõpetuse kursused³⁵ on ülesehitatud kronoloogiliselt, seega alustatakse vanaajaga. Viimase kaudu tutvustatakse vanu kultuurrahvaid ja nende muusikat. Siia kuuluvad eraldi teemadena näiteks Vana-Kreeka, Vana-Rooma mütoloogia ja muusika (tragöödia, komöödia). Järgmise teemana käsitletakse keskaega, mille kaudu antakse ülevaade romaani ja gooti stiilist, tutvustatakse kristlust ning gregooriuse koraali. Selgitatakse polüfoonia teket (organum, motett), millele lisaks kirjeldatakse ka liturgilist draamat ja müsteeriumi. Tutvustatakse rahvamuusikat, rändlaulikuid, rüütlipoeesiat, muusika ülesmärkimiseks tekkinud noodikirja ja ajastule omaseid muusikainstrumente. Pärast keskaega käsitletakse renessanssi ajastut, millega seoses õpitakse uusi žanre: ooper, madrigal, missa, reekviem, passioon ja protestantlik koraal. Oluliseks peetakse heliloojaid ja ajastu juhtivaid muusikuid näiteks Josquin Desprez, Guillaume Dufay, Johannes Ockeghem, Giovanni Pierluigi da Palestrina ja Orlando di Lasso. Barokiga seoses lisanduvad varasematele teadmistele ka *concerto grosso*, oratoorium, passioon, kantaat, barokk ooper, prelüüd ja fuuga ning olulised heliloojad Johann Sebastian Bach, Georg Friedrich Händel ja Antonio Vivaldi. Klassitsismi perioodist lisanduvad ajastule omased uued instrumendid ning nendega seoses tekkinud uued muusikaesituskoosseisud. Tutvustatakse rondo-, variatsiooni- ja sonaadivormi ning uutest žanritest sonaati, sümfooniat, kontserti, keelpillikvartetti, avamängu ja ooperit. Nendega seoses kuulatakse ajastu juhtivaid interpreete ning Viini klassikute Wolfgang Amadeus Mozarti, Ludwig van Beethoveni ning Franz Joseph Haydni loomingut.

II kursusel antakse ülevaade romantismi ajastust ning muusikast. Konkreetsemalt puudutab muusikalooline õppesisu programmilist muusikat, millega seoses käsitletakse sümfoonilist poemi, soololaule, miniatuure, etüüde, nokturne, prelüüde, erinevaid tantse ning lavamuusikast lisanduvad uuendused ooperis, operetis ja balletis. Kogu eelnev on tihedas seoses Franz Schuberti, Robert Schumanni, Hector Berliози, Fryderyk Chopini, Ferenc Liszti, Johannes Brahmsi, Giuseppe Verdi, Richard Wagneri, Mihhail Glinka, Aleksandr Borodini, Nikolai Rimski-Korsakovi, Modest Mussorgski, Pjotr Tšaikovski, Edvard Griegi ja Jean Sibeliusi loominguga. Pärast romantismi antakse ülevaade 20. sajandi muusikast ning täpsemalt käsitletakse hilisromantismi, impressionismi ja ekspressionismi ning neis stiilides olulist rolli mänginud heliloojaid: Gustav Mahler, Anton Bruckner, Richard Strauss, Claude Debussy ja Arnold Schönberg.

³⁵ Ühe gümnaasiumi kursuse maht on 35 ainetundi, milles ühe tunni pikkuseks on 45 minutit. Ainetunni pikkust võib koolisiselt ka muuta, kuid ettenähtud õppemahtu ei tohi vähendada.

III kursusel jätkatakse 20. sajandi muusika ning neoklassitsismiga, millega seoses tutvutakse Igor Stravinski, Carl Orffi ja Paul Hindemithi loominguga. Kirjeldatakse džässmuusika sündi ja George Gershwini muusikat seoses sümfoonilise jazziga. Lisaks käsitletakse Maurice Raveli, Sergei Rahmaninovi, Aleksandr Skrjabini, Sergei Prokofjevi, Dmitri Šostakovitši, Benjamin Britteni, Francis Poulenci ja Arthur Honeggeri loomingut. Avangardsest muusikast peetakse oluliseks John Cage, Karlheinz Stockhauseni, Alfred Schnittke, Krzysztof Penderecki ja Pierre Boulezi muusikat. Järgnevalt süvenetakse Eesti muusikasse, mida alustatakse rahvaloominguga (regilaul, uuem rahvalaul) ning teema arenedes räägitakse kooriliikumisest (lisaks pasunakoorid). Laulupidude traditsioonile pühendatud õppesisu kätkeb endas nii esimesi asjaarmastajatest (Aleksander Saebelman, Aleksander Kunileid, Karl August Hermann, Eduard Thomson) kui ka esimesi professionaalseid heliloojaid (Miina Härma, Aleksander Läte, Konstantin Türrpu). Žanrilises laienemises kirjeldatakse Rudolf Tobiase, Artur Kapi, Peeter Süda ja Cyrillus Kreegi loomingut, lisaks rahvusliku koorimuusika rajaja Mart Saare ning rahvusliku instrumentaalmuusika rajaja Heino Elleri muusikat. Eesti lavamuusikažanrite heliloojatest käsitletakse Eduard Tubinat ja Evald Aava. Õppesisu juurde on lisatud ka Gustav Ernesaksa, Eugen Kapi, Veljo Tormise, Arvo Pärdi, Ester Mägi, Eino Tambergi, Jaan Räätsa, Lepo Sumera, Raimo Kangro, Erkki-Sven Tüüri, René Eespere ja Urmas Sisaski looming.

Eeldatavasti tunneb gümnaasiumi lõpetaja erinevate ajastute heliloojaid ning nende loomingut, mille põhjal oskab võrrelda ka eri ajastute muusikat. Lisaks suudavad nad koostada, illustreerida ja ettekanda referaate ning uurimistöid muusikast.

2002. Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava

2002. aastal anti välja „Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava“ (Eesti Vabariigi valitsus 2002), mille sisukorras on 21 õppeaine ainekavad. Varasemaga võrreldes on muusika ainekava struktureeritum ning koosneb viiest eraldi peatükist:

- 1) üldalused;
- 2) muusika ainekava I–III klassile;
- 3) muusika ainekava IV–VI klassile;
- 4) ainekava VII–IX klassile;
- 5) muusikaõpetuse ainekava gümnaasiumile (Eesti Vabariigi Valitsus 2002).

Esimene alapeatükk algab põhjaliku kirjeldusega muusikaõpetusest ning selle erisustest nii põhikoolis ja gümnaasiumis. Endiselt on kavandatud õppimiseks terviklikku maailmapilti loov

õppesisu ning tundeelu rikastamine. Kuna uue eesmärgina on lisandunud tasakaalustatud isiksuse arendamine, on seetõttu avardunud ka õppesisu. Muusikaõpetuses käsitletakse endiselt rahvuslike kultuuritraditsioone ja nende säilitamist ning edasikandmist, milles on oluline koht nii koorilaulul, pillimängul kui ka kaasaja muusika tutvustamisel. Muusikaõpetuse põhitegevusteks on laulmine, pillimäng, muusika kuulamine, liikumine, muusikalise kirjaoskuse arendamine ja muusikalugu. Üldaluste alapeatükis 1.3 kirjeldatakse ka muusikaõpetaja rolli, mida sellele eelnenud dokumendis ei olnud. Muusikaõpetaja ülesandeks on nüüd õpetada õpilasi muusikat väärtustama, end loovalt väljendama ning seda võimalikult mitmekesiselt vastu võtma. Gümnaasiumi ainekava kirjelduses tähtsustub muusikaõpetaja roll veelgi – ta on muusikaharrastuste leidja, suunaja ning haritud kontserdi küllastajate kujundaja. Samuti on 2002. aasta õppekava muusikaõpetuse ainekavas peetud oluliseks õppesisu kirjeldamisel mainida ka klassiväliseid muusikalisi tegevusi nt ansambleid, koore jm instrumentaalkollektiive, mida 1996. aasta dokumendis veel polnud.

Laulmine ja muusikaline kirjaoskus. I kooliastme häälekujunduslikus töös on tähelepanu keskmes õigele hingamisele toetuv loomulik ühehäälnine laulmine. II kooliastmes aga suunatakse tähelepanu vokaalsete võimete arendamisele. Eriline tähelepanu kuulub hääle kõlavusele, ilmekusele ning individuaalsetele omadustele, näiteks tämbrile ja diapaseenile. Lisaks arendatakse mitmehäälset laulmist, iseseisva musitseerimise oskust, improvisatsioonivõimet ning loovust. Kõike seda tehakse läbi eakohase laulurepertuaari.

Muusika ainekava õppetegevuste sissejuhatavas osas on *a cappella* ühislaulmine ning ühehäälsele laulmisele lisaks õpitakse ka kaanoneid. Konkreetsemalt I kooliastet puudutavas õppesisu kirjelduses on laulmise ja hääle arendamise lõigus öeldud, et tähtis on muusikalisele fraasile toetuv vaba ja loomulik hingamine, õige kehahoid, huulte aktiivne rakendamine kõla ning diktsiooni selguse ja ilmekuse saavutamiseks. Ühehäälsel laulmisel taotletakse intonatsioonilist puhtust ja emotsionaalsust. I kooliastmes lauldakse lastelaule, kaanoneid ning eesti ja teiste rahvaste rahvalaule. Selle kooliastme lõpuks on omandatud ka ühislauluvara, mille täpsem repertuaar on ainekavas esitatud.

Eraldi kategooriaks on muusikaline kirjaoskus, mille mõistet pole küll konkreetselt defineeritud, kuid sisuanalüüsist lähtudes võib öelda, et see hõlmab kogu muusikalist terminoloogiat, mida on muusika mõistmiseks vaja. Täpsemalt kuulub selle alla näiteks noodikiri (rütmid, astmed, absoluutsed kõrgused ning alteratsioonimärgid), tempo- ja dünaamikamärgid jne. Muusika ainekava sissejuhatuses öeldakse, et muusikalise kirjaoskuse põhialused omandatakse muusikalise tegevuse kaudu. Kuulmise järgi õpitakse tundma kahe-

ja kolmeosalist taktimõõtu ning õpitakse takti viipamist. Samuti on oluline, et selle järgi osatakse määrata laulurütmi, rütmiharjutusi ja kaasmänge ning tuntakse taktijooni, fermaati, lõpu- ja kordamismärke. Rütmidest peetakse oluliseks kõnerütmile toetuvat ettevalmistavat tööd helivältuste suhete tundmaõppimiseks. Konkreetselt esitatakse järgnevad rütmimudelid: ta, ti-ti, tai-ri, ti-ri-ti-ri, poolnoot ja -paus, veerandpaus, kolmelöögiline noot. Meloodiaga seoses õpitakse eristama madalaid ja kõrgeid helisid ning neid õpitakse kuulmise järgi võrdlema ja visuaalselt kujutama. Jälgitakse ka meloodia liikumise suunda ning õpitakse tundma relatiivset süsteemi. Viimasega seoses käsitletakse SO, MI, RA, JO, LE, NA, DI ning alumisi JO, RA ja SO astmeid. Orienteerutakse JO võtme abil noodijoonestikul ning kasutatakse relatiivset süsteemi praktilisel musitseerimisel. Lisaks tuntakse järgmisi dünaamika märke: *piano* (*p*), *forte* (*f*), valjenedes, kahanedes ning kasutatakse neid ka musitseerimisel.

Teise kooliastme muusika ainekava sissejuhatuses kirjeldatakse õpilaste hääle igakülgset arendamist ning lisatakse kahehäälnelise laulmine. Hääle kõlavuse ja väljenduslikkuse saavutamiseks toetutakse enamasti fraseerimisele ning püütakse saavutada kõlaühtsust ja pehmet tooni. Kujundatakse hääle individuaalsust, arvestades selle diapasooni ja tämbrit. Kaanonite ning lihtsamate kahehäälseliste laulude õppimisel arendatakse ka harmooniataju. VI klassi lõpetaja suudab laulda võimetekohaselt oma hääle individuaalsust arvestades ja on omandanud kohustusliku laulurepertuaari.

Kolmanda kooliastme sissejuhatavas osas kirjeldatakse õpilaste individuaalset hääle arendamist ning häälemurde perioodil võimetekohast mitmehäälsuse rakendamist. Konkreetsemalt laulmist ning hääle arendamist puudutavas õppesisu lõigus on välja toodud, et olulisemaks saab väljendusrikas laulmine ja kõlaühtlus ning endiselt tegeletakse hääle individuaalsuse (sh tämbri ja diapasooni) kujundamisega. Samuti on oluline hääle (korras)hoid häälemurde perioodil ning harmoonia taju arendamine mitmehäälsuse (sh kaanonite) kaudu.

Kolmanda kooliastme muusikalise kirjaoskuse juures lisanduvad rütmimudelitena trioolid, süngoobid ja kuueteistkümnendikpaus ning meloodia ja helilaadi juures kirjeldatakse kuni kahemärgiga helistikke. Selgitatakse bassivõtit, intervale ja akorde, millele lisaks ka muusikalist lauseehitust (fraas, motiiv, lause, periood). Agoogikamärkidest tutvustatakse järgmisi mõisteid: *ritenuto*, *accelerando*, *allegro*, *moderato*, *andante*, *adagio*, *largo* ning artikulatsioonimärkidest *staccato* ja *legato*. Loomulikult käib kogu muusikalise materjali tundma õppimine läbi praktilise musitseerimise. Kolmanda kooliastme lõpetaja laulab

emotsionaalselt oma hääle individuaalsust arvestades, oskab murdeas oma häält ja tervist hoida ning on omandanud kohustusliku laulurepertuaari.

Muusikalise kirjaoskuse all kirjeldatakse 4-osalist taktimõõtu ning selle tundmist kuulmise ja noodi järgi. Õpitakse kaheksandiktaktimõõtu ning tutvutakse vahelduva taktimõõdu ja eeltaktiga. Viimased on tihedas seoses omandatava laulurepertuaariga. Rütmivormidest lisanduvad varasematele ti-ti-ri, ti-ri-ti, tai-ti, tervenoot, kaheksandiknoot ja -paus ning õpitakse ka „pide“ tähendust. Kolmandas kooliastmes arendatakse meloodiataju, helilaadilist mõtlemist, tutvutakse duur ja moll helilaadi ning nende kolmkõladega. Moll helilaadiga seoses räägitakse ka loomulikust, harmoonilisest ja meloodiliselt helilaadist. Relatiivse süsteemi sidumisel absoluutse süsteemiga selgitatakse ka viiulivõtit ning täpseid nootide asukohti noodijoonestikul. Õpitakse alteratsioonimärke (bekarr, bemoll, diees) ning orienteerutakse kuni kahemärgiga helistikes. Dünaamika- ning agoogikamärkidest lisanduvad *pianopianissimo* (*pp*), *fortefortissimo* (*ff*), *mezzopiano* (*mp*), *mezzoforte* (*mf*), *crescendo* (*cresc*), *diminuendo* (*dim*), *a tempo*, *da capo al fine* ning neid rakendatakse praktilisel musitseerimisel.

Gümnaasiumi 2002. aasta muusika ainekava koostisosad on muusikaloo käsitlemine, muusika kuulamine, laulmine ning pillimäng. Laulmisel süvendatakse huvi ühislaulmise vastu ning seejuures lähtutakse erinevatest ajastutest, stiilidest, rahvastest ning ka kaasaegsest laulurepertuaarist. Õppetegevustena kirjeldatakse ühislaulmist, millele vastav laulurepertuaar valitakse õpilaste vanust ning nende huve arvestades. Kogu musitseerimiseks ja muusika kuulamiseks mõeldud repertuaar on muusikalooga tihedalt seostatud ning selle toetamiseks ilmus 1998. aastal Toomas Siitani „Õhtumaade muusikalugu I“ (Siitan 1998). Õpilasi kaasatakse ka klassivälistesse muusikalistesse tegevustesse ning jätkatakse tööd vokaalsete võimete arendamisel. Muusikalist materjali omandatakse lähtuvalt muusikateoreetilistest teadmistest ning oskustest, mis on varem põhikoolis omandatud.

Muusika kuulamine. I–III klassi muusika kuulamise juures on endiselt oluliseks peetud laulude ja instrumentaalsete karakterpalade kuulamist. Lisatud on muusikalisi väljendusevahendeid (tempo, dünaamika, rütm, meloodia, tämber) muusikapala meeleolu ja karakteri kirjeldamiseks. Eristatakse vokaal- ja instrumentaalmuusikat ning keel-, puhk- ja löökpillide muusikat. Muusikažanritest on mõistetena nimetatud marss, polka ja valss. Lisaks käsitletakse termineid: luuletaja, helilooja, solist, ansambel, koor, koorijuht, dirigent ja orkester.

IV–VI klassini peetakse muusika kuulamise juures tähtsaks õpilaste muusikalise analüüsi ja võrdlusoskuse arendamist. Vähem oluline ei ole ka seoste leidmine ja loomine tänapäeva ning teiste kaunite kunstide vahel. Muusika kuulamisel ja analüüsimisel käsitletakse järgmisi konkreetseid teemasid: hääleliike (sopran, alt, tenor, bariton, bass) ning tuntumaid Eesti ja kodukoha lauljaid; kooriliike (mudilas-, laste-, poiste-, nais-, mees- ja segakoorid), kodukoha ja eesti tuntumaid koore ning nende dirigente; tutvutakse pillirühmadega ning õpitakse eristama nende tämbrit ja kõla; tutvustatakse eesti ja kodukoha rahvalaule, -laulikuid, -tantse, -pille, -ansambleid ja -orkestride ning euroopa rahvaste muusikat.

VII–IX klassi ainekavas on õppesisu võrreldes varasemaga detailsem. See on ilmselt tingitud sellest, et õpilastel on juba varasem teadlik muusika kuulamise kogemus, mis lubab valida komplitseeritumat õppesisu ning arvestab ka nende ea- ja jõukohasusega. Sisu mõttes on täpsustatud järgmised teemad: sümfoonia-, puhkpilli- ja keelpilliorkester; keelpillid, löökpillid, puu- ja vaskpuhkpillid; eesti ja maailma tuntumad orkestrid, dirigendid ning interpreedid. Õpitakse tundma ka homofoonilist ja polüfoonilist muusikat erinevate muusikavormide ja žanrite näidete varal (variatsioonid, fuuga, rondo, sonaat-allegro, missa, prelüüd ja fuuga, sonaat, sümfoonia, kontsert, keelpillikvartett, süit, avamäng, oratoorium, kantaat, ooper, operett, muusikal, ballett). Lisaks tutvutakse kuulamisnäidete abil ka vastavate autoritega. Erinevus 1996. aastal välja antud ainekava õppesisus seisneb selles, et nüüd on välja jäetud džäss- ja rokkmuusika. Selle asemele on toodud popmuusikastiilid ning nendega tutvumine läbi maailma, Eesti ja kodukoha tuntumate ansamblite, orkestrite ja solistide loominguga. Küll aga on õpitulemustes nõutud, et põhikooli lõpetaja peab oskama eristada džässorkestrit. Kuigi õppesisust on tutvumine džässmuusikaga välja võetud, osutatakse sellele tähelepanu orkestriliikide teemas seoses džässorkestriga (bigbänd).

Gümnaasiumiastmes on muusikaõpetuse ainekomponentideks muusikalugu, laulmine, pillimäng ja muusika kuulamine. Eraldi koostisosade kaupa õppesisu ei kirjeldata, kuid õppeeesmärkides ning õppetegevuse ja -sisu kirjeldamisel on muusika kuulamist mainitud. Näiteks gümnaasiumi muusikaõpetusega taotletakse, et õpilane oskab muusikat kriitiliselt ja valivalt kuulata, analüüsida ja hinnata. Õppetegevuses täpsustatakse, et oluline on muusika kuulamisel lähtuda ajastule, stiilile ja heliloojatele iseloomulikumatele teostele. Oluliseks muutuseks võib pidada ka 2002. aasta õppetegevuste kirjeldusel varasemast põhjalikumat valikut meedia kaasamisel õppetöösse. Näiteks TV programmid, video, raadio, ajakirjandus, internet jms, millest osad on otseselt seotud muusika kuulamisega. Konkreetsem õppesisu on sarnaselt eelmisele (1996. aasta) gümnaasiumi ainekavale jaotatud teemade kaupa kursustesse, kuid

põhikoolis endiselt kooliastmete kaupa ning muusikaõpetuse ainekomponentide jaotuses. Õpitulemustena eeldatakse, et gümnaasiumi lõpetaja oskab oma teadmiste ja kogemuste põhinedes hinnata heatasemelist ja professionaalset muusikat.

Põhikooli muusika ainekava sissejuhatuses sätestatakse laste muusikaliste võimete, muusika kuulamisoskuse ja loovuse arendamine ning muusikalise maitse kujundamine. Esimese kooliastme õppetegevuste muusika kuulamise repertuaari moodustavad enamasti erinevad karakterpalad, mille kaudu õpitase tundma muusikapala meeleolu ning iseloomu. Lisaks on oluline keskenduda melodiale, rütmile, tempole, dünaamikale, tämbrile ning eristada vokaal- ja instrumentaalmuusikat. Muusika kuulamise kaudu õpitakse tundma ka erinevaid pilliliike (keel-, puu- ja vaskpuhkpillid) ning muusikažanre, mille kirjeldamisel kasutatakse muusikalist oskussõnavara. Viimase hulka kuuluvad näiteks marss, polka ja valss ning nendega seoses mõisted luuletaja, helilooja, solist, koorijuht, koor, orkester ja dirigent.

Teise kooliastme sissejuhatuses rõhutatakse õpilaste muusikalise analüüsivõime ning võrdlusoskuse arendamist. Muusikateoseid õpitakse seostama kirjanduse, kunsti ja tänapäevaga. Helinäidetes osatakse kuulata kahe- ja kolmeosalist muusikalist vormi ning analüütiliselt eristatakse hääleliike (sopran, alt, tenor, bariton, bass), kooriliike (mudilas-, laste-, poiste-, nais-, mees- ja segakooridega) ning pillirühmi ja muusikaesituskoosseise (ansamblid, orkestrid). Olulisi interpreete, dirigente ning kollektiive seostatakse tuntud euroopa rahvaste, eesti ja kodukoha muusikutega.

Kolmanda kooliastme õppesisus kirjeldatakse žanrilisest mitmekesisusest lähtuvat teadlikku muusika kuulamise oskust. Konkreetsemalt kolmandale kooliastmele mõeldud õppesisuks muusika kuulamisel on sümfoonia-, puhkpilli- ja keelpilliorkestrite eristamine kuulamise järgi. Usutavasti on nimekirjast välja jäänud džässorkester, kuna see on uuesti esitatud kolmanda kooliastme õpitulemustes. Samuti peetakse oluliseks tämbriliselt keel-, puupuhk-, vaskpuhk- ja löökpillide eristamist. Ilmselt on loetelust millegipärast välja jäänud klahvpillid, kuid need on siiski esitatud kolmanda kooliastme õpitulemustes. Viimastega seoses tutvutakse erinevate interpretide ning kollektiividega nii maailmast, Eestist kui ka kodukohast. Kuulamisrepertuaariga seoses on oluline tunda homofoonilist ja polüfoonilist muusikat erinevates muusikavormides. Nendega seoses tutvustatakse järgmisi mõisteid: variatsioon, rondo, fuuga, prelüüd, missa, sonaat-allegro, sonaat, sümfoonia, kontsert, süit, avamäng, keelpillikvartett, oratoorium, kantaat ning lavamuusikažanritest ooper, ballett, operett ja muusikal. Žanrite kaudu antakse ülevaade ka väljapaistvamatest heliloojatest ning

interpretidest. Lisaks tutvustatakse erinevaid popmuusika stiile ning nendega seoses ka tuntumaid kollektiive (ansambleid, soliste).

Gümnaasiumi 2002. aasta muusika ainekavaga taotletakse, et õpilased oskaksid muusikat kriitiliselt ja valivalt kuulata ning hinnata. Seejuures rakendatakse varasemalt omandatud muusikalisi teadmisi ja oskusi muusika analüüsimisel ja musitseerimisel. Muusika kuulamisel on õppetegevuse kirjelduses oluliseks peetud lähtumist käsitletavatest ajastutest, stiilidest ning heliloojatele iseloomulikest teostest. Kogu muusikalooline materjal on muusika kuulamise teenistuses.

Muusikaline liikumine. Muusika ainekava sissejuhatuses rõhutatakse, et õpilaste muusikalist maailmapilti tuleb avardada erinevate maade rahvalaulude, muusikapalade ja tantsude kaudu. Muusikalist huvi süvendatakse ka rütmilise liikumise (liikumismängud, mängulaulud, lihtsad tantsud) kaudu. Laulude esitamine toimub esimeses kooliastmes liikumise ja kujundlike liigutustega. Teise kooliastme liikumistegevuse põhirõhk on ringmängudel ja tantsudel ning kolmandas kooliastmes lähtutakse muusikalises liikumistegevuses eale omasest liikumis- ja tantsuhuvist. Sama aasta (2002) gümnaasiumi muusikaõpetuse ainekavas liikumisele eraldi kategooriat pole.

Muusikalugu. Esimeses ja teises kooliastmes sellist kategooriat nagu muusikalugu pole, vaid see omandatakse praktilise musitseerimise (laulmine, muusika kuulamine, pillimäng) kaudu. Läbi musitseerimise tutvutakse erinevate muusikažanrite ja -stiilide, nende autorite ning esitajatega (solistid, koorid, orkestrid, ansamblid). Vanuse kasvades ning teadmiste süvenedes muutuvad põhjalikumaks ka õpilaste teadmised muusikaloost, mis igas järgnevas kooliastmes põhinevad varasematele. Teise kooliastme lõpus oskavad õpilased iseloomustada eesti rahvamuusikat (rahvalaule, -tantse, -pille ja -ansambleid) ning tunnevad eesti ja kodukoha tuntumaid interpreete.

Esimest korda kirjeldatakse muusikalugu eraldi õppeainekomponendina kolmanda kooliastme õppesisu sissejuhatuses (pt 1.3). Seal selgitatakse, et muusikaloos tutvustatakse õpilastele maailma rahvaste muusikat. Kuigi eraldi kategooriat muusikaloole põhikooli ainekavas endiselt pole, siis muusika kuulamise alapeatükis esitatakse konkreetset termin „muusikalugu“. Sellega seoses on muusikalooliselt kolmandas kooliastmes ette nähtud muusikavormide ja -žanrite tundmaõppimine ning populaarmuusikastiilidega tutvumine, millele lisanduvad eesti ja kodukoha tuntumad solistid, ansamblid ja orkestrid.

Gümnaasiumi 2002. aasta muusika ainekavas käsitletakse muusikalugu stiilide, kõlastruktuuride ja vormide kesksuses. Need on integreeritud kultuuri arenguloo, sh kunsti ja kirjanduse ning tähtsamate ajaloosündmustega. Muusikalugu käsitletakse integreeritult teiste õppeainete ning kultuurivaldkondadega (kirjandus, kunst, filosoofia, teater jne). Süstemaatiliselt õpitakse väärtustama ning tundma eesti ja maailma muusikapärandit ning kujundatakse arusaam muusikast kui erinevate rahvaste vahelisest suhtlemiskeelest. Eesti muusika käsitlemisel on oluline seostada seda euroopa muusika- ja kultuuriloo. Ainekava õppesisuga taotletakse, et õpilased omandavad teadmisi muusikaajaloost tuntud heliloojate loominguga kaudu.

I kursuse õppesisu alustatakse muusika tekkest ning olemusest, mille juures käsitletakse vanu kultuurirahvaid ja nende muusikat (Vana-Kreeka ja -Rooma ning varakristlik muusika). Keskaja teema juures selgitatakse kristlust Lääne-Euroopa kultuuri arengu mõjutajana, vaimuliku muusika arengut ning gregooriuse koraali. Lisaks polüfoonia teket ning sellega seoses mõisteid organum ja motett. Kirjeldatakse ka rändlaulikute ja rüütlipoesia olulisust ning erinevate muusikainstrumentide kujunemist. Renessansi ajastu raames selgitatakse humanismi, protestantismi ja vastureformatsiooni ning sellega seotud muusikat. Mõistetena esitatakse: missa, ilmalik laul ja seltskonnamuusika, madrigal, homofoonilise mitmehäälsuse teke, protestantlik koraal ning instrumentaalmuusika areng. Neid käsitletakse ajastule oluliste heliloojate nagu näiteks Giovanni Pierluigi da Palestrina, Orlandus Lassuse (Orlando di Lasso) ja Josquin Desprez' loomingus. Barokiajastu kirjeldamisel alustatakse ülevaatega uue stiili kujunemisest ning kirjeldatakse ooperi arengulugu ja uusi žanre (oratoorium, kantaat, passioon). Instrumentaalmuusikat käsitledes selgitatakse järgmisi mõisteid: fuuga, klaviir, orkester ja concerto grosso, soolokontsert, trio ja süit. Muusika tutvustamisel lähtutakse barokiajastu oluliste heliloojate loomingust – Claudio Monteverdi, Antonio Vivaldi, Johann Sebastian Bach ja Georg Friedrich Händel. Klassitsismi perioodi käsitlemisel alustatakse valgustusajastu iseloomustamise ning instrumentaalmuusika arenguga. Kirjeldatakse erinevaid muusikaesituskosseise (ansamblid, orkestrid), millega seoses käsitletakse sümfoonia, kontserti, keelpillikvarteti ning ooperi arengut. Selgitatakse sonaati ja sonaadivormi ning klaveri arengulugu. Kogu klassitsistlik muusikalugu on selgitatud Viini klassikute (Wolfgang Amadeus Mozart, Franz Joseph Haydn, Ludwig van Beethoven) loominguga kaudu.

Muusikaloo II kursus algab romantismi ajastu ülevaatega ning keskendub rahvosluse teemadele. Olulise osa õppesisus moodustab programmilise muusika areng, millega seoses käsitletakse orkestreid, klaverimuusikat, sümfoonilist poeemi, soololaule ja miniatuure

(etüüdid, prelüüdid, nokturnid, tantsud). Lavamuusikast kirjeldatakse ooperit, balleti ning operetti ja antakse ülevaade ajastu olulisematest heliloojatest nagu näiteks: Franz Schubert, Robert Schumann, Hector Berlioz, Fryderyk Chopin, Ferenc Liszt, Johannes Brahms, Giuseppe Verdi, Richard Wagner, Nikolai Rimski-Korsakov, Modest Mussorgski, Pjotr Tšaikovski, Jean Sibelius ja Edvard Grieg.

III muusikaõpetuse kursus koosneb enamasti 20. sajandi muusika arenguloost, millega seoses käsitletakse neoklassitsismi (Igor Stravinski, Carl Orff, Benjamin Britten, Sergei Prokofjev ja Dmitri Šostakovitš), avangardismi (Anton Webern, John Cage ja Pierre Boulez), postmodernismi (Krzysztof Penderecki, György Ligeti, Arvo Pärt) ning sümfoonilist džässi (Geroge Gershwin). III kursuse olulise osa moodustab ka 20. sajandi eesti muusika, mida alustatakse rahvaloominguga (regivärsiline rahvalaul, uuem rahvalaul) ja laulupidude traditsiooni kujunemisega. Kirjeldatakse asjaarmastajatest heliloojate põlvkonda (Aleksander Kunileid, Aleksander Saebelamann, Eduard Thomson, Karl August Hermann) ning esimesi professionaalseid heliloojaid (Miina Härma, Aleksander Läte, Konstantin Türnpu, Rudolf Tobias, Artur Kapp, Peeter Süda, Mihkel Lüdig). Tutvustatakse rahvuslikku koori- (Mart Saar, Cyrillus Kreek), instrumentaal- (Heino Eller, Eduard Tubin) ja lavamuusika (Evald Aav, Eduard Tubin, Eino Tamberg, Eugen Kapp) rajajaid ning käsitletakse eesti modernismi esindajaid 1956–1970. aastatel (Gustav Ernesaks, Veljo Tormis, Arvo Pärt, Ester Mägi, Eino Tamberg, Jaan Rääts, Lepo Sumera, Raimo Kangro, Erkki-Sven Tüür, René Eespere, Urmas Sisask) ning nende loomingut.

Omalooming. Muusika ainekava sissejuhatuses rõhutatakse õpilaste loovuse ning muusikalise mõtlemise arendamist rütmilis-meloodiliste improvisatsioonide abil, millele lisatakse kolmandas kooliastmes iseseisvad muusikalised kompositsioonid. Gümnaasiumi ainekava õpitulemustes on aga sätestatud, et lõpetajad suudavad koostada uurimistöid ja referaate, mis on samuti omaloomingulised ülesanded.

Pillimäng. Muusika ainekavas on VII–IX klassis musitseerimise aluseks eakohane laulurepertuaar ja pillimäng, mida rakendatakse musitseerimisel, muusikavormide ja -žanrite tundmaõppimisel.

Ainekava esimese kooliastme õppetegevustes peetakse oluliseks muusikatraditsioonide säilitamist pillimängu ja koorilaulu kaudu. Pillimänguga tutvustatakse erinevaid rütmi- (ka kehapill) ja meloodiapille. Teises kooliastmes süvendatakse pillimänguoskust ning kolmandas kooliastmes innustatakse õpilasi lisaks varasematele pillimänguga seotud tegevustele looma

iseseisvaid muusikalisi kompositsioone. Praktilise muusikalise tegevuse kaudu omandavad õpilased uusi teadmisi ka muusikalises kirjaoskuses.

Gümnaasiumi 2002. aasta muusika ainekavas taotletakse, et pillimängu rakendatakse laulude saadetes, iseseisvas musitseerimises ning ka muusikalistes kompositsioonides.

Õppekäigud. Õppekäikude kategooriat pole veel konkreetselt esitatud, kuid kolmanda kooliastme muusika ainekava õpitulemuste viimase punktina on mainitud, et õpilane külastab kontserte ja muusikalavastusi ning kasutab omandatud teadmisi ning oskusi nende analüüsimisel.

Gümnaasiumi 2002. aasta muusika ainekavas peetakse oluliseks õpilaste tundeelu rikastamist muusikaelamuste kaudu. See tähendab kontsertide ja muusikalavastuste külastamist ning oskust oma seisukohti põhjendades neid analüüsida. Lisaks eeldatakse õpilastelt oskust koostada kontsertide- ja teatrietenduste arvustusi ning analüüse, mis samuti eeldab osalemist kontserttegevuses.

2011. Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 6, ainevaldkond „Kunstiained“

1996. ja 2002. aasta õppekavadega võrreldes esitatakse 2011. aastal uue taotlusena muusika ainekavas muusikateoste autorite väärtustamine ning meedia ja infotehnoloogia loodud keskkondade tundmine. 2.1.2 peatükis on muusika õppeaine sisus järgmised koostisosad: musitseerimine ehk laulmine ja pillimäng, muusikaline liikumine, omalooming, muusika kuulamine ja muusikalugu, muusikaline kirjaoskus ning uue komponendina on lisatud õppekäigud. Viimase hulka kuuluvad nii vahetud kui ka virtuaalsed külastused erinevatesse kontserdipaikadesse, teatritesse, muuseumidesse jms. Lisaks rõhutatakse, et muusikaõpetuse lahutamatuks osaks on kontserdielu korraldamine koolis, mille kaudu saaksid õpilased ürituse korraldamise kogemuse nii esineja, kuulaja kui ka korraldajana. Võib eeldada, et taoline muudatus ainekavas viitab vajadusele kasvatada haritud kontserdipublikut, mille kaudu toetatakse kaudselt ka loomemajandust. Muusika kaudu arendatakse õpilaste laulmisoskust, pillimängu, muusikalist liikumist, omaloomingut, ja muusika kuulamist. Lisamärkusena on mainitud, et muusikaõpetuse koostisosad on üksteisega tihedas ning mitmetähenduslikus seoses ja neid kujundatakse läbi praktilise muusikalise tegevuse.

Laulmine ja muusikateooria. Muusikaõpetuse laulmise esimese kooliastme õpitulemustes peetakse oluliseks laulda emotsionaalselt, loomuliku kehahoiu, hingamise, vaba toonitekitamise ning selge diktsiooniga. Seejuures tuleb väljendada emotsionaalselt muusika sisu ning meeleolu. Õpilased kasutavad laulmisel käemärke, astmetreppi ja noodipilti ning

relatiivseid helikõrgusi. Repertuaari moodustavad eakohased laste-, model- ja mängulaulud, kaanonid ning eesti ja teiste rahvaste muusika. Konkreetselt on esitatud ka esimese kooliastme ühislaulude nimekiri.

Teises kooliastmes lisandub esimese kooliastme laulmise juures oluliseks peetud aspektidele ka väljendusrikkus ning häälehoiu vajadus. Lisaks õpitakse relatiivseid astmeid seostama absoluutse süsteemiga (ulatus $g-g^2$). Laulmise juures rakendatakse muusikalisi teadmisi ning arvestatakse muusika väljendusvahendeid nii üksi kui ka rühmas musitseerides. Repertuaari moodustavad kooliastme ühislaulud, mis on valitud vastavalt õpilaste eale ning raskusastmele (kaanonid, ühe-, kahehäälsed ning eesti ja teiste rahvaste muusikaga seotud laulud). Kolmandas kooliastmes suudavad õpilased laulmisel arvestada oma hääle omapära ning tuginevad varem omandatud teadmistele ja oskustele. Õpilased peavad musitseerimisel silmas muusikapala stiili ning oskavad häälemurde perioodil oma häält hoida ja selle eest hoolitseda. Laulude õppimisel kasutatakse relatiivseid helikõrgusi ning muusikalisi teadmisi nii üksi kui ka rühmas lauldes. Selles vanuseastmes oskavad õpilased laulda vastavalt tunni teemadele eakohaseid laule, mis on nii ühe-, kahe- kui ka paiguti kolmehäälsed. Sarnaselt esimesele kooliastmele moodustavad laulurepertuaari ühislaulud ning eesti ja teiste rahvaste muusika. Laulude valimisel kaasatakse õpilasi ning võimalusel arvestatakse nende põhjendatud soovidega.

Muusika õppeaine sisu kirjelduse peatükis 2.1.2 on selgitatud, et muusikalise kirjaoskuse mõistetakse ainekavas sisalduvat noodikirja lugemise oskust koos musitseerimisega. Seega ei peeta siin silmas pelgalt noodikirja, vaid üldist muusikalist terminoloogiat, mis aitab kaasa laiemale muusika mõistmisele, mistõttu käsitletakse analüüsis muusikalise kirjaoskuse all kogu muusikateoreetilist materjali (vt lk 170).

Esimese kooliastme õpilaste muusikalise kirjaoskuse loetletakse konkreetne muusikateoreetiline materjal. Selle alla kuuluvad helivältused, rütmifiguurid, pausid (ta, ti-ti, ti-ri-ti-ri, tai-ri, poolnoot, kolmelöögiline noot, veerand-, pool- ja tervepaus) ning 2- ja 3-osaline taktmõõt. Oluline on, et õpilased tajusid astmemudeleid erinevates kõrguspositsioonides, see tähendab, et nad mõistavad JO-võtit ning sellega seoses JO ja RA astmerida. Muusikalise kirjaoskuse juures peetakse tähtsaks, et õpilased oskaksid praktilisel musitseerimisel kasutada järgnevaid oskussõnu: meetrum, takt, taktimõõt, ühe- ja kahekordne taktijoon, kordamismärk, noodijoonestik, noodipea ja -vars, astmerida, astmetrepp, punkt noodivältuste pikendajana; koorijuht, koor, ansambel, solist, eeslaulja, rahvalaul, rahvapill, rahvatants, dirigent, orkester, helilooja, sõnade autor; muusikapala, salm, refrään, kaanon, marss, polka, valss, ostinato, kaasmäng, eelmäng, vahemäng; rütm, meloodia, tempo,

dünaamika, kõlavärv ehk tämber, vaikselt, valjult, *forte*, *piano*, fermaat; latern, *segno*, volt. Eeltoodut rakendatakse kindlasti praktilisel musitseerimisel, milleks esimeses kooliastmes on valdavalt laulmine ja pillimäng. Lauldakse nii ühehäälselt, saatega kui ka *a cappellas* ja tugevalt soovituslik on õpilaste osalemine koolikoorides, mille kaudu kantakse edasi koorilaulu traditsiooni.

Teise kooliastme muusikalise kirjaoskuse õppesisu juurde on varem omandatud teadmistele lisatud uute rütmidena ti-ti-ri, ti-ri-ti, tai-ti ning kaheksandiknoot ja -paus. Tuuakse välja konkreetsed taktimõõdud ($2/4$, $3/4$ ja $4/4$) ning absoluutsete ja relatiivsete helikõrguste omavaheline seostamine ($g-g^2$). Viimasega lõimitakse ka viiulivõtme tähendus, duur- ja moll-helilaadid ning kuni kahemärgiga helistikud. Mõistetest on esitatud järgnev nimestik: eeltakt, viiulivõti, klaviatuur, duur- ja moll-helilaad, absoluutsed helikõrgused (tähtnimetused), helistik, toonika ehk põhiheli, helistikumärgid, juhuslikud märgid, diees, bemoll, bekarr, paralleelhelistikud; vokaalmuusika, soololaul, koorilaul, instrumentaalmuusika, interpreet, improvisatsioon; tämber, hääleliigid (sopran, metsosopran, alt, tenor, bariton, bass), pilliliigid (keel-, puhk-, löök-, klahvpillid ning eesti rahvapillid); tempo, *andante*, *moderato*, *allegro*, *largo*, *ritenuto*, *accelerando*, dünaamika, *piano*, *forte*, *mezzopiano*, *mezzoforte*, *pianissimo*, *fortissimo*, *crescendo* ja *diminuendo*.

Kolmandas kooliastmes lisanduvad muusikateooriasse trioolid, süngoobid ning kuueteistkümnendiknoot ja -paus. Uue materjaliga seoses õpitakse neljandiktaktimõõtudele lisaks ka kaheksandiktaktimõõte. Lähtuvalt repertuaarist tunnevad õpilased kuni kahemärgiga helistikke ning teavad bassivõtme tähendust. Lisaks tuntakse järgmisi oskussõnu, mida praktilisel musitseerimisel kasutatakse: elektrofonid, sümfoonia-, kammer-, keelpilli- ja džässorkester, partituur, erinevad muusikainstrumendid; ooper, operett, ballett, muusikal, sümfoonia, instrumentaalkontsert, spirituaal, gospel; rondo, variatsioon; pop- ja rokkmuusika, džäss- ning süvamuusika.

Muusika kuulamine. Muusika kuulamine on õppeaine kirjelduses küll eraldi ainekomponendina esitatud, kuid kokku viidud muusikalooga. Seega esimese kooliastme muusika kuulamise ja muusikaloo õpitulemustes on oluliseks peetud endiselt karakterpalade (marss, valss, polka) iseloomustamist muusikaliste väljendusvahendite kaudu (meloodia, rütm, tempo, dünaamika ja muusikapala ülesehitus ehk vorm). Lisaks on oluline eristada laulu- ja pillimuusikat ning kirjeldada kuulatava pala meeleolu ja karakterit muusikalist oskussõnavara kasutades. Loomulikult peetakse oluliseks tutvuda eesti rahvalaulu ja rahvapillidega (kannel, hiiu ehk rootsi kannel, lõõtspill, torupill, sarvepill ja vilepill).

Teise kooliastme muusika kuulamise ja muusikaloo kirjeldamisel on esimesena nimetatud muusikapalade väljendusvahendite eristamine (meloodia, rütm, tempo, dünaamika, tämber ja vorm). Terminoloogiliselt on asendatud „muusikapala ülesehitus“ sõnaga „vorm“ ning „laulu ja pillimuusika“ asemel kasutatakse vastavalt „vokaal- ja instrumentaalmuusika“. Viimastes eristatakse detailsemalt eristatakse hääle- (sopran, metsosopran, alt, tenor, bariton, bass) ja kooriliike (laste-, poiste-, mees-, nais- ja segakoor), pillirühmi (klahv-, keel-, puhk- ja löökpillid) ja sümfooniaorkestrit. Samuti tuleb õpilastel osata kuulatud muusikapalu iseloomustada ning nende põhjal oma arvamus kujundada. Viimase kirjeldamiseks kasutatakse kindlasti muusikalist oskussõnavara. Suur tähelepanu muusika kuulamisel on ka eesti rahvamuusikal, hõlmates rahvalaulu, -pille ja -tantse ning nendega seoses olulisi sündmuseid. Lisaks tutvustatakse õpilastele valikuliselt naaberrahvaste (soome, vene, läti, leedu) ning rootsi, norra, suurbritannia, iiri, poola, austria, ungari või saksa muusikakultuuri ja -traditsioone.

Muusika kuulamisega arendatakse teises kooliastmes muusikalist analüüsivõimet ning võrdlemisoskust. Võimaluse korral kuulatakse ka paikkondlike heliloojate ja interpretide teoseid ning tähtsaks peetakse kuulatud teoste kirjeldamisel oma arvamuse avaldamisel kasutada muusikalist oskussõnavara.

Kolmanda kooliastme muusikaõpetuse muusika kuulamise kirjelduses märgitakse, et õpilased õpivad nii ennast kui ka kaaslasti kuulama ning hindavad oma panust üksi või koos musitseerimisel. Eeldatakse, et õpilane oskab analüütiliselt kuulata ja leida iseloomulikke jooni enda ning teiste maade rahvamuusikas. Muusika kuulamise kaudu osatakse väärtustada heatasemelist muusikat nii elavas kui ka salvestatud ettekandes ning endiselt on oluline eristada muusikapalades muusika väljendusvahendeid (meloodia, rütm, tempo, dünaamika, tämber ning muusikateose ülesehitust). Sarnaselt varasemale esineb marginaalne muudatus terminoloogias, mille kohaselt on sõna „vorm“ uuesti asendatud „muusikateose ülesehitusega“. Uue teemana on lisatud erinevate muusikastiilide, nagu näiteks pop-, rokk-, džäss-, filmi- ja lavamuusika eristamine. Õpitulemustena eeldatakse, et õpilane oskab kuulamise järgi eristada keel-, puhk-, löök- ja klahvpille ning elektrofone. Lisaks eelnevas loetelus välja toodud instrumentidele, osatakse nendega seoses nimetada ka erinevaid koosseise. Kuulatud teoste kaudu tutvutakse heliloojate, interpretide, dirigentide, ansamblite, orkestrite ning muusika suursündmustega. Lisaks selgitatakse pärimusmuusika tänapäevaseid tõlgendusi ning valikuliselt ka prantsuse, itaalia, hispaania, põhja- ja ladina-ameerika, aafrika või idamaade muusikapärandit. Endiselt on oluline kujundada ja avaldada oma arvamus, kasutades selleks muusikalist oskussõnavara.

Kuulamiskogemuse arendamiseks ning kontserdi külastamiskultuuri kujundamiseks käiakse õppekäikudel, kuulatakse ning vaadatakse koos muusikaetendusi, kontserte ja korraldatakse kohtumisi eesti heliloojate ning interpretidega. Nii peetakse vajalikuks muusika kuulamisega arendada õpilaste tähelepanu ning kuulamis-, analüüsi- ja võrdlusoskust.

Muusikaline liikumine. Muusikalise liikumise õpitulemustes peetakse esimeses kooliastmes oluliseks muusika sisu, meeleolu ning ülesehituse tunnetamist tantsides eesti laulu- ja ringmänge, mille kaudu kujutada muusikapala karakterit. Teises ja kolmandas kooliastmes suudavad õpilased muusikalise liikumise kaudu väljendada meloodiat, rütmi, tempot, dünaamikat ja vormi ning samuti erinevate maade rahvamuusika iseloomu.

Muusikalugu. Selles dokumendis on muusikalugu esitatud esimeses kooliastmes koos muusika kuulamisega. Muusikaloo kaudu tutvustatakse erinevaid karaktereid, väljendusvahendeid, stiile, interpreete ning heliloojaid. Oluline on tunda eesti rahvalaulu ning rahvapille, näiteks kannel, hiiu kannel, lõõtspill, torupill, sarvepill ja vilepill ning osata kirjeldada muusikapalade meeleolu ning karakterit muusikalist oskussõnavara kasutades. Teises kooliastmes lisandub uue teemana vokaalmuusika, milles võrreldakse hääle- (sopran, metsosopran, alt, tenor, bariton, bass) ja kooriliike (laste-, poiste-, mees-, nais-, segakoor). Tutvutakse kodukoha ja eesti dirigentidega ning eesti laulupidude traditsiooni kujunemislooga. Lisaks on eraldi teemaks instrumentaalmuusika, milles kirjeldatakse erinevaid pillirühmi (klahv-, keel-, puhk- ja löökpille) ning sümfooniaorkestri muusikat. Instrumentaalmuusika kirjelduses on oluline koht eesti rahvamuusikal (rahvalaulud, -pillid, -tantsud) ning sellega seotud suursündmuste tutvustamisel. Valikuliselt kirjeldatakse ka erinevate maade (soome, vene, läti, leedu, rootsi, norra, suurbritannia, iiri, poola, austria, ungari või saksa) muusikat ning õpitakse neisse lugupidavalt suhtuma. Uuendusena on lisatud õppesisu juurde ka autorikaitse olulisus ning viimasega seoses esitajate õigused ja kohustused.

Kolmandas kooliastmes tulevad muusikaloo teemade juurde pop-, rokk-, džäss-, filmi- ja lavamuusika ning pilliliikidele lisanduvad elektrofonid. Eelnimetatu tähendab õppesisu kaasajastamist. Varasematele teadmistele lisaks (heliloojad, interpreedid, dirigendid, ansamblid, orkestrid) osatakse nimetada ka muusika suursündmusi (sh piirkondlikke) ning tuntakse eesti pärimusmuusika tänapäevaseid tõlgendusi. Tuntakse eesti ning valikuliselt prantsusmaa, itaalia, hispaania, põhja- ja ladina ameerika, aafrika või idamaade muusikapärandit ning suhtutakse sellesse lugupidavalt. Õpitakse muusika üle arutlema nii suuliselt kui ka kirjalikult oskussõnavara kasutades. Muusikaõpetuse kaudu õpitakse teiste arvamusega arvestama ning sellesse lugupidavat suhtuma. Muusikalistes tegevustes

kasutatakse infotehnoloogia vahendeid ja tuntakse autoriõigusi ning nendega kaasnevaid intellektuaalomandi kasutamisest tulenevaid kohustusi.

Omalooming. Peatükis 2.1.2 „muusika õppeaine kirjeldus“ käsitletakse omaloomingut seoses lihtsate kaasmängude, saadete, rütmilis-meloodiliste improvisatsioonide, muusikalise liikumise ja tekstide loomisega. Esimese kooliastme õpitulemustena eeldatakse, et õpilased suudavad luua lihtsaid rütmilisi kaasmänge keha-, rütmi- ja plaatpillidel ning kasutavad neil musitseerides astmemudeleid. Samuti luuakse tekste, mille hulgas on liisusalmid, regivärsid ja laulusõnad. Lisaks kasutatakse loovliikumist muusika meeleolu väljendamiseks ning omaloomingu kaudu arendatakse loovust ja muusikalist mõtlemist. Teises ja kolmandas kooliastmes lisandub varasematele tegevustele (rütmilis-meloodilised improvisatsioonid, kaasmängud ja ostinatod, keha-, rütmi- ja plaatpillidel) ka muusikaline liikumine, millega kolmandas kooliastmes väljendatakse lisaks muusika karakterile ja meeleolule ka individuaalseid loomingulisi ideid.

Pillimäng. Pillimängu esimese kooliastme õpitulemuste juures on kirjas, et õpilased kasutavad keha-, rütmi- ja plaatpille lihtsamates ostinatodes ja/või kaasmängudes ning omandavad kuuekeelse väikekandle või plokkflöödi esmased mänguvõtted. Esimese kooliastme õppesisus on kesksel kohal laulmine ja pillimäng ning viimane leiab rakendust valdavalt laulude kaasmänguna. Teises kooliastmes süvenevad pillimängu oskused ja kuuekeelse väikekandle või plokkflöödi esmastele mänguvõtetele lisandub selle praktiline rakendamine musitseerimisel absoluutseid helikõrgusi kasutades. Kolmandas kooliastmes õpitakse ka lihtsamad akordimänguvõtted kitarril, mis lähtuvad seni omandatud muusikalistest teadmistest nii absoluutsete helikõrguste mängimisel kui ka interpretatsioonis.

Õppekäigud. Muusika õppeaine koostisosadeks on musitseerimine (laulmine ja pillimäng), muusikaline liikumine, muusika kuulamine ja muusikalugu, muusikaline kirjaoskus, omalooming ning õppekäigud. Neist viimased kaks on 2011. aasta õppekavale eelnend muusikaõpetuse ainekavas (2002. aastal) küll kirjeldatud, kuid pole konkreetsete kategooriatena esitatud. Järelikult on nüüd peetud vajalikuks rõhutada loomingulisust ning kontsertide külastamise olulisust. Lisaks selgitatakse, et õppekäigud (sh virtuaalsed õppekäigud) erinevatesse kontsertpaikadesse, teatritesse ning muuseumidesse kujundavad õpilaste silmaringi ja muusikalist maitset. Saadakse teadmised paikkondlikust, oma riigi ja euroopa kultuuripärandist, nende rollist maailmas ning peamistest kultuurisaavutustest. Muusikaõpetuse osaks on ka kontserdielu korraldamine koolis, et õpilased saaksid ürituste korraldamise kogemuse ning neil tekiks teadlik muusika kuulamise harjumus. Esimese ja teise

kooliastme õpitulemustes on aga öeldud, et oluline on arendada õpilaste esinemisoskust, milleks annab võimalusi nii muusikaõpetuse tund kui ka klassi- ja koolivälised tegevused (koorid, soololualu tunnid, erinevad pillikoosseisud jne). Lisaks õpitakse reflekteerima ning kaaslaste tagasisidestamise kaudu nähakse teineteise võimeid, oskusi ja eripära.

Eeldatakse, et õppekäikude kaudu suudavad õpilased oma kogetud muusikaelamusi mõtestada ning nende kohta loovalt muusikalist oskussõnavara kasutades arvamust avaldada. Teises ja kolmandas kooliastmes lisandub õppekäikude suulisele või muul looval viisil arutlemisele ka kirjalik analüüs, mis põhineb varasematel muusikalistel teadmistel ja oskustel.

2011. Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 6, ainevaldkond „Kunstiained“

Gümnaasiumi riikliku õppekava muusikaõpetuse ainekavas on osad ainekomponendid omavahel ühendatud. Võrreldes 2011. aasta põhikooli muusikaõpetuse ainekavaga on see pisut erinev, enam ei eristata muusikaliste osaoskustena:

- 1) laulmist;
- 2) pillimängu;
- 3) muusikalist liikumist;
- 4) omaloomingut;
- 5) muusika kuulamist.

Gümnaasiumi ainekavas ühendatakse need vastavalt:

- 1) musitseerimine (laulmine ja pillimäng);
- 2) omalooming;
- 3) muusika kuulamine ja muusikalugu.

Laulmine, pillimäng ja omalooming. Läbivalt on õppesisu kirjeldustes kursuste kaupa oluliseks peetud vokaalsete võimete, esinemisoskuse ning kriitilise mõtlemise arendamiseks mõeldud laulurepertuaari. Samuti on laulmine ja pillimäng muusikaloo illustreerimiseks ning tundeelu rikastamiseks. Laulmise kaudu arendatakse oma vokaalseid võimeid, kriitilist mõtlemist ja esinemisoskust. Pillimängule ja laulmisele lisaks kasutatakse muusikaloo illustreerimiseks ka omaloomingulisi kaasmänge ja improvisatsioone.

Muusika kuulamine ja muusikalugu. Muusika kuulamise osas taotletakse gümnaasiumis, et õpilane oskaks muusikat kriitiliselt kuulata, seda analüüsida ja tõlgendada. Seejuures tähtsustub veelgi enam oma arvamuse väljendamine ning selle põhjendamine toetudes varasematele teadmistele ning muusikalisele oskussõnavarale.

2002. aasta gümnaasiumi muusikaõpetuse ainekavas oli õppesisu esitatud kursuste kaupa. Sama struktuur on ka on 2011. aasta dokumendis, kuid lisaks kursuste kaupa esitatud muusikaloolistele teemadele, püütakse õppesisu eraldada ka ainekomponentidest lähtuvalt. Kursuste sisu on jaotatud:

- 1) muusikaline eneseväljendus (laulmine, pillimäng, omalooming);
- 2) muusika kuulamine ja muusikalugu;
- 3) õppekäigud.

Muusika kuulamine ja muusikalugu on omavahel õppesisu esitamisel tihedas seoses ning konkreetset pole välja toodud, mida õpilased kuulama peavad, kuid esitatud on teemad, heliloojad ja žanrid. Alustatakse muusika tekke ja olemusega ning kirjeldatakse muusika rolli vanade kultuurrahvaste elus. Viimaseid tutvustatakse valikuliselt erinevate heliloojate loominguga. Keskaja teemasid käsitledes kirjeldatakse ajastu kultuurilist tausta ja muusika väljendusvahendeid. Konkreetsest ajastust tulenevad mõisted on: gregooriuse laul, missa, mitmehäälsuse ja noodikirja kujunemine ning rüütlikultuur. Renessansi teemat alustatakse ajaloolise ülevaate ning ajastu muusikaliste väljendusvahenditega. Spetsiifilistest teemadest tähtsustatakse polüfoonilise muusika arengut, ilmalikku laulu, seltskonna- ja instrumentaalmuusikat, reformatsiooni ning uuendusi kirikumuusikas. Barokiajastu üldises kirjelduses tutvustatakse õukonnamuusikat, ooperit, oratooriumi, passiooni, kontserti, prelüüdi ja fuugat. Neid žanre selgitades tutvustatakse valikuliselt ka Claudio Monteverdi, Georg Friedrich Händeli, Johann Sebastian Bach ja Antonio Vivaldi loomingut. Klassitsismiga seoses õpitakse tundma sonaaditsükli, keelpillikvartetti, sümfooniat, instrumentaalkontserti, reekviemi, klassikalist sümfooniaorkestrit ning ooperi arengut, mille illustreerimiseks kuulatakse valikuliselt Viini klassikute loomingut. Gümnaasiumi lõpuks on õpilased tutvunud muusikanäidete varal erinevate ajastute ning džäss-, rokk- ja popmuusika väljendusvahenditega. Nad oskavad eristada muusikanäidete põhjal keskaja, renessansi, baroki, klassitsismi ja romantismi ajastute ning 20. ja 21. sajandi muusikat. Helinäidete põhjal suudavad õpilased luua seoseid tänapäevaga, kujundavad oma arvamust ning oskavad seda ka argumenteeritult põhjendada.

Detailsema ülevaate muusikaloos omandatavast teemadest annavad erinevate kursuse kirjeldused. I kursuse pealkirjaks on „Uusaegse helikeele kujunemine. Muusikaline eneseväljendus: laulmine, pillimäng, omalooming“. Selle lõppedes suudab õpilane käsitletud ajastute üldkultuurilist tausta ning erinevate ajastute muusikat võrrelda. Keskaja, renessansi,

baroki ja klassitsismi võrdluses suudab ta luua seosed nüüdisaja muusikaga ning teab muusika rolli neil ajastutel.

II kursuse muusikaõpetuse sisu pealkiri on: „Rahvuslikkus muusikas. Muusikaline eneseväljendus: laulmine, pillimäng, omalooming“. Valdavalt moodustub II kursuse sisu 19. sajandi ja (rahvus)romantilisusest muusikas. Tutvustatakse romantismi ajastu üldkultuurilist tausta ning muusika väljendusvahendeid. Kirjeldatakse programmilist muusikat (sümfoonia poeem), lavamuusikat (ooper, ballett, operett), soololaule ja instrumentaalseid väikevorme. Žanrite tutvustamine toimub valikuliselt läbi Franz Schuberti, Fryderyk Chopini, Ferenc Liszti, Hector Berliozi, Giuseppe Verdi, Richard Wagneri, Pjotr Tšaikovski, Jean Sibelius, Edvard Griegi, Richard Straussi jt loomingu. Pärimusmuusika ja folkloori teemades keskendutakse esmalt eesti regilaulu liikidele, rahvapillidele, rahvatantsudele ja räägitakse uuemast rahvalaulust ning laulumängudest. Tuuakse näiteid eesti pärimusmuusikast ja luuakse seoseid nüüdismuusikaga. Nn juurte juurest liigutakse eesti professionaalse muusikakultuuri kujunemiseni ning ajaloolises perspektiivis alustatakse muusikaelust kirjeldamist Eestis enne rahvuslikku ärkamisaega ning minnakse edasi laulupidude traditsiooni kujunemisega. Teemaga seoses tutvustatakse eesti esimesi professionaalseid heliloojaid ja muusikuid ning nende loomingu kaudu esimesi sümfoonilisi ja vokaalsümfoonilisi teoseid. Käsitletakse rahvusliku helikeele kujunemist nii koori-, instrumentaal- kui ka lavamuusikas. Muusika valikul lähtutakse järgmistest heliloojatest: Aleksander Kunileid, Friedrich August Saebelman, Karl August Hermann, Miina Härma, Konstantin Tümpu, Mihkel Lüdigi, Rudolf Tobias, Mart Saar, Cyrillus Kreek, Heino Eller, Evald Aav, Eduard Tubin jt.

III kursus kannab pealkirja „Muusika 20. ja 21. sajandil. Muusikaline eneseväljendus: laulmine, pillimäng, omalooming“. Üldkultuurilise tausta selgitamisel kirjeldatakse sarnaselt eelnevatele kursustele muusika väljendusvahendeid ning massi- ja kõrgkultuuri. Oluline on, et abituriendid oskaksid muusikanäidete põhjal kirjeldada 20. ja 21. sajandi muusikastiilide erinevusi. Täpsemalt keskendutakse ekspressionismi, impressionismi ja neoklassitsismi teemadele ning nendega seoses antakse ülevaade 20. sajandi teise poole muusikastiilidest ja -suundadest. Muusika kuulamise kaudu tutvutakse valikuliselt järgnevate heliloojate loominguga: Claude Debussy, Maurice Ravel, Igor Stravinski, Arnold Schönberg, Carl Orff, Benjamin Britten, Sergei Prokofjev, Dmitri Šostakovitš, Olivier Messiaen, John Cage, Pierre Boulez, Steve Reich, Philipp Glass, George Gershwin jt.

Lisaks tutvustatakse Eesti muusikat ja muusikaelu pärast II maailmasõda. Käsitletakse muusikasuundade peegeldusi koori- ja instrumentaalmuusikas ning 21. sajandi muusika

uuendusi. Valikuliselt tutvustatakse Gustav Ernesaksa, Artur Kapi, Veljo Tormise, Ester Mägi, Eino Tambergi, Jaan Räätsa, Lepo Sumera, Raimo Kangro, Urmas Sisaski, Arvo Pärdi, Erkki-Sven Tüüri ja Helena Tulve muusikat. Lisaks õpitakse tundma džäss-, pop- ja rokkmuusika üldkultuuriloolist ning ajaloolis-sotsiaalset tausta, väljendusvahendeid ja helinäiteid nii eesti kui ka maailma muusikast.

Õppekäigud. Õppekäikude korraldamise ja kontserdielu elavdamise seisukohalt on oluline koostöö paikkonna muusikakooliga. Peetakse oluliseks kutsuda kooli külalisesinejaid ning samuti leitakse esinemisvõimalused oma õpilastele loovuse demonstreerimiseks. Lisaks avardavad silmaringi teatrietendustel ning kontsertidel käimine ja erinevad muusikaga seotud õppekäigud (muuseumid, stuudiod, kõrgkoolid jms). Kõikide kursuste raames on läbivalt õppekäikude kontekstis konkreetselt öeldud, et vähemalt korra kursuse vältel tuleb osaleda muusikaüritusel ning selle kohta muusikalist oskussõnavara kasutades oma arvamust avaldada nii suuliselt kui kirjalikult.

2023. aasta Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. aasta määrus nr 1 „Põhikooli riiklik õppekava“. Lisa 3. (Vabariigi Valitsuse 23.03.2023 määruse nr 18 sõnastuses)

Vaatamata pidevale arendustööle alates 2014. aastast, valmis uus riiklik õppekava 2023. aasta veebruaris. Tegemist on määrusega, mis annab edasi informatsiooni õppekorraldamise ning üldiste õpitulemuste kohta konkreetses aines. Muusikaõpetuse aine õppesisu on välja jäetud, millega soovitakse saavutada kooli ja õpetajate suuremat autonoomsust. Pärast määruse kinnitamist alustati õppekava muusikaõpetuse ainekava põhjal rakenduskava koostamist. Viimases dokumendis edastatakse soovituslik õppesisu kooliastmete ning klasside kaupa. Kuna tegemist on soovitustega, siis on koolidel ning eelkõige muusikaõpetajatel vabadus neid soovitusi kas järgida või mitte. Arvestades tänast professionaalsete õpetajate puudust, oleks otstarbekam esitada õppekava ainekavades pigem konkreetne ja detailne õppesisu, mille järgi õpetada. Täpsemalt kirjeldatud ainesisu aitab alustavatel õpetajatel või tähtajalise lepinguga erialase kvalifikatsioonita töötajatel eesmärgipärase muusikaõpetusega paremini toime tulla. Ühtselt mõistetud, õpetatud ja õpitud õppesisu (ühtluskool) annab õpilastele võimaluse ladusaks kooli vahetuseks ka erinevatel haridusastmetel, kuna varem on omandatud enam-vähem samad ainealased teadmised, mis lubavad jätkata õpinguid konkreetselt lähtetasemelt. Järgnevalt on analüüsitud 11. märtsi 2023. aasta määruse sõnastuses esitatud eraldi dokumentidena põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava lisa 3 „Kunstiained“ ainevaldkonna kava muusikaõpetuse osa.

Laulmine ja muusikateooria. Koorilaulu ning ühiselt laulmisega arendatakse õpilaste sotsiaalseid oskusi, kujundatakse rahvuslikku eneseteadvust ning isamaa-armastust. Esimese kooliastme õpitulemuste kirjeldamisel on selgitatud, et õpilased laulavad loomuliku kehahoiu, hingamise, vaba tooni ja selge diktsiooniga nii üksinda kui ka ansamblis ja kooris. Samuti osatakse eakohaseid laste-, mängu- ja mudellaule ning regilaule, kaanoneid, eesti ja teiste rahvaste laule lauldes väljendada muusika sisu ja meeleolu ning selle üle arutleda. Laulmisel hinnatakse muusikalise kirjaoskuse tähtsust ning osatakse peast oma kooliastme ühislause, mis on kohustusliku repertuaarina õpitulemustes esitatud. Vähem oluline pole laulupidude traditsiooni edasikandja rolli teadvustamine koorilaulja ja/või kuulajana.

Teises kooliastmes arvestatakse õpilaste hääle isikupära ning pööratakse tähelepanu võimalikult puhtale intonatsioonile, loomulikule kehahoiakule, selgele diktsioonile ning väljendusrikkusele. Lauldakse eesti vanemat ja uuemat rahvalaulu ning ühe- ja kahehäälsed laule. Lisaks kohustuslikule lauluvarale on repertuaaris ka kaanoneid ning teiste rahvaste muusikat. Õpilased rakendavad lauldes muusikalist kirjaoskust ning kasutavad sealjuures relatiivseid astmeid. Oluline on, et õpilased osaleksid laulupeotraditsiooni edasikandmisel koorilaulja ja kuulajana ning suudaksid kogetut nii suuliselt kui kirjalikult analüüsida.

Kolmandas kooliastmes peetakse laulmise juures oluliseks ühe- ja/või mitmehäälsed laulmist klassis, ansamblis ja/või koolikooris. Lauldakse eesti vanemat ja uuemat rahvalaulu ning püütakse repertuaari valikul arvestada ka õpilaste arvamust. Lisaks kooliastme kohustuslikele ühislauludele kuuluvad repertuaari ka mitmesugused kaanonid ja teiste rahvaste laulud. Laulmisel rakendavad õpilased muusikalist kirjaoskust, muusikateadmisi, tunnevad oma hääleaparaati ning teadvustavad selle tervishoidu. Konkreetsemat õppesisu puudutav laulurepertuaar on kooliastmeti välja toodud.

Muusika kuulamine. Muusika õppeaine kirjelduses rõhutatakse õpilaste tähelepanu, kuulamis-, analüüsi- ja võrdlusoskuse arendamist eelkõige kuulamise kaudu.

Esimeses kooliastmes on muusika kuulamisel oluline, et õpilased oskavad kogetud muusikaelamusi selgitada ning nende kohta suuliselt või mõnel muul looval viisil arvamust avaldada. Osatakse muusikalist oskussõnavara (meloodia, rütm, tempo, tämber, dünaamika) kasutades kirjeldada meeleolu ja karakterit. Õpilased suudavad kuulates eristada vokaal- ja instrumentaalmuusikat ning marssi, polkat ja valssi. Samuti otsivad nad erinevatest etteantud allikatest informatsiooni ning tunnevad erinevaid eesti rahvapille nii välimuse kui ka kõla järgi.

Teises kooliastmes peetakse tähtsaks, et õpilased suudaksid muusika kuulamise kaudu kirjeldada ja analüüsida kuulamiskogemust kasutades muusika oskussõnavara. Oluline on, et nad tunneksid ning eristaksid kuulamise järgi eesti rahvamuusikat, mille hulgas erinevad rahvalaulu liigid, rahvapillid ja -tantsud ning rahvamuusika sündmused. Lisaks on õpilased kursis oma kodukoha loomeinimeste, autorite, interpretide ning kollektiividega, kelle kohta suudetakse informatsiooni otsida, mida ka kaaslastega jagada. Kolmanda kooliastme õpilased oskavad kuulamise kaudu võrrelda hääle- ja kooriliike ning sümfooniaorkestrit ja erinevaid pillirühmi. Varasemaid teadmisi arvestades suudavad nad kontserte ning muusikalavastusi (nii elusettekandes kui ka virtuaalselt esitatud) analüüsida ning teistega jagada.

Kolmandas kooliastmes uurivad õpilased kodukoha ja eesti rahvamuusikat ning on kursis nende tänapäevaste tõlgendustega. Otsitakse iseseisvalt sobivaid näiteid ning põhjendatakse oma arvamust. Lisaks võrreldakse ja eristatakse eesti ning teiste rahvaste muusikat nende väljendusvahenditest lähtuvalt. Osatakse analüüsida muusikastiile, lavamuusika žanre, esituskoosseise ja hääleliike ning oma varasemale kogemusele tuginedes valitakse oma eelistused. Nii suuliselt kui ka kirjalikult reflekteeritakse kontserte (sh ka virtuaalkontserte), muusikalavastusi ning muid õppekäike. Rakendatakse muusikat kuulates muusikalist kirjaoskust ning erinevaid digikeskkondi, arvestades autorikaitseeadusi. Võrreldes varasema dokumendiga, kus muusikaõpetuses on oluliseks peetud vaimsust ning emotsionaalsust, on uues ainekavas seda veelgi enam rõhutatud. Nüüd eeldatakse, et õpilased seostavad muusikat enda vaimse, füüsilise ja emotsionaalse heaoluga ning teavad muusikaga tegelemise võimalustest tulevikus.

Muusikaline liikumine. Muusikaline liikumise all peetakse esimeses kooliastmes enamasti silmas muusika sisu ja karakteri väljendamist liikumise kaudu üksi või rühmas. Selleks tantsitakse eesti laulu- ja ringmänge, kasutatakse muusika väljendusvahendeid ning mõistetakse muusikalise kirjaoskuse tähtsust seda liikumisel rakendades.

Teises kooliastmes lisandub liikumise kaudu muusika väljendusvahendite tunnetamine (meloodia, rütm, tempo, dünaamika, vorm) ning analüüsides suudetakse neid ka liikumises väljendada. Samuti osatakse Eesti ja teiste rahvaste muusikale iseloomulikke karaktereid ning rakendatakse neid muusikaliste teadmistega liikumises. Kolmandas kooliastmes õpitakse varem omandatule lisaks tundma erinevaid muusikavorme ja ennast loovalt ning improviseerides muusikaliselt väljendama.

Muusikalugu. Muusikaloo kaudu tutvustatakse erinevaid muusikalisi väljendusvahendeid, heliloojaid, interpreete ja stiile ning omandatakse üldiseid teadmisi kultuuriloolist.

Omalooming. Omalooming on seotud kaasmängude, saadete, rütmilis-meloodiliste improvisatsioonide, muusikalise liikumise ning tekstide loomisega. Omaloominguliste tegevuste käigus luuakse võimalused muusikaliseks eneseväljenduseks ja esinemisjulguse arendamiseks. Samuti rakendatakse läbivalt nendes tegevustes muusikalisi teadmisi ja oskuseid.

Esimeses kooliastmes rakendatakse muusikalises omaloomingus muusika väljendusvahendeid (meloodia, rütm, tempo, tämber, dünaamika) ning luuakse rütmilis-meloodilisi kaasmänge nii keha-, rütmi- kui ka plaatpillidel. Lisaks koostatakse lihtsamaid tekste, väljendatakse muusika meeleolu loovliikumise ja kunsti kaudu ning improviseeritakse õpitud astmemudelitele tuginedes. Kogu muusikalise loomingulise tegevuse käigus mõtestatakse ja mõistetakse muusikalise kirjaoskuse tähtsust.

Teises kooliastmes peetakse oluliseks, et õpilased julgeksid oma loominguliste ideedega katsetada ning ka eksida, seejuures olles lahendusi otsides püsivad ja järjekindlad. Luuakse rütmilis-meloodilisi improvisatsioone, kaasmänge või ostinatosid, keha-, rütmi- ja plaatpillidel ning rakendatakse loomingulisse protsessi ka digivahendeid. Lisaks luuakse astmemudelitele tuginedes improvisatsioone, laulutekste ja regivärsse. Suudetakse rakendada muusikateadmisi- ja oskusi lihtsamate instrumentaalpalade loomisel ning esitamisel.

Kolmandas kooliastmes luuakse ning esitatakse iseseisvalt nii ükski kui ka rühmas varasematele oskustele tuginedes lisaks kaasmängudele, rütmilis-meloodilistele improvisatsioonidele ka digikompositsioone. Katsetatakse loomeideede ja omaloominguga ning luuakse erinevaid tekste (regivärsid, laulusõnad). Lisaks suudetakse nii enda kui ka kaaslaste loomingut analüüsida ja sellele hinnangut anda.

Pillimäng. Esimese kooliastme õpitulemuste pillimängu alapeatükki on kirjutatud, et lapsed rakendavad nii keha-, rütmi- kui ka plaatpille erinevates ostinatodes ja kaasmängudes. Omandatakse esmased mänguvõtted musitseerides väikekannedel või plokkflöötidel. Pillimängus rakendatakse muusikalist kirjaoskust ning mõistetakse selle tähtsust.

Teises kooliastmes süvendatakse varem õpitud oskuseid ning mängitakse kaasmängudes nii keha-, rütmi- kui ka plaatpillidel. Musitseeritakse plokkflöödil ja/või väikekannedel kasutades omandatud muusikateadmisi ja -oskusi. Osatakse seostada absoluutseid helikõrguseid

noodipildis, klaviatuuril ja õpitaval instrumendil ning rakendatakse muusikalist kirjaoskust ning digivõimalusi pillimängus.

Kolmandas kooliastmes süvendatakse varasemaid teadmisi ja oskuseid ning pillidest lisatakse akustiline kitarr ja ukulele. Rakendatakse digivõimalusi ning uuritakse instrumentide tämbrilisi omadusi, mille kaudu suudetakse teha informeeritud valikud ansambli instrumentide valikul.

Õppekäigud. Nii füüsiliste kui ka virtuaalsete õppekäikude kaudu kujundatakse õpilaste silmaringi ja muusikamaitset. Saadakse teadmisi kohalikust, oma riigi ja maailma kultuuripärandist ning nende olulisusest ühises kultuurivaramus. Tähtsaks peetakse ka koolisiseses kontserdielus osalemist, mille kaudu saavad õpilased kogemusi nii esineja, kuulaja kui ka kontserdi korraldajana. Muusikaõpetuse korraldamisel tuleks leida ka väljundeid tunniväliseks loometegevuseks näiteks koori- või ansamblilaulu, solistide, orkestrite, esinemiste, töötubade jms organiseerimisel.

2023. Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. aasta määrus nr 2. „Gümnaasiumi riiklik õppekava“. Lisa 3. (Vabariigi Valitsuse 23.02.2023 määruse nr 18 sõnastuses)

Sama määruse põhikooli ainekavas on üldine raamistik muusikaõpetuse korraldamiseks esitatud ainekomponentide kaupa. Gümnaasiumile mõeldud 2023. aasta RÕK määruse sõnastuses ei eristata laulmise, muusikateooria, muusika kuulamise, muusikalise liikumise ning pillimängu kategooriaid eraldi, vaid neid tegevusi kirjeldatakse läbivalt muusika kuulamise ja muusikaloo juures.

Muusika kuulamine ja muusikalugu. Õppeaine kirjeldavas osas selgitatakse, et muusikaloo kaudu tutvustatakse õpilastele erinevaid muusika väljendusvahendeid, heliloojaid, stiile ja interpreete ning muud kultuuriloolist informatsiooni. Õpitulemuste ja kursuste sisu kirjeldamise juures on I–III kursus ühte lõiku koondatud. Õpetamiseks mõeldud materjali osas on oluliseks peetud, et gümnaasistid teaksid paikkonna, eesti ja euroopa vahelisi muusikalisi seoseid ning tunneksid eesti heliloojaid, interpreete, ansambleid, dirigente, orkestreid ning muusikalisi suursündmuseid. Samuti on oluline, et ollakse kursis eesti pärimusmuusika ja rahvusliku muusikakultuuri sünnilooga ning suudetakse luua seoseid eesti muusikakultuuri mineviku ja tänapäeva vahel. Lisaks võrreldakse ajastute (keskaeg, renessanss, barokk, klassitsism, romantism, 20. sajand) üldkultuurilist tausta, luuakse nende vahel seoseid ja mõistetakse muusika muutunud rolli erinevatel aegadel. Muusika kuulamise juures on oluline, et tajutaks erinevate ajastute ja nüüdisaja muusikakultuuri erinevusi ning osatakse muusikalist oskussõnavara kasutades oma arvamust põhjendada. Informatsiooni otsimisse suhtutakse

allikakriitiliselt ning selle põhjal suudetakse koostada esseesid, referaate, muusikaürituse arvustusi või lühiuurimusi. Viimaste juures on oluline, et osatakse kasutada kaasaegseid infotehnoloogia võimalusi, digikeskkondi ja -rakendusi, mille juures jälgitakse autorikaitse seadusi.

Gümnaasiumi õpilased on teadlikud muusikaga tegelemise võimalustest ning nad suudavad seda siduda oma vaimse, füüsilise ja emotsionaalse heaoluga. Lisaks on nad kursis muusikaga seotud elukutsete ning õppimisvõimalustega oma individuaalsete kutsevalikute kujundamisel tulevikus.

Omalooming. Omalooming on seotud kaasmängude, saadete, rütmilis-meloodiliste improvisatsioonide, muusikaliste tekstide ja liikumise loomisega. Eelnevate tegevuste käigus rakendatakse seni omandatud teadmisi ja oskusi muusikast ning nende kaudu luuakse võimalused muusikaliseks eneseväljenduseks ja esinemisjulguse arendamiseks.

Õppekäigud. Kuna õppesisu selles määrukses täpsemalt ei esitata, siis eraldi õppekäikude kategooriat pole. Informatsiooni õppekäikude olulisusest leiab gümnaasiumi muusikaõpetuse õppeaine kirjeldusest. Seal on öeldud, et õppekäigud (sh virtuaalsed) erinevatesse kontserdipaikadesse, muuseumidesse ja teatritesse kujundavad õpilaste silmaringi ja muusikamaitset, teadmisi kohalikust, oma riigi ja euroopa kultuuripärandist. Kooli kontserdielul osalemine on muusikaõpetuse lahutamatu osa, mille raames tuleb leida võimalusi õpilaste osalemiseks nii esineja, kuulaja/vaataja kui ka korraldajana. Samuti on oluline, et kool saaks pakkuda tegevusi ka tunniväliseks loometegevusest nt koorilaul, solistid, ansamblid, orkestrid, töötoad, kontsertide jm esinemiste kavandamine.

5.4 Kokkuvõtte aastatest 1991–2024

Taasiseseisvunud Eesti esimestes riiklikes õppekavades (1996, 2002, 2011) on muusikaõpetuse ainekavade õppesisu käsitletus võrreldes varasemaga ulatuslikum. Nende koostamisel on arvestatud ühiskonnas toimunud muutusi, mille hulgas ehk tähelepanuväärseim ning kiireim on tehnoloogia areng ning sellega seoses õppekeskkondade mitmekesisustumine. Viimane on varasemate perioodidega võrreldes teinud kättesaadavamaks muusika kuulamise, virtuaalsetel õppekäikudel osalemise ning ka tehisintellekti kasutamise. Varasemast enam on keskendutud muusika potentsiaalile reguleerida inimeste vaimset heaolu ning emotsionaalset tasakaalu. Rohkem pööratakse tähelepanu muusikateraapia võimalustele ning muusika analüütilisele kuulamisele, mille kaudu püütakse parandada õpilaste suutlikkust tähelepanu koondada ja

õppetegevusele keskenduda. Kontsertidel käimine (sh virtuaalsed kontserdid) pakutavad võimalusi haritud ja teadliku publiku kasvatamiseks. Samuti kujundatakse muusikaõpetuse kaudu õpilaste muusikalist maitset ning analüüsi- ja võrdlemisoskust, milles areneb oskus oma mõtteid argumenteeritult põhjendada ning arvamust avaldada. Muusika kuulamisharjumuse süvenedes osatakse hinnata ja väärtustada heatasemelist ning professionaalset muusikat. Viimast on hästi näha ja tajuda ühiskonna suundumustest, kus inimeste emotsionaalse heaolu tasakaalus hoidmiseks nähakse muusikal (elus muusikal) üha suuremat potentsiaali.

Lisaks on ainekavades tunda ka eestikeelse muusikalise terminoloogia arengut, mis väljendub näiteks selles, et 1996. aastal kirjutati „rock“ ja 2002. aastal asendus selle kirja pilt sõnaga „rokk“. Sama tendents on ka „jazziga“, mille kirja pilt muutus hiljem „džässiks“. Kohustusliku õppeainena muusikaõpetust õppinud õpilaste sõna- ja mõistevara ning kultuuripilt on oluliselt rikkamad võrreldes nendega, kellel pole üldhariduse osana muusikaõpetust olnud võimalik õppida.

Seoses rahvusvahelistunud muusikaõpetusega, mis peab arvestama mitmekultuurilist ühiskonda, on avardunud ka muusikalooline materjal. See tähendab, et varasemast enam pööratakse muusikaõpetuses tähelepanu erinevate rahvaste muusikale, millega seoses käsitletakse ka levimusika (sh džässmuusika) arengut, mida varasemate perioodide õppekava ainekavades ja aineprogrammides nii põhjalikult ei olnud. Taasiseseisvunud Eesti Vabariigi muusikaõpetuse õppesisu tabelina on esitatud lisas 4.

6. Tulemused ja kokkuvõte

Käesolevas väitekirjas „Muusikaõpetus eesti õppekeelega Eesti üldhariduskoolis 1917–2024. Ajaloolis-analüütiline käsitus“ uuriti muusikaõpetuse ainekavade õppesisu kujunemislugu Eesti Vabariigi algusaastatest tänapäevani. Analüüsitud riiklikud õppekavad, milles sisalduvad muusikaõpetuse ainekavad ning nõukogude perioodil välja antud aineprogrammid, andsid võimaluse vaadelda muusikaõpetuse järjepidevust ja olulisust riiklikus haridussüsteemis ning selle kujunemise dünaamikat nii ajaloolises, poliitilises kui ka pedagoogilises kontekstis.

Tänapäeva ärevas ja muutuvmas maailmas võetakse koolihariduses sagedasti ette erinevaid reforme, et ajaga kaasas käia ning arvestada globaliseeruvat maailma ja inimeste muutunud vajadusi. Kiired ja valdavalt rahvusvaheliste eeskujude mõjutusel tehtud uuendused jälgivad aga pigem lühiajalisi trende, kuid paraku ei ole haridussüsteemi võimalik kiiresti tulemuslikult uuendada. Selle toimimiseks on vaja teatavat stabiilsust, mis eeldab aega, et mõista haridusreformide vajalikkust, efektiivsust ning vastavust haridusnõudlusele hariduspoliitilise kokkuleppena. Pidev vajadus õppekavasid kaasajastada toob endaga tavaliselt kaasa õppesisu uuendamise ja/või õppemahu korrigeerimise, tingituna informatsiooni mahu kasvust ning võrreldes varasemaga selle oluliselt lihtsamast kättesaadavusest.

Eestis on kombeks väärtustada laia kultuuripildiga haritud inimesi. Kui mõtleme tulevikule ning eriti sellele, millisena oma ühiskonda näha soovime, siis peame väga hoolikalt kaaluma, milliseid ja missuguse sisuga õppeaineid meie ühiskond vajab. Paraku muutub haridussüsteem aga aeglasemalt kui teised ühiskonna osised, mistõttu pole võimalik paljude reformide tulemuslikkust täpselt ette näha.

Eesti on väheseid riike maailmas, kus muusikaõpetus on kohustuslik üldhariduse osa gümnaasiumi lõpuni, nõnda pole meil sellelaadseid varasemaid uuringuid, mis annaksid aluse erinevate riikide võrdluseks. Käesolevas väitekirjas on püütud luua terviklik käsitus Eesti muusikaõpetuse õppesisu arengust, mis loob võimalused õppekavaarenduseks tulevikus. Käsitluse taustsüsteemina on kirjeldatud poliitilisi arenguid, koolikorralduslikke lahendusi ning nende rakendamise tulemuslikkust, mis on võinud muusikaõpetust mõjutada. Lisaks annab käesolev uurimus võimalused muusikaõpetuse arendamiseks, õppekava ja õppevara koostamiseks ning muusikaõpetajate koolitamiseks. Samuti pakutakse väitekirjas ülevaade muusikaõpetuse mõjust Eesti muusikatraditsioonidele ning nende väärtustamisele ühiskonnas.

Kuna Eesti elab mitmekultuurilises ning rahvusvahelistele trendidele avatud maailmas, siis seisneb 21. sajandi hariduse põhiprobleem õppemahus, millega seoses tuleb teha valikuid õppesisus. Valikud omakorda põhinevad riigiti erinevatel identiteeti kujundavatel väärtustel.

Tänapäeval räägitakse õppekavapoliitikas palju Euroopa Liidu standardiseerivast mõjust ning üleilmastumisest, mistõttu avardub eesmärgiseade ning sellele vastava õppesisu valik. Igasuguse süsteemi edukuse tagab aga selle stabiilne toimimine, mis nõuab aega, kuid liiga kiirelt muutuv maailm ei võimalda keskenduda kavandatud reformidele pikemas perspektiivis. Ajaga kaasas käimiseks globaliseerivas maailmas on oma riigi koolikultuuris traditsioonilise ja toimiva süsteemi ühendamine uuenduslikuga üsna keeruline väljakutse.

Muusikaõpetuse kujundamiseks 21. sajandi Eesti üldharidussüsteemis on vaja tunda varasemat koolikogemust, mille abil ehitati üles rahvuslik haridussüsteem. See arvestas muusika olulist rolli omariikluse ja rahvusliku identiteedi kujundamisel.

Uurimisülesande lahendamiseks esitati kaks probleemküsimust: 1) kuidas on kujunenud muusikaõpetuse ainekavad ja mis on mõjutanud nende õppesisu erinevatel aegadel; 2) milline on töös kasutatud allikate põhjal muusikaõpetuse tähendus ja tulevikuperspektiiv Eesti ühiskonnas? Nendele leiti vastused põhiliselt dokumentide analüüsi kaudu. Uurimust toetasid poolstruktureeritud intervjuud ainealaste spetsialistidega (Nõukogude periood 1950–1991, taasiseseisvunud Eesti Vabariik 1991–2024). Uurimuse meetodina rakendati kahte printsiipi – ajaloolise konteksti arvestamist ja õppesisu arengu dünaamika jälgimist. Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks kombineeriti ajaloolist dokumendianalüüsi ja poolstruktureeritud intervjuusid, mida toetas 2022–2023. aastal läbi viidud kvalitatiivne pilootuurimus „Perspectives on Music Education in Estonian Schools“ (Kaja *et al* 2023).

Dokumendikorpuse moodustasid riiklikud õppekavad, neis sisalduvad ainekavad ning nõukogude perioodil õppesisu määratlenud aineprogrammid. Konteksti analüüsis on kasutatud vastava perioodi hariduskorraldust mõjutanud seaduseid, määruseid jms. Vastav arhiivimaterjal on kogutud Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumist (EPAM) ning on esitatud täisvalimi (1917–2024) ulatuses.

Käesolev uurimistöö tugineb ajaloolisele traditsioonile, mis keskendub eelnimetatud dokumentide sisu tervikliku tähenduse interpreteerimisele konkreetses ajas ja kultuurikontekstis. See võimaldab mõista seoseid traditsioonilise ning uuendusliku vahel. Esimese uurimisküsimuse vastuse leidmiseks on kasutatud kolme ajaloolise perioodi eristamist konteksti, eesmärgiseade ning õppesisu analüüs seisukohalt:

- 1) Eesti Vabariik (1918–1940)
- 2) Eesti NSV (1940–1991)
- 3) Taasiseseisvunud Eesti Vabariik (1991–2024).

Muusikaõpetus Eestis on arenenud väga erinevates tingimustes ja erinevate ideoloogiate mõjuväljas. Pea sajandi pikkusel perioodil pole tegemist olnud ühtlase ega stabiilse arenguga, vaid pigem on püütud kohaneda, säilitamaks uutes keerulistes tingimustes muusikaõpetust Eesti rahvahariduses kohustusliku ainena.

Esimese perioodi (1918–1940) eesmärgiks oli luua ning üles ehitada oma riigi haridussüsteem. See mõjutas eesmärgiseadet õppijate vanuseastmete kaupa tolleaegsetes riiklikes õppekavades. Oluliseks peeti teadlikult süvendada eestlaste rahvustunnet ja isamaa-armastust ühise laulurepertuaari kaudu. Ühise lauluvara tähtsus seisneb ka üldlaulupidude traditsioonis, mille jätkusuutlikkuse tagamiseks on kohustuslikul muusikaõpetusel koolikultuuris kandev roll. Muusikaõpetus teenib ka tähelepanu- ja vaatlemisvõime arendamist, mõtte- ja tahtejõu suurendamist ning enesekontrolli. Vähem oluline pole ka rõõmutunne, eneseväljendus ning emotsionaalne heaolu laulmisest, kui inimeseks olemise üks erilisemaid tahke.

Eesti õppekavade kultuur on vanem kui omariiklus. Seda tõendab juba 1917. aastal Tallinna õpetajate koostatud esimene algkoolidele mõeldud õppekava. Rahvuslik koolikultuur saab järjepidevalt areneda emakeelses koolis ja oma sotsiaalses kontekstis. Õppekavade sisu on alati ajastupõhine ja arvestab varasemat kogemust, olles koosmõjus kaasaja haridusnõudlusega. Samuti on õppesisul mitmetine sõnum, kuna selle kaudu on võimalus luua laiemat kultuuripilti. See aitab ümbritsevat mõista ning terviklikku maailma tajudes teha ka informeeritumaid otsuseid. Haridus on inimeste identiteediloomes tagatis. Seega on vaja teiste kultuuride tundmaõppimise kõrval väärtustada ja säilitada kõigepealt oma kultuuri. Eestiski on inimese esmaseks sotsialiseerumiseks vajalik lähima elukeskkonna tundma õppimine ning luua üldhariduses sisu, mis võimaldaks jätkuvalt olla haritud rahvas. Muusikaõpetusel on selleks kõrge potentsiaal.

Kuigi juba enne Eesti Vabariigi välja kuulutamist on õppimise plaane koostatud (1874, 1917), hakati nende arendusega tõsisemalt tegelema alles loodud Eesti Vabariigis. Juba siis mõisteti, et muusika sidustab ühiskonda ja loob rahvuslikku identiteeti. Ühte hoidev rahvas tagab iseseisva riigi julgeoleku ja jätkusuutlikkuse.

Esimesse Eesti Vabariigi perioodi jäävad 1919., 1921., 1928., 1930. ja 1938. aastal koostatud õppekavad. Kõik eelnevalt nimetatud õppekavad sisaldasid kohustusliku õppeainena „laulmist“, mis oli enamjaolt üles ehitatud ühislaulmisele, mille kaudu õpiti ka esmast muusikateooriat ning muusikalugu. Aja möödudes täienes laulmise õppeaine praktiliste oskustega, mida võimaluste piires rakendati koolitunnis. Nagu praegusel ajalgi, ei olnud ka siis võimalik kõigis Eesti koolides luua võrdseid tingimusi nii füüsiliste (nt koolimajad, klassiruumid, ainespetsiifiline inventar jne) kui ka vaimsete (nt professionaalsed klassi- ja aineõpetajad) õppekeskkondade loomiseks. See tingis laulmise ainekavas põhjaliku õppesisu ning aine edastamiseks vajaliku didaktilise ja metoodilise selgituse. Terviklikud õppekavad koos neis sisalduvate ainekavadega andsid võimaluse ühtluskooli tekkeks ning haridusseireks, mille kaudu leiti õppekavaarenduses valdkonnad, mis vajasisid parandamist tulevikus.

Kool toimib alati omas ajas ja riiklikult kehtestatud konkreetsetes õigusruumis. See omakorda sõltub valitsevast ideoloogiast ning riigikorrast. Õigusruum võib aga muutuda vastavalt hariduspoliitilistele otsustele ja see tähendab, et riigikorra ning ideoloogia muutudes, muutub ka koolikorraldus. Samuti tekitavad pidevad poliitilised muudatused riigi juhtstruktuurides ka haridussüsteemi ebastabiilsust.

Eesti Vabariik annekteeriti Nõukogude Liidu koosseisu 1940. aastal. Perioodil 1940–1991 reguleerisid muusikaõpetust ja teiste kooliainete õppekorraldust aineprogrammid, mida anti välja erineva sagedusega ning tihti kordustrukkidena. Esimesena ilmus 1940. aastal lakooniline raamkava, mis tunnistas kehtetuks kõik varem eksisteerinud Eesti Vabariigi õppekavad. Üldiselt algavad nõukogude perioodi aineprogrammid põhjaliku ideoloogilise selgitusega, millele järgneb õppeainete kaupa õppesisu. Eesti NSV oli teistest liiduvabariikidest pisut privilegeeritud, kuna oma väiksuse tõttu oli siin hea „katsetada“ erinevaid haridusuuendusi. Seetõttu oli ilmselt võimalik Eestis säilitada muusikaõpetus kogu koolitsükli ulatuses, kuigi üleliiduliselt lõppes see VI klassiga. Eesmärgiseade selle aja laulmise aineprogrammides seisnes eelkõige kommunistlikus kasvatuses, millega taotleti õpilastes muusikahuvi tekkimist, traditsioonide säilitamist ning nende süvendamist. Ühise (eelkõige poliitilise) laulurepertuaari kaudu oli võimalik suurt hulka inimesi ideoloogiliselt mõjutada, kuid professionaalsed muusikaõpetajad nägid selles võimalust peidetud vastuhakuks. See tähendas, et ideoloogilise repertuaari varjus toetati siiski ka rahvuslikku identiteeti.

Kuna muusikaõpetus on olnud rajatud eeskätt laulmisele, mille kaudu omandatakse muidki muusikalisi teadmisi ja oskusi, siis sai eriti oluliseks laulmise kvaliteedi tõstmine. 1964. aastal Ungaris toimunud ISME konverentsil oli võimalik osaleda ka Eesti muusikaõpetuse

eesvedajatel, professoritel Riho Pätsil ja Heino Kaljustel. Konverentsi raames said nad tutvuda sealse kõrgetasemelise koorilauluga ning Ungari eeskujul hakati nõukogude perioodi 1960. aastatel Eestiski rakendama helilooja ning muusikapedagoogika arendaja Zoltán Kodály relatiivset süsteemi. Selleks oli vaja esmalt ministeeriumi toetust ja seejärel sai alustada muusikaõpetajate koolitamist ning relatiivse süsteemi rakendamist toetavate õppematerjalide koostamist. Üleliiduliselt toimusid mitmed haridusuuendused (sh võõrkeelte- ja reaalainete eelisarendamine) ning Eesti NSVs oli juba alustatud ulatusliku süvaklasside ja -koolide eksperimendiga. Selle raames avati esimestena keelekallakuga klassid, kuna mõisteti, et välismaailmaga suhtlemiseks on vaja osata võõrkeeli. Seejärel loodi reaali- ning muusikakallakuga klassid ja koolid (nt Tallinna 7. Keskkool, praegune Tallinna Inglise Kolledž) – inglise keele süvaklassid alates 1960; Tallinna Muusikakeskkool 1961, Nõo Keskkool – reaalainete süvaklassid (1964). Muusika süvaklassid avati näiteks Tallinna 21. ja 22. Keskkoolis ning Tartu 5. Keskkoolis.

Nõukogude perioodil ei olnud Eestis ühte terviklikku riiklikku õppekava, kuid aineprogrammidesse lisandus palju olulist. Nii on aineprogrammide struktuuri kategooriatena lisatud aegamööda „hindamine“, „töö muusikalises arengus mahajäänud õpilastega“, „nõudmised lõpetajale“ ja „klassiväline muusikaline tegevus“. Samuti oli oluline, et ükskõik, millist uuendust kavandati, tuli seda ka enne katsetada. Selleks koostati „katseprogrammid“. Näiteks kui sooviti muuta kooli astumise vanust, siis tehti vastavad õppesisu muudatused, mida mõnda aega koolides „katseprogrammide“ alusel testida. Samasugune tendents puudutas ka õppekirjandust: kui anti välja uus materjal (nt õpikud, laulikud vm õppevara), siis analüüsiti ning vajadusel muudeti ka aineprogramme.

„Laulmise“ õppeainekomponentidena on nõukogude perioodil lisandunud „muusika ajalugu ja muusika kuulamine“. Esimesed viited on „muusikalise liikumise“ ja „omaloomingu“ kohta ning mõnedes dokumentides esitatakse sõrendatult ka „muusikahariduslikud mõisted“. Samuti on muudatused kohustuslikus- ning põhilauluvaras. Repertuaari valikul peeti esmajoonel oluliseks nn õigete laulude ja heliloojate kaudu kasvatada ühiskonda vastavalt valitsevale ideoloogiale. Laulude sisust olenemata, muutsid kooslaulmine ja laulupeod eestlaste identiteeti veelgi kindlamaks.

Terminoloogiliselt muutusid sel ajal nii dokumentide kui ka õppeaine nimetused ning struktuur. Nii on „algkoolist“ saanud „algklassid“ ning „keskkoolist“ või „kaheksaklassilisest koolist“ „üldhariduskool“. Õppeaine nimetusi on kasutatud mõnevõrra juhuslikult, see tähendab, et nõukogude perioodil oli aineprogrammis nii „laulmine“ (kasutusel 1945–1959)

kui ka „muusikaline kasvatus“ (kasutusel 1960–1971), „muusikaõpetus“ (kasutusel 1972–1990) ja „muusika“ (kasutusel tänaseni), mida mõnikord tähistati ühe dokumendi raames mitmel erineval viisil.

Nõukogude perioodi jääb ka PTUI (1959) ja VÕT-i (1945, EV ajal 1922) kui tugistruktuuride asutamine. Nende asutuste ülesanneteks oli hariduse toetamine ja edendamine, mille käigus viidi läbi erinevaid haridusuuringuid, õpetajate täiendkoolitusi; kontrolliti koolide tööd ning pakuti ka metoodilist nõustamist. Kuigi üleliiduliselt tuli kasutada koolides enamasti tõlkeõpikuid, koostati Eesti NSV-s siiski oma, eestikeelne õppekirjandus (muusikaõpetuse kontekstis ka laulikud) ning ajalehes Nõukogude õpetaja ilmus eraldi rubriik koolimuusikast.

Nõukogude perioodi lõpuaastatel toimus mitmeid üritusi (meeleavaldused, tähtpäevade tähistamised, kongressid jms), milles väljendati rahvuslust ka laulmise kaudu. Isamaaliste laulude ühiselt laulmine tõstis veelgi eestlaste eneseteadvust ning äratas uuesti lootuse taasiseseisvumisele. Nii taastatigi Eestis iseseisvus 20. augustil 1991.

Eestis on alati oluliseks peetud õppesisu küsimusi. Mõni aasta enne Eesti Vabariigi taasiseseisvumist (1989–1990) koostas PTUI esimese õppekavade arendamise kava, kuid kahjuks lõpetas organisatsioon 1991. aastal tegevuse. Sel ajal öeldi, et Eesti haridus deideologiseeriti, kuid õigem oleks olnud väita, et see desovetiseeriti (Tinn 2020: 165).

1991. aastal taasiseseisvunud Eestis on välja antud neli uut õppekava (1996, 2002, 2010(11), 2023). Sarnaselt eelnevate perioodide õppekavadele, põhinevad ka need ühiskonnas tähtsaks peetud väärtustele. Nüüd järgitakse inimeste võrdset kohtlemist ning vabale rahvusvahelisele suhtlusele orienteeritud liberaalset ideoloogiat. Selle kohaselt väärtustatakse pidevat innovatsiooni ning avarduvaid õppekeskkondi, mille hulgas on aina olulisemaks muutunud digitehnoloogiad (sh tehisintellekt). Viimase mõistlikul ning ettevaatlikul kasutamisel võib haridussüsteemi muuta oluliselt efektiivsemaks paljudes valdkondades, kuna see annab kiiremad võimalused informatsiooni otsimiseks, tööülesannete ja esitluste koostamiseks, tööde parandamiseks ning audio- ja videomeedia kasutamiseks jne. Samuti toob see kaasa muudatusi sotsiaalsfääris. Tehnoloogia kasutamine vajab aga häid majanduslikke võimalusi, mis suurendab ebavõrdsust. Koolikultuuris tähendab see, et võrdsete võimaluste puudumisel ei pruugi kõikide õpilaste kodudes olla koolitööks vajalikke tehnoloogilisi vahendeid. Ebavõrdsus mistahes vormis võib vallandada omakorda konflikte ja lisada kiusu koolis, mida võimendab sotsiaalmeedia. Viimane soodustab ebakindlust ning pealiskaudseid suhteid kaasõpilastega, mis mõjub negatiivselt eelkõige inimeste vaimsele heaolule.

Taasiseseisvunud Eesti üldhariduskoolidele mõeldud esimene terviklik õppekava anti välja 1996. aastal ning see kandis pealkirja „Eesti põhi- ja keskhariduse riiklik õppekava“. Dokument koosneb traditsiooniliselt üldosast ja ainekavadest. Sellele järgnes 2002. aastal kinnitatud „Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava“. Erinevus nende kahe dokumendi vahel seisneb pealkirjades ja üldosades. 2002. aasta riiklike õppekavade üldosa eesmärgiseades on esmakordselt kasutatud ka OECD soovitusetest lähtudes üldpädevusi.

2005.–2007. aastal kutsuti kokku töörühm õpetajatest ja ülikoolide õppejõududest, kes hakkasid ainetöörühmades arendama õppekava. Õppekavade põhiline arendamine toimus Riiklikus Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuses. Töösse oli kaasatud ka suur hulk õpetajaid, koolijuhte ja ülikoolide õppejõude, kellega koostöös valmis 2006. aastal mahukas kogumik „Riiklike õppekavade materjal“. See sisaldas nii alushariduse õppekava kui ka põhikooli ja gümnaasiumi õppekavade üldosi ning ainekavasid. Enne lõppversioonide kinnitamist saadeti koolidesse kogumikud koos tagasiside küsimustikega, kuid valitsuse vahetuse tõttu jäi see pooleli (Läänemets 2001: 38).

2010. aastal anti välja uus riikliku õppekava versioon ning võeti ühtlasi vastu uus põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (PGS), mille kohaselt 2011. aastast need kooliastmed uuesti teineteisest eraldati ehk tekkis kaks dokumenti: 1) „Põhikooli riiklik õppekava“ ja 2) „Gümnaasiumi riiklik õppekava“, mille rakendamise tähtjaks oli 2014. aasta. Sellest alates otsustas valitsus, et riiklik õppekava arendus muudetakse pidevaks. Samast aastast on koolidel kohustus koostada riikliku õppekava järgi oma kooli õppekava, mis sisaldaks ka ainekavasid, kus on õppeteemad jaotatud kolme aasta peale arvestades iga kooli tingimusi. Nii kadus ära võimalus ühtluskooliks, kus vähemasti põhikooli ulatuses õpetati aineteemasid samas järjestuses ja mahus, mis võimaldas vajaduse korral sujuva koolivahetuse. Sarnane probleem tekkis ka riigigümnaasiumites, kus olenevalt õppetunni pikkusest, lõppevad kursused erineval ajal. Praegu kehtivatest põhikooli- ja gümnaasiumiseadusest ning riiklikest õppekavadest on kahjuks kadunud ühtluskooli mõiste. See on tekitanud üldhariduskoolide ja ülikoolide vahele lõhe, arvestades üleminekut järgmisele haridusastmele, kuna ülikoolidel pole enam piisavalt usaldusväärset informatsiooni üliõpilaskandidaatide kohta. Samuti tekitavad pidevad poliitilised muudatused riigi juhtstruktuurides ebakindlust haridussüsteemis. Pideva reformimise käigus on kaduma läinud konkreetsus ka erinevate mõistete kasutamisel. Seetõttu võib tekkida riiklike õppekavade ning nende rakendajate (koolides töötavad õpetajad, kooli- ja õppejuhid) vahel ebakõla ja arusaamatusi.

Taasiseseisvunud Eestis on muusikaõpetuse ainekavades õppesisu valik ja muusikalised tegevused pidevalt avardunud ning see võimaldab omakorda seada kõrgemaid eesmärke ja luua nende saavutamist toetavaid õppekeskkondi. Nii on muusikaõpetuse ainekomponentide hulgas praegu laulmine, pillimäng, muusika kuulamine, muusikalugu, muusikaline liikumine, omalooming ja õppekäigud (sh virtuaalsed). Viimase komponendi lisamine näitab, et ühiskonnas on üha enam hakatud väärtustama haritud kontserdipubliku ja teadlikult kultuuri väärtustava kodaniku kasvatamist. Muusika- ja kultuurihuvi on võimalik sihikindlalt arendada ning kujundada muusikaliselt haritud ja avara kultuuripildiga vastutustundlike kodanikke.

Suure hulga põhikooli muusikaloolisest materjalist moodustab rahvaste muusika, mis on tänapäevases maailmas aina olulisem. Militaarsete konfliktide, looduskatastroofidega jms seotud rahvaste ränne on muutnud meie ühiskonna mitmekultuuriliseks, seetõttu on tähtis iseenda identiteeti teadvustades, õppida lugupidavalt suhtuma ka teistesse rahvastesse. Samuti on endiselt oluline klassiväline muusikaline tegevus, mille kaudu leitakse tihti elukestev harrastus, mis aitab saavutada emotsionaalset tasakaalu ja vaimset heaolu. Lisaks on võimalik muusikaliste harrastustega tegelemise kaudu säilitada alus süvategevuseks muusikakultuuris.

Teine uurimisküsimus puudutas muusikaõpetuse tähendust Eesti ühiskonnas praegu ja tulevikus. Kuna ajalugu tundmata pole võimalik mistahes uuenduse innovaatsust hinnata, on oluline teada, mis kunagi olnud, kuidas see on muutunud ning kuhu on tänaseks jõutud. Tänapäevase muusikaõpetuse õppesisu mõistmiseks peaksime tundma selle kujunemislugu ning hindama selle tulemuslikkust, millest annab käesolev uurimus põhjaliku ülevaate. Seda on tulevastel riiklike õppekavade ja ainekavade koostajatel võimalik kasutada arendustegevuses.

Dokumendianalüüsi toetamiseks on nõukogude ja taasiseseisvunud Eesti perioodil läbi viidud ka poolstruktureeritud intervjuud ainespetsialistidega (muusikaõpetajad, ainekavade koostajad, õpikute autorid jt). Intervjuudes rõhutavad asjatundjad muusikaõpetuse rolli lisaks kõigele muule ka isiksuse arengus, õpilaste tundemaailma rikastamisel ja sotsiaalsete oskuste kujundamisel. Samuti peavad nad seda tähtsaks inimeseks olemisel, tuues välja emotsionaalse tasakaalukuse toetamise ja vaimse heaolu.

Käesoleva väitekirja muusikaõpetuse õppesisu analüüs ning selle dünaamika uurimine kinnitab muusikaõpetuse olulisust Eesti koolikultuuris, mis viitab vajadusele säilitada muusikaõpetus rahvahariduse osana täistsükli ulatuses ka tulevikus. Esmalt on sellel rahvast ühendav roll, kuna koos eesti keelega peetakse laulu üheks olulisemaks enesemääratlemise komponendiks.

Muusikaõpetus on Eestis alati olnud ülesehitatud laulmisele, mis aitab kinnistada rahvustunnet ja isamaa-armastust ning mida on suunatud vastava repertuaari valimisega. Selliste, ainult eestlastele või Eestile omaste identiteeti väärtustavate õppeainete sisu valik peab põhinema analüüsil, mis tagab keele ja kultuuri jätkusuutlikkuse ning sotsiaalsesidususe.

Muusikaõpetusel on Eesti kultuuris olnud mitmeid erinevaid funktsioone. Teiste hulgas on ka kognitiivsed, afektiivsed ja psühhomotoorsed valdkonnad, mida on võimalik kasutada õpilaste teadmiste, oskuste, väärtuste ning hoiakute kujundamisel. Muusika on oluline ka inimeste emotsionaalses ja sotsiaalses arengus, toetades seeläbi tervikliku isiksuse kujunemist. Muusikaga tegelemine (laulmine, muusika kuulamine, pillimäng jne) aitab tõsta ka eneseteadlikkust.

Riiklikes õppekavades esitatud muusika ainekavades on tänaseks muusikaline kirjaoskus avardunud ning hõlmab kõike, mida on muusika mõistmiseks ja iseseisvaks musitseerimiseks vaja. Kuna koolidel on vabadus ja autonoomia riiklike õppekavade rakendamiseks, siis korraldatakse muusikaõpetust, arvestades ühe või teise kooli võimalusi. Muusikaõpetuse kaudu on võimalik luua tingimused muusikakultuuri arenguks ühiskonnas ning sellel on märkimisväärne roll ka kodanikukasvatases. Ühine musitseerimine arendab sotsiaalseid oskusi ning keskendumis- ja tähelepanuvõimet.

Kogutud materjali analüüs lubab järeldada, et Eesti üldhariduskoolide muusikaõpetuse õppesisu on olnud dünaamiliselt arenev ning see on leidnud tunnustamist kogu maailmas. Ilmselt pole juhuslik seegi, et Eesti Vabariigi põhiseaduse preambulis on sätestatud kohustus säilitada eesti rahvus, keel ja kultuur läbi aegade. Sellega tunnustatakse ühtlasi muusikaõpetust teise emakeelena Eesti üldhariduskoolis.

Tänapäeni on autonoomselt tegutsevad koolid ning õpetajad suutnud aina kasvava töökoormuse kõrval üsna hästi ühendada traditsioonilise ja uuendusliku. Olukorra keerukust süvendab individuaalne õpikäsitus ja kaasav haridus, mis suurendab õpetajate töökoormust veelgi. Muutumatuna püsib ka mure professionaalsete õpetajate järelkasvu pärast. Õpetajakoolituse populaarsus on küll kasvanud, kuid pärast ülikooli lõpetamist koolidesse suundunud alustavail õpetajail on oht kiiresti läbi põleda. Lisapingeid hariduses tekitab ka kasvanud rahvaste ränne, mistõttu on tarvis õpetada eesti koolisüsteemis eesti kultuuri ning ajalooa seotud materjali teistest rahvustest inimestele.

Kõige selle valguses on tähelepanuväärne, et Eestis on muusikaõpetust alati osatud näha õppekavade terviksisüsteemi täisväärtusliku osana. Nii on emotsionaalsest ja kuuluvust loovast

ühislaulmisest rahvusliku identiteedi kujundajana saanud aja jooksul kvalitatiivselt mitmekesine terviklik muusikaõpetuse käsitus, millel on eriline väärtus ja tähendus üldhariduskoolis omandatava adekvaatse kultuuripildi seisukohalt ka tulevikus.

Allikad

Õppekavad, aineprogrammid:

Tallinna Eesti Kooliõpetajate Selts 1917. *Algkoolide õppekavad*. Tallinn: Eestimaa

Kooliõpetajate Vastastikuse Abiandmise Seltsi Kirjastus. EPAM, R 24919.

Eesti Õpetajate Keskliit 1919. Ajakiri „Kasvatus“ nr 1. Ajutised õppe- ja tunnikavad. EPAM, N68580-6.

Eesti Õpetajate Keskliit 1919. Avalikkude rahvakoolide tunnikava ja õpekavad. EPAM, R 25529. Pärnu Maakonnaavalitsuse Haridusosakonna väljaanne. Pärnu: Pärnu Linna trükikoda.

Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1921. *Algkooli õppe- ja tunnikavad*. Tallinn: Riigi Wäärtmärkide Walmistamise Osakonna trükikoda. EPAM, R 22075.

Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1928. *Algkooli õppekavad*. Tallinn: Riigi Trükikoja trükk. EPAM, R16472.

Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1930. *Keskooli õppekavad. Gümnaasiumi humanitaar-, reaali- ja majapidamisharu*. Tallinn: Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi väljaanne. EPAM, R17260.

Eesti Vabariigi Haridus- ja Sotsiaalministeerium 1931. *Täiendus algkooli õppekavadele*. Tallinn: Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi väljaanne.

Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1937. *Algkooli õppekavad*. Tallinn: Haridusministeeriumi väljaanne. EPAM, R10975.

Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1938. *Algkooli, keskkooli, gümnaasiumi õppekavad*. Tallinn: Haridusministeeriumi väljaanne. EPAM, R0022076.

Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1940. *Keskooli ja gümnaasiumi 1938. a õppekavade seletuskirjad*. Tallinn: Haridusministeeriumi väljaanne. EPAM, R0019263.

Hariduse Rahvakomissariaat 1940. *Keskooli õppekavad*. Tallinn: Riigi trükikoja trükk. EPAM, R2475.

ENSV Hariduse Rahvakomissariaat 1945. *Keskooli õppekavad. Laulmine*. Tallinn: Pedagoogiline kirjandus. EPAM, R65075.

ENSV Haridusministeerium 1946. *Keskkooli õppekavad. Laulmine*. Tallinn: Pedagoogiline kirjandus. EPAM, R61740.

Eesti NSV Haridusministeerium 1951. *Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmid. Laulmine 1951/1952. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R29222.

Eesti NSV Haridusministeerium 1953a. *Algkoolide programmid*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R29004.

Eesti NSV Haridusministeerium 1953b. *Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmid. Laulmine 1953.–1954 õ.a.* Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R29221.

Eesti NSV Haridusministeerium 1954. *Algkooli programmid 1954/55 õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R29004.

Eesti NSV Haridusministeerium 1955a. *Algkooli programmid 1955/56. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R29003.

Eesti NSV Haridusministeerium 1955b. *Keskkooliprogrammid 1955/56. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R29220.

Eesti NSV Haridusministeerium 1956a. *Algkooli programmid 1956/57. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R29006.

Eesti NSV Haridusministeerium 1956b. *Keskkooli programmid 1956/57. õppeaastaks. Laulmine*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R29219.

Eesti NSV Haridusministeerium 1957a. *Algkooli programmid 1957/58. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R29007.

Eesti NSV Haridusministeerium 1957b. *Keskkooli programmid. Laulmine*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R29218.

Eesti NSV Haridusministeerium 1958a. *Algkooli programmid 1958/59. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R12945.

Eesti NSV Haridusministeerium 1958b. *Keskkooli programmid 1958/59. õppeaastaks. Laulmine*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R29217.

Eesti NSV Haridusministeerium 1959. *Algkooliprogrammid 1959/60. õppeaastaks. (Katseprogramm)*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R33465.

Eesti NSV Haridusministeerium 1960. *Keskkooli muusikalise kasvatusprogrammi I–IX klass. (Katseprogramm)*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R29223.

Eesti NSV Haridusministeerium 1961a. *Algkooli programmid 1961/62. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R29009.

Eesti NSV Haridusministeerium 1961b. *Muusikalise kasvatusprogrammi I–IX klassile. (Katseprogramm)*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R29224.

Eesti NSV Haridusministeerium 1963. *Algkooli programmid 1963/64. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R29010.

Eesti NSV Haridusministeerium 1964. *Algkooli programmid 1964/65. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R12951.

Eesti NSV Haridusministeerium 1965. *Algkooli programmid 1965/66. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Raamat. EPAM, R12952.

Eesti NSV Haridusministeerium 1966a. *Algklasside programmid 1966/67. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. Eesti EPAM, R0012953.

Eesti NSV Haridusministeerium 1966b. *Kaheksaklassilise kooli programmid 1966/67. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R29225.

Eesti NSV Haridusministeerium 1967a. *Algklasside programmid 1967/68. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0013029.

Eesti NSV Haridusministeerium 1967b. *Keskkooli programmid 1967/68. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R29226.

Eesti NSV Haridusministeerium 1968. *Algklasside programmid 1968/69. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0013030.

Eesti NSV Haridusministeerium 1969a. *Algklasside programmid 1969/70. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R29011.

Eesti NSV Haridusministeerium 1969b. *Kaheksaklassilise kooli programmid 1969/70. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R29227.

Eesti NSV Haridusministeerium 1969c. *Keskkooli programmid 1969/70. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus IX–XI klassile*. Tallinn: Valgus. EPAM, R29239.

Eesti NSV Haridusministeerium 1970. *Algklasside programmid 1970/71. õppeaastaks.* Tallinn: Valgus. EPAM, R29012.

Eesti NSV Haridusministeerium 1971a. *Algklasside programmid 1971/72. õppeaastaks.* Tallinn: Valgus. EPAM, R0012955.

Eesti NSV Haridusministeerium 1971b. *Programmid IV klassile 1971/72. õppeaastaks.* Tallinn: Valgus. EPAM, R12954.

Eesti NSV Haridusministeerium 1972a. *Algklasside programmid 1972/73. õppeaastaks.* Tallinn: Valgus. EPAM, R12957.

Eesti NSV Haridusministeerium 1972b. *Programmid IV klassile 1972/73. õppeaastaks.* Tallinn: Valgus. EPAM, R12956.

Eesti NSV Haridusministeerium 1972c. *Kaheksaklassilise kooli programmid 1972/73. õppeaastaks. Muusikaõpetus.* Tallinn: Valgus. EPAM, R61748.

Eesti NSV Haridusministeerium 1972d. *Keskooli programmid 1972/73. õppeaastaks. Muusikaõpetus IX–XI klassile.* Tallinn: Valgus. EPAM, R61749.

Eesti NSV Haridusministeerium 1973a. *Algklasside programmid 1973/74. õppeaastaks.* Tallinn: Valgus. EPAM, R12960.

Eesti NSV Haridusministeerium 1973b. *Programmid IV klassile 1973/74. õppeaastaks.* Tallinn: Valgus. EPAM, R12958.

Eesti NSV Haridusministeerium 1974a. *Algklasside programmid 1974/75. õppeaastaks.* Tallinn: Valgus. EPAM, R12962.

Eesti NSV Haridusministeerium 1974b. *Programmid IV klassile 1974/75. õppeaastaks.* Tallinn: Valgus. EPAM, R12961.

Eesti NSV Haridusministeerium 1974c. *Kaheksaklassilise kooli programmid 1974/75. õppeaastaks. Muusikaõpetus.* Tallinn: Valgus. EPAM, R61747.

Eesti NSV Haridusministeerium 1975. *Keskooli programmid 1975/76. õppeaastaks. Muusikaõpetus IX–XI klassile.* Tallinn: Valgus. EPAM, R29235.

Eesti NSV Haridusministeerium 1976. *Kaheksaklassilise kooli ja keskooli programmid. Muusikaõpetus.* Tallinn: Valgus. EPAM, R29234.

Eesti NSV Haridusministeerium 1977. *Algklasside programmid 1977/78. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R12963.

Eesti NSV Haridusministeerium 1978. *Algklasside programmid*. Tallinn: Valgus. EPAM, R12967.

Eesti NSV Haridusministeerium 1980a. *Algklasside programmid*. Tallinn: Valgus. EPAM, R29014.

Eesti NSV Haridusministeerium 1980b. *Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid. Muusikaõpetus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R61746.

Eesti NSV Haridusministeerium 1982. *Algklasside programmid*. Tallinn: Valgus. EPAM, R29016.

Eesti NSV Haridusministeerium 1984a. *Algklasside programmid*. Tallinn: Valgus. EPAM, R10168.

Eesti NSV Haridusministeerium 1984b. *Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid. Muusikaõpetus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R29241.

Eesti NSV Haridusministeerium 1986a. *Algklasside programmid (3- aastase algõpetuse tsüklile)*. Tallinn: Valgus. EPAM, R10288.

Eesti NSV Haridusministeerium 1986b. *Algklasside programmid. Nelja-aastase algõpetuse tsükkel*. Tallinn: Valgus. EPAM, R10169.

Eesti NSV Haridusministeerium 1986c. *Üldhariduskooli programmid. Muusikaõpetus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R29243.

Eesti NSV Haridusministeerium 1987. *Üldhariduskooli programm. Muusikaõpetus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R29245.

Eesti NSV Haridusministeerium 1988. *Algklasside programmid. Nelja-aastane algõpetus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R29022.

Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1990. *Algklasside programmid. Nelja-aastane algõpetus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R29021.

Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1991. *Üldhariduskooli programmid muusikaõpetuses I–XII klass*. Tallinn: Eesti Õppekirjanduse Keskus. EPAM, R29248.

Eesti Vabariigi valitsus 1996. *Eesti põhi- ja keskhariduse riiklik õppekava*. Tallinn: Maa ja ilm.

Eesti Vabariigi valitsus 2002. *Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava*. Tallinn: Riigi Teataja Kirjastus.

Eesti Vabariigi valitsus 2011a. *Põhikooli riiklik õppekava*.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020>, vaadatud 8.10.2024.

Eesti Vabariigi valitsus 2011b. *Gümnaasiumi riiklik õppekava*.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/114012011002>, vaadatud 8.10.2024.

Eesti Vabariigi valitsus 2024a. *Põhikooli riiklik õppekava*.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020?leiaKehtiv>, vaadatud 8.10.2024

Eesti Vabariigi valitsus 2024b. *Gümnaasiumi riiklik õppekava*.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021?leiaKehtiv>, vaadatud 8.10.2024.

Liiwimaa Lutheri usu Maakoolide õpetuse plaanid 1874 (1877?). Riia: Liiwimaa Ülem-Maakooli kohus. EPAM, R0032138.

Seadused:

Eesti NSV Keeleseadus. RT, 7.01.1990 <https://www.riigiteataja.ee/akt/30669>.

Eesti Vabariigi haridusseadus. RT, 23.03.1992. <https://www.riigiteataja.ee/akt/HaS>

Muinsuskaitseadus. RT I, 19.03.2019, 13 <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032019013>.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. RT I, 15.09.1993.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/13202786>

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. RT 9.06.2010. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410>

Vabariigi valitsuse määruste muutmine riiklike õppekavade ajakohastamise tõttu. RT I, 8.03.2023. <https://www.riigiteataja.ee/akt/108032023001>.

Kirjandus

- Andresen, Lembit 1997. *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu. I*. Tallinn: Avita.
- Andresen, Lembit 1999. *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu. II*. Tallinn: Avita.
- Andresen, Lembit 2002. *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu. III*. Tallinn: Avita.
- Andresen, Lembit 2007. *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu. IV*. Tallinn: Avita.
- Autio, Tero 2006. *Subjectivity, curriculum, society: between and beyond the German Didaktik and Anglo-American studies*. New York: Routledge.
- Autio, Tero 2022. Making Finnish Kinds of People: Curriculum Knowledge as an Amalgam of Science, Politics, and Secular Lutherianism in the Finnish Variant of Egalitarian Nordic Welfare Society. – *Epistemic Colonialism and the Transfer of Curriculum Knowledge across Borders. Applying a Historical Lens to Contest Unilateral Logics*. Eds Weili Zhao, Thomas S. Popkewitz and Tero Autio. New York: Routledge, 137–157.
- Autio, Tero; Kuurme, Tiit; Mikser, Rain 2013. Haridus. – *Haridusleksikon*. Toim. Rain Mikser. Tallinn: AS Pakett trükikoda, 69–81.
- Beyer, Christian 2020. Edmund Husserl. – *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Ed Edward N. Zalta. <https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/husserl/> (13.05.2025).
- Blake, Nigel; Smeyers, Paul; Smith, Richard; Standish, Paul 2003. Introduction. – *Philosophy of Education*. Ed Steven M. Cahn. New Jersey: Blackwell Publishing.
- Bowen, Glenn A. 2009. Document Analysis as a Qualitative Research Method. – *Qualitative Research Journal*, 9 (2), 27–40.
- Burke, Peter 2011. *Mis on kultuuri ajalugu?* Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Dorofjeva, Inga 2001. Juri Lotman ja Boris Uspenski: mõtted kultuurist ja mälest. – *Kultuur ja mälu. Konverentsi materjale*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. 35–41.
- Education at a Glance 2020. OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/69096873-en>.
- Eesti Keele Sõnaveeb 2025. [Eesti Keele Instituudi veebileht].
<https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/metodoloogia/1/est> (10.03.25).

Eesti Laulu- ja Tantsupeo Sihtasutus 2024. [Eesti Laulu- ja Tantsupeo Sihtasutuse veebileht]. https://sa.laulupidu.ee/history_category/1923-1939/ (13.05.2025).

Ehala, Martin 2018. *Identiteedimärgid. Ühtekuuluvuse anatoomia*. Tallinn: Künnimees.

Eisen, Ferdinand 1960. Seaduse „Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ja haridussüsteemi edasi arendamisest Eesti NSV-s“ täitmisest ja õpetajaskonna ülesanded. Eesti NSV haridusministri Ferdinand Eiseni ettekandest Eesti NSV õpetajate vabariiklikul kongressil. – *Noorte Hääl*, 29.09.1960.

Eisen, Ferdinand; Laul, Endel 1989. *Eesti kooli ajalugu*. Tallinn: Valgus.

Eksta, Viivi 2012a. Teine Nõukogude okupatsioon. Hariduspoliitika lühiülevaade. Aastad 1985–1991. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet. 270–282.

Eksta, Viivi 2012b. Teine Nõukogude okupatsioon. Üldhariduse areng. Õppe- ja kasvatustöö. Õpetajaskond. Aastad 1985–1991. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet. 450–275.

Eksta, Viivi 2012c. Eesti Vabariigi aeg. Hariduspoliitika lühiülevaade. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet. 546–282.

Eksta, Viivi 2012d. Eesti Vabariigi aeg. Üldhariduse areng. Õppe- ja kasvatustöö. Õpetajaskond – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet. 590–628.

Erelt, Tiiu 2014. *Hariduse ja kasvatus sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Ernits, Tiiu 2013. *Muusikaõppekirjandus ja laulmisõpetus saksa õppekeelega koolides Eestis aastatel 1860–1914*. Tallinn: Tallinna Ülikool.

Ernits, Tiiu 2025. Muusikaharidus. – *Eesti Muusikalugu 1*. 409–434.

Erss, Maria 2020. Eesti taasiseseisvumisjärgne õppekavaarendus Euroopaliku didaktika ja angloameerika curriculum'i risttules. – *Haridusmõte*. Toim. Mati Heidmets. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 54–94.

Haljasorg, Heiki 2017. *Ajaloo õppeaine Eesti õppekeele üldhariduskoolide õpetamise plaanis, õppekavades ja aineprogrammides 1874–2016. Ajaloolis-analüütiline käsitus*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Hameyeri, Uwe; Frey, Karl; Haft, Henning 1983. *Handbuch der Curriculumforschung*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag,

Haridus- ja Teadusministeerium 2023. Infotund: uuendused riiklikes õppekavades. 7. märts 2023, <https://oppekava.ee/wp-content/uploads/2024/02/Ajakohastatud-oppekavade-infopaev-koolidele-07.03.2023.pdf>

Hargreaves, David J; Miell, Dorothy; Macdonald, Raymond A. R. 2002. What are musical identities and why are they important? – *Musical Identities*. Eds Raymond Macdonald, David J. Hargreaves and Dorothy Miell. Oxford: online edn Oxford Academic.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780198509325.003.0001>.

Hargreaves, David J; Marshall, Nigel A. 2003. Developing identities in music education. *Music Education Research*, 5(3), 263–273. <https://doi.org/10.1080/1461380032000126355>

Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko; Sajavaara, Paula 2010. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: AS Medicina.

Ho, Wai-Chung 2012. National Identity in the Taiwanese System of Music Education. – *Patriotism and Nationalism in Music Education*. Eds David Herbert and Alexandra Kertz-Welzel. 59–76.

Kaalep, Aime 2007. *Eesti muusikalugu. Kunstmuusika*. Tallinn: Talmar ja Põhi.

Kafol, Barbara; Denac, Olga; Žnidaršič, Jerneja; Zalar, Konstanca 2015. Analysis of Music Education Objectives in Learning Domains. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 186, 95–104.

Kaiv, Johannes; Kurvits, Aleksander 1928. *Seadused ja määrused hariduse alal. Ühes riigikohtu otsustest võetud seletustega ja haridusministeeriumi ringkirjadega ning sisujuhtidega*. Tallinn: Riigi Trükikoja Kirjastus.

Kaja, Kadi; Läänemets, Urve; Kiilu, Kristi; Kalamees-Ruubel, Katrin. 2023. Perspective on Music Education in Estonian Schools. – *Society. Integration. Education*. 1, 463–475.
<https://doi.org/10.17770/sie2023vol1.7075>.

- Kaja, Kadi 2024. Eesmärgiseade kujunemine Eesti Vabariigi üldhariduskooli muusikaõpetuses 1918–2023. – *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, nr 12 (1), 176–201. <https://doi.org/10.12697/eha.2024.12.1.08>.
- Kalamees-Ruubel, Katrin 2014. *Eesti keele ja kirjandus-õpetuse roll eesti õppekeele üldhariduskooli õppekavas 1917–2014. Ajaloolis-analüütiline käsitus*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Karjahärm, Toomas 2004. *Ajaloolase käsiraamat*. Tallinn: Argo.
- Kasemets, Anton 1937. *Eesti muusika arenemislugu*. Tallinn: Eesti lauljate liidu kirjastus.
- Kelly, Albert Victor 1994, 2007. *The National Curriculum. A Critical Review*. London: Paul Chapman Publishing Ltd.
- Key Competences for Lifelong Learning. European Reference Framework* 2007. <https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/youth-in-action-keycomp-en.pdf>, vaadatud 19.05.2025.
- Key Competences for Lifelong Learning* 2019. https://www.fi.uu.nl/publicaties/literatuur/2018_eu_key_competences.pdf, vaadatud 19.05.2025.
- Kiilu, Kristi 2010. *The development of the concept of music education in Estonian kindergartens, 1905–2008: A historical-critical overview*. Helsinki: University of Helsinki.
- Kits, Aino 2012a. Aastad 1950–1970. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet. 249–260.
- Kits, Aino 2012b. Aastad 1950–1970. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet. 376–405.
- Klafki, Wolfgang 1974. *Studien zur Bildungstheorie und Didaktik*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag.
- Kotta, Kerri 2006. Mida tähendas muusika Riho Pätsile? – *Muusika* nr 8–9, 9.
- Krathwohl, David R. 2002. A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview. – *Theory into Practice*, Vol 41(4), 212–218. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4104_2.

Kruger, Jaco, van Merwe, Liesl 2012. Learning about the world: developing higher order thinking in music education. – *The Journal for Transdisciplinary Research in Southern Africa*, Vol 8 (1), 63–88. <https://doi.org/10.4102/td.v8i1.6>.

Krull, Edgar 2000. *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Krull, Edgar 2020. *Õppekava koostamise lähtealused: teooria ja praktika*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kukk, Airi; Muldma Maia 2011. *Õppimine ja õpetamine mitmekultuurilises õpikeskkonnas*. Tallinn: Tallinna Ülikool

http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/40601/Archimedes_opikeskkond.pdf (22.02.22).

Kurvits, Aleksander 1938. *Eesti rahvahariduse ja kultuuriala korraldus: seadused ja määrused ning Haridusministeeriumi ringkirjad ja juhendid rahvahariduse juhtimise, õppeasutiste tegevuse, kutseoskuse, noorsoo organiseerimise, raamatukogude, rahvamajade, teaduse, kunsti, kirjanduse, muinsuskaitse ning õppejõudude ettevalmistuse ja teenistuse alalt ühes vastavate seletustega*. Tallinn: Riigi trükikoja trükk ja kirjastus.

Kurrik, Juhan 1883. Kirikulaul koolis. – *Kõned. Laste kasvatamisest ja õpetamisest. Peetud Tartu seminaris koolmeistrite koosolekutel*. Koost. Juhan Kurrik. Tartu: Schnakenburgi trükk ja kulu, 19–35.

Kuurme, Tiiu. 2013. Kasvatusteaduslikud paradigmad. – *Haridusleksikon*. Toim. Rain Mikser. Tallinn: AS Pakett trükikoda, 130–136.

Kuurme, Tiiu 2016. Tero Autio: Inimesest võib saada kontrollile allutatud õpimasin. – *Õpetajate Leht*, 13.05.

Кыверялг А. Антс 1971a. *Вопросы педагогических исследований часть I*. Таллин: Валгус. ЕПАМ, Р 19669.

Кыверялг А. Антс 1971b. *Вопросы педагогических исследований часть II*. Таллин: Валгус. ЕПАМ, Р 19670.

Laherand, Meri-Liis 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.

Lagerspetz, Mikko. 2021. *Ühiskonna uurimise meetodid*. TLÜ Kirjastus.

Leppik, Lea 2019. Saateks. – *Nõukogude teadus: sisult sotsialistlik, vormilt rahvuslik?* Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi, 38. Toim. Lea Leppik. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo muuseum, 5–9.

- Levy, Arie 1991. *The International Encyclopaedia of Curriculum*. Oxford et al: Pergamon Press.
- Liimets, Airi 2009. Muusika noorte elustiilis ja nüüdisaja koolikultuuris. – *Muusikalise kontegelikkuse ühendused identiteedi ja diferentsiga*. Koost. Airi Liimets. Tallinn: Tallinna Ülikool, 55–93.
- Liimets, Heino 1993. *Üldkooli õpilane aastail 1979–1990 (küsitluste tulemusi)*. Tallinn: Tallinna Pedagoogika Ülikool. EPAM R 25183. 20–21. [Aruanne]
- Lokk, Peeter 1969. *Laste vaimne ja muusikaline arenemine muusikakallakuga I ja II klassis*. Uurimistöö metoodika kursus, Tartu Muusikakool. [Käsikiri]
- Lotman, Juri 1999. Kunsti osa kultuuri dünaamikas. – *Semiosfäär*. Tallinn: Vagabund. 8–35.
- Lotman, Juri 1999. Sümbol kultuurisüsteemis. – *Semiosfäär*. Tallinn: Vagabund. 221–236.
- Lotman, Juri 2001. *Kultuur ja plahvatus*. Tallinn: Varrak.
- Lvova, Marga 2012. Koolivõrk. Õpilaskond. Õppekeskkond. Aastad 1985–1990. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet. 526–559.
- Läänemets, Urve 1995. *Hariduse sisu ja õppekavade arengust Eestis*. Tallinn: Jaan Tõnissoni Instituut.
- Läänemets, Urve; Sepp, Anu; Kalamees-Ruubel, Katrin 2010. Haridus ja rahvuslik identiteet ühiskonna sidususe kujundajana. – *Riigikogu Toimetised*, 22, 136–142.
- Läänemets, Urve 2013 (2017). *Didaktika Minima*. Tallinn: Juura.
- Läänemets, Urve 2021. *Ratio Studiorum: õppekavadest ehk kuidas korraldada kooliharidust*. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia; Avita.
- Mäesalu, Ain; Vahtre, Sulev; Laur, Mati; Rosenberg, Tiit; Liim, Allan; Pajur, Ago, Tannberg, Tõnu 2007. *Eesti ajalugu. Kronoloogia*. Tallinn: Tänapäev.
- Nagel, Veronika 2006. *Hariduspoliitika ja üldhariduskorraldus Eestis aastatel 1940–1991*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Normak, Villem 2012a. Eesti Vabariigi aeg (1918–1940). Hariduspoliitika lühiülevaade. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet. 12–26.

Normak, Villem 2012b. Eesti Vabariigi aeg (1918–1940). Koolivõrk. Õpilaskond. Õppekeskkond. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet. 131–153.

Patton, Michael Quinn 2002. *Qualitative Research & Evaluation Methods. 3rd Ed.* United States of America: Sage Publications.

Pinar, William 2003. *International handbook of Curriculum Research. 1st Edition.* Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Pohl, Tiit 1995. Suurim oht Eesti julgeolekule on harimatu poliitik. Intervjuu president Lennart Meriga. – *Eesti sõnumid*, 4.05., 2.

Puust, Piret 2012a. Teine Nõukogude okupatsioon. Hariduspoliitika lühiülevaade. Aastad 1970–1984. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet. 260–270.

Puust, Piret 2012b. Teine Nõukogude okupatsioon. Üldhariduse areng. Õppe- ja kasvatustöö. Õpetajaskond. Aastad 1970–1984. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet. 406–450.

Pöder, Kadri; Kiilu Kristi 2015. The Formation of Musical Identity. – *The European Journal of Social and Behavioral Sciences, Vol 12(1)*, 61–68. DOI: 10.15405/ejsbs.153.

Pöld, Peeter 1911. *Lastest tuntakse meid*. – Ilmamaa 2006. Toim. Tõnu Tender. Tartu: Ilmamaa, 17–64.

Pöld, Peeter 1926. Ajalooline ülevaade kooliolude arenemisest Eestis. – *Eesti maa, rahvas, kultuur*. Koost. Jüri Annuson, Nikolai Kann ja Peeter Pöld. Tartu: Haridusministeeriumi kirjastus, 942–977.

Pöldvere, Martina 2003. *Saksa keele õppe eesmärgiseade ja sisu areng Eesti üldhariduskoolides 1919–2002*. Tallinn: Avita. [Magistritöö]

Rannap, Heino 1972. *Muusika Eesti perekonnas ja rahvakoolis*. Tallinn: Eesti Raamat.

Rannap, Heino 1977. *Muusikaõpetus Eesti koolis*. Tallinn: Eesti Raamat.

- Rannap, Heino 2012. *Eesti kooli ja pedagoogika kronoloogia*.
https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022-06/eesti_kooli_ja_pedagoogika_kronoloogia.pdf, 7.02.2025.
- Raud, Rein 2013. *Mis on kultuur? Sissejuhatus kultuuriteooriatesse*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Raudsepp, Inge 2013. *Riho Päti fenomen Eesti muusikapedagoogikas*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Reeder, Barbara 2002. Music, Culture, Curriculum and Instruction. – *The New Handbook of Research on Music Teaching and Learning. A Project of Music Educators National Conference*. Eds Richard Colwell and Carol Richardson. Oxford: Oxford Press, 626–647.
- Richmond A. H 1994. Ethnic Nationalism and Post-Industrialism. – *Nationalism*. Eds John Hutchinson and Anthony D. Smith. Oxford: Oxford University Press.
- Ricoeur, Paul 2002. *Objektiivsus ja subjektiivsus ajaloos*. – *Tuna*, 2: 97–108.
- Riigi Teataja 30.11.1918. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=AKriigiteataja19181130>.
- Rüütel, Ingrid 2003. See osa meist peab säilima. – *Õpetajate Leht*, 10.01.
- Rüütel, Ingrid 2004. Pärimuskultuur tänapäeva ühiskonnas. – *Mõeldes muusikast. Sissevaated muusikateadusesse*. Tallinn: Varrak, 220–243.
- Ruus, Viive-Riina; Mikser, Rain 2013. Õppekava. – *Haridusleksikon*. Toim. Rain Mikser. Tallinn: AS Pakett trükikoda, 257–264.
- Rychen, Dominique S.; Salganik, Laura H. 2003. A Holistic Model of Competence. – *Key Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society*. 41–62 Saksamaa: Hogrefe & Huber.
- Savik, Aleksander; Veimer, Juta; Isok, Hanno; Noor, Endel 1990. Uurimisprogrammist "Eesti üldhariduskooli perspektiivne õppeplaan. (Hariduse sisu ja protsess aastast 2000)". – *Õpetajate Leht*, 24.11.
- Schaper, Anu; Dolgoplova, Aleksandra; Pappel, Kristel 2025. Muusikaelu Rootsi ajal. – *Eesti muusikalugu I*. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Kirjastus, 75–137.
- Sepp, Anu; Läänemets, Urve; Kiilu, Kristi 2019. Bridging the past, present and future in Estonian music education. – *Advancing Music Education in Northern Europe*. Eds David G. Hebert and Torunn Bakken Hauge 141–154. Routledge.

- Sevänen, Erkki 1998. Rahvuslikkuse kategooria kultuuriuurimises. – *Kultuur ja analüüs. Konverentsi „Mis toimub kultuuripiiridel“ ettekanded*. Toim. Maarja Pärl Lõhmus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 25–33.
- Siitan, Toomas 1998. *Õhtumaade muusikalugu I*. Tallinn: Talmar ja Põhi; Avita.
- Siitan, Toomas 2025. Muusika kirikus ja koolis. – *Eesti muusikalugu I*. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Kirjastus, 47–74.
- Siitan, Toomas 2025. – Laulmine ja pillimäng talurahvakoolis ja kirikus. – *Eesti muusikalugu I*. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Kirjastus, 273–291.
- Sloboda, John 2000. *Muusikaline meel. Kognitiivne muusikapsühholoogia*. Tallinn: AS Pakett.
- Zhao, Weili; Tröhler, Daniel 2021. *Euro-Asian Encounters on 21-stCentury Competency-Based Curriculum Reforms. Cultural Views on Globalization and Localization*. New York: Springer.
- Taba, Hilda 1932. *The Dynamics of Education. A Methodology of Progressive Educational Thought*. Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., LTD. Broadway House:
- Taba, Hilda 1962. *Curriculum Development. Theory and practice. Foundations, process, design, and strategy for planning both primary and secondary curricula*. New York: Harcourt, Brace and World.
- Tervaniemi, Mari; Tao, Sha; Huotilainen, Minna 2018. Promises of Music Education? Education. – Psychology, 3. <https://doi.org/10.3389/feduc.2018.00074>.
- Tinn, Maarja 2020. Neoliberaalse haridusreformide mõju õpetajate tööelule. – *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, nr 8(1), 156–182. doi: <https://doi.org/10.12697/eha.2020.8.1.07>.
- Tomingas, Triin 2007. Murdeealise identiteet kujuneb ka läbi muusika. – *Eesti Ekspress*. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/69100087/murdeealise-identiteet-kujuneb-ka-labi-muusika/>, vaadatud 18.02.2025.
- Toomela, Aaro 2016. *Kultuur, kõne ja minu ise*. Tallinn: AS Pakett.
- Torm, Mare 2012. Õppe- ja kasvatustöö. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet. 78–116.

Tröhler, Daniel 2009. Harmonizing the Educational Globe. World Policy, Cultural Features, and the Challenges to Educational Research. – *Studies in Philosophy of Education*, Vol 29(5), 5–17. DOI:[10.1007/s11217-009-9155-1](https://doi.org/10.1007/s11217-009-9155-1).

Tröhler, Daniel 2015. The medicalization of current educational research and its effects on education policy and school reforms. – *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, Vol 36(5), 74–764. <https://doi.org/10.1080/01596306.2014.942957>.

Undusk, Jaan 2014. *Autogenees ja ülekanne. Moodsa kultuuri kujunemine Eestis*. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus. 8–17.

Uuet, Liina (koost.) 2018. *Haridusministeeriumi sajand 1918–2018*. Rahvusarhiiv.

Valk, Aune 2017. Identiteet avatud maailma. – *Eesti inimarengu aruanne 2016/2017. Eesti rändeajastul*. Toim. Tiit Tammaru. <https://2017.inimareng.ee/ranne-identiteedi-ja-keelemuutused/identiteet-avatud-maailmas/>, vaadatud 01.03.2022.

Valsiner, Alekssander 1947. Saksa fašistlikud okupandid ja nende käsilased eesti kooli laostajatena. – *Saksa fašistlik okupatsioon Eestis 1941–1944*. Toim. Max Laosson, Eduard Päll ja Johannes Saat. Tallinn: Poliitiline Kirjastus, 340–354.

Varik, Veronika 2012a. Esimene Nõukogude okupatsioon (1940–1991). Üldhariduse areng. Õppe- ja kasvatustöö. Õpetajaskond. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet. 193–202.

Varik, Veronika 2012b. Saksa okupatsioon (1941–1944). Hariduspoliitika lühiülevaade. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet. 211–220.

Varik, Veronika 2012c. Teine Nõukogude okupatsioon. Hariduspoliitika lühiülevaade. Aastad 1944–1950. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet. 242–248.

Veidemann, Rein 2019. Eesti kultuuri olemised ja saamised. Kuidas saab süsteem areneda, säilitades samas oma identiteedi? – *Edasi*, rubriik Kirjandus [veebileht], avaldatud 27.10.2019 <https://edasi.org/48134/rein-veidemann-eesti-kultuuri-olemised-ja-saamised-kuidas-saab-susteem-areneda-sailitades-samas-oma-identiteedi/> (03.03.2022).

Veidemann, Rein 2023. *Eesti kultuuri semiootika*. Tartu: Ilmamaa.

Viiekeelne Euroopa Liidu sõnastik 1998. Tõlkinud ja toimetanud Küllike Maurere, Raivo Rammus, Hillesaluäär. Tallinn: Eesti Õigustõlke keskus.

Viik, Tõnu 2009. *Fenomenoloogia. – 20. sajandi mõttevoolud*. Toim. Epp Annus. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Viik, Tõnu 2015. Kuidas hoida Eesti kultuuri? Ühe minuti loeng
<https://novaator.err.ee/258063/uhe-minuti-loeng-kuidas-hoida-est-i-kultuuri>, vaadatud 22.02.2022.

Viik, Tõnu 2017. Eesti kultuuri muutuvad enesemääratlused. – *Eesti inimarengu aruanne 2016/2017. Eesti rändeajastul*. Toim. Tiit Tammaru. <https://www.2017.inimareng.ee/est-i-kultuurimuutused-avatud-maailmas/est-i-kultuuri-muutuvad-enesemaaratlused/> (22.02.2022).

Vooglaid, Ülo 2022. *Elanikust kodanikuks. Käsiraamat isemõtlejale*. Rapla: Ülo Vooglaiu kirjastus.

Wendell, Hanna 2010. The new Bloom`s Taxonomy: Impications for Music Education. – *Arts in Education Policy Review, Vol 108*(4), 7–16. <https://doi.org/10.3200/AEPR.108.4.7-16>.

Winch, Christopher; Gingell, John 1999. *Key Consepts in The Philosophy of Education*. New York: Routledge.

Summary

This doctoral thesis, *Music Education in General Comprehensive Schools (with instruction in Estonian) 1917–2024. A Historical-Analytical Approach*, examines the historical development of the content of music curricula from the early years of the Republic of Estonia to the present day. The analysed national curricula (NC) containing music syllabi and subject programmes enabled an exploration of the continuity and significance of music education in the national education system, as well as the dynamics of its development in historical, political, and pedagogical contexts.

In today's rapidly changing world, educational reforms are frequently undertaken to keep pace with the times and to address the needs of a society. However, innovations, often inspired by international trends, in modifications to content and/or the allocation of instructional time, driven by the available information and its significantly easier accessibility compared to the past.

In Estonia, a well-educated person with a broad cultural outlook is traditionally held in high regard. When considering the future and, in particular, the kind of society we aspire to build, careful thought must be given to what content for learning is needed.

Estonia is among the few countries where music education remains a compulsory component of general education until the end of upper secondary school. Consequently, there are no prior studies of a comparable nature that would enable international comparisons. This thesis seeks to provide a comprehensive account of the development of music education content in Estonian schools, thereby creating opportunities for future curriculum development. The political background, organisational structures of schooling, and their effectiveness, factors that may have influenced music education, are described. The study also offers insights for advancing music education, designing curricula and teaching materials, and training music teachers. In addition, it presents an overview of the impact of music education on Estonian musical traditions and their appreciation in society.

Current curriculum policy debates often focus on the standardising influence of the European Union and globalisation, yet the success of any educational system depends on its stable functioning. Integrating traditional, proven systems with innovative approaches in national school cultures is therefore a particularly complex challenge.

Shaping music education in the 21st-century Estonian general education system requires an understanding of past experiences, which contributed to building a national education system that recognised the important role of music in fostering statehood and national identity. These historical foundations must be integrated with contemporary educational challenges and practical implementation issues. To address the research objectives, two core questions were posed:

1. How have music syllabi evolved, and what factors have influenced their content in different times?
2. Based on the sources analysed in this study, what is the significance and future perspectives of music education in Estonian schools?

Answers were sought primarily through document analysis, supported by semi-structured interviews with subject experts (covering the Soviet period 1950–1991 and the period of regained Republic of Estonia 1991–2024). The study applied two methodological principles: consideration of the historical context and tracing the dynamics of content development. Historical document analysis was combined with semi-structured interviews, supplemented by the qualitative pilot study *Perspectives on Music Education in Estonian Schools* (Kaja et al., 2023), conducted in 2022–2023.

The document corpus comprised all national curricula, their embedded syllabi, and Soviet-era subject programmes defining instructional content. The contextual analysis also drew on legislation, regulations, and other measures influencing education during the respective periods. Archival material was collected from the Estonian Pedagogical Archive Museum (EPAM), covering the full study period (1917–2024).

In addressing the first research question, three historical periods were distinguished for analysis in terms of context, objectives, and content:

1. Republic of Estonia (1918–1940)
2. Estonian SSR (1940–1991)
3. Regained Republic of Estonia (1991–2024)

Music education in Estonia has developed under markedly different conditions and ideological influences. Over nearly a century, its course has been neither uniform nor stable, but rather characterised by adaptation to maintain music as a compulsory subject in schools despite changing and often challenging circumstances.

Republic of Estonia (1918–1940)

The primary objective during this period was to establish an independent national education system. A key priority was to consciously strengthen the Estonian sense of nationality and patriotism through a shared repertoire of songs. These also reflected in the tradition of the nationwide song festivals, the sustainability of which depends on the pivotal role of compulsory music education in school culture. It was also seen as a means to develop students' observation skills and attention span, enhance mental focus and willpower, as well as foster self-control. Equally important were the joy of singing, opportunities for self-expression, and emotional well-being as among the most distinctive aspects of human experience.

The culture of curriculum development in Estonia predates statehood, as evidenced by the first primary school curriculum compiled by teachers in Tallinn in 1917. Curriculum content is always time- and context-specific, drawing on past experience while responding to contemporary educational needs. It also carries multiple layers of meaning, as it can serve to construct a broader cultural worldview, understanding of the surrounding environment and enabling more informed decision-making through a comprehensive perception of the world. Education is a means of identity formation. Thus, while learning about other cultures is essential, priority must be given to valuing and preserving one's own. In Estonia, initial socialisation also requires comprehension of the immediate living environment, and general education should provide the meaningful content that for all population. Music education has considerable potential in this regard.

Already at that time it was recognised that music unites society and helps to build national identity. A cohesive society ensures the security and sustainability of an independent state.

The first period of the Republic of Estonia saw the adoption of curricula in 1919, 1921, 1928, 1930, and 1938. All of these included “singing” as a compulsory subject, built primarily around joint singing through which students also learned basic music theory and music history. Over time, the singing curriculum expanded to include practical skills, applied in lessons as circumstances allowed. Comprehensive curricula with embedded syllabi facilitated the creation of a unified school system and enabled educational monitoring, thereby identifying areas in curriculum development requiring improvement.

Schools have always operated within a specific legal framework established by the state, which in turn is shaped by the prevailing ideology and political system. The legal framework may change in response to political decisions and shifts in political regime and ideology inevitably

alter the organisation of schooling. Continuous political changes in state leadership can also create instability in the education system.

Estonian SSR (1940–1991)

The Republic of Estonia was annexed into the Soviet Union in 1940. During the Soviet period, the teaching of music and other subjects was regulated by subject programmes issued at varying intervals, often as reprints. Typically, Soviet-era subject programmes began with an extensive ideological preamble, followed by content specifications for each subject. The Estonian SSR enjoyed a slightly more privileged status compared to other Soviet republics due to its small size, which made it a convenient testing ground for educational innovations. This may explain why music education was retained across the full school cycle in Estonia, even though in the Soviet Union at large it ended after grade 6. The primary aim of singing programmes during this time was communist upbringing, intended to instil interest in music and preserve traditions. Through a common (primarily political) repertoire, it was possible to influence large numbers of people ideologically; however, professional music teachers used this as an opportunity for covert resistance, supporting national identity under the guise of the mandated repertoire.

Since music education was based primarily on singing, which also imparted other musical knowledge and skills improving the quality of singing became a priority. In 1964, leading specialists in Estonian music education, Professors Riho Päts and Heino Kaljuste, participated in the conference in Hungary, where they learned about Zoltán Kodály’s solmisation system. Estonia began to adopt the new system in the 1960s.

At the same time across the Soviet Union, various educational reforms were introduced, such as prioritising foreign languages and STEM subjects. In the Estonian SSR, a large-scale experiment with specialised classes and schools had already begun. Language-specialised classes were established first, recognising the need for foreign language proficiency for communication with the outside world, followed by schools specialising in science and music (e.g., Tallinn Secondary School No. 7, now Tallinn English College- English-specialised classes from 1960; Tallinn Music High School, 1961; Nõo Secondary School- science-specialised classes from 1964). Music-specialised classes were opened, for example, at Tallinn Secondary Schools No. 21 and 22, and at Tartu Secondary School No. 5.

There was no single document containing all subject syllabi during the Soviet period, but subject programmes were regularly published. New structural categories gradually appeared in the programmes, including “assessment”, “requirements for graduates”, and “extracurricular

musical activities”. Any innovation had to be piloted before implementation, leading to the creation of “experimental programmes”. The same applied to educational materials: when new resources (e.g., textbooks, songbooks) were issued, the subject programmes were reviewed and amended as necessary.

During this period, some new components appeared in the “singing” subject, such as “music history” and “listening to music”. The earliest references also emerged to “musical movement” and “creative work”, and in some documents “music education concepts” were listed separately. Changes were also made to the core repertoire, with politically approved songs and composers prioritised to foster society according to the prevailing ideology. Regardless of the repertoire’s ideological content, collective singing and song festivals further strengthened Estonian identity.

In the later years of the Soviet period, numerous events: demonstrations, commemorations, congresses, and the like expressed nationalism, creating a resistance culture. Regained independence was achieved on 20 August 1991.

In Estonia, the question of curriculum content has always been considered essential. A few years before regained statehood (1989–1990), the PTUI developed the first curriculum development plan; however, the organisation ceased operation in 1991. At the time, it was said that Estonian education had been “de-ideologised”, but it would be more accurate to state that it had been “de-Sovietised” (Tinn 2020: 165).

Regained Republic of Estonia (1991–2024)

Since 1991, four new national curricula have been issued (1996, 2002, 2010/2011, and 2023). Today, these are aligned with the principles of equal treatment and a liberal ideology oriented towards free international communication. Emphasis is placed on continuous innovation and expanding learning environments, with digital technologies (including artificial intelligence) becoming increasingly significant. When used prudently, these can make the education system far more efficient in many fields by enabling rapid information retrieval, task and presentation preparation, marking, and the use of audio-visual media. However, they also bring changes in the social sphere. Technology use requires substantial financial resources, which can exacerbate inequality. In schools, unequal access to necessary technology can disadvantage some students.

The first comprehensive NC for schools was issued in 1996 under the title National Curriculum for Basic and Secondary Education in Estonia. The document consisted of a general section

and subject syllabi. This was followed in 2002 by the National Curriculum for Basic Schools and Gymnasias. The difference between these documents lay primarily in their titles and general sections. For the first time, the 2002 curriculum incorporated general competencies, following OECD recommendations.

Between 2005 and 2007, a working group produced in 2006 an extensive compilation, Materials for the National Curricula, which included curricula for early childhood education as well as the general sections and syllabi for basic and upper secondary schools, but the process was left incomplete due to a change in government.

In 2010, a new version of the national curriculum was adopted alongside a new Basic Schools and Upper Secondary Schools Act (PGS), which from 2011 separated these two school stages into distinct documents: 1) National Curriculum for Basic Schools and 2) National Curriculum for Gymnasiums.

These were to be implemented by 2014. At that point, the government decided to make curriculum development continuous. From the same year, schools were required to prepare their own curricula, aligned with the national framework, but tailored to their specific conditions. This effectively ended the unified school model in which, at least at the basic school level, subjects were taught in the same order and scope nationwide, enabling seamless transfers between schools. Similar problems arose in state gymnasias course completion times vary depending on lesson length. The concepts of “unified school” and a consistent national standard have disappeared from the current legislation and curricula. It has created a gap between general comprehensive schools and universities, as higher education institutions can no longer rely on consistent, comparable information about applicants. Frequent political changes too have eroded terminological precision, creating potential discrepancies and misunderstandings between the NC and its implementers (teachers, school leaders, etc.)

In the regained independence period, the scope of content and activities in music syllabi has steadily expanded, enabling setting higher goals and creation of more supportive learning environments. The current components of music education include singing, instrumental performance, music listening, music history, musical movement, creative work, and educational excursions (including virtual). The inclusion of excursions reflects growing recognition of the importance of cultivating an educated concert audience and citizens, who consciously value culture. Music and cultural interest can be purposefully nurtured to develop musically literate, culturally broad-minded, and responsible citizens.

A substantial portion of the music history content in schools concerns the music of different peoples- a topic of increasing importance in today's world. Migration and other factors have made societies multicultural. Therefore, it is crucial to maintain awareness of one's own identity while learning to respect other nations. Extracurricular music activities remain significant, often becoming lifelong pursuits that help achieve emotional balance and mental well-being. Such activities also preserve foundations for deep engagement with musical culture.

The second research question addressed the significance of music education in Estonian society today and in the future. Without an understanding of history, it is impossible to assess the innovative value of any change; it is therefore essential to know what existed before, how it has evolved, and what the current state is. Understanding the present-day content of music education requires understanding with its developmental history and an evaluation of its effectiveness. This study provides a comprehensive overview of both as the findings can serve future developers of national curricula and syllabi.

To complement the document analysis, semi-structured interviews were conducted with experts (music teachers, curriculum developers, textbook authors, etc.) covering the Soviet and regained independence periods. Interviewees emphasised the role of music education in personality development, enriching students' emotional world, and fostering social skills. They also regarded it as essential to human development, highlighting its support for emotional balance and mental well-being.

The analysis of the content and its dynamics confirms the importance of music education in Estonian school culture, suggesting that it should be retained as part of public education for the full school cycle in the future. It has a unifying role, as has the Estonian language. Music education has always been focused on singing, reinforcing national identity and patriotism, and guided by repertoire selection. The content of such uniquely Estonian, identity-supporting subjects must be based on analysis to ensure the sustainability of the language and culture and to foster social cohesion.

Conclusion: Music education has served multiple functions in Estonian culture, developing cognitive, affective, and psychomotor domains, which can be used to develop students' knowledge, skills, values, and attitudes. Music is also significant for emotional and social development of a personality. Engagement with music through singing, listening, instrumental performance etc. also enhances self-awareness.

In current national syllabi, musical literacy encompasses all the skills and knowledge necessary to understand music and perform independently. With schools enjoying autonomy in implementing national curricula, music education is organised according to each institution's circumstances. Through music education, it is possible to create conditions for the development of musical culture in society, and it plays a notable role for civic education. Making music together develops social skills, concentration, and attention skills.

Analysis of the collected material allows to conclude that the content of music education in Estonian schools has developed dynamically and gained international recognition. It is likely no coincidence that the preamble of the State Constitution affirms the obligation to preserve the Estonian nation, language, and culture through the ages, implicitly acknowledging music education as a second mother tongue in Estonian schools.

To this day, schools and teachers, despite an ever-increasing workload, have largely succeeded in combining the traditional with the innovative. The situation is complicated by individualised learning approaches and inclusive education, both of which further increase teachers' workloads. Concerns persist over the recruitment of professional teachers: although teacher training has grown in popularity, novice teachers risk burnout soon after entering the profession.

In this context, it is noteworthy that music education has consistently been recognised in Estonia as an accessible and integral part of *the* curriculum system. The tradition of collective singing as a source of emotional connection and national identity has gradually evolved into a qualitatively diverse, comprehensive approach to music education - one that will continue to hold exceptional value and significance in shaping an accurate cultural worldview in general education well into the future.

Lisa 1. Eesmärgiseade kujunemine erinevatel perioodidel

PERIOOD	ÕPPEAINE NIMETUS	ÕPPEAINE EESMÄRK	TUNDIDE ARV NÄDALAS
Eesti Vabariik 1918-1940	Laulmine	Kasvatada ja säilitada eestlaste ühine lauluvara. Teadliku laulmise kaudu arendatakse rahvustunnet, isamaa-armastust ning musikaalseid võimeid; ka tähelepanu ja vaatlemisvõimet, mõtte- ja tahte jõudu ning enesekontrolli. Oluline on laulmisest rõõmu tundmine, emotsionaalne heaolu ja eneseväljendus.	1917- 2 tundi I – III klassini, 1 tund IV – VI klassini. Hiljem 2 tundi nädalas.
Nõukogude Liit 1940-1991	1945–1959 laulmine; 1960–1971 muusikaline kasvatus, 1972–1990 muusikaõpetus.	Kommunistliku kasvatus vahend, millega taotletakse õpilastes muusikahuvi tekitamist, traditsioonide säilitamist ning süvendamist.	1–2 tundi nädalas.
Taasiseseisvunud Eesti Vabariik 1991-2023	1991- muusikaõpetus; 1996, 2002, 2011- muusika	Muusikamaailma tutvustamine, tundemaailma rikastamine, muusikamaitse kujundamine, tasakaalustatud isiksuse arendamine, rahvuslike kultuuritraditsioonide säilitamine ja edasikandmine. Õpetus põhineb praktilisel musitseerimisel.	I–IV klassini 2 tundi nädalas, V–XII klassis 1 tund nädalas.

Lisa 2. Ülevaade Eesti Vabariigi muusikaõpetusest 1917–1940

DOKUMENT	ÕPPEAINE NIMETUS	AINE- KOMPONENDID	ÕPPESISU	MÄRKUSED
1917 Eesti algkoolide Õppekavad. Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi korraldatud.	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat.		Lõpumärkustes on kirjas, et eeskuju võeti Saksamaa kooliõpetusest. Mason, Zeidler, Unglaub „Neue Gesangschule“ .
1919 Avalikkude rahvakoolide tunnikava ja õpekava.	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat.		
1921 Algkooli õppe- ja tunnikavad. 1921. aastal.	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat.	Õppekavale järgneb seletuskiri, kus on põhjalikult selgitatud laulmise metoodikat (häälte proovimine, laulude valik, laulumängud, helide kõrgus ja vältus, nootide nimed, takt, rütm, täis ja pool heliastet, helide tabamine, diktaat, muusikaline iseseisvus ehk mitmehäälse laulmise harjutamine, hingamine, hääle murdumine,	

			üldised märkused).	
1928 Algkooli õppekavad. 1928. aastal.	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat.	Esimest korda vihjatakse muusikalisele liikumisele ning dünaamika märkidele. Lisaks on õppekava lõpus „laulmise“ seletuskiri, kus eraldi lõiguna on „kuulmisharjutused“. Seega esimene vihje muusika kuulamise ainekomponendile. Tagasihoidlik vihje ka pillide kasutamise kohta tunnis.	Klassi kaupa eristatakse laulmise siht, lähtekoht (I–IV kl) ja kava. Viimases kirjeldatakse tunnitegevusi.
1930 Keskkooli õppekavad. Gümnaasiumi humanitaar-, reaali- ja majapidamisharu. 1930. aastal.	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat. Tuuakse sisse „jooni muusikaloost“ ning vihjatakse õppekäikudele.	Esimest korda mainitakse muusikalugu.	
1937 Algkooli õppekavad.	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat. Tuuakse sisse „jooni muusikaloost“, vihjatakse õppekäikudele ning rütmilisele marssimisele.	Esimest korda vihjatakse õppekäikudele.	
1938 Algkooli, keskkooli, gümnaasiumi õppekavad.	Laulmine		Esimest korda vihjatakse heliplaatidele ehk muusika kuulamisele.	Kõik kooliastmed koos, varasemalt algklassid ja

			Pikem selgitus muusikainstrumentide kasutamise kohta tunnis.	keskkool eraldi.
1940 Keskkooli ja gümnaasiumi 1938. aasta õppekavade seletuskirjad.	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat. Seletuskirjas on alapealkirjadena välja toodud: meetrika ja rütmika; meloodika, fraseerimine ja dünaamika; harmoonia; vorm; muusika arenemislugu; mitmesuguseid juhtnööre; üldine töölaad.	Esimest korda on välja toodud muusika arenemislugu eraldi kategooriana.	

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

DOKUMENT	ÕPPEAINE NIMETUS	DOKUMENDI STRUKTUUR	ÕPPESISU	MÄRKUSED
1940 Hariduse Rahvakomissariaat. Keskkooli õppekavad.	Laulmine	Laulmine.		Tegemist on raamõppekavaga, mille sisu on poliitilistel ning militaarsetel põhjustel lakooniline.
1945 ENSV Hariduse Rahvakomissariaat. Keskkooli õppekavad. Laulmine.	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat.	I klassis rütmilisi harjutusi laulmise, II klassis rütmiline liikumine- esimene viide muusikalisele liikumisele.	Struktureeritud klasside kaupa XI klassini. I–IV klassini 2 tundi nädalas, V–XI klassis 1 tund nädalas.
1946 ENSV Haridusministeerium. Keskkooli õppekavad. Laulmine.	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat.		Struktureeritud klasside kaupa XI klassini. I–IV klassini 2 tundi nädalas, V–XI klassis 1 tund nädalas.
1951/1952. õppeaastaks. Eesti NSV Haridusministeerium. Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide	Laulmine	Algab metoodiliste juhistega, mis jaotuvad: 1) koorilaul, 2) noodiõpetus, 3) tutvumine muusikateostega (muusika kuulamine), 4) üldisi juhiseid õppematerjali planeerimiseks, töö arvestamiseks ja laulutunni organiseerimiseks.	Esimene viide muusika kuulamisele.	Õppesisu kirjeldused algavad V klassist. I–IV klassini 2 tundi nädalas, V– XI klassis 1 tund nädalas.

programmid. Laulmine.				
1953. Eesti NSV Haridusministeerium. Algkoolide programmid.	Laulmine	Algab metoodiliste juhistega, mis jaotuvad: 1) koorilaul, 2) noodiõpetus, 3) tutvumine muusikateostega (muusika kuulamine), 4) üldisi juhiseid õppematerjali planeerimiseks, töö arvestamiseks ja laulutunni organiseerimiseks. Järgneb klasside kaupa õppesisu, millele pole alakategooriaid		I–XI klassis 1 tund nädalas. Algkooli dokumendis on ka lahtilaulmine.
1953.–1954 õ.a Eesti NSV Haridusministeerium. Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmid. Laulmine.	Laulmine	Algab metoodiliste juhistega, mis jaotuvad: 1) koorilaul, 2) noodiõpetus, 3) tutvumine muusikateostega (muusika kuulamine), 4) üldisi juhiseid õppematerjali planeerimiseks, töö arvestamiseks ja laulutunni organiseerimiseks.		
1954/55 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1954/55 õppeaastaks.	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis koosneb: 1) metoodilised juhised, 2) hingamine, 3) häälemoodustamine ja diktsioon, 4) intonatsioon ja ansambliline ühtlus. Järgneb õppesisu klasside kaupa, millele on lisatud lauluvara.		I–IV klassini on üks ainetund nädalas.
1955/56 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1955/56. õppeaastaks.	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis koosneb: 1) metoodilised juhised, 2) hingamine, 3) häälemoodustamine ja diktsioon, 4) intonatsioon ja ansambliline ühtlus. Järgneb klasside kaupa õppesisu: 1) laulmine (põhi- ja täiendav lauluvara),	Liikumine on I ja II klassis. Esimest korda on esitatud klasside kaupa õppesisus kategooriad.	I–IV klassini on üks ainetund nädalas.

		muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine, 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar), 4) liikumine		
1955/56 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooliprogrammid 1955/56. õppeaastaks.	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis koosneb: 1) kooris laulmine, 2) muusikaalaste oskuste ja teadmiste omandamine (meloodika ja tonaalsus; fraseerimine, dünaamika, tempo; harmoonia; vorm; muusika arenemislugu, 3) muusikakuulamine, 4) mängud ja liikumine muusika järgi, 5) koolikoor ja orkester; muusikalisi vabaharrastusi, 6) üldisi juhiseid. Järgneb õppesisu klasside kaupa: 1) laulmine (lauluvara), 2) muusikaliste teadmiste ja oskuste arendamine, 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar), 4) liikumine (I ja II klassis), 5) muusikaajalugu ja muusika kuulamine (IX klassist).	Esimest korda lisatakse IX klassi õppesisu kirjeldamisel „muusikaajalugu ja muusika kuulamine“.	
1956/57 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1956/57. õppeaastaks.	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis koosneb: 1) metoodilised juhised, 2) hingamine, 3) häälemoodustamine ja diktsioon, 4) intonatsioon ja ansambliline ühtlus. Järgneb klasside kaupa õppesisu: 1) laulmine (põhi- ja täiendav lauluvara), 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine, 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar), 4) liikumine.	Liikumine on I ja II klassis.	I–IV klassini on üks ainetund nädalas.
1956/57 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli programmid	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis koosneb: 1) laulmine, 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine (meloodika ja	Kategooriatel pisut muudetud nimed, nt kooris laulmisest on	

1956/57. õppeaastaks. Laulmine.		tonaalsus; fraseerimine, dünaamika, tempo; harmoonia; vorm; muusika arenemislugu, 3) muusikakuulamine, 4) mängud ja liikumine muusika järgi, 5) koolikoor ja orkester; muusikalised vabaharrastusi, 6) üldisi juhiseid. Järgneb õppesisu klasside kaupa: 1) laulmine (põhi- ja täiendav lauluvara), 2) muusikaliste teadmiste ja oskuste arendamine, 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar), 4) liikumine (I ja II klassis).	saanud „laulmine“. Vanemates klassides pole muusikaajalugu.	
1957/58 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1957/58. õppeaastaks.	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis koosneb: 1) meetoodilised juhised, 2) hingamine, 3) häälemoodustamine ja diktsioon, 4) intonatsioon ja ansambiline ühtlus. Järgneb klasside kaupa õppesisu: 1) laulmine (põhilauluvara), 2) liikumine, 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar).	Liikumine on I ja II klassis, ära on võetud muusikalised teadmised ja oskused.	I–IV klassini on üks ainetund nädalas.
1957/58 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli programmid. Laulmine.	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis koosneb: 1) laulmine, 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine (meloodika ja tonaalsus; fraseerimine, dünaamika, tempo; harmoonia; vorm; muusika arenemislugu, 3) muusikakuulamine, 4) mängud ja liikumine muusika järgi, 5) koolikoor ja orkester; muusikalised vabaharrastusi, 6) üldisi juhiseid. Järgneb õppesisu klasside kaupa: 1) laulmine (põhilauluvara), 2) liikumine	Siin on jäetud õppesisu kirjeldamisel ära muusikalised teadmised ja oskused ning suures plaanis on jäetud 1) lauluvara ja 2) muusika kuulamine.	

		(I ja II klassis), 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar).		
1958/59 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1958/59. õppeaastaks.	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis algab metoodiliste juhistega. Laulmine jaotub: 1) häälemoodustamine ja diktsioon, 2) intonatsioon ja ansambiline ühtlus. Järgneb klasside kaupa õppesisu: 1) laulmine (põhilauluvara), 2) liikumine, 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar).	Seletuskirja kategooriad on muudetud. I ja II klassis liikumine.	I–IV klassini on üks ainetund nädalas.
1958/59 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli programmid 1958/59. õppeaastaks. Laulmine.	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis koosneb: 1) laulmine, 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine (meloodika ja tonaalsus; fraseerimine, dünaamika, tempo; harmoonia; vorm; muusika arenemislugu, 3) muusikakuulamine, 4) mängud ja liikumine muusika järgi, 5) koolikoor ja orkester; muusikalised vabaharrastusi, 6) üldisi juhiseid. Järgneb õppesisu klasside kaupa: 1) laulmine (põhilauluvara), 2) liikumine (I ja II klassis), 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar).		I–IX klassini üks tund nädalas. V–XI klassis 34 tundi.
1959/60 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooliprogrammid 1959/60. õppeaastaks. (Katseprogramm)	Laulmine			Algkooli õppeplaani tabelis on kirjutatud, et I klassis on 2 ainetundi nädalas, II – IV klassini 1 tund nädalas. Kuid õppesisu kirjeldamisel tuleb välja, et I–IV klassini on siiski

				1 ainetund nädalas ehk 35 tundi.
1960/1961 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli muusikalise kasvatus programm I–IX klass. (Katseprogramm)	Muusikaline kasvatus , teksti sees muusikaõpetus.	1) laulmine, 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste omandamine, 3) muusikakuulamine ja 4) mängud ja liikumine muusika järgi (I ja II klass); 5) Koolikoor ja -orkester; muusikalise vabaharrastused; 6) Üldisi juhendeid.	Muusikaajalugu lisatakse märkusena IX klassi lõpust.	Katseprogrammid tehti siis, kui midagi muudeti. Õppeainekomponendid jagunesid omakorda spetsiifilisemateks kategooriateks. I klassis 70 tundi, alates II klassis 35 tundi. Kirjastus „Eesti riiklik kirjastus“ väljaanne.
1961/62 Eesti NSV Haridusministeerium. Muusikalise kasvatus programm I–IX klassile. (Katseprogramm)	Muusikaline kasvatus	1) laulmine, 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste omandamine, 3) muusikakuulamine ja 4) mängud ja liikumine muusika järgi (I ja II klass); 5) Koolikoor ja -orkester; muusikalise vabaharrastused; 6) Üldisi juhendeid; 7) Hindamine	Seletuskirja struktuuri on lisatud „hindamine“ 7. kategooriana. Dokumendi nimes on ka muudatus. VII kl esmakordselt „materjali lauluvormi käsitlemiseks“	Kirjastus „Eesti riiklik kirjastus“ väljaanne.
1961/62 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1961/62. õppeaastaks.	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alased teadmised ja oskused; 3) põhilauluvara; 4) liikumine (I ja II klassis), 5) muusika kuulamine		Kirjastus „Eesti riiklik kirjastus“ väljaanne. I klassis 70 tundi, alates II klassis 35 tundi.
1963/64 Eesti NSV Haridusministeerium.	Muusikaline kasvatus	Algab seletuskirjaga, mis koosneb meetodilistest juhistest, hingamisest, hääle moodustamisest ja diktsioonist,		Kirjastus „Eesti riiklik kirjastus“ väljaanne.

Algkooli programmid 1963/64. õppeaastaks.		intonatsioonist ja ansamblilisest ühtlusest. Järgneb õppesisu 1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alased teadmised ja oskused; 3) põhilauluvara; 4) liikumine (I ja II klassis), 5) muusika kuulamine		I klassis 70 tundi, alates II klassis 35 tundi.
1964/65 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1961/62. õppeaastaks.	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alased teadmised ja oskused; 3) põhilauluvara; 4) liikumine (I ja II klassis), 5) muusika kuulamine		Kirjastus „Eesti riiklik kirjastus“ väljaanne. I klassis 70 tundi, alates II klassis 35 tundi.
1965/66 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1961/62. õppeaastaks.	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alased teadmised ja oskused; 3) põhilauluvara; 4) liikumine (I ja II klassis), 5) muusika kuulamine		Kirjastus „Eesti raamat“ väljaanne. I klassis 70 tundi, alates II klassis 35 tundi.
1966/67 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid 1966/67. õppeaastaks.	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alased teadmised ja oskused (taktimõõt, helivältus, helikõrgus, harjutamiseks sobivad viisikäigud); 3) põhilauluvara; 4) muusika kuulamine	Muudatus nimes- algkool muutub algklassideks. Lisaks õppesisus „muusika-alased teadmised, oskused“ on kategoriseeritud eraldi. Esmakordselt on klasside kaupa lisatud „nõudmised lõpetajale“, pärast mida tuleb muusika kuulamine. Esmakordselt on sõrendatult esitatud muusikahariduslikud mõisted.	Kirjastus „Valgus“ väljaanne. I klassis 70 tundi, alates II klassis 35 tundi.

			III lõpetaja nõudmistes on eraldi välja toodud „laule noodist laulmiseks“ (R. Pätsi III klassi lauliku põhjal). Liikumine ainekomponendina on välja jäetud.	
1966/67 Eesti NSV Haridusministeerium. Kaheksaklassilise kooli programmid 1966/67. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus.	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara; 2) muusika-alased teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivältus, helikõrgus-õpetamiseks kaks erinevat varianti: relatiivne või absoluutne süsteem, muusikahariduslikud mõisted; 3) muusika kuulamine (soovitata repertuaar)	Esmakordselt on metoodilises seletuskirjas 3. punk „Muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamine (töö muusikalises arengus mahajäänud õpilastega). Klassivälises muusikalises tegevuses soovitatakse teha ühiskuulamisi. Kust võib välja lugeda ka kontserditel käimise. Osadele klassidele on õppesisu kirjeldusse lisatud ka muusikahariduslikud mõisted.	UUS KÄSITLUS PEALE ISME KONVERENTSI. Laulude õpetamisel on 3 erinevat varianti, hakatakse juurutama relatiivset süsteemi. Esimest korda kasutatakse „rändnoodi“ mõistet metodoloogilises kirjelduses. Tundide arvu pole sätestatud, kuid sama aasta algklassidele välja antud dokumendis on kaks tundi I klassis ja II–IV klassis üks tund nädalas. Kirjastus „Valgus“ väljaanne.
1967/68 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine		Kirjastus „Valgus“ väljaanne. Seletuskiri ütleb, et ainemahtu suurendatakse, aga ei too välja

programmid 1967/68. õppeaastaks.		(taktimõõt, helivälvus, helikõrgus-relatiivne või absoluutne süsteem, viiuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika, intervallid, helirea tähtnimed); 3) muusika arenguloo käsitlemine.		ainetundide mahtu. See on esitatud Nõukogude Kooli ajalehes tabelina. Selle alusel on I klassis 2 tundi ja edaspidi 1 tund. *Nõukogude Kool „Kool ja muusika“, I klassis 2 tundi ja edasi 1 (22. aprill 1967).
1967/68 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli programmid 1967/68. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus.	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivälvus, helikõrgus-relatiivne ja absoluutne süsteem, viiuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika, intervallid, helirea tähtnimed); 3) muusika arenguloo käsitlemine (repertuaar muusika kuulamiseks).	Sissejuhatuses on öeldud, et metoodiline seletuskiri, mis annab juhiseid muusikalise kasvatuses tööloikude kohta on selgitatud I–VIII klassi programmis ning selles dokumendis käsitletakse muusika arengulugu IX–XI klassini.	Kirjastus „Valgus“ väljaanne. Ei ole sätestatud nädalast ainetundide arvu. Muusikalooliste teemade juurde on kirjutatud, mitu tund poolaastatel ja konkreetsete teemade peale kulub. Lisaks on märgitud, et üks tund on 45 minutit.
1968/69 Eesti NSV Haridusministeerium. Alklasside programmid 1968/69. õppeaastaks.	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivälvus, helikõrgus-relatiivne või absoluutne süsteem, helilaad, dünaamika, agoogika, laule noodist laulmiseks, muusikahariduslikke mõisted); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	Dünaamika lisatakse III klassis, ära võetakse muusikahariduslikud mõisted. IV klassis lisaks dünaamikale agoogika ja laule noodist laulmiseks.	Kirjastus „Valgus“ väljaanne. Ei ole sätestatud nädalast ainetundide arvu, seletuskirjas öeldakse, et maht on suurenenud.
1969/70 Eesti NSV Haridusministeerium.	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste	Dünaamika lisatakse III klassis, ära võetakse	Kirjastus „Valgus“ väljaanne.

Algklasside programmid 1969/70. õppeaastaks.		teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivältus, helikõrgus-relatiivne või absoluutne süsteem, helilaad, dünaamika, agoogika, laule noodist laulmiseks, muusikahariduslikke mõisted); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	muusikahariduslikud mõisted. IV klassis lisaks dünaamikale on ka agoogika ja laule noodist laulmiseks.	Ei ole sätestatud nädalast ainetundide arvu, seletuskirjas öeldakse, et maht on suurenenud.
1969/70 Eesti NSV Haridusministeerium. Kaheksaklassilise kooli programmid 1969/70. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus.	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivältus, helikõrgus-relatiivne või absoluutne süsteem, helilaad, dünaamika, agoogika, laule noodist laulmiseks, muusikahariduslikke mõisted); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	Do, re, mi fa jne absoluutsete kõrguste tähistena on enamasti asendatud tähtnimedega. Samuti on terminoloogiline pööre seoses mažoori ja minoori väljavahetamine vastavalt duuri ja molliga.	Huvitav asjaolu, et I ja II klassis on laulude õpetamiseks vaid relatiivne süsteem, kuid alates III klassist kuni VIII klassini lubatakse õppesisu kirjeldamisel kasutada nii absoluutset kui ka relatiivset süsteemi. Kirjastus „Valgus“ väljaanne. Ei ole sätestatud nädalast ainetundide arvu.
1969/70 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli programmid 1969/70. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus IX–XI klassile.	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivältus, helikõrgus-relatiivne ja absoluutne süsteem, viiuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika, agoogika, tempo, akordid); 3) muusika arenguloo käsitlemine (repertuaar muusika kuulamiseks).	Kordustrukkk 1967/68. õppeaasta samanimelisest dokumendist. Välja võetud intervallid, helirea tähtnimetused, kuna kogu dokumendis on nüüd kasutatud absoluutse süsteemi õpetamisel tähtnimetustest.	Kirjastus „Valgus“ väljaanne. Ei ole sätestatud nädalast ainetundide arvu. Muusikalooliste teemade juurde on kirjutatud, mitu tund poolaastatel ja konkreetsete teemade peale kulub. Lisaks on märgitud, et üks tund on 45 minutit.

1970/71 Eesti NSV Haridusministeerium. Alklasside programmid 1970/71. õppeaastaks.	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivältus, helikõrgus-relatiivne või absoluutne süsteem, helilaad, dünaamika, agoogika, laule noodist laulmiseks, muusikahariduslikke mõisted); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar).		Võimalus õpetada kahe erineva süsteemi järgi.
1971/72 Eesti NSV Haridusministeerium. Alklasside programmid 1971/72. õppeaastaks.	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivältus, helikõrgus, helilaad, dünaamika, agoogika, laule noodist laulmiseks, muusikahariduslikke mõisted); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar).	Õppesisu on esitatud I–III klassini, IV klassi õppesisu on samal aastal välja antud eraldi brošüüris. Muusikalises kasvatuses õppesisus on ära võetud „laule noodist laulmiseks“.	
1971/72 Eesti NSV Haridusministeerium. Programmid IV klassile 1971/72. õppeaastaks.	Muusikaõpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivältus, helikõrgus, helilaad, dünaamika, agoogika; 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar).	Õppeaine pealkiri on „muusikaõpetus“. „Laule noodist laulmiseks“ alapealkiri on ära võetud.	Määratud on uuesti ka ainetundide arv 35 tundi. Üks ainetund nädalas.
1972/73 Eesti NSV Haridusministeerium. Alklasside	Muusikaõpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia,	Õppesisu on esitatud I–III klassini, IV klassi õppesisu on samal aastal	Vihje pillide õpetamisele seoses rütminstrumentidega.

programmid 1972/73. õppeaastaks.		muusikahariduslikke mõisteid, helilaad, dünaamika); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	välja antud eraldi dokumendis. Laulude õpetamise meetodid on konkreetselt struktureeritud ja põhinevad H. Kaljuste, R. Pätsi „Jo-le-mi“ käsiraamatus.	
1972/73 Eesti NSV Haridusministeerium. Programmid IV klassile 1972/73. õppeaastaks.	Muusikaõpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, muusikahariduslikke mõisteid, helilaad, dünaamika); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	Kordustrükk. Lisatud on nõudmised IV klassi lõpetajale „Osata noodistada lihtsaid kollektiivseid rütmi ja rütmilis-meloodilisi analüüse“.	Üks ainetund nädalas. Hindamise alalõigus on madalaim tulemus „2“.
1972/73 Eesti NSV Haridusministeerium. Kaheksaklassilise kooli programmid 1972/73. õppeaastaks. Muusikaõpetus.	Muusikaõpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, muusika-alased terminid ja oskussõnad); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar).		Võrreldes eelmise (1969/70) kaheksaklassilise kooli muusikalise kasvatus programmiga, on nüüd absoluutses süsteemis kasutusel tähtnimetused. Hindamise alalõigus on madalaim tulemus „2“. Klassivälises muusikalises tegevuses tuuakse sisse „kontserdi ja teatri ühisküllastamised“, lisaks raadiole ning televiisorile.

				Laulude õpetamiseks vaid relatiivne süsteem.
1972/73 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli programmid 1972/73. õppeaastaks. Muusikaõpetus IX–XI klassile.	Muusikaõpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivältus, helikõrgus- relatiivne ja absoluutne süsteem, viiuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika); 3) muusika arenguloo käsitlemine (repertuaar muusika kuulamiseks).	Kordustrükk.	
1973/74 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid 1973/74. õppeaastaks.	Muusikaõpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivältus, helikõrgus- relatiivne ja absoluutne süsteem, viiuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika); 3) muusika arenguloo käsitlemine (repertuaar muusika kuulamiseks).	Kordustrükk.	
1973/74 Eesti NSV Haridusministeerium. Programmid IV klassile 1973/74. õppeaastaks.	Muusikaõpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivältus, helikõrgus- relatiivne ja absoluutne süsteem, viiuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika); 3) muusika arenguloo käsitlemine (repertuaar muusika kuulamiseks).	Kordustrükk.	
1974/75 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside	Muusikaõpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivältus, helikõrgus-	Kordustrükk.	

programmid 1974/75. õppeaastaks,		relatiivne ja absoluutne süsteem, viiuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika); 3) muusika arenguloo käsitlemine (repertuaar muusika kuulamiseks).		
1974/75 Eesti NSV Haridusministeerium. Programmid IV klassile 1974/75. õppeaastaks.	Muusikaõpetus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, muusikahariduslikke mõisteid, helilaad, dünaamika); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	Kordustrukk. Laulmise ja hääle arendamise juurest on ära võetud põhilauluvara.	Üks ainetund nädalas.
1974/75 Eesti NSV Haridusministeerium. Kaheksaklassilise kooli programmid 1974/75. õppeaastaks. Muusikaõpetus.	Muusikaõpetus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, muusika-alased terminid ja oskussõnad); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	Kordustrukk. Laulmise ja hääle arendamise juurest on ära võetud põhilauluvara.	Kõikide klasside kohta puudub põhilauluvara, mis varem oli antud.
1975/76 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli programmid 1975/76. õppeaastaks. Muusikaõpetus IX–XI klassile.	Muusikaõpetus	1) Laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivälvus, helikõrgus- relatiivne ja absoluutne süsteem, viiuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika, agoogika, tempo, akordid); 3) muusika arenguloo käsitlemine (repertuaar muusika kuulamiseks).	Võrreldes varasemate sama struktuuriga dokumentidega, on põhilauluvara ära võetud.	
1976 Eesti NSV Haridusministeerium. Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid. Muusikaõpetus.	Muusikaõpetus	1) Laulmine ja hääle arendamine; 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helilaad, helistik, dünaamika, agoogika, bassivõti, intervallid, akordid, tempo, muusikahariduslikke	Pealkiri on muudetud. Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid on liidetud üheks dokumendiks.	Esitatud on ühislauluvara I–III, IV–VI, VII–VIII ja IX–XI klassidele. Põhilauluvara pole.

		mõisteid/ muusikaalased terminid ja oskussõnad, 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar), 4) alates IX klassist muusika arenguloo käsitlemine.		
1977/78 Eesti NSV Haridusministeerium. Alklasside programmid 1977/78. õppeaastaks.	Muusikaõpetus	1) Laulmine, hääle, lauluvõime ja muusikalise kuulmise arendamine; 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad); 3) muusika kuulamine.		Õppesisu on esitatud I–III klassini. Õppetundide arvu pole märgitud.
1978 Eesti NSV Haridusministeerium. Alklasside programmid.	Muusikaõpetus	1) Laulmine, hääle, lauluvõime ja muusikalise kuulmise arendamine; 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad); 3) muusika kuulamine.	Kordustrükk.	Õppesisu on esitatud I–III klassini.
1980 Eesti NSV Haridusministeerium. Alklasside programmid.	Muusikaõpetus	1) Laulmine, hääle, lauluvõime ja muusikalise kuulmise arendamine; 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad); 3) muusika kuulamine.	Kordustrükk.	Alklassides 1 tund nädalas. Õppesisu on esitatud I–III klassini.
1980 Eesti NSV Haridusministeerium. Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid. Muusikaõpetus.	Muusikaõpetus	1) Laulmine, hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad, muusikahariduslikke mõisteid/muusikaalased terminid ja oskussõnad, dünaamika, agoogika,		Õppesisu komponendid on klassides erinevad- lisati juurde, võeti ära.

		akord, viiuli- ja bassivõti, intervallid,); 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar); 4) alates IX klassist muusika arenguloo käsitlemine.		
1982 Eesti NSV Haridusministeerium. Alklasside programmid.	Muusikaõpetus	1) Laulmine, hääle, lauluvõime ja muusikalise kuulmise arendamine; 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad); 3) muusika kuulamine.	Kordustrükk.	Esmakordselt „metoodiline abimaterjal õpetajale“. Õppesisu on esitatud I–III klassini. Üks tund nädalas.
1984 Eesti NSV Haridusministeerium. Alklasside programmid.	Muusikaõpetus	1) Laulmine, hääle, lauluvõime ja muusikalise kuulmise arendamine; 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad); 3) muusika kuulamine.	Õppesisu osas kordustrükk, kuid struktuurilt on alates III klassist muusikalised teadmised ja oskused ning muusika kuulamine esitatud nelja õppeveerandi kaupa.	Uus struktuur- muusikalised teadmised ja oskused ning muusika kuulamine on alates III klassist esitatud õppeveerandite kaupa. Õppesisu on esitatud I–III klassini. Üks tund nädalas.
1984 Eesti NSV Haridusministeerium. Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid. Muusikaõpetus.	Muusikaõpetus	1) Laulmine, hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad, muusikahariduslikke mõisteid/muusikaalased terminid ja oskussõnad, dünaamika, agoogika, akord, viiuli- ja bassivõti, intervallid,); 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar); 4) muusika arenguloo käsitlemine.		Õppesisu komponendid on klassides erinevad- lisati juurde, võeti ära.

1986 Eesti NSV Haridusministeerium. Alklasside programmid (3- aastase algõpetuse tsüklile).	Muusikaõpetus	1) Laulmine, hääle, lauluvõime ja muusikalise kuulmise arendamine; 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad); 3) muusika kuulamine.	Kordustrukkk 1984. õppeaasta alklasside programmist.	Muusikalised teadmised ja oskused ning muusika kuulamine on alates III klassist esitatud õppeveerandite kaupa. Õppesisu on esitatud I–III klassini. Üks tund nädalas.
1986 Eesti NSV Haridusministeerium. Alklasside programmid. Nelja-aastase algõpetuse tsükkel.	Muusikaõpetus	1) Laulmine (repertuaar veerandite kaupa); 2) muusika kuulamine (repertuaar teemade ja veerandite kaupa); 3) muusikalised teadmised ja oskused (meetrum, rütm, helikõrgus, meloodia, muusikahariduslikke mõisteid	Suuremad muutused- Tundide arv on I klassis 32, II–IV 34. Lisaks esmakordselt räägitakse õppeaine koostisosadest. Uute koostisosadena on taas rütmiline liikumine ja töö lastepillidega. Mitte enam „nõudmised klassi lõpetajale“, vaid „teadmised ja oskused klassi lõpetamisel“.	I klassis 32 tundi; II, III, IV klassis 34 tundi.
1986 Eesti NSV Haridusministeerium. Üldhariduskooli programmid. Muusikaõpetus.	Muusikaõpetus	1) Laulmine, hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad, muusikahariduslikke mõisteid/muusikaalased terminid ja oskussõnad, dünaamika, agoogika, akord, viiuli- ja bassivõti, intervallid); 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar); 4) muusika arenguloo käsitlemine.	Kordustrukkk 1864. aasta dokumendist, kuid pealkiri on muudetud.	Pealkiri on muutunud. Esmakordselt kasutatakse sõna „üldhariduskool“.

1987 Eesti NSV Haridusministeerium. Üldhariduskooli programm. Muusikaõpetus.	Muusikaõpetus	1) Laulmine, hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, meloodia, helistik, helilaad, muusikahariduslikke mõisteid/muusikaalased terminid ja oskussõnad, dünaamika, agoogika, akord, viiuli- ja bassivõti, intervallid); 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar); 4) muusika arenguloo käsitlemine.		Üks tund nädalas, kokku 34. Muudetud on pisut klasside põhilauluvara. Rütmi kategooriat pole
1988 Eesti NSV Haridusministeerium. Alklasside programmid. Nelja-aastane algõpetus.	Muusikaõpetus	1) Laulmine (repertuaar veerandite kaupa); 2) muusika kuulamine (repertuaar teemade ja veerandite kaupa); 3) muusikalised teadmised ja oskused (meetrum, rütm, helikõrgus, meloodia, muusikahariduslikke mõisteid	Kordustrukkk 1986. aasta 4-aastase algõpetuse tsüklile mõeldud programmist. Oluliselt on vähendatud põhilauluvara I klassis. IV klassis on struktuur muutunud (esitatud ilma tabeli ja õppeveeranditeta)	Pealkiri on muutunud.
1990 Eesti Vabariigi Haridusministeerium. Alklasside programmid. Nelja-aastane algõpetus.			Pole muusikat, see ilmub eraldi dokumendina.	
1991 Eesti Vabariigi Haridusministeerium Üldhariduskooli programmid.	Muusikaõpetus	1) Laulmine ja hääle arendamine; 2) muusikalised teadmised ja oskused (meetrum, rütm, meloodia); 3) muusika kuulamine; 4) mäng lastepillidel. IX		Muudetud on nimi ja nüüd on kool I–XII klassini.

Muusikaõpetus I– XII klass.		klassist 1) muusika arenguloo käsitlemine, muusika kuulamine		2 tundi nädalas I–V klassini, 1 tund nädalas VI–XII klassis. I – IV klassini pole kirjeldatud „soovitatava teadmised ja oskused“, need tulevad V klassi lõpus üldisemalt. V–XII klassini esitatakse kaks erinevat varianti. Teine on esitatud tabeli kujul V–IX klass ja X–XII klassil teemade loeteluna.
------------------------------------	--	--	--	---

Lisa 4. Ülevaade taasiseseisvunud Eesti Vabariigi muusikaõpetusest

DOKUMENT	ÕPPEAINE NIMETUS	AINE- KOMPONENDID	ÕPPESISU	MÄRKUSED
1991 Eesti Vabariigi Haridusministeerium. Üldhariduskooli programmid. Muusikaõpetus I–XII klass.	Muusika-õpetus	1) Laulmine ja hääle arendamine, 2) muusikalised teadmised ja oskused (meetrum, rütm, meloodia), 3) muusika kuulamine, 4) mäng lastepillidel. IX klassist 1) muusika arenguloo käsitlemine, muusika kuulamine.		Muudetud on nimi ja nüüd on kool I–XII klassini. 2 tundi nädalas I–V klassini, 1 tund nädalas VI–XII klassis. I–IV klassini pole kirjeldatud „soovitava teadmised ja oskused“, need tulevad V klassi lõpus üldisemalt. V–XII klassini esitatakse kaks erinevat varianti. Teine on esitatud tabeli kujul V–IX klass ja X–XII klassil teemade loeteluna.
1996 Eesti Vabariigi Valitsus. Eesti põhi- ja keskhariiduse riiklik õppekava. Põhikooli ainekava	Muusika, teksti sees muusika-õpetus.	Muusikaõpetuse koostisosad on: 1) laulmine, 2) hääle ja muusikaalaste teadmiste-oskuste omandamine, 3) improvisatsioon, 4) muusika kuulamine, 3) rütmiline liikumine, 4) mäng lihtsamatel lastepillidel.	Laulmine ja hääle arendamine; meetrum ja rütm; meloodia; algteadmised noodikirjast; muusika kuulamine; mäng pillidel.	Põhikooli ainekava on struktureeritud kooliastmeti.
1996 Eesti Vabariigi Valitsus. Eesti põhi- ja	Muusika, teksti sees	Gümnaasiumi aste on struktureeritud kursuste, mitte	I kursus- vanaaeg, keskaeg,	Gümnaasiumi ainekava on struktureeritud

keskhariduse riiklik õppekava. Gümnaasiumi ainekava	muusika-õpetus.	sisukomponentide kaupa. Õppeainekomponente eraldi välja pole toodud.	renessanss, barokk, klassitsism. II kursus-romantism, 20. sajandi muusika. III kursus- 20. sajandi muusika, Eesti muusika.	kursuste kaupa.
2002 Eesti Vabariigi Valitsus. Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava. Põhikooli ainekava.	Muusika, teksti sees muusika-õpetus.	Põhitegevused on: 1) laulmine, 2) pillimäng, 3) muusika kuulamine, 4) liikumine, 5) muusikalise kirjaoskuse arendamine, 6) muusikaloo käsitlemine.	Laulmine ja hääle arendamine; muusikaline kirjaoskus; muusika kuulamine.	Põhikooli ainekava on struktureeritud kooliastmeti.
2002 Eesti Vabariigi Valitsus. Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava. Gümnaasiumi ainekava.	Muusika, teksti sees muusika-õpetus.	Muusikaõpetuse koostisosad on: 1) muusikaloo käsitlemine, 2) muusika kuulamine, 3) laulmine, 4) pillimäng.	I kursus- muusika teke ja olemus, keskaeg, renessanss, barokk, klassitsism. II kursus-romantism, 20. sajandi muusika. III kursus- 20. sajandi muusika, Eesti muusika.	Gümnaasiumi ainekava on struktureeritud kursuste kaupa.
2011 Eesti Vabariigi Valitsus. Põhikooli riiklik õppekava, lisa 6 ainevaldkond „Kunstiained“, muusika ainekava.	Muusika, teksti sees muusika-õpetus.	Muusikaõpetuse koostisosad on: 1) musitseerimine (laulmine, pillimäng), 2) muusikaline liikumine, 3) omalooming, 4) muusika kuulamine ja muusikalugu, 5) muusikaline kirjaoskus, 6) õppekäigud.		Põhikooli ainekava on struktureeritud kooliastmeti.

2011 Eesti Vabariigi Valitsus. Gümnaasiumi riiklik õppekava, lisa 6 ainevaldkond „Kunstiained“, muusika ainekava.	Muusika, teksti sees muusika-õpetus.	Muusikaõpetuse kaudu arendatakse järgmisi osaoskusi: 1) musitseerimine (laulmine, pillimäng), 2) omalooming, 3) muusika kuulamine ja muusikalugu.		Gümnaasiumi ainekava on struktureeritud kursuste kaupa.
2023 Eesti Vabariigi Valitsus. Põhikooli riiklik õppekava, lisa 3 ainevaldkond „Kunstiained“, muusika ainekava.	Muusika, teksti sees muusika-õpetus.	Muusika õppeaine sisuks on: 1) musitseerimine (laulmine, pillimäng, muusikaline liikumine, omalooming), 2) muusika kuulamine ja muusikalugu, 3) muusikaline kirjaoskus, 4) õppekäigud.		Põhikooli ainekava on struktureeritud kooliastmeti.
2023 Eesti Vabariigi Valitsus. Gümnaasiumi riiklik õppekava, lisa 3 ainevaldkond „Kunstiained“, muusika ainekava.	Muusika, teksti sees muusika-õpetus.	Muusika õppeaine sisuks on: 1) musitseerimine (laulmine, pillimäng, muusikaline liikumine, omalooming). 2) muusika kuulamine ja muusikalugu, 3) muusikaline kirjaoskus, 4) õppekäigud.		Gümnaasiumi ainekava on struktureeritud kursuste kaupa.

Lisa 5. Poolstruktureeritud intervjuu küsimused

1. Miks Teie meelest on muusikaõpetus olnud ja on praegugi üldiselt ja konkreetsemalt Eesti haridussüsteemis oluline?
2. Palun kirjeldage nõukogude perioodi üldhariduskoole ning muusikaõpetust selle kontekstis.
3. Palun kirjeldage, kuidas relatiivne noodilugemise süsteem meie koolimuusikasse, aineprogrammidesse jõudis?
4. Kuidas suhtus ministeerium uuendusse ja millega toetas/ ei toetanud?
5. Kuidas oli korraldatud õpetajate täiendkoolitus?
6. Millal ja kuidas jõudsid uue süsteemile järele õppevara?
7. Kas ja kuidas muutus muusikaõpetuse eesmärgiseade seoses relatiivse noodilugemise süsteemi rakendamisega?
8. Kuidas ja kui palju jõudis Riho Päts (1899-1977) selle süsteemi Eestisse toomist ja hiljem Heino Kaljuste (1925-1989) seda süsteemselt rakendada?
9. Miks Teie relatiivsesse süsteemi alustava muusikaõpetajana uskusite?
10. Milles võiks seisneda muusikaline kirjaoskus ning kas ja kuidas on selle mõiste sisu ajas avardunud?
11. Miks meil on täna muusikaõpetust üldhariduskoolides vaja? Mis peaks kuuluma Eesti õpilaste muusikalisse kultuuripilti?
12. Mida see annab eestlaste identiteedi loomele ja kuidas see aitab indiviidi tema üldises arengus?
13. Kuidas me suudaksime täna muusikaõpetuse ja muusikaõpetajate eest seista?
14. Mida Te soovitate või soovite tänastele muusikaõpetajatele?